Sf. Ioan cel Nou de la Suceava. — Cf. pag. 99 din text.

CETATEA SUCEVII

DESCRISĂ PE TEMEIUL PROPRIILOR CERCETĂRI FĂCUTE ÎNTRE 1895 ŞI 1904

DE

K. A. ROMSTORFER

ARHITECT

CAVALER AL ORD. AUSTR. «COROANA DE FIER» CL. III ŞI «FRANCISC IOSIF»
COMANDOR AL ORD. ROM. «STEAUA ROMÂNIEI» ŞI «COROANA ROMÂNIEI»
«BENE MERENTI» CL. I.

PUBLICATĂ ÎN ROMÂNEŞTE CU O NOTIŢĂ ISTORICĂ

DE

ALEX. LĂPĔDATU

SECRETAR AL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

EDIŢIA ACADEMIEI ROMÂNE

Cu 113 ilustraţii în text şi 12 planşe anexate

BUCUREŞTI
INST. DE ARTE GRAFICE «CAROL GÖBL», S-SOR I. ST. RASIDESCU
16, STRADA PARIS (fostă Doamnei), 16
1913.

33.953.

Sf. Ioan cel Nou de la Suceava. — Cf. pag. 99 din text.

CETATEA SUCEVII

DESCRISĂ PE TEMEIUL PROPRIILOR CERCETĂRI

FĂCUTE ÎNTRE 1895 ŞI 1904

DE

K. A. ROMSTORFER

ARHITECT

CAVALER AL ORD. AUSTR. «COROANA DE FIER» CL. III ŞI «FRANCISC IOSIF»
COMANDOR AL ORD. ROM. «STEAUA ROMÂNIEI» ŞI «COROANA ROMÂNIEI»
«BENE MERENTI» CL. I.

PUBLICATĂ ÎN ROMÂNEŞTE CU O NOTIŢĂ ISTORICĂ

DE

ALEX. LĂPEDATU

SECRETAR AL COMISIUNII MONUMENTELOR ISTORICE
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

EDIŢIA ACADEMIEI ROMÂNE
Cu 113 ilustraţii în text şi 12 planşe anexate

BUCUREŞTI
INST. DE ARTE GRAFICE «CAROL GÖBL», S-SOR I. ST. RASIDESCU
16, STRADA PARIS (fostă Doamnei), 16
1913.

CETATEA SUCEVII

CUPRINSUL



ILUSTRAŢII

PLANȘE ANEXATE

PRECUVÂNTARE

Insărcinat fiind, prin deciziunea Secțiunii istorice a Academiei Române dela 16 Fevruarie 1912, «a revizuì traducerea românească a scrierii d-lui Romstorfer, a redactà notița istorică despre cetatea Sucevii, care să fie tipărită împreună cu ea, și a face corecturile tipografice ale întregii lucrări» (Anale, Desbateri, XXXIV, 60), mă cred obligat să arăt acì ce fel mi-am îndeplinit această sarcină.

Ce privește revizuirea traducerii, datorită d-lui Victor Lazar, din Serviciul Bibliotecii Academiei, am avut de făcut două lucrări — una de fond, alta de formă. Pentru cea dintâi — după recomandările d-lui N. Iorga (Anale, Desbateri, XXXIII, 70-2) și după propunerile ce însumi am făcut Secțiunii istorice —s'au eliminat: câtevà pagine asupra asediului dela 1653, ca urmând să fie tratate din nou în plănuita notiță istorică, o expunere istorico-arheologică mai întinsă asupra unor stațiuni preistorice ale Bucovinei și asupra unor monumente romane ale Daciei, ca neavând legătură directă cu subiectul scrierii, cum și datele istorice asupra câtorvà alte cetăți moldovenești (Cetatea Albă, Chilia, Hotinul și Neamțul), ca fiind mai complete și mai bine expuse în alte publicațiuni, ale Academiei chiar. Eliminarea aceasta n'a cuprins însă unele considerațiuni istorice și vederi personale, pe cari autorul s'a crezut dator — însuș o spune — să le publice, cum sunt bunăoară acele date în capitolul în care se cercetează monetele găsite și bătute în cetatea Sucevii. — S'au rectificat apoi câtevà afirmări istorice greșite. Câtevà numai, pentrucă o samă din ele sunt așà de intim legate de anumite argumentări din expunerea autorului, încât îndreptarea lor nu s'ar fi putut face fără alterarea acesteia. Totuș, pentru lămurirea cetitorilor, s'au semnalat și rectificat, pe cât s'a putut, și acestea, în notița istorică adausă publicației.

Cu aceste eliminări și rectificări, scrierea d-lui K. A. Romstorfer s'a publicat întocmai cum a fost alcătuită, cu desenurile, vederile și planșele, lucrate, luate și întocmite de autor, — desenuri, vederi și planșe a căror clișee auto- și fototipice s'au executat și tipărit — planșele numai — în Institutul lui Max Jaffé din Viena, sub directa sa supraveghere.

Pentru revizuirea părții formale a traducerii, lucrarea a fost cevà mai dificilă, pe deoparte din cauza descrierilor făcute, pe firea limbii germane, în perioade lungi și prea încărcate, cari au dat în românește locuri obscure, greu inteligibile chiar, pe dealtă parte din cauza nefixării și neprecizării încă în limba noastră a anumitor termini de arhitectură. Am fost nevoit deci ca față de unele descrieri să-mi permit oarecari modificări de text, cu scop de a lămurì mai bine, fie prin simplificare, fie prin amplificare, gândul autorului, raportându-mă pentru aceasta mai totdeauna la desenurile, vederile și planșele ce însoțesc scrierea, iar anumiți termini de arhitectură să-i redau, fie mănținându-i în forma lor străină, fie perifrazându-i.

Așà fiind, din punct de vedere formal, scrierea nu va satisface, poate, în totul, pe unii din cetitori, cum ea n'a satisfăcut pe cel ce a cetit-o și revizuit-o mai întâiu. Cu toate acestea, dat fiind că valoarea ei nu zace în formă, ci în fondul de seriozitate și conștiențiozitate și în competența cu care a fost întocmită, imperfecția formei nu va puteà scădeà intru nimic valoarea ei intrinsecă.

Ce privește notița istorică adausă acestei publicații — care s'a decis cu scop de a înlocuì o expunere întemeiată în cea mai mare parte pe scrierile — meritoase pentru timpul lor, dar învechite pentru timpul nostru — ale răposaților profesori Schmidt și Fleischer din Suceava, prin o alta nouă, întemeiată pe rezultatele istoriografiei noastre naționale (Anale, Desbateri, XXXIII, 71) — ea a fost întocmită, avându-se în vedere două lucruri: întâiu, a se da un istoric specific al cetății, nu și al orașului, cum s'a făcut până acum, al doilea, a se da, în lăuntru acestui istoric, desvoltare mai mare acelor evenimente și momente istorice ce au pus în valoare întocmirea strategică și puterea de rezistență a cetății ca atare. Firește că, deșì întocmită după aceste norme, această notiță istorică nu poate da la iveală cevà nou deosebit, întrucât întregul material istoric pe baza căruia s'a întocmit e bine cunoscut. Ea dă însă, în schimb, o lucrare de total, pe cât s'a putut face mai completă și mai interesantă.

București, Iulie 1913.

Alex. Lăpĕdatu.

INDREPTĂRI

Pag. 4, rândul 4 de sus: existente, în loc de: existentea.
Pag. 6, legenda fig. 2: se coboară, în loc de: se lasă
Pag. 10, rândul 6 de sus: să se șteargă cuvântul: Weissenburg.
Pag. 11, rândul 2 de sus: Iurg Koriatovici în loc de: Gheorghe Coriatovici.
Pag. 14, rândul 9 de sus: Inspre curte, în loc de: In curte.
Pag. 14, rândul 7 de jos: sobe, în loc de: cuptoare.
Pag. 15, nota 1: se văd în, în loc de: se găsesc între.
Pag. 17, rândul 9 de sus: să se steargă cuvintele: în acelaş scop.
Pag. 17, rândul 10 de jos: expuse, în loc de: expusă.
Pag. 19, rândul 8 de jos: păstrà, în loc de: păstrează.
Pag. 20, rândul 3 de jos: să se şteargă cuvintele din paranteză.
Pag. 23, rândul 13 de sus: fragmente, în loc de: bucăţele.
Pag. 24, legenda fig. 18: cu ornamente, în loc de: împodobit.
Pag. 25, nota 1: planşă, în loc de: planşe.
Pag. 28, rândul 2 de sus: Kondracki, în loc de: Condraczki.
Pag. 32, rândul 15 de sus: a se oprì, în loc de: a oprì.
Pag. 33, rândul 15 de sus: temeinică, în loc de: trainică.
Pag. 35, rândul 1 de sus: ridicate, în loc de: situate.
Pag. 36, rândul 5 de sus: raporturilor, în loc de: împrejurărilor.
Pag. 37, rândul 5 de sus: făcută, în loc de: clădită.
Pag. 38, rândul 9 de sus: arcadă, în loc de: arcatură.
Pag. 42, rândul 20—1 de sus: lăţimea, în loc de: diametru.
Pag. 46, rândul 18 de sus: distrus, în loc de: redus.
Pag. 49, rândul 14 de jos: pentru sobe, în loc de: de cuptor.
Pag. 50, rândul 2 de sus: separată, în loc de: deosebită.
Pag. 53, rângul 1 de sus: Admiţând, în loc de: Adminţând.
Pag. 57, rândul 8 de sus: Despot-Vodă, în loc de: Ştefan Vodă Tomşa.
Pag. 58, rândul 8 de jos: podoabe, în loc de: împodobituri.
Pag. 70, rândul 1 de jos: fragment, în loc de: rest.
Pag. 72, rândul 6—7 de jos: să se adauge cuvântul: breslei, după fraţiei.
Pag. 73, rândul 4 de jos: rupte, în loc de: sparte.
Pag. 78, rândul 4 de sus: răsfrânte, în loc de: ieşite.
Pag. 78, rândul 6 de sus: rupte, în loc de: sparte.
Pag. 81, legenda fig. 79: discuri, în loc de: plăcile rotunde.
Pag. 90, rândul 12—13 de jos: tablă, în loc de: tinicheà.
Pag. 91, rândul 21 de sus, 1632, în loc de: 1622.

Pag. 91, rândul 14 de jos, 1611, în loc de: 1610.
Pag. 91, rândul 4 de jos: tablă, în loc de: tinicheà.
Pag. 93, rândul 12 de sus: hiperperii, în loc de: hiperberii.
Pag. 94, rândul 98 de sus: perle, în loc de: mărgele.
Pag. 95, rândul 17 de jos, 1632, în loc de: 1622.
Pag. 95, rândul 10 de jos, 1648, în loc de: 1638.
Pag. 96, legenda fig. 98 şi 100: fragmente, în loc de: rămăşiţe.
Pag. 96, legenda fig. 99: resturi, în loc de: rămăşiţe.
Pag. 96, legenda fig. 102: rest, în loc de: rămăşiţă.
Pag. 96, rândul 6 de jos: un rest, în loc de: o rămăşiţă.
Pag. 98, rândul 7 de sus: resturi, în loc de: rămăşiţe.
Pag. 99, rândul 4 de jos: Sf. Ioan cel Nou, în loc de Sf. Ioan Novi.
Pag. 101, legenda fig. 105: Sf Ioan cel Nou, în loc de: Sf. Ioan Novi.
Pag. 102, rândul 11 de jos: Sf. Ioan cel Nou, în loc de: Sf. Ioan Novi.
Planşa XII—anexe, legenda: 2/15 Iulie, în loc de: 15 Iulie.

NOTIŢĂ ISTORICĂ

Istoria cetăţii Sucevii e strâns legată de acea a oraşului, vechea capitală a Moldovei; totuş, fiind vorba de evenimentele istorice ce au pus în valoare, dealungul veacurilor, întocmirea şi puterea ei ca fortăreaţă, această istorie se poate face şi independent. Evident însă, că în tratarea ei nu se va puteà separà totdeauna, în mod hotărît, cetatea de oraş. De aceea, în paginele ce urmează, anumite evenimente se vor expune uneori şi în legătură cu oraşul. Aceasta însă numai întru cât ele servesc sau vor puteà servì pentru luminarea trecutului deosebit al cetăţii.

Intemeierea oraşului.

Astfel, chiar dela început, nu se va puteà vorbì de întemeierea cetăţii, până a nu se cunoaşte chestiunea fundării oraşului, care, ca vechime, trece peste epoca de descălecare a Moldovei, datorindu-se unor anterioare colonii germane, venite din Galiţia şi din Ardeal (1). Când anume, în lipsă de documente, nu se poate precizà. Negreşit însă, nu înainte de începutul sec. XIV. Căci numai liniştea şi siguranţa ce urmă groaznicei furtuni tătare dela 1241 făcù cu putinţă organizarea durabilă a vieţii orăşeneşti în aceste părţi ale Daciei — în legătură şi, poate, în une locuri, pe temeiul chiar al fostelor aşezări daco-romane (2).

---

(1) N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes, I (Gotha 1905), 173.—Elementele ce au mai contribuit, ca colonii, la desvoltarea oraşului, înainte şi după descălecat, au fost Armenii, veniţi tot din Galiţia—unde s'au aşezat în sec. XIV, după nimicirea Armeniei mici (N. Iorga, ibidem, 174—75 şi 184 5) — şi Ungurii, veniţi din Ardeal. Existenţa acestor din urmă, ca populaţie veche, în Suceava a făcut pe cronicari să le atribue chiar fundarea oraşului, al cărui nume ei îl explicau dela «Soci ce se chieamă ungureşte cojocar, iar Suceava cojocărie»: Miron Costin (Cronica polonă, ed. I. Bogdan, Cronice inedite, Bucureşti 1895, 200—1, şi Poema polonă, Arhiva istorică, I—1, 167) şi, după el, Nic. Costin (ed. Kogălniceanu, Cronicele României, I, 84) şi Dim. Cantemir (Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor, ed. Academiei Române de Gr. Tocilescu, Bucureşti 1901, 375 şi 471).

(2) In această privinţă, merită a fi relevat faptul că chestiunea originii cetăţilor noastre a preocupat în deosebi, dintre cronicari, pe Miron Costin, în Cartea pentru descălecatul întâiu (Kogălniceanu, Cronicele României, I, 23 5) şi în Cronica polonă (I. Bogdan, Cronice inedite, 182—4).

După dânsul unele — cele mai multe — ar fi zidite de Daci şi, pe urma lor, de Romani (Cetatea Albă, Tighina, Hotinul, Suceava şi Neamţul), altele de Greci, adecă de Bizantini (Tatarbunar), altele, în fine, de Domnii noştri (Soroca). Despre Chilia, el ştià, din «geografiile cele de acum de curând», unde se află «istoriile Ţarigradului», că e zidită de Genovezi, iar despre celelalte, «cărora le stau năruitura cât de abià semnele se cunosc» (Gherghina, Crăciuna şi Roman = Smeredova, nu puteà da nici o lămurire.

In această privință unii scriitori ai noștri mai vechi au pus Suceava, ca și alte localități ale țerii, în legătură directă cu o anumită așezare daco-romană. Lucrul nu e cu neputință, dat fiind faptul că, prin natura și situațiunea sa, locul pe care se găsește orașul e cât se poate de propriu pentru întemeierea și desvoltarea unei așezări omenești mai mari; dar până acum și, mai mult ca sigur, și de acum înainte, el nu e și nu va puteà fi pe nimic pozitiv întemeiat.... Trecând dar peste această presupusă origine daco-romană a Sucevii, vom începe istoria ei din momentul în care existența orașului e pe deplin dovedită istoricește, când coloniile amintite mai sus i-au câștigat importanța și i-au dat organizarea municipală magdeburgică a Evului mediu (1) — adecă puțin timp înainte de fundarea Principatului.

Negreșit, vechea Suceavă, pe obiceiul timpului, a putut aveà, chiar dela început, ca loc de retragere și apărare pentru vremuri de restriște, și o întăritură, poate chiar pe colina cetății moldovenești de mai apoi, cum astfel de întărituri, primitive, din pământ și palisade, s'a dovedit a fi avut bunăoara Baia (2) și Siretul (3), așezări orășenești deasemenea anterioare întemeierii Moldovei, cari, ca și Suceava, au fost — adevărat numai pentru scurt timp capitale ale țerii.

Această presupusă întăritură, ca întocmire și valoare strategică, trebue să fi însemnat însă prea puțin. Căci nici o mărturie n'o afirmă și nici săpăturile n'au scos la iveală zidării mai vechi decât ale cetății actuale, care, sub raport istoric și constructiv, cum se va vedeà mai jos, nu poate fi anterioară epocii când Suceava a devenit capitală a Moldovei

Așezarea domniei la Suceava.

«Țara Moldovei» (Terra Moldaviae), adecă a târgului Moldovei (Moldavia, Molda), cum se mai chemà Baia odinioară, și-a avut din început

---

Părerile acestea, curente între cărturarii timpului—stăpânirea genoveză în Chilia se pomenește și într'o scrisoarea politică a lui Petriceicu Vodă din 1673, în care se zice: «am aflat din străbunii noștri că și în Moldova sunt câtevà cetăți întemeiate și zidite de Republica genoveză»: N. Iorga, Studii și Documente, IX, 150—au fost înregistrate de adnotatorii lui Ureche Cronicele României, I, 379), de Nic. Costin (Ibidem, I, 69—70 și 52) și de Cantemir, care, pentru originea romană a cetăților, mai adaugă modul structurii zidurilor la cele mai multe cetăți, care nu seamănă decât a arhitectură romană (Descrierea Moldaviei, ed. Academiei Române, București 1875, 22).

«Insă la toate cetățile acestea—scrie Miron Costin, ll. cc.—pânzele (zidurile) de al doilea rând, de Domnii (noștri) sunt adause, că cele mai vechi, cele mai mici sunt și ca niște castele, adecă turnuri, au fost tocmite». Cf., pentru aceasta, mai jos, nota 5, pag. XXII.

(1) N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes, I, cap. Die Städtewesen, în special, 178.

(2) Articolul meu: Antichitățile dela Baia, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, a. II (1909), 63.

(3 K. A. Romstorfer, scrierea aceasta, pag. 9, nota 1 și articolul menționat acolo precum și cel dela pag. 11, nota 1.

scaunul domniei la Baia (1). Cu descălecatul lui Bogdan Vodă și cu întinderea stăpânirii acestuia mai spre răsărit, domnia se mută la Siret, unde Lațcu Vodă încă (1365 1373) își avù reședința, după cum arată documentele pentru înființarea — la 1371 — episcopatului catolic de acì (2). Numai în urma lui deci, Suceava a putut ajunge nou scaun de domnie — sub Iurg Koriatovici (1373—1375) sau sub Petru Mușat (1375 1391), dela care ne-au rămas cele dintâi documente date în vechea capitală a Moldovei (3).

Unul sau altul din acești doi Domni a trebuit deci să mute reședința domnească dela Siret din care Lațcu Vodă făcuse un fel de metropolă a organizațiunii de propagandă catolică în Moldova — la Suceava. Și anume: dacă această mutare a fost o urmare firească a reacțiunii ortodoxe, care contribuise — de sigur și ea — a aduce pe Iurg Koriatovici pe tronul țerii, atunci, negreșit, încă acestui Voevod se datorește așezarea domniei la Suceava, unde, după vechile cronici litvane și rutene, cunoscute lui Stryikowski, el ar fi fost încoronat chiar ca domn al Moldovei (4); dacă însă, din potrivă, alte considerațiuni, politice și economice, au determinat această mutare, atunci mai degrabă e de admis că numai Petru Mușat a fost acela ce și-a stabilit mai întâiu reședința la Suceava, ca unul dela care, cum am zis, avem primele documente date în această localitate, ceeace de altfel e și părerea admisă în istoriografia noastră.

Oricum a fost, un lucru e sigur, că odată cu așezarea domniei la Suceava a trebuit să se ivească și necesitatea construirii unei întărituri mai de seamă, a unei cetăți, pe lângă noua capitală a țerii.

Construirea cetății.

Din cele premerse se poate spune a priori că construirea cetății dela Suceava vine sau dela Iurg Koriatovici sau dela Petru Mușat, ori chiar dela amândoi împreuna. Pentru cel dintâiu ar mai pledà faptul că făceà parte dintr'o familie care s'a ilustrat tocmai prin lucrări de organizare și prin diferite fundații (5), iar pentru cel din urmă faptul că a domnit mai mult și mai liniștit — a avut deci timp să întreprindă lucrări de biserici și

(1) Articolul citat din Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, II (1909), 53 4, cu literatura indicată acolo N. Iorga și R. Rosetti.

(2) Documentele Hurmuzaki, V—2, 160—71.

(3) Cel dintâiu e cunoscutul act de împrumut dela 1388: Arhiva istorică, I—1, 177, (dupa Akty zapodnoj Rossii, I (Petersburg 1846), 22.

(4) După traducerea din Arhiva istorică, II, 7—8.

5 Basilovics, Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovics, Cașovia 1804.

cetăţi, căci, cum se ştie, tot lui se atribue zidirea mănăstirii şi cetăţii Neamţul (1).

Intr'adevăr, din împrejurarea că prin aşezarea domniei la Suceava a trebuit să se înzestreze noua capitală a ţerii cu o biserică catedrală şi din împrejurarea că la 1402 — prin aducerea şi aşezarea moaştelor Sf. Ioan cel Nou la Suceava (2) se constată existenţa unei asemenea biserici catedrale, reiese că aceasta (identică cu cea zisă mai apoi şi azi a Mirăuţilor) trebue să se fi construit între 1373, ca dată mai îndepărtată, şi 1400, de unul din Domnii acestui interval.

Dar afară de Iurg Koriatovici şi, mai ales, de Petru Muşat, nici unul din Domnitorii ce au stăpânit în această epocă n'a avut vreme şi putinţă să se ocupe cu construiri de piatră mai mari, ca cele ce întâlnim la Suceava. Iuga (1400) a avut o domnie prea scurtă şi turburată ca să fi putut clădì, precum îi atribue tradiţia (3), o biserică ca acea a Mirăuţilor, Ştefan I (1394 1400), pe lângă luptele ce trebuì să le poarte cu Ungurii şi Tătarii, avù de lucru cu Hârlăul său, unde-şi avù reşedinţa, punând, se pare, început curţilor domneşti din acea localitate (4), iar Roman I (1391—1394) fu şi el ocupat cu fundarea Romanului şi cu construirea cetăţii (de pământ şi lemn) de acolo (5).

Rămân deci, cum am arătat şi mai sus, numai Petru Muşat şi Iurg Koriatovici, care însă a domnit mai puţin şi n'a fost nici el destul de

(1) N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes, I, 161 sq.—Nu e locul a aminti şi discutà aci părerile emise cu privire la originea cetăţii Neamţul. Un lucru totuş e necesar a fi relevat: mirarea că se mai crede în originea ei teutonică, ştiut fiind că Cavalerii teutoni (ordin religios, dar nu şi specific naţional) nu au ajuns dincoace de Carpaţi în regiuni atât de nordice. Cu atât mai puţin deci au putut ei ridicà cetăţi mai sus, în Bucovina bunăoară, ca acea dela Ţeţina, cum emite şi crede d-l Romstorfer chiar în această scriere (pag. 10). — Numele de Neamţu, al cetăţii şi al mănăstirii, vine dela acel al târgului vecin, întemeiat, ca şi Baia, la începutul sec. XIV, de străvechi colonii săseşti (germane) ardelene, cari imprimau odinioară caracter curat nemţesc acestui târg (N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes, l. c.). Poate că dela aceste colonii săseşti luă şi cetatea numele de «săsească», pe care-l înregistrează (de unde ?) d-l Romstorfer (ac. scriere, pag. 10).

(2) Pentru tot ce priveşte chestiunea, S. Fl. Marian, Sfântul Ioan cel Nou dela Suceava, Bucureşti 1895.

(3 Idem, ibidem, 30—1.

(4) N. Iorga, Istoria lui Ştefan cel Mare, Bucureşti 1904, 22—5, şi Inscripţii din Bisericile României, I (Bucureşti 1905), 5—6.

(5) Numită *Cetatea Nouă*, în opoziţie cu cetăţile moldovene cevà *mai vechi* Neamţul şi Suceava; căci celelalte cetăţi existente atunci nu contau, ca unele ce nu proveniau dela Domnii ţerii. Cetatea Albă şi Chilia (încă nu în stăpânire moldovenească) fiind bizantino-genoveze, iar Hotinul, ca şi Ţeţina, de origine polonă, întemeiate, probabil, sub Cazimir cel Mare, când acesta avù în stăpânire teritoriile dela nord-estul Moldovei, între 1340 — 1370 (R. Kaindl, Geschichte der Bukowina, II, 10 — 11). Restul cetăţilor moldovene sunt posterioare — din timpul lui Ştefan cel Mare: Orheiul (N. Iorga, Istoria armatei, I, 135), Crăciuna (luată dela Munteni, v. A. Lăpĕdatu, Vlad-Vodă Calugărul, Bucureşti 1903, 23) şi Soroca. Pe aceasta din urmă, Miron Costin o atribue unui «Petru Vodă», care, întru cât cetatea existà în timpul lui Ştefan el Mare, ar trebui să fie Petru Muşat. Probabil însă că ştirea se referă la Petru Rareş, care a lucrat la Soroca, refăcând-o poate din piatră (Doc. Hurmuzaki, XV—1, 432). In acest caz trebue să presupunem că cetatea a fost construită la început din pământ şi lemn, ca şi cetatea dela Roman, care, numai după ce a fost arsă de Mateiu Corvin (Noemvrie 1467), a fost reclădită din piatră de Ştefan cel Mare (N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes, I, 160—1, şi Istoria armatei, I, 126 şi 173).

liniştit în domnie (1), ca să fi putut săvârşi, în caz când am admite că a început, biserica (Mirăuţilor) (2) şi cetatea dela Suceava, căci, din punct de vedere tehnic-constructiv, aceste două clădiri, cum dovedeşte d-l Romstorfer (3), sunt în strânsă legătură una ca alta, zidite fiind cam în acelaş timp. Astfel, după toate probabilităţile, Petru Muşat e acel care, dacă nu le-a făcut în întregime, a terminat, în orice caz, zidirea acestor două prea însemnate, pentru acea vreme, construcţii (4). Lui deci se datoreşte, de fapt, întemeierea cetăţii de pe lângă noua capitală a ţerii, a Sucevii.

Cele mai vechi ştiri cu privire la cetate.

Din tot acest timp, adecă dela clădirea cetăţii până la Alexandru cel Bun, nu avem nici o ştire privitoare direct la cetate. Evenimentele răsboinice ale acestei epoci n'au atins şi Suceava, menţionată acum în documente consecvent ca capitală a ţerii. O singură dată numai, la 1395, oastea lui Sigismund al Ungariei, adusă împotriva lui Ştefan I Muşat, pătrunse până sub zidurile capitalei. Ne-o spune regele însuş, care, în o diplomă a sa din 1397, zice: în urmă (după ce susţinuse lupte grele în munţi cu Moldovenii), ajutându-ne D-zeu, am ajuns în ţara Moldovei şi ne-am pus castrele chiar lângă «reşedinţa» voevodului Ştefan (propriae residentiae ipsius Stephani Wayvodae) (5). Unii istorici cred că e vorba de Suceava (6), dar, după mărturia vechilor anale (7) şi după inscripţia pietrei mormântale a lui Ştefan Vodă dela Rădăuţi (8), mai degrabă e vorba de Hârlău (9), unde acest Voevod pare a-şi fi avut reşedinţa. De altmintrelea, chiar dacă reşedinţa lângă care Sigismund şi-a pus castrele sale ar fi fost Suceava, însemnătatea întâmplării scade, întru cât, Domnul român cerând şi obţinând pacea dela Regele ungur, nu s'a mai dat nici o luptă aci, care să fi putut pune în evidenţă puterea de rezistenţă a cetăţii.

In urmă, în tot timpul domniei lui Alexandru cel Bun, un singur eveniment istoric scoate la iveală cetatea Sucevii: aducerea moaştelor Sf. Ioan cel Nou la 1402.—Relaţiunile scrise ce ne-au rămas cu privire la acest

---

(1) N. Iorga, Istoria lui Ştefan cel Mare, 18 9.

(2) Dela el, ştim pozitiv, a rămas o biserică în Moldova: Arhiva istorică, II, 7—8.

3) Aceasta scriere, p. 17 sq.

4) Despre modul expeditiv cum se construiau cetăţile în Evul mediu, relaţiunile lui Lannoy (1421) cu privire la nişte lucrări dela Cetatea Albă: Arhiva istorică, I—1, 130.—Cf. şi I. Bogdan, Inscripţiile dela Cetatea Albă din Analele Academiei Române, XXX), 31, n. 5.

5) Documentele Hurmuzaki, I—2, 383.

6) D. Onciul, Din istoria României, Bucureşti (Socec) 1909, 38.

(7) I. Bogdan, Vechile cronice, 143 şi 193.

(8) E. Kozak, Inschriften aus der Bukowina, Wien 1903, 105—6.

(9) N. Iorga, Studii şi Documente, VI, 624, şi în alte locuri.

eveniment (1) menționează mai toate de «vestita cetate ce este la orașul Suceava», iar ilustrațiunile ce s'au făcut spre a reprezentà atât evenimentul în sine cât și pe Sfânt, ne înfățișează, împreună cu biserica (Mirăuților) și cetatea dimpotrivă (a Sucevii) (3). Evident, și unele și altele — relațiuni și ilustrațiuni nefiind contimporane, nu pot fi privite ca mărturii directe. Totuș ele constituesc documente destul de prețioase, spre a fi relevate într'un istoric special al cetății dela Suceava. Aceasta cu atât mai mult, cu cât izvoarele contimporane, indigene și străine, sunt extrem de sărăcăcioase în ce privește știrile referitoare la cetate.

Astfel, din documentele interne nu se poate scoate mai nimic sub acest raport. Până la Ștefan cel Mare nu cunoaștem decât un singur document, în care să fie vorba de cetate, un document dela Petru II (1448—1449), din primul an al domniei sale, prin care se confirmă o danie făcută mănăstirii Moldoviței, consistând dintr'o casă în Suceava, în ulița ce merge drept la cetate (in der Gasse, die gerade zur Burg geht) (4). Tot așà de sărăcăcioase sunt și izvoarele străine. Căci numai luptele înverșunate dintre urmașii lui Alexandru cel Bun — lupte purtate cu ajutorul Polonilor — pun în lumină istorică cetatea dela Suceava. Și anume: la 1449 (Decemvrie) și 1450 (Ianuarie) (5), în timpul luptelor dintre Bogdan II și Alexandru II, o oaste polonă, sub comanda lui Ioan Olieski de Sienno, pătrunzând din ordinul Regelui Cazimir în Moldova, cuprinde cetățile țerii: Hotinul, *Suceava* și Neamțul (6). Cuprinderea s'a făcut însă fără luptă, căci mărturisește Dlugosz și, după el (?), al nostru Ureche (7), Bogdan Vodă, surprins, se retrase în munți, de unde, relatează ei mai departe, se întoarse îndată ce oastea polonă ieși din țară, ca să alunge pe Alexandru și să reocupe scaunul domniei țerii.

Aceste sunt cele dintâi și cele mai vechi știri privitoare la cetatea Sucevii. Pentru ca altele nouă, mai importante, să avem, trebue să trecem direct la domnia lui Ștefan cel Mare.

---

(1) Cuprinse la Marian, op. cit.

(2) Singurul călător cunoscut ca e trece în acest timp (1427) prin Suceava—Schiltberger nu amintește nici un cuvânt de cetate, ci numai de oraș, despre care spune doar atât că e capitala Moldovei (Hauptstadt in der kleinen Walachei): Reisebuch, ed. Langmantel, Tübingen 1885, 111.

(3) Reproduse și explicate de d-l Romstorfer în aceasta scriere, cap. Vechi stampe ale Sucevii, pp. 99 și 102.—La ele se mai poate adaogà: fresca reprezentând «Aducerea moaștelor Sf. Ioan cel Nou în Suceava» din 1546 dela m-rea Voroneț. reprodusă în vol. Bukowina (pag.71) din opera Die oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild.

(4) Wickenhauser, Moldawa I: Die Urkunden des Klosters Moldowitza, 1862, 63.

(5) Pentru fixarea datei, V. Pârvan, Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă, București 1904, 41 n. 8.

(6) Dlugosz, Historia polonica, Lipsca 1712, II, 59=Opera omnia, ed. Przezdziecki ,V, 73.

(7) La Kogălniceanu, Cronicele României, I, 147.

Ştefan cel Mare şi cetatea Sucevii.

E știut că de îndată ce apucă sceptrul domniei, Ștefan cel Mare purtă o deosebită grije pentru organizarea și întărirea cetăților sale.

Astfel, el instituì sistemul administrării și apărarii lor prin doi pârcălabi în loc de unul ca mai înainte (1), iar ce privește cetatea Sucevii, care până acì, se pare, nu avusese un comandant special, fiind, de sigur, mai mult în seama domniei, — Ștefan o puse sub autoritatea unui atare comandant, a portarului de Suceava (2), pe care-l întâlnim până către sfârșitul sec. XVI, când, instituindu-se, după norme polone (de Ieremia Movilă, zice Miron Costin, (3), de fapt mai dinainte (4), demnitatea de hatman, «ispravnic al tuturor oștilor» (5), se dădù noului demnitar (pentru a puteà face parte din Divan, scrie acelaș cronicar) (6), și această funcțiune, drept ce el luà titlul de «hatman și pârcălab al Sucevii» (7).

Pârcălab, nu portar, pentrucă, neprimind decât atribuțiunile militare ale funcțiunii, titlul rămase să-l poarte mai departe acei ce aveau sa îndeplinească celelalte atribuțiuni, administrative, ale cetății. In adevăr, chiar dela început, pe lângă hatmani și pârcălabi ai Sucevii, întâlnim și portari ai Sucevii (8). Atribuțiunile lor însă, după cum reiese din niște scrisori rămase dela unii din ei (9), erau, cum am zis, numai de ordin administrativ. Prin aceasta importanța de odinioară a funcțiunii fu bine înțeles mult scăzută noii portari fiind acum numai niște simpli îngrijitori ai cetății, ceeace explică faptul dispariției lor, îndată ce cetatea nu mai funcționă (10), pe câtă vreme hatmanii, cari primiseră atribuțiunile militare ale vechei funcțiuni, continuară a purtà titlul firește nominal de pârcălabi ai Sucevii până pe la jumătate sec. XVIII.

(1) I. Bogdan, Inscripțiile dela Cetatea A'bă (din Analele Academici Române, XXX), 32.

(2) Funcțiunea se întâlnește și înainte de Ștefan. Cel dintâiu portar de Suceava» la 1442 (6950) Aug. 10 e menționat de d-l I. Tanoviceanu în studiul său: Contribuțiuni la biografiile unor din cronicari (din Analele Academiei Române, XXVII), 6 8,—studiu în care se tratează și chestiunea comandanților cetății Sucevii in sec. XV și XVI. Nu știu dacă corespunde însă funcțiunii de mai târziu, care se lămurește sub Ștefan. Caci, chiar la începutul domniei sale, apar, ca și pentru celelalte catăți, și la Suceava, doi pârcălabi, Iliaș și Ponici. Aceasta însă numai o singură data, la 1457 6965) Sept. 8 (Gh. Ghibănescu, Uricar, XVIII, 489). După aceasta rămâne numai Ponici pâna la 1465 Ianuarie 15: I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, I, 88), dar tot cu titlul de pârcălab. Cel dintâiu ce iea titlul de portar e Șendrea, cumnatul lui Ștefan, după care urmează o serie întreagă lista d-lui Gh. Ghibănescu, l. c., al căror titlu, către sfârșitul sec. XVI, începe a alternà cu acel de pârcalab·

(3) Poema polonă, ed. Arhiva istorică, I—1, 170.

(4) Pentru atribuțiunile sale, Ureche (Cron. Rom., I, 138), și D. Cantemir (Descrierea Moldaviei, 81).

(5) I. Tanoviceanu, l. c.

(6) Poema polonă, l. c.

(7) Cu variațiuni — când pârcălab, când portar.

(8) Lista d-lui Gh. Ghibănescu.

(9) N. Iorga, Documentele Bistriței, I, 11—2, și Documentele Hurmuzaki, XV 2, 783 și 1014.

(10) Lista d-lui Gh. Ghibănescu.

Pe lângă aceasta, Ștefan cel Mare luă măsuri pentru fortificarea și întreținerea în bună stare a cetăților sale. Faptul a rămas în amintirea generațiilor următoare și a fost înregistrat de Miron Costin, care, în cronica sa polonă, zice: «Toate cetățile erau la început mai mici și aveau numai partea din mijloc, ca niște turnuri; zidurile de jur împrejur le-au făcut Domnii (noștri) .... cele mai multe vestitul Domn bătrânul Ștefan Vodă» (1).

Opera aceasta fu îndeplinită nu numai prin lucrul strajelor permanente ce el ținea prin cetăți, ci și prin al oamenilor din satele domnești și boierești ale ținuturilor, peste cari se întindea autoritatea administrativă și judiciară a pârcălabilor, respectiv a portarilor de Suceava (2). Și nu e fără interes a arătà cum că primul document al lui Ștefan cel Mare ce ni s'a păstrat, în care se amintește de lucrul oamenilor la cetăți, se referă tocmai la Suceava un document dela 31 August 1458, prin care Domnul acordă mai multe feluri de scutiri locuitorilor din satul Borhinești, între cari și acea de «lucru la cetatea Sucevii» (3).

Cetatea în timpul luptelor lui Ștefan cu Turcii.

Ștefan cel Mare puse așà dar, chiar dela începutul domniei sale, cetatea Sucevii în funcțiune militară și strategică, spre a puteà rezistà cu succes eventualelor atacuri dușmane. Dar până la 1476, în tot timpul luptelor sale anterioare, cu Ungurii, Tătarii, Turcii și infeodații acestora Muntenii, Domnul nu dădù pas nici unuia din acești dușmani să se apropie de cetate. Matiaș Corvinul fu sfărâmat la Baia (1467), iar Tătarii, aruncați asupra Moldovei, în timp ce Mohamed II cu oștile sale treceà Dunărea (la începutul lui Iulie 1476), înaintară numai până la Ștefănești (4), neîncumetându-se a atacà cetatea dela Suceava, unde vestea sosirii lor pe a doua zi se răspândì cu groază într'un miez de noapte, făcând pe Maria Doamna să-și iea bogățiile și să fugă, pentru mai multă siguranță, la Hotin (5).

După înfrângerea dela Valea Albă însă, Sultanul, împărțindu-și oastea în mai multe grupe, o pornì a luà în stăpânire cetățile țerii (6). O parte, sub conducerea lui însuș, merse la Neamțul (7) și, de acì, la Suceava (8),

---

(1) I. Bogdan, Cronice inedite, 183.

(2) I. Bogdan, Inscripțiile dela Cetatea Albă, 32.

(3) I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, I, 14 (16).

(4) A. Rădulescu, Luptele lui Ștefan cel Mare cu Turcii în anii 1475 și 1476, București 1908, 62—64.

(5) Balthazar de Piscia, în Columna lui Traian, VII (1876), 378.

(6) A. Rădulescu, op. cit., 79.

(7) Monumenta Hungariae historica, acta extera, V, 320—1.

(8) Balthazar de Psicia — l. c. — spune că Sultanul ar fi dus cu sine la Suceava 200.000 oameni. Cf. și Donado da Lezze-Angiolello, Historia turchesca, ed. Academiei Române, de I. Ursu, București 1910, 91 și XLVII.

să pună în scaun un nou Domn. Dar, precum la Neamțul, așà și la Suceava, nu izbutì nimic. Târgul fu ars, cetatea nu putù fi însă luată (1), căci — ne relatează un martor ocular al celor, întâmplate atunci ea fiind bine întărită și apărată, Mohamed, văzând că nu poate fi cucerită, ‹ca să nu-și piardă vremea în zadar , dete ordin de retragere (2). Astfel Sultanul trebuì să iasă din Moldova, fără a fi putut luà vreuna din cetățile țerii (3).

Un nou atac turcesc asupra cetății dela Suceava se întâmplă după pierderea Cetății Albe și Chiliei, pe când Ștefan se găsià la Colomeia, pentru jurământul de credință cerut de Regele Casimir al Poloniei. Atunci, în Septemvrie 1485, Ali Hadâmbul, beglerbegul Greciei, cu Turcii din cetățile dela Mare, se ridică până la Suceava, unde, în ziua de 20 Septemvrie, dădù foc târgului și atacă cetatea. Neputând-o însă luà, devastatorii, cu pretendentul lor Hromot, plecară îndărăt; dar Ștefan, întors în țară, le luă urma, îi ajunse și-i bătù, cum știm, la Cătlăbuga, lângă Chilia, la 16 Noemvrie (4).

Asediul din 1497.

E unicul caz, în tot timpul domniei lui Ștefan cel Mare, când dușmanul ajunge direct la cetate, Domnul fiind în țară. Aceasta pentruca el fusese înșelat asupra scopului expediției lui Ioan Albert. Intr'adevăr, Ștefan numai târziu, după ce oastea acestuia intră în țară, se convinse de adevăratele lui intenții (5). Ne mai având deci posibilitatea a se pregătì, spre a-l întâmpinà în cale, marele Domn lăsă cetatea (6) pe care o întărì, aprovizionà și garnizonă bine (7), dând-o, de sigur, în seama comandantului ei, a lui Luca Arbure—și se coborî la Roman, unde oștile sale, pe cuvântul dat de mai nainte, începură a se adunà din toate părțile (8).

In acest timp Ioan Albert, nesocotind sfatul comandantului ce-l povățuià să iea mai întâiu Hotinul, primì propunerea celor ce-l îndemnară să cuprindă capitala țerii (9). Astfel, craiul leșesc — scriu vechile noastre

---

1 I. Bogdan, Cronice inedite, 56, și Vechile cronice, 196 și 226.—Ureche, in Cronicele României, I, 156. — Dlugosz, Opera omnia, ed. Przezdziecki, XIV, 645.—Cromer, Polonia sive de origine et rebus gestis Polonorum, Colonia 1589, 422.

2 Donado da Lezze-Angiolello, op. cit., l. c.

3) Doc. Hurmuzaki, VIII, 15 XX.—Ap. N. Iorga, Istoria armatei, I, 163.

4 Ce privește aceasta incursiune de pradă: N. Iorga, Istoria lui Ștefan cel Mare, 210 12.

5 Asemenea ce privește aceasta expediție: Ed. Fischer, Bătălia din Codrii Cozminului trad. Căp. Strișcă, București 1904, și N. Iorga, Istoria lui Ștefan cel Mare, 236–9, Geschichte des rumänischen Volkes, I, 360 și Istoria armatei, I, 184.

(6 Cromer, l. c.

7) La 27 August. I. Bogdan, Cronice inedite, 45 și 59. Ureche Cronicele României, I, 170 precisează: Duminecă.

(8 Ureche, in Cronicele României, I, 170.

9 Wapowski, in Scriptores rerum Polonicarum, II Cracovia 1874, 26.

anale   venì cu toate puterile sale la cetatea Sucevii, Duminecă în 24 a lunii lui Septemvrie (1). Aceste puteri, cari, după cronicarul polon ce ne relatează mai pe larg asediul (2), se compuneau din optzeci de mii luptători, cu patruzeci de mii oamenii de serviciu și treizeci de mii cară de povară (3), fură cu toatele așezate în jurul cetății, în patru lagăre deosebite. Acì Polonii se întăriră, pe obiceiul lor, cu legături de cară și, după ce aduseră și tunuri de asediu pentru sfărâmarea puternicelor ziduri ale cetății (4), începură asediul sistematic «Marți spre seară», la 26 Septemvrie (5).

Asediul ținù trei săptămâni, până la 16 Octomvrie, când, cum vom vedeà, el fu ridicat. In acest timp Leșii bătură necurmat, «ziua și noaptea» (6), cetatea cu tunurile lor, între cari erau două mai mari, adevărate «vărsătoare de foc» (spuendae), cum le numește Wapowski, ce nu puteau fi urnite din loc decât de 40 cai unul, de 50 cai altul (7). Bătaia fu însă fără efect deosebit. Căci garnizoana cetății, foarte bine întărită și aprovizionată, luptà cu îndârjire și «ce risipià Leșii cu puștile ziua   zice cronicarul leșesc și, după el, al nostru   noaptea se tocmià și întărià, de erà munca lor în zădar» (8). Chiar și o spărtură mai mare pe care dușmanii o făcură în zidul cetății, ai noștri izbutiră a o reface și întărì (9).

Pe când astfel Moldovenii din lăuntru zădărniciau efectele asediului, cei din afară, oastea acum adunată a lui Ștefan, începù a atacà din ce în ce mai cu îndrăzneală și mai cu pagubă pe Poloni, tăindu-le comunicația cu patria lor și luându-le posibilitatea de a se aprovizionà în țară (10). Mai mult încă, asediatorii fură atacați chiar în tabăra lor, unde, pentru a se apărà, fură nevoiți să se retragă cu totul îndărătul legăturii de cară. Astfel înșiși deveniră asediați, loviți și hărțuiți din lăuntru și din afară, «de nu erau volnici să iasă nici într'o parte, mai mult stricând sieși decât celor închisi» (11). Din zi în zi situația devenià tot mai grea, mai ales când și lipsa de hrană se ivì în rândurile luptătorilor poloni (12), cari, văzând zădărnicia asediului și amenințați fiind de foamete, începură a murmurà, apoi a protestà împotriva Regelui lor, cerând să fie duși îndărăt acasă (13).

1 I. Bogdan. Cronice inedite, 59–60.   Ureche, op. cit., 170.
2 Wapowski, op. cit., 27.
3 Pentru numărul oastei polone, Ed. Fischer, op. cit., 21–2.
4 Wapowski, 27.
5 I. Bogdan, Cronice inedite, 60.
6 Idem, ibidem, 60 și Ureche, 171.
7) Wapowski, 27.
8 Ureche, 171.
9 Wapowski, 27.
10 Wapowski, 27–8 și Ureche, 171.
11) Ureche, 171.
(12 Idem, ibidem și Wapowski, 28.
13 Ureche, 171.

In atari dispoziții se găsià tabăra leșească când trimișii regelui Vladislav al Ungariei și ai lui Ștefan Vodă al Moldovei veniră să invite pe Craiul polon a ridicà asediul și a părăsì Moldova (1). Date fiind împrejurerile, Ion Albert, bolnăvit sub zidurile cetății (2), primì invitarea, încheind armistițiu (3) și ridicând asediul ce devenise atât de greu și de primejdios, nu atât pentru Moldoveni, cât pentru Poloni. La 16 Octomvrie bătaia tunurilor încetă (4), iar la 19 Octomvrie, într'o Joi (5), tabăra fiind ridicată, se începù retragerea trupelor, care ținù până la 22 Octomvrie (6). Ce urmă după aceasta, se știe dezastrul din Codrul Cosminului.

Astfel decurse și se termină acest întâiu mare asediu al Sucevii. Insuccesul său jignì adânc amorul propriu al mândrului Rege. De aceea cronicarii poloni căutară să explice hotărîrea lui Ion Albert de a-și ridicà trupele de sub Suceava și de a le scoate din Moldova, ca urmare a rugăminții ce i-ar fi făcut, prin intermediul Regelui Vladislav al Ungariei, Ștefan Vodă, care, din relațiunile oamenilor săi, s'ar fi încredințat, zic ei, că, după atâta înverșunată bătaie a tunurilor, cetatea va fi distrusă (7). Departe însă de a se confirmà, această asertiune se desminte — cum bine observă d-l Ed. Fischer — prin însuș textul instrucțiunilor pe cari Ioan Albert le dădù trimișilor săi în Ungaria, spre a explicà Regelui Vladislav rostul expediției sale în Moldova, — instrucții în cari nu se amintește de vreo rugăminte în acest sens a lui Ștefan cel Mare (8).

Acestea sunt toate știrile ce ne-au rămas cu privire la asediul polon dela 1497. Prin ele se învederează puterea de rezistență a cetății, care, cu mica sa garnizoană, putù înfruntà trei săptămâni și ar fi putut, de sigur, înfruntà și mai mult — marea putere armată pe care Ioan Albert o aduse împotrivă-i. Aceasta mulțumită, în primul loc, așezării favorabile și puternicei ei întocmiri. Intr'adevăr, o simplă vedere a colinei pe care se găsește, a șanțurilor adânci și late și a zidurilor puternice și înalte e de ajuns a da, chiar și vizitatorului necunoscător în ale artei de asediu, înțelesul puterii neînfrânte a cetății dela Suceava, — putere ce se va afirmà și cu prilejul asediilor viitoare, dela 1563 și 1653.

(1 Idem, ibidem și Wapowski, l. c.
2 Miechowski, Chronica Polonorum, Cracovia 1521, 351 și, în trad., Arhiva istorică, I – 1, 39.
3 Fischer, op. cit., 60.
(4) Data reiese dela împlinirea celor «trei săptămâni» incepând dela 26 Septemvrie, pe cari le dă Letopisețul dela Bistrița I. Bogdan, Cronice inedite, 60 pentru baterea cetății.
(5) I. Bogdan, op. cit., 60 și Ureche, 171.
(6) Fischer, op. cit., 31 și nota.
(7) Wapowski, 28.
8 Kwartalnik hitoryczny, pe 1893, no. 7 și, de aci, la Fischer, op. cit, 53 sq.

Dela moartea lui Ștefan cel Mare până la 1538.

După 1497, până la moartea lui Ștefan cel Mare, cetatea noastră fu scutită de nouă întâmplări răsboinice. Cu venirea pe tron a lui Bogdan cel Orb și cu luptele sale cu Polonii (1), ea fu însă din nou expusă amenințărilor și atacurilor acestora. Așà, la 1509, în Iulie, Nic. Kameniecki, palatinul Cracoviei, ca răspuns la expediția pe care Bogdan Vodă o făcuse câtevà săptămâni mai înainte în Polonia, pătrunde cu oastea leșească pe care Regele însuș o adusese până la Lemberg, în Moldova, pradă orașele din nordul țerii, iar, la întoarcere, cercă să cuprindă și Suceava (2), dar fără rezultat, căci «capitala Domnilor Moldovei, relatează, după acte oficiale, Stanislau Gorski, nu se puteà luà fără artilerie grea» (3).

Evenimentele răsboinice ce urmară după aceasta, sub Bogdan cel Orb (1504—1517), Ștefăniță Vodă (1517—1527) și Petru Rareș, în întâia domnie (1527—1538), lupte cu Tătarii, Muntenii, Ardelenii și Polonii, lăsară cetatea Sucevii în deplină pace până la 1538, când Soliman Magnificul, solicitat de Poloni, își ridică și îndreptă oștile sale asupra Moldovei, spre a scoate din domnie pe vajnicul turburător al Leșilor și al Ardelenilor, pe Petru Vodă Rareș (4).

Decursul acestei expediții e bine cunoscut: La 17 August Soliman trece Dunărea, la 7 Septemvrie e la Iași, iar la 15 ale aceleiaș luni înaintea Sucevii, unde Petru Vodă, părăsit de boieri și în neputință de a-și mai ținea și apără țara, își lăsase înainte de a apucà calea pribegiei — averile sale (5).

Unele izvoare vorbesc de un asediu al cetății. Anume, vești ajunse în Ungaria (la Vaț), câtevà zile numai după ce Sultanul se înființase înaintea Sucevii (la 20 Septemvrie), arată că el ar fi asediat cu întreaga sa armată de 200.000 oameni cetatea, despre care se spuneà că, «pe obiceiul acelor regiuni», n'ar fi destul de bine întărită (6). Apoi, ca urmare a acestor vești, altele, dela începutul lui Octomvrie, ne spun că cetatea ar fi și fost cucerită (expugnata) (7). Totul a trebuit deci să se petreacă în interval de câtevà

---

(1) Pentru aceste lupte, monografia d-lui Iul. Marinescu, Bogdan III cel Orb, București 1910.

2) Jodocus, De Sigismundi regis temporibus, in Biblioteka pisarzow polskich, vol. 39 Cracovia 1901, 37, și Wapowski, op. cit., 88.—Cf. Cronicele Romăniei, I, 183: adnotația la Cronica lui Ureche, atribuită de editor lui Nic. Costin: «neputând nimica strică cetății, au prădat, în 20 Iulie, împrejurul Sucevii».

(3 Arhiva istorică, I—2, 186.

(4) N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes, I, 381 2, Geschichte des osmanischen Reiches, II, 424 16 și Istoria armatei, I, 268—70.—Asemenea I. Ursu, Die auswärtige Politik des Peter Rares, Fürst von Moldau, Wien 1908, 160 sq.

(5) Macarie, ed. I. Bogdan, Vechile cronice, 211, și, după el, Azarie, ed. I. Bogdan, Letopisețul lui Azarie (Analele Academiei Române, XXXI, 198.

(6 Documentele Hurmuzaki, II—4, 158. Cf. și II—1, 192 și XI, 37.

(7) La 1 Octomvrie — Doc. Hurmuzaki, II—1, 193, 194, 206.

zile. Dat fiind însă puterea de rezistenţă pe care cetatea o afirmă în 1497, e imposibil de admis, oricât de puţin ar fi fost pregătită pentru un asediu şi avem dovezi că Rareş a lăsat oarecari garnizoane în cetăţi (1) ca ea să fi rezistat numai atât de puţin, chiar faţă cu o armată numeroasă ca acea a lui Soliman, care aveà cu sine şi 230 tunuri de câmp (2).

De sigur deci, lucrurile s'au petrecut altfel. A fost numai un început de asediu, care a ţinut atât timp cât boierii ce părăsiseră pe Rareş, întruniţi în apropiere, la Badeuţi, deliberară şi hotărîră să se închine marelui Padişah (3). Şi într'adevăr, faptul e confirmat prin mai multe mărturii. Una din aceste mărturii ne spune că deşi Turcii aduseseră tunuri mari de asediu, «amiculis agit at arcem illam capiat» (4), iar, puţin în urmă, altele, că cetatea s'a predat, odată cu închinarea boierilor (5). Mai complet şi mai lămurit arată cele petrecute Verancius. «Ajungând scrie el—înaintea cetăţii Suceava, [Soliman] îşi aşează toată oastea în ordine de bătaie şi, amânând baterea cetăţii, trimite de cercetează dacă e vreun inimic care să cuteze a i se opune? Incredinţat că nu e nici unul, . . . el se întăreşte în castre împrejurul Sucevii, aşteptând pe boieri să vină» (6), ceeace se întâmplă, fără multă zăbavă. Cei aşteptaţi veniră, se închinară şi predară cetatea (7). «Atunci şi prea frumoasa cetate a Sucevii—scrie cronicarul lui Petru Rareş — se supuse Turcilor şi o batjocoriră ca pe roaba cea din urmă şi ca pe o curvă de pe drumuri» (8).

Astfel Soliman intră în cetate şi, în palatul în care Ştefan cel Mare îşi petrecù glorioasele-i bătrâneţe, primì încredinţarea de supunere a boierilor, cărora le puse stăpânitor pe Ştefan Vodă, zis, mai pe urmă, Lăcustă, nepotul înstrăinat al marelui înaintaş omonim. Apoi, luând cu dânsul averile lui Rareş (9) şi lăsând noului Domn o gardă personală de 500 Ieniceri (10), Sultanul părăsì, la 20 Septemvrie, Suceava, mergând la Tighinea, unde poruncì să se facă noua cetate, numită de atunci a Benderului (11). De acì el coborî la Dunăre, trecând, la 4 Octomvrie, îndărăt în pământurile Impărăţiei sale (12).

---

(1) Doc. Hurmuzaki, II—1, 197 şi II-4, 163.
(2) Ibidem, II—1, 197 şi II-4, 164.
(3) Ureche, în Cronicele României, I, 197.
(4) Doc. Hurmuzaki, II—1, 192.
(5) Ibidem, II—1, 194, 197 şi II-4, 163,
(6) După ed. Papiu, Tezaur de monumente istorice, III, 159.
(7) Ureche, l. c.—Doc. Hurmuzaki, II—1, 194.
(8) Macarie şi, după el, Azarie, ca mai sus, pag. XXX, n. 5.
(9) Aceiaşi, ll. cc.
(10 Doc. Hurmuzaki, II—1, 202—3.—Izvorul spune 5.000 de oameni; d. N. Iorga (Istoria armatei, I, 269) reduce însă numărul la 500.
(11) Doc. Hurmuzaki, II—4, 199, 215, 274.
(12) Mai sus, pag. XXX, n. 4

Intrarea și așezarea Turcilor în cetatea dela Suceava schimbă mult rostul ei, căci, de acum înainte, ea nu va mai servì atât ţerii și domniei, cât ambiţiilor și veleităţilor Domnilor și râvnitorilor de domnie. Cazul ce ilustrează mai bine acest nou rost al cetăţii, e acel al lui Despot Vodă.

Dela 1538 până la asediul din 1563.

Dela 1538 până la Despot Vodă, cetatea fu teatrul unor evenimente tragice, cari aduseră, una după alta, importante schimbări în istoria ţerii. Ştefan Vodă Lăcustă (Sept. 1538 Dec. 1540) fu asasinat de boierii săi, chiar în «cetatea Sucevii, sus, într'un foișor, unde odihnià în așternutul lui» (1), iar portarul cetăţii, care, negreșit, își avuse rolul său în acest asasinat, fu ridicat, de aceiași boieri, în domnie. E Alexandru Vodă Cornea (Dec. 1540 Fevr. 1541), care se zicea fiu al lui Bogdan cel Orb (2). Când apoi și acesta fu scos din scaun de Petru Vodă Rareş, noul Domn, venind la Suceava (19 Fevruarie 1541) (3), înlocuì pe fostul portar al cetăţii (Mihul Hatmanul) prin credinciosul său boier Petru Vartic (4). După Rareş, fiii săi Iliaş Vodă (Oct. 1546—Maiu 1551) și Ştefan Vodă (Maiu 1551—Sept. 1552), ca și urmașul acestora, Alexandru Vodă Lăpușneanu (Sept. 1552—Nov. 1561) asemenea stăpâniră cetatea în pace. Numai ajungerea la domnia ţerii a aventurierului grec Iacob Heraclid Despot schimbă lucrurile.

Intr'adevăr, învingând pe Lăpuşneanu la Verbia (18 Noemvrie 1561) (5), el merse direct la cetatea Sucevii (6), şi numai după ce puse stăpânire pe această fortăreaţă și după ce-și adună oaste nouă din Moldovenii ce i se supuseră (7), plecă pe urmele rivalului său, pe care-l învinse și-l alungă din ţara (8). Chiar după această izbândă definitivă, Despot nu zăbovì la Iași decât câtevà zile, pentru încoronare (9), și venì tot la Suceava, «petrecut fiind sus în cetate de Mitropolitul ţerii cu Episcopii și cu tot norodul» (10). Acì, spre a perpetuà amintirea marilor fapte de arme ce săvârșise, «au pus — scrie cronicarul — de au zugrăvit pe pereţi, la uliţa ce se chiamă tătărească, răsboiul lui cu Alexandru Vodă, chipurile Căpitanilor, osebit de ale

(1) Macarie şi Azarie, ll. cc. — Ureche (Cronicele României I, 200) şi scrisoarea boierilor către Regele Poloniei, pentru uciderea lui Lăcustă (Doc. Hurmuzaki, sup. II—1, 141—2).
(2) Izvoarele citate în nota precedentă.
(3) Ureche, op cit., 202.
(4) Idem, ibidem, 202—3.
(5) Lupta reconstituită şi descrisă la N. Iorga, Istoria armatei, I, 296 sq.
(6) Azarie, op. cit., 205.—Ureche şi Nic. Costin, Cronicele României, I, 212 şi 436.
(7) Azarie, l. c.
(8) Acelaş şi Nic. Costin, Cronicele României, I, l. c.
(9 La 30 Noemvrie erà acì : Doc. Hurmuzaki, II—1, 392.
(10 Ureche şi Nic. Costin, Cronicele României, I, 212 şi 437.

Domnilor, cu mare meșteșug scrise, chipurile Hatmanilor și anume, care zugrăvitură și scrisoare, cu vremea, pe urmă, au căzut și s'au șters»(1).

După ce se așeză în domnie și se asigură despre Turci, Despot Vodă acordă o deosebită grije cetății dela Suceava, pe care o dădù în seama lui Petru Devay (2), fratele lui Anton Săcuiul (Székely), câștigătorul victoriei dela Verbia (3), ca prefect al lefegiilor săi, pe care-i reținù, în cea mai mare parte, pe lângă sine, chiar și după ce Sultanul îi cerù să-i concedieze (4). Și nu greșì, căci acești lefegii, împreună cu cetatea, fură tot sprijinul și toată puterea de rezistență a domniei sale.

Intr'adevăr, urît de țară și părăsit de boeri, cari, cu Tomșa Hatmanul în frunte, se sculară împotrivă-i, părăsit apoi de prietini și sprijinitori, cărora nu știù a le fi recunoscător și mulțumitor, și amenințat de Cazacii lui Wiszniewiecki, care râvnià domnia, după ce în zădar căută să se înțeleagă cu aceștia și să se împace cu ceilalți, el hotărî să reziste tuturor, punându-și toată nădejdea în cetatea Sucevii, unde sperà să se mențină luni de zile, până ce-i vor sosì ajutoarele cerute și căpitanii dela Verbia, după cari trimisese în Ardeal.

Firește nu vom relatà acì din toate acestea (5), decât ceiace e necesar pentru unitatea expunerii și ceiace e esențial pentru istoria cetății — anume, că, mai isteț decât Despot, Tomșa izbutì a-i rupe o parte din oști, sub cuvântul înșelător că le duce împotriva Tătarilor, cari, ziceau boerii trădători, veniau asupra Moldovei, în timp ce Cazacii lui Wiszniewiecki intraseră în țară. Inșelat astfel, Despot dădù Hatmanului său «Unguri 350 și Sârbi 50, tot călărime, cu câtevà mii de Moldoveni și oare câți Nemți pedestrași și povățuitori de tunuri» (6), cari fură duși peste Prut și acolo, la Săpoteni, lefegiii străini fură uciși

(1 Nic. Costin, op. cit., 436.—Sommer, în Vita Iacobi Despotae ed. E. Legrand, Deux vies de Jaques Basilicos, Paris 1889, 24, spune că asemenea zugrăveli s'ar fi făcut la Curtea domnească din Iași: Aula oppidi Ias.

(2) Sommer, ed. Legrand, 26.

(3 N. Iorga, Istoria armatei, I, 296 sq.

(4) După Sommer, 26—27, el ar fi dat drumul Nemților, reținând numai pe Unguri: 300 călăreți și 300 pedestrași.—Cifra e aproximativă. In jurul ei, fie cu cevà mai mult, fie cu cevà mai puțin, se învârtesc, cum vom vedeà, și celelalte izvoare.

(5) Ureche și Nic. Costin, în Cronicele României, ll. cc.

6 Nic. Costin, în Cronicele României, I, 441, după Istvanfi, Regni Ungarici historia, Colonia 1685, 281, care are de izvor pe Sommer.—Acesta, ed. Legrand, 44, spune că Despot dădù lui Tomșa pe cei 300 călăreți ai săi, câtevà mii de Moldoveni și cățivà Nemți pentru tunuri.—Celelalte izvoare dau: Forgách, în Monumenta Hungariae historica, scriptores, XVI, 260: 250 Unguri și 30 Sârbi plus oastea moldovenească, iar în ed. Pressburg-Cașovia 1788, 325: 280 Unguri și 60 Sârbi; Graziani, ed. Iorga, Nouveaux matériaux pour servir a l'histoire de Jaques Basilikos l'Héraclide, Bucarest 1900, 9: 200 călăreți, 200 pedeștri și 5 tunuri; cronica ed. de Matei Miles, Siebenbürgischer Würgengel, Hermannstadt 1670, 94, spune să Despot ar fi avut în cetate 900 oameni, din cari a dat lui Tomșa jumătate; în sfârșit, o știre din Constantinopol Doc. Hurmuzaki, sup. I—1, 18. pretinde că s'ar fi dat vre-o 7—8000 de soldați și că în cetate n'ar fi rămas decât 2—3000.—Cum se vede, din toate aceste mărturii nu se poate precizà numărul lefegiilor lui Despot dați lui Tomșa și rămași în cetate. Acest număr, cum am zis, se învârtește în jurul cifrelor date de Sommer.

(6 August) (1) până la unul, afară de un Hristofor Tunarul (2), pe care-l păstrară, spre a le mânuì ‹ puștile ›, cum se ziceà atunci tunurilor, și afară de doi scăpați prin noroc, cari duseră vestea vicleniei și nenorocirii lui Despot la Suceava (3).

Acesta, amenințat acum din două părți, de Wiszniewiecki și de boerii răzvrătiți, se închise, la 8 August (4), «în cetatea cea cu turnuri întărită a Sucevii scrie Azarie — împreună cu Luteranii rămași pe lângă dânsul și cu câțivà din creștinii pe cari cu vicleșug îi închisese acolo» (5), anume, cu «656 soldați ce aveà pe lângă sine—400 Unguri, sub comanda lui Petru Devay, pedeștrii, și a lui Martin Farkas, călăreții, și 300 Greci, Poloni, Ruși, Turci, Nemți, Italieni și câțivà Moldoveni» (6). Aprovizionându-se bine cu merinde și muniții, Despot-Vodă sperà să poată rezistà cu succes dușmanilor până la sosirea ajutoarelor ce solicitase, câtevà luni chiar (7), ceeace de altfel se auzì îndată în toate părțile—și în Ungaria, și în Polonia, și în Turcia (8).

In acest timp, Tomșa, proclamat Domn de ai săi, la 10 August (9), venì să-și asedieze rivalul. Abătându-se din drum, el dădù mai întâiu pe la Neamț, spre a scoate din cetate pe lefegiii ce Despot Vodă ținea acolo. Lucru fu lesne, căci numai câțivà din aceștia, cu Ioachim Prudentius în frunte, scăpară și răzbătură până la Suceava (10), unde îndată venì și noul Ștefan Vodă cu oastea sa, ca, puind straje în jurul cetății, să înceapă al doilea mai important asediu al Sucevii, care reclamă o descriere mai detaliată, întrucât scoate din nou în evidență puterea de rezistență a cetății, ce nu putù fi luată decât prin trădare....

Asediul din 1563.

Asediul acesta are două părți: asediul cu forțele moldovenești ale lui Tomșa, înainte de lupta cu Wiszniewiecki (primele zile ale lui Septemvrie) (11),

---

(1 Graziani, ed. Legrand, 188.

(2) Sommer, Istvanfi și Nic. Costin, ll. cc. — Graziani, ed. Iorga, 9, îl numește Cancelli da Norsia. Tot așà în ed. Legrand, 188. — Pentru măcelul lefegiilor, Azarie, 206, Ureche, 215 — 6, Nic. Costin, 441 și celelalte izvoare citate în nota penultimă.

(3) Graziani, ed. Iorga, 10.

4 Idem, ibidem, 18.

5 Azarie, 207.

6 Forgách, ed. Monumenta Hungariae historica, XIV, 261 și Istvanfi, 281. — E cifra ce se poate admite și care se apropie de acea dată (500) de Graziani, ed. Legrand, 196. — Nic. Costin (l. c.) dă numărul exagerat de 1256.

(7 Graziani, ed. Iorga, 10.

8 Arhiva istorică, I—1, 147 = Doc. Hurmuzaki, sup. I—1, 18 și II—1, 478.

9 N. Iorga, Documentele Bistriței, I București 1899, LXIV.

(10 Sommer, Istvanfi și Nic. Costin, ll. cc. — Asemenea celelalte izvoare streine.

(11) La 13 Septemvrie vestea luptei ajunsese la Constantinopol (Doc. Hurmuzaki, sup. I—1, 18), ceeace pe atunci se făceà în 8—10 zile.

neizbutit, și asediul ce urmă după această luptă, cu ajutor primit dela Ioan Sigismund al Ardealului, care ținù două luni și care se termină cu predarea cetății prin trădare. Ambele aceste asedii pot fi bine reconstituite după relațiunile pline de interes și destul de bogate în amănunte ce ne-au rămas cu privire la ele (1).

După aceste relațiuni, Tomșa, venind la Suceava, înconjură cetatea, puind să se facă lucrări necesare pentru luarea ei. Cum însă Moldovenii nu prea erau meșteri în executarea acestui soiu de lucrări (2), pe cari dealtfel Despot le împiedecà, pe cât puteà, cu bătaia tunurilor și cu ieșirile zilnice ce poruncià alor săi să facă în afară de cetate (3), asediul început mergeà destul de greu. Totuși, asediatorii izbutiseră să aducă și să așeze tunurile lor (cele 4 5 dela Săpoteni) pe câmpul din fața cetății, înaintea porții celei mari, pe care începură a o bate cu scop de a o sfărâmà și a da năvală înlăuntru (4). «Ce fiind neștiutori Moldovenii Tomșii — scrie, după Istvanfi, cronicarul nostru — puțină stricăciune făcură» (5). Credem însă că adevărata cauză a puținei stricăciuni nu erà atât neștiința Moldovenilor, cât viclenia celui ce mănuià tunurile, a lui Hristofor tunarul dela Săpoteni (6), care va fi tras și acì, ca și în lupta cu Wiszniewiecki dela Podul Vericicanilor, greșit, — viclenie pe care Moldovenii o observară numai în această din urmă luptă și pe care el o plătì cu capul (7).

Asediul nefiind eficace, lefegiii lui Despot continuau a se aprovizionà din afară. ‹Că dau năvală și-i împingeau (pe asediatori) atâta, cât dela o vreme umblau din cetate pe ascuns afară la hrană» (8). Și aceste ieșiri deveniră atât de cutezătoare, încât într'una din zile asediații dădură cu toții năvală afară și angajară o aprigă luptă cu Moldovenii pentru cele 4—5 tunuri ale lor — singurele pe cari le aveau (9). «Și așà, ceia să le ieie, ceștia să nu le deie, stătù războiu mare», pânăce, cu cumbaralele și cu focul Nemților din cetate, asediatorii fură dovediți și asediații traseră tunurile în lăuntru (10).

---

1) Relațiunile aceste, amintite și mai sus, se pot împărți în trei grupe: 1) Relațiunea dată de vechiul Letopiseț al lui Azarie (ed. cit., 206—8 și, după acesta, de Cronica lui Ureche ed. cit., 215 — 18), unde s'a completat cu știri scoase din cronicarii poloni Paszkowski și Bielski.—2) Relațiunea dată de Sommer in Vita Despotae (ed. cit., 45 – 55 și, după acesta, de Nic. Istvanfi, in Regni Ungarici historia ed. cit, 282 83, iar după acest din urmă de Nic. Costin (ed. cit., 442—46).—3) Relațiunile contemporane independente: a Forgách ed. Monumenta Hungariae historica, XVI, 265—66) și cronica Siebenbürgischer Würgengel (ed. cit., 91- 96, b) Graziani ed. Legrand, 196 sq. și ed. Iorga, 9 sq.)—aceste două din urmă după știri culese in Polonia, dela Albert Lacki chiar.

(2 Forgach, ed. cit., 263.

(3) Idem, ibidem.—Graziani (ed. Legrand, 196). — Documentele Hurmuzaki, sup. I-1, 18 = Arhiva istorică, I—1, 147.

(4) Nic. Costin, ed. cit., 442.

(5 Idem, ibidem.

(6) Mai sus, pag. XXXIV, n. 2.

(7 Sommer, 52.

8) Nic. Costin, ed. cit., 442.

(9) (10 Idem, ibidem.—Forgách, 262.- Graziani (ed. Legrand, 197 și ed. Iorga, 12,

Ne mai având acum nici aceste tunuri și «văzând moalele lucru de dobândit cetatea cu ai săi», Tomșa trimise după ajutor la Principele Ioan Sigismund al Ardealului (1). Până a se pregăti și sosi acest ajutor însă, el ridică asediul pentru a da luptă cu Wiszniewiecki, care, văzând că Moldovenii i-au fost cu vicleșug și că nu se poate înțelege nici cu Despot, veni cu Cazacii săi asupra cetății. La podul Vericicanilor, lângă Siret, el fu însă, cum se știe, bătut și prins de Moldoveni (2).

In acest interval, dela plecarea până la întoarcerea lui Tomșa la Suceava, cetatea rămase vre-o zece zile despresurată (3). Despot ar fi putut deci căută scăparea la Hotin sau în altă parte. Increzător în puterea cetății și în devotamentul lefegiilor săi, după sfatul medicului Dionisie Aval (4), el preferi însă a rămâne și a rezistă mai departe asediului. In acest scop, în cele zece zile cât fu liber, își primeni trupele și-și aduse noi cantități de provizii (grâu, orz, vite, vin etc.) și de muniții (5). Astfel pregătit, în speranța ajutoarelor ce aștepta să-i vină, Despot întâmpină noul și îndelungul asediu, care începù pe dată ce Tomșa primi ajutorul cerut și trimis de Ioan Sigismund din Ardeal.

Cu privire la acest ajutor, documentele ardelene de curând publicate de d-l N. Iorga, ne dau prețioase lămuriri. La 21 August, Ioan Vrânceanu, solul Domnului Moldovei, trimis pentru a obține sprijinul Principelui transilvan, plecă, împreună cu Toma Daczó, prefectul cetății dela Munkács și unul din viitorii comandanți ai Ardelenilor sub Suceava, din Alba Iulia, prin Bistrița, în Moldova (6). Puțin în urmă, la 30 ale aceleiași luni, Ioan Sigismund trimite la Bistrițeni pe căpitanul său Fr. Nyakazo, cu ordin să-i pregătească și să-i dea 3—400 de pușcași buni, spre a-i trimite în Moldova (7). Cinci zile în urmă, la 4 Septemvrie, Principele Ardealului vestește pe Bistrițeni că a trimis contra lui Despot, în ajutor noului Domn al Moldovei, oastea călăreață și pedestră a lui Ladislau Rádák, Fr. Nyakazo și Mih. Rácz, cerând să le pună și ei la dispoziție 160 pușcași aleși, câțivà «aurifossores montanistas» dela Rodna, «pro faciendis cuniculis et fossis subterraneis», precum și o sută douăsprezece chintale (centenarios) de pulvere pentru tunuri de cetate (8).

Ajutorul astfel pregătit a trebuit să intre în Moldova în timpul luptei lui Tomșa cu Wiszniewiecki, adecă în primele zile ale lui Septemvrie, căci la 13 ale aceleiași luni, Ioan Sigismund scrià Sultanului că a trimis în Mol-

(1) Nic. Costin, 443.—Sommer, 49.—Forgách, 265.—Graziani ed. Legand, 117, ed. Iorga, 13).
(2 N. Iorga, Istoria armatei, I, 306—7.
(3) Graziani, ed. Iorga, 12.
4) Sommer, 50—1.—Nic. Costin, 444.
(5 Graziani (ed. Legrand, 196, ed. Iorga, 12).
(6 Doc. Hurmuzaki, XV—1, 583.
(7) Ibidem, 583.
(8 Ibidem, 584.

dova, împotriva lui Despot, 400 soldați (călări) și 300 pușcași (pixidarii) (1), arătând că dacă va mai fi nevoe, va trimite și alții (2).

Cum se vede, Ardelenii veniră anume pregătiți pentru asediu cu oameni speciali pentru lucrări de șanțuri și de subminare și cu pulbere din belșug pentru tunuri. Având între căpitanii lor pe unul mai expert în asemenea lucrări (3), de îndată ce se întruniră cu oastea moldovenească a lui Tomșa și ajunseră la Suceava, ei se puseră serios pe lucru. In câtevă zile săpară șanțuri și ridicară tranșee de jurîmprejurul cetății, ajungând până la poarta cea mare, a cărei punte (pont-levis) o nimiciră, ca nimene să nu mai poată intră sau ieși fără primejdie din cetate (4). Asediații fură astfel cu totul închiși, ne mai putând comunică cu lumea din afară, mărturisește un izvor, decât prin o poartă ascunsă ce improvizară (5). Faptul ne este transmis și de cronicarul nostru contemporan, care zice: «Săpară șanțuri și valuri și făcură drum ascuns (subteran), de ajunseră până la porți, apoi așezară arme și puști și începură a bate cetatea cu tot felul de meșteșuguri» (6).

Ingrijat de situația dificilă în care-l aduceà noul asediu și văzând că de astădată nu mai poate împiedecà, cu ieșirile și focul alor săi, formarea cercului de fier, care pe zi ce treceà se tot strângeà și întăriă în jurul cetății, Despot ordonă pedestrimei sale să facă, ca și de rândul trecut, o năvală generală în afară. Aceasta ascultă și angaje o mare luptă cu asediatorii «cu multă vărsare de sânge în ambe părțile», scrie Nic. Costin (7), luptă în care-și găsi sfârșitul însuși Barnovski Hatmanul lui Tomșa (8). Sforțarea fu însă zădarnică: asediații se traseră îndărăt în cetate, lăsând pe asediatori la adăpostul șanțurilor și tranșeelor lor, cari se întindeau până sub zidurile cetății. Lupta continuă în urmă între asediați și asediatori numai cu armele de foc puști și tunuri. Ea ținù câtevă săptămâni de zile neîntrerupt, în speranță, pentru cei din lăuntru, că vor fi despresurați de oștile polone ce așteptau să le vină în ajutor, iar pentru cei din afară că cetatea va capitulă prin foame, care, ori cât de bine ar fi fost ea aprovizionată, trebuià să vină mai curând sau mai târziu. Asediatorii

(1) Doc. Hurmuzaki, II—1, 477.—Cifrele acestea sunt cele autentice, date fiind de însuși Principele Ardealului. Cele date de relațiunile după cari se face descrierea prezentă sunt mai ridicate sau chiar exagerate. Singură povestirea din Würgengel se apropie de adevăr: 300 călăreți sub Rádák, 300 pedeștri sub Daczó (p. 94. Celelalte dau: Graziani (ed. Legrand, 198, ed. Iorga, 13) 600 călăreți, 600 pedeștri, Istvanfi ed. cit., 283) și Nic. Costin (ed. cit., 444 1.000 călăreți, 1.000 pedeștri, iar Forgách ed. Monumenta, 265) 2.000 călăreți, 2.000 pedeștri.

(2) In adevăr, la 22 Octomvrie, el scria Bistrițenilor Doc. Hurmuzaki, XV—1, 587 să mai trimită în Moldova 100 de pușcași.

(3) Graziani, ed. Iorga, 13.

(4) Graziani, ed. Legrand, 198.

(5) Graziani, ed. Iorga, 13.

(6) Azarie, ed. Bogdan, 207.

(7) Nic. Costin, Cronicele Romàniei, I, 445.

(8) Idem, ibidem, 445.—Sommer, 52.— N. Iorga, Documentele Bistriței, II, VI.

erau cu atât mai mult încredinţaţi de aceasta, cu cât înşişi, deşi în legătură cu lumea din afară, simţiră trebuinţa a noi provizii şi muniţii, îndată ce asediul se prelungì mai mult decât crezură. Astfel, la 15 Octomvrie, ei cereau noi cantităţi de praf de puşcă şi de tun dela Bistriţeni (1), pe cari îi mai rugau, prin mijlocirea lui Ioan Sigismund, să le trimită grabnic un hirurg—pe care-l vor aveà ei mai bun — cu medicamente şi instrumente necesarii, ca să lege şi îngrijească pe ostaşii răniţi ai lui Ladislau Rádák şi Thoma Daczó, cei doi comandanţi ai ostaşilor ardelene (2).

In această situaţie nealeasă, cum stau aşà în apropiere unii de alţii, Ungurii din afară începură a vorbì cu cei din lăuntru, promiţându-le, în numele căpitanilor lor mai sus numiţi, răsplată şi libertate, dacă vor predà cetatea şi pe Domnul lor. Parlamentările aceste, fireşte, nu rămaseră ascunse lui Despot, care, văzând că «cei din cetate începuse a se plecare spre alte lucruri nouă să facă» (3), oprì, sub pedeapsă de moarte, pe ai săi a mai comunicà cu cei din afară, ba, ca să statorească pildă, puse să tae capul celui ce călcă mai întâiu aspra sa poruncă. Faptul acesta provoacă o mare zarvă, special între pedestraşii comandaţi de Petru Devay. Despot nu se lăsă însă intimidat. Prepuind pe acest căpitan al său ca instigator, el îl chemă la sine şi, dupăce îi reproşă cu asprime perfidia sa, însuşi îl străpunse cu sabia (4). La strigătul de moarte al celui ce astfel plătià necredinţa sa, pedestrimea se strânse în grabă înaintea camerei lui Despot, cerând cu ameninţare pe căpitanul ei, iar când trupul acestuia fu aruncat pe fereastră afară, o adevărată răscoală izbucnì în cetate. Strigătele de ameninţare şi răzbunare ajunseră până la cei din afară, cari luară astfel cunoştinţă de răzvrătire. In mânia lor, pedestraşii lui Devay puseră la cale chiar pierderea lui Despot, dar de teamă de a nu fi priviţi de trădători, dupăce se mai liniştiră, socotiră că e deajuns să închine cetatea lui Tomşa. In zadar Martin Farkas, căpitanul călărimei, caută să potolească spiritele, în zadar Despot cearcă să-i întoarcă, cu ademeniri şi promisiuni, dela planul lor! Ei rămaseră statornici în hotărîrea lor şi, a douazi după uciderea lui Devay, trimiseră o delegaţie în tabăra asediatorilor să stabilească condiţiile predării cetăţii şi a lui Despot — libertatea de a se reîmpatrià cu toate cele ce vor puteà lua cu dânşii.

In miez de noapte, înţelegerea aceasta fu adusă la cunoştinţa lui Despot, care făcù acum o ultimă încercare pe lângă lefegiii săi, rugându-i, implorându-i chiar în genunchi, să-i rămână credincioşi, căci, le spuneà el,

---

(1) Doc. Hurmuzaki, XV—1, 586.
(2) Ibidem, 587.
(3) Nic. Costin, op. cit., 445.
(4) După Graziani ed. Iorga, 16, ed. Legrand, 199, Devay ar fi fost ucis în camera lui Despot, nu de acesta, ci de un lăncier negru (maur) al său.

oștile polone ale lui Lacki și ale lui Zborowski, socru-său, vin să despresure cetatea și să-i mântuească. Soldații rămaseră însă neînduplecați, iar la teama fostului lor Domn că va fi tras în țeapă, ei îl încredințară că nu i se va întâmplà nimic, de oarece a fost cerut să fie trimis la Constantinopol. Cu această slabă nădejde de scăpare, Despot petrecù cele câtevà ceasuri ale ultimei sale nopți de chinuri și lacrămi. Când se făcù ziuă, soldații se arătară din nou, poruncindu-i să se scoale, să se îmbrace și să se gătească de plecare. Văzând că totul s'a terminat și că nici chiar fuga ce o cerù, cu primejdia sa numai, nu-i fu îngăduită, nefericitul Domn chemă la sine pe soldații ce-i rămaseră credincioși până la urmă, le mulțumì pentru devotamentul lor, îmbrățișându-i și împărțindu-le ultimele sale bunuri — pietrele dela inele și o coroană de aur. Apoi, îmbrăcat în hainele cele mai scumpe, călare, cu buzduganul în mână și înconjurat de cei mai devotați ai săi, între cari și Ioachim Prudentius, fu scos afară din cetate ale cărei porți fură acum destupate și deschise — și dus înaintea lui Tomșa, la Areni, «unde erà adunată țara». Descălecat și condus în fața Domnului, Despot fu înfruntat cu asprime pentru toate nelegiuirile sale. El nu răspunse nimic, ci, căzând în genunchi, își cerșì viața, ca să se poată pocăì în vre-o mănăstire. «Cum, se zice a fi întâmpinat cu indignare Ștefan-Vodă, vrei să fi călugăr, fără să fi creștin!» — și-l lovì cu buzduganul în cap, lăsându-l mort pe loc (1).

Cu acest tragic sfârșit al lui Despot, se termină, în ziua de 6 Noemvrie (2), îndelungul asediu al cetății Suceava de la 1563.

De la 1563 până la sfârșitul sec. XVI.

Cu moartea lui Despot, lucrurile se mai liniștiră. — Tomșa, neputându-și câștigà încrederea Turcilor, fu înlocuit prin Alexandru Lăpușneanu, chemat de Sultan din exilul său de la Iconium și trimis să stăpânească pentru a doua oară Moldova (Octomvrie 1564). In această nouă a sa domnie, se petrecù un fapt osebit de însemnat în analele cetăților moldovenești în genere — arderea și distrugerea lor, care, după Ureche, ar fi fost pusă la cale de Lăpușneanu. Căci, zice acest cronicar, «Alexandru-Vodă, vrând să intre în voia Turcilor, precum se făgăduise înaintea Impăratului, că va risipì cetățile din țara Moldovei, numai să-i dea domnia, — pentru că în-

(1) Intreaga narațiune a asediului s'a făcut după izvoarele citate la inceput, la cari s'au mai adaos relațiunile din Doc. Hurmuzaki, II-2, 481 și XI, 64. — Locurile comune tuturor acestor izvoare nu s'au menționat deosebit, ci numai acele ce se intâmpină la parte din ele

(2) Data o dă Leunclavius ap. Arhiva istorică, I-1, 180 și scrisorile din Constantinopol Doc. Hurmuzaki, II-2, 480 și XI, 62), unde vestea morții lui Despot ajunse la 16 Noemvrie, dată din care trebue să se scadă cele 10 zile ale curierului. — Graziani (ed. Iorga, 18 dă tot 6 Noemvrie.

țelegând Impărăția atâtea amestecături ce se făceau în țară, au socotit ca să slăbească țara din temelie, să nu se afle apărături, și au poruncit, cine va risipì cetățile den Moldova, acelui va da domnia, — dece Alexandru-Vodă, făcând pe cuvântul Impăratului, au umplut cetățile de lemne, și le-au aprins de au ars, și s'au risipit.... Numai Hotinul au lăsat, să fie de apărare despre țara leșească» (1).

Faptul e privit ca sigur. D-l N. Iorga arată chiar și motivele cari duseră pe Lăpușneanu la această hotărîre și pentru cari, tot el, nimicì puterea armată a Moldovei (2). Totuș, cronicarul nostru contemporan nu menționează nimic de așà ceva (3), iar Nic. Bržewski știe numai că «Sultanul Soliman a poruncit lui Alexandru să dărâme cetatea Neamțului din țara Moldovei» (4). Afară de aceasta, o mărturie polonă din 25 Noemvrie 1564 arată că tocmai cetatea despre care Ureche spune că a fost cruțată, Hotinul, «a fost arsă cu foc» (5). E de admis deci, din toate aceste mărturii, că nu poate fi vorba de o ardere și risipire totală a cetăților moldovenești, ci numai de o părăsire și stricare parțială a lor, spre a nu mai servì pe viitor ca fortărețe, ca *apărături*, turburătorilor pretendenți la domnie de peste hotare. Aceasta pentru cuvântul cu două trei decenii în urmă le regăsim mai pe toate în funcțiune....

Că între cetățile astfel părăsite de Lăpușneanu a fost și Suceava — e neîndoios. De altfel, singur faptul mutării reședinței domnești la Iași ne arată că, odată cu vechia capitală a țerii, el părăsì și cetatea, care, negreșit, suferise destule stricăciuni pe vremea îndelungatului asediu din 1563, pentru ca să mai fi fost nevoie a-i aduce altele noi.

In această stare de părăsire stătù cetatea Sucevii până către sfârșitul sec. al XVI, când Domnii răzvrătiți împotriva Turcilor, Aron-Vodă (1592—1595) și Ștefan Răzvan (1595), își reluară reședința la Suceava, când, mai ales, Ieremie Movilă (1595—1606) se așeză statornic acì. Atunci cetatea fu din nou garnizonată cu lefegiii unguri ai lui Aron-Vodă (6) și, mai pe urmă, cu slujitorii poloni ai lui Ieremie Movilă (7), care cum vom vedeà, o și restaură. Dar cu aceasta am ajuns la un nou capitol, la —

Starea cetății în cursul sec. XVI.

Am văzut că Ștefan cel Mare a fost acel ce a dat o nouă organizație cetății dela Suceava. Tot el a mărit-o și a întărit-o, ridicându-i un al

1 Cronicele României, I, 221.— Cf. și 448.

2 Istoria, armatei, I, 313—5.

(3) Azarie.

(4 I. Bogdan, Cronice inedite, 133.

(5) N. Iorga, Nouveaux matériaux pour servir a l'histoire de Jaqu es Basilikos l'Héraclide, 85—86.

6 Sub un Mihail Tolnaj, «hatman și căpitan de Suceava»: Doc. Hurmuzaki, XII, 72.

7 Cronicele României, I, 250.—Querini, la 1599, găsește 2.000 de soldați unguri și poloni în Suceava: Doc. Hurmuzaki, III-1, 549.

doilea rând de ziduri, pe lângă cele dintâi, ale castelului propriu zis (1). O scurtă mențiune cu privire la cetatea astfel mărită și întărită, ne dă Donado da Lezze — Angiolello, care o văzù în 1476 și care ne spune că, în opoziție cu orașul, înconjurat cu șanțuri și pălănci, cu casele și bisericile sale de lemn, coperite cu șindrilă, «castelul, [situat] pe un povârniș afară din oraș, e de piatră și cărămidă» (2).

Odată cu cetatea, Ștefan-Vodă prefăcù și reședința domnească. Din nefericire urmele acestei reședințe au dispărut cu totul azi. Căci, așezată fiind pe laturea de nord a colinei pe care se găsià cetatea, unde terenul e abrupt și mai puțin rezistent, — ea s'a surpat împreună cu acesta (3). Nu putem ștì deci ce fel era întocmită ca construcție. Știm însă, în schimb, că erà împodobită, ca și clădirile bisericești ale marelui Domn, cu plăci de teracotă, cu discuri ornamentate și cu ciubucărie de piatră și cărămidă cioplită (4). Pe lângă reședință, cetatea posedà în acel timp mai toate celelalte clădiri ce ni s'au păstrat, bine 'nțeles prefăcute și adaose, până la definitiva ei părăsire, — clădiri cu anumite destinațiuni, între cari și acea de a sălășluì pe apărători, pe prizonieri și pe întemnițați, cum bunăoară au fost soldații dela Caffa (5) și arhiepiscopul Camenițel, Medzilewski, despre care ni se spune că a fost închis în «beciurile cetății de munte dela Suceava» (6). Cu un cuvânt, în vremea lui Ștefan cel Mare încă, cetatea noastră aveà mai toate întocmirile ce se găsesc arătate în descrierea ce urmează acestei notițe istorice.

După asediul din 1497, singurul de pe urma căruia cetatea suferì mai serios, negreșit zidurile ei fură restaurate. La adăpostul lor marele Domn își petrecù în liniște glorioasele-i bătrânețe (7). Astfel, la moarte, el lăsă urmașilor săi, Bogdan cel Orb și Ștefăniță Vodă, cetatea în cea mai bună stare. Numai sub Petru Rareș, care restaură mai toate vechile cetăți ale Moldovei (8), Suceava primì și ea reparațiile pe cari trecerea vremii le impuneà (9). Din nefericire nu posedăm nici o mărturie care să ne arate cum se înfățișà cetatea în timpul acesta. Una singură, acea despre asasinarea lui Ștefan Lăcustă, ne descopere că reședința ei domnească aveà și oarecari construcții de agrement și podoabă, așà zise foișoare. Căci, scrie cronicarul, «într'un foișor, sus în cetate, unde [Ștefan-Vodă] odihnià, au năvălit cu

(1 Miron Costin, in Cronicele României, I, 23.
(2 Historia Turchesca, ed. I. Ursu, 91.
(3) Această scriere, pag. 7 și 40 1.
(4) Această scriere, pag. 66.
(5) Columna lui Traian, VII, 378.—Cf. și I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, II, 365—6.
(6) Această scriere, pag. 49, nota.
(7) Din Castrum Zuchaviense» scria el, la 15 Octomvrie 1503, Dogelui Veneției, Leonardo Loredano: I. Bogdan, Documentele lui Ștefan cel Mare, II, 471.
(8 Pentru Soroca, Doc. Hurmuzaki, XV-1, 432, iar pentru Neamțu, ibidem, 317.
9 N. Iorga, Istoria armatei, I, 306, nota 5.

toții [boerii]... și multe rane făcându-i, l-au omorît» (1). Iar Miron Costin adaugă, ca notă la cronica lui Ureche: «cât și astăzi se cunoaște sângele pe zidul păreților casei aceia, în cetatea Sucevii» (2).

După Petru Rareș nu mai avem nici o știre cu privire la alte prefaceri ale cetății până la Despot-Vodă, despre care știm că făcuse din ea un puternic loc de rezistență al domniei sale. Lucrările dela Suceava ale celebrului aventurier ne sunt atestate pe deoparte de Miron Costin, care ne spune că a cetit însuși inscripția («cu slove pe lângă bour») cu numele lui Despot Voevod dela poarta cetății (3), pedealtă parte de prezența în Moldova pe timpul acela a unui mare număr de meșteri [architecti] Italieni și Germani — fabri, caementarii et fossores metallici — cari pieriră în răscoala țerii împotriva Domnului lor și a străinilor săi (4). In cetatea astfel restaurată și fortificată — «castello forte» (5) și «fort chasteau» (6), zic anumite mărturii — își aveà Despot reședința cu toată curtea sa (7) și tot acì își instală el celebra-i monetărie, pentru care adusese, se știe, din Ardeal, un vestit meșter, pe Wolffgangus Aurifex (8), Lupul Bănarul al cronicelor noastre (9). In această monetărie Tomșa Vodă însuși bătù o monetă (10).

Cu revenirea lui Lăpușneanu în domnie, am văzut că cetatea Sucevii, stricată pe urma asediului dela 1563, fu părăsită și că ea rămase în aceastä stare până la sfârșitul sec. XVI, când fu restaurată de Ieremie Movilă. Faptul ne e atestat tot de Miron Costin, care zice: «Cearcă la turnul cetății despre miazăzi, unde scrie sus că este tocmit de Ieremie Voevod» (11). Anul—1596—în care s'a făcut această restaurare ni-l dă o cărămidă rămasă de la lucrare și descoperită de d-l Romstorfer în cetate (12). Așà dar lui Ieremie Movilă se datorește faptul că cetatea Sucevii fu readusă acum în bună stare și pusă din nou în funcțiune.

Cetatea sub Mihai Viteazul.

Chiar la începutul sec. XVII, la 1600, cetatea Sucevii ajunse, pentru scurt timp, în stăpânirea lui Mihai Viteazul. Se cunosc împrejurările. Plecat

(1) Cronicele României, I, 200.
(2) Ibidem, 200, nota 1.
(3) Ibidem, 23.
(4) Sommer, op. cit., 47.
(5) Doc. Hurmuzaki, XI, 61.
(6) Ibidem, sup. I-1, 18.
(7) Sommer, op. cit., 38.
(8) Idem, ibidem, 43 și 49.
(9) Cronicele României, I, 441.
(10) «Neamul românesc literar», 1912, 240.
(11) Cronicele României, I, 23.
(12) Această scriere, pag. 76.

din Ardeal în Moldova, la 16 Maiu el erà în lagăr, lângă Suceava (1), de unde Ieremie Movilă, neascultând sfatul Polonilor săi, de a se fortificà și așteptà acì până ce-i vor venì într'ajutor (2), fugise, lăsând 220 haiduci leșești întru paza cetății (3). Fără zăbavă, Mihai Vodă plecă pe urmele lui Ieremie la Hotin, unde acesta se închisese. Inainte de 20 Maiu, el erà sub zidurile fortăreței depe malul Nistrului (4). Cum însă cetatea aceasta nu puteà fi cuprinsă decât printr'un asediu mai îndelungat, Mihai lăsă acolo în acest scop 2.000 pedestrași și 200 călăreți, iar el se întoarse, a douazi chiar, la Suceava (5). Acì cetatea i se predă fără luptă (6), «fără nici măcar o lovitură de tun», cum scrià, la 27 Maiu, din Suceava, Șt. Csáki către Napragy (7) și cum de altfel i se supuse întreaga Moldovă — absque ulla clade et sanguinis profusione (8). Grăbit a ajunge în capitala Moldovei, spre a primì închinarea boerilor, Mihai Vodă lăsă Suceava în seama căpitanului său Ioan Kaptury, care-i depuse, la 29 Maiu, jurământ de credință, ca «pârcălab al cetății» (9), iar el plecă la Iași, unde-l găsim la 1 Iunie (10). Dar nici acì nu rămase decât prea puțin, căci afaceri grabnice îl chemau din nou în Ardeal, unde trecuse pela 20 ale lunii (11).

La 20 Maiu 1600 așà dar, cetatea Sucevii ajunse în stăpânirea lui Mihai Viteazul, care înlocuì slujitorii poloni ai lui Ieremie Movilă prin mercenarii săi unguri. E foarte interesant jurământul comandantului căruia noul Domn al Moldovei îi încredință paza cetății. De aceia îl reproducem și acì, ca pe unul din documentele cele mai prețioase cu privire la trecutul cetății noastre. Iată-l:

«Eu Ioan Kaptury, pârcălabul cetății Suceava, mă jur pe Dumnezeu și pe sfântul fiul său Isus Hristos, că voiu fi drept și cu credință domnului meu, stăpânitorul și Domnul Ardealului, Țerii Românești și Moldovei, Măriei Sale lui Mihai Vodă, și fiului Măriei Sale, lui Petru Vodă, tot așa-i voiu fi drept și cu credință, și voiu ține pentru Măriile lor cetatea ce mi-a fost încredințată mie, după priceperea mea, până-mi va stà capul. Și, la vremea când vor poruncì Măriile lor și vor dorì, prin vre-un om sau prin srisoare, în orice ceas vor dorì și poruncì Măriile lor, în acela voiu da cetatea în mâna cui vor poruncì Măriile lor. Așà să-mi ajute Dumnezeu. In cetatea Sucevii, 29 Maiu 1600» (12).

---

(1) Doc. Hurmuzaki, IV-1, 51 și XII, 909.

(2-3) Ibidem, XII, 930 — După Heidenstein, Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII, Francfort 1672, 351, comandantul acestor haiduci a fost un polon anume Trzaska.

(4) Doc. Hurmuzaki, IV-1, 51.

(5) Ibidem, sup. II-1, 600—605.

(6) Cronicele României, I, 255 și 491. — Doc. Hurmuzaki, IV-1, 73.

(7) Doc. Hurmuzaki, XII, 923.

(8) Ibidem, IV-1, 58.

(9 Ibidem, XII, 951, n. 1.

(10 Ibidem, IV-1, 66.

(11) La 26 Iunie erà la Preșmer: Doc. Hurmuzaki, XII, 950.

(12 Ibidem, XII, 951, n.1.

Kaptury ţinù cu credinţă cetatea cât timp Moldova, măcar nominal, rămase în stăpânirea lui Mihai — până la terminarea expediţiei din toamnă a lui Ioan Zamoyski. Intr'adevăr, acesta, în raportul campaniei sale (1), relatează că la intrarea sa în Moldova (la 4 Septemvrie treceà Nistrul pela Colodrupca), garnizoanele lăsate de Mihai în această ţară s'au tras peste munţi în Ardeal, împreună cu căpitanii lor, pe care-i şi numeşte (2). Între ei nu se găseşte însă Kaptury. Urmează deci că acesta a rămas locului, aşteptând pe Poloni, cari, după relaţiunile cronicarilor lor, la 15 Septemvrie, apărură înaintea cetăţii, asediind-o (3). Ei nu o putură însă luà, căci, scrie la rândul său, şi cronicarul nostru, «aflând Zomoyski cu Ieremie Vodă cetatea Sucevii grijită bine de oamenii lui Mihai Vodă, au ales sfat să nu facă zăbavă, ce să meargă întins după Mihai Vodă» (4). Aşà dar, potrivit jurământului său, Kaptury n'a predat acum cetatea. Când şi în ce împrejurări a făcut el aceasta — nu putem şti. Negreşit însă, numai după înfrângerea lui Mihai în Ţara Românească şi după reaşezarea lui Ieremie Movilă în domnia Moldovei, când Zomoyski îi puse condiţie să garnizoneze cetăţile ţerii cu oştire polonă (5).

Cetatea în întâia jumătate a sec. XVII.

Din nou deci slujitorii poloni luară în stăpânire cetatea Sucevii, ţinând-o în tot timpul lui Ieremie Movilă, a fratelui său Simeon şi a copiilor lor ce şi-au sprijinit domnia pe Poloni. Nici un eveniment mai de seamă nu se întâmpină în acest timp în legătură cu cetatea, decât doar o năvălire tătară în 1624, care aduse adăpostirea în cetate a Domnului de atunci, a lui Radu Mihnea, fără însă ca năvălitorii să fi ajuns până acì (6). Urmă apoi iarăşi o perioadă de linişte, până la groaznica năvălire tatară dela 1650, care aduse retragerea lui Vasile Lupul în codrul Căpoteştilor. Atunci, scrie Miron Costin, «drâmba cea de oşti, care erà orânduită spre Suceava, au cuprins cât ţine Soroca şi ţinutul Iaşilor până în târg în Iaşi, Hotinul, Dorohoiul, Hârlăul şi Cernăuţii până în cetatea Sucevii, temeiul, iar aripele până în munte ajungeau. In cetatea Sucevii apucase Gavrilaş Logofătul şi câţiva boieri dela ţeară de se închisese acolo...» (7). Tătarii îi urmăriră până sub zidurile ei, dar boerii îi îmbunară şi îndepărtară cu bani. Astfel, a două oară, cetatea scăpă. Pentru puţin timp însă, căci trei ani în urmă,

---

(1-2) Doc. Hurmuzaki, sup. II-1, 639 sq.

3 Heidenstein, op. cit., l. c. — Piaseccius, Chronica gestarum in Europa singularium, Cracovia 1698, 189 sq. — Niemcewicz, Dzieje Panowania Zygmunta III, I, 285 sq.

(4) Cronicele României, I, 256 şi 492.

5) Doc. Hurmuzaki, sup. II—2, 56.

(6 N. Iorga, Studii şi Documente, IV, prefaţă: 151—3.

(7 Cronicele României, I, 319. — Cf. şi N. Iorga, Studii şi Documente, IV, prefaţă: 233—4.

un mare eveniment, cel mai de seamă în trecutul Șucevii, aveà să se petreacă sub zidurile cetății, anume —

Asediul dela 1653.

Invingând pe Lupul la Sârca (16 Iulie) și silindu-l a-și părăsì țara, Gheorghe Ștefan merse la Iași de-și lăsă caimacami de scaun, apoi plecă în grabă la Suceava, unde-și trimisese oștile (1) și unde se găsià închisă în cetate «casa lui Vasile Vodă, cu toată averea lui... cu Toma Vornicul [Cantacuzino] den boeri, cu 80 de Siimeni și pușcași de loc și cu 60 de Nemți lefegii» (2). Acì el conăcì în apropiere, la Scheia, în casele lui Todirașco Logofătul, iar pre Seimenii și Ungurii săi ‹îi îngropă împrejurul cetății› (3), apoi, neputând înduplecà pe Doamnă a-i da cetatea de bună voie, în schimbul libertății ei și a unei jumătăți din avere (4), cu tunuri aduse — mai târziu (5) — dela Iași și Hotin, Ștefan Vodă începù a bate cetatea. «Ce nimica nu-i strică» (6), adaogă cronicarul, care ne-a lăsat amănunțita și interesanta descriere a asediului dela 1653 (7).

Pe când aceste se petreceau sub zidurile Sucevii, noul Domn al Moldovei primì veste cum că Cazacii, sub Timuș, fiul lui Bogdan Chmelnicki (8), au intrat în țară, cu scop de a despresurà pe Doamna lui Vasile Vodă, dacă ea ar fi asediată, sau numai a-i lăsà o gardă mai puternică, dacă ea ar fi liberă (9). Față de trupele mai numeroase — 15.000 Cazaci și 700 Tătari (10) — pe cari le aduceà Timuș împotrivă-i, Gheorghe Ștefan, care după o mărturie ar fi avut numai 10.000 de oameni (11), lăsă cetatea și se trase spre Cotnari, spre a se adunà acolo cu oștile ardelene și polone, pe cari le ceruse în ajutor și pe cari le așteptà, pentru ca împreună să țină calea Cazacilor, unde-va, la loc deschis, pe Jijia (12).

---

(1) Miron Costin, în Cronicele României, I, 339.—Doc. Hurmuzaki, V-1, 19 și XII, 1228.—Paul de Alep, Călătoriile Patriarhului Macarie, ed. E. Cioran, București 1900, 62 și 65.

(2) Miron Costin, l. c.—Paul de Alep, ed. cit., 57-62.—Alte mărturii în Doc. Hurmuzaki V-1, 19, IX-1, 30 și XII, 1228 și 1234) și la N. Iorga, Acte și Fragmente, I, 222 și 228.

3 Miron Costin, 340.

(4) N. Iorga, Acte și Fragmente, I, 228.

(5) La 30 Iulie nu sosiseră încă. Se sperà însă să ajungă la Suceava pentru a doua zi seara: Doc. Hurmuzaki, XII, 1234.

(6) Miron Costin, l. c.

(7) Intreaga descriere în Cronicele României, I, 339-344.—Asemenea în traducerea latinească a Letopisețului lui Miron Costin, tipărită de d-l Eug. Barwinski în publicațiile Comisiunii istorice a României: Mironis Costini Chronicon terrae Moldavicae, București 1912, 153-163.

(8) Miron Costin, l. c.

(9 Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 49.

(10) După mărturii din tabăra moldovenească, în Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 49.—Alte mărturii, în aceeaș colecție (IX-1, 33) dau numai 14.000 eroare, cred, de copie sau tipar.— Kraus, în Siebenbürgische Chronik, 1608 bis 1665, Wien 1862, 212, coboară numărul la 12.000, iar Miron Costin — l. c. — la 9.000.

(11) Doc. Hurmuzaki, XII, 1231.

(12) Miron Costin, l. c.

Ajutorul ardelean —4.000 Săcui, sub comanda lui Ştefan Petki—sosì (1). Numai cu el însă, Ştefan Vodă—care merse înaintea Polonilor până la Ştefăneşti (2) — nu se încumetă a ţine calea lui Timuş, care—la 11 August (3) —trecuse Nistrul pela Soroca (4). Cazacii avură aşa dar drum liber la Suceava. Ajuns acì, Timuş, găsind cetatea despresurată, cu puţini oameni de straje în jurul ei (5), slobozì cea mai mare parte din trupe la pradă (6), iar el, cu câtevà mii din ai săi, după ce însuşi atacase şi prădase Dragomirna (7), se aşeză sub cetate, în şanţurile făcute şi părăsite de Moldoveni (8). Cazacii prădau în toată voia mănăstirile din nord-vestul ţerii (9), când Timuş, aflând —dela nişte curieri, întorşi din drum, pe care-i trimisese la Chmelnicki şi la Lupul cu vestea că a găsit pe Doamnă liberă (10)—că trupele de ajutor polon au trecut Nistrul, s'au unit cu Moldovenii şi vin asupră-i, trimise în grabă după dânşii (11). Dar ei, înţelegând că protivnicii sunt mai numeroşi, se împrăştiară înaintea lor, iar cei ce mai rămaseră fură loviţi şi sfărâmaţi, prin sate şi păduri, de oştile moldovene şi polone (12). Astfel Timuş nu rămase decât cu vre-o 5—6.000 de Cazaci şi cu cei 700 de Tătari (13), să suporte asediul pe care Gheorghe Ştefan nu întârzie a i-l pune la Suceava. Modul cum el fu asediat de oştile aliate moldo-ungaro-polone ni-l arată, amănunţit şi veridic, Miron Costin (14).

Şi anume. După ce ajutorul polon—1.000 călăreţi, după cronica noastră (15), 4.000 pedestraşi, 800 călăreţi şi 20 tunuri, după mărturiile polone (16)—sub conducerea Polcovnicului Kondracki dela Cameniţa, militar iscusit şi purtat în lupte (17), pătrunse în Moldova şi se împreună — la 18 August (18)—cu oştile lui Gheorghe Ştefan—Petki cu Săcuii plecase

---

(1)—2) Miron Costin, 340.

(3 Data (1 Aug. st. v.) o dă Paul de Alep, op. cit, 6, unde se arată şi numărul Cazacilor—14.000.

(4) Miron Costin, l. c.

5 Kraus, 213.

(6 8—9.000 după ştiri din tabăra moldovenească, în Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 49 şi IX-1, 33, Kraus, 212, dă 8.000.

(7) Miron Costin, 340 şi 343.

(8) Kraus, 213.

(9) Miron Costin, ll. cc.

(10 Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 45.

(11) Ibidem, 50.

(12) Aşà cel puţin anunţă Kondracki Regelui polon: Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 45, 47, 50 şi IX-1, 23.— Cf. Miron Costin, 343 şi N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 232.

(13) Doc. Hurmuzaki, V-1, 21, IX-1, 34 şi sup. II-3, 47 şi 50.— La N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 231, se dă 6—8.000.

(14) Miron Costin, 340—2.

(15) Idem, 340.

(16 Doc. Hurmuzaki, V-1, 21, IX-1, 33 şi sup. II-3, 47 (acì se dă 40 de steaguri). — N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 227-8-9.

(17) Miron Costin, 345.

(18) Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 49.

mai dinnainte (1) — porniră spre Suceava, împrăștiind și fărâmând în cale, cum văzurăm, trupele căzăcești ce se întorceau dela pradă în lagărul lui Timuș. Apoi, după ce ajunse și oștile ardelene, — la sat la Grigorești, pe Siret, începe narațiunea cronicarului nostru, se ținù *sfat de războiu* și, dându-se conducerea lui Kondracki, se hotărî, după propunerea acestuia, să se atace, îndată și cu putere, pe Cazaci, până a nu apucà ei să se îngroape în șanțuri în jurul cetății. Căci, ziceà Kondracki, «oastea căzăcească, dacă apucă a se îngropà, să arunce șanțuri prejur sine, nu la loc sub cetate, ca acesta, ci hie la ce părău, nedobândită este». Rânduindu-se așà dar în frunte Leșii, apoi Săcuii și în urmă Moldovenii, comandanții se înțeleseră ca, trecând, în regulă și liniște, o dumbravă ce le erà în cale și-i acopereà de către Suceava, pe dată ce vor eșì în preajma cetății, la vederea oștilor, să atace, rând pe rând, pe Cazaci, «în treapădul cailor cel mare», fără de grije, căci Cazacii, îndată ce-i vor vedeà, se vor apucà de șanțuri, cu așà grabă «că nici sinețele nu le vor slobozì toate», iar puștile (tunurile) din cetate puțină pagubă le vor aduce. Așà și făcură. După ce trecură cu toții dumbrava, Leșii purceseră «în biciu» spre cetate, lovindu-se ca Cazacii și Tătarii călări. Dar Săcuii și Moldovenii, când îi văzură încăerați asupra taberei dușmane, nu-i mai secondară. Polonii trimiseră după ei. Fără rezultat însă. Astfel, după două ceasuri de încordată așteptare, Kondracki angaje singur lupta. Cazacii, fiind mai numeroși, se împărțiră îndată — unii ținând piept Leșilor, alții lucrând la șanțuri. Și așà, luptând și săpând bărbătește, într'o mică de ceas, ridicară șanțurile, cât fură piedică cailor». Atunci Leșii, văzând că nu sunt susținuți de cei rămași în urmă și că Cazacii și-au întărit tabăra, s'au tras din luptă, pe după casele Tătărașilor din apropierea cetății, dosindu-se în niște pomeți până'n deseară, când se mutară în preajma cetății, despre Ipotești, și când sosiră și ceilalți—Petki cu Săcuii, descălecând pe un dâmb despre Ioșcani, Ștefan Vodă cu Moldovenii, așezându-se în apropierea Polonilor.

Toate acestea se petrecură între 18—24 August. Din primele zile ale înconjorului lor, Cazacii își întărira tabără așà de bine cu șanțuri, «cât nu erà a gândire să-i mai dobândească» (2). Totuș, asediatorii, chiar dela început, îi asaltară, în două rânduri, atât de viguros, încât, când ei făcură un al treilea asalt, — Timuș fu nevoit să se retragă în cetate (3). Asalturile acestea continuară destul de des (4), dar, se vede, fără prea mare pagubă pentru Cazaci, cari erau bine adăpostiți și întăriți în șanțuri

(1 Miron Costin, 345.

(2) Miron Costin, 342.—Kraus op. cit., 214 spune că Timuș fortifică așà de bine șanțurile, încât acestea se puteau asemănà cu o cetate tare.—Nu mai încape îndoială, după d-l Romstorfer, că tabăra aceasta a Cazacilor este identică cu aceea depe Câmpul Șanțurilor, descrisă în această scriere, pag. 25.

(3) Așà cel puțin mărturisește Gheorghe Ștefan într'un raport adresat Regelui polon: Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 50.

(4) N. Iorga, Acte și Fragmente, I, 228.

şi cari, la rândul lor, făceau mereu ieşiri din tabără, fie pentru a susţine lupte cu ai noştri, fie pentru a-şi procură apă şi hrană (1). Tătarii ieşiră încaltea cu totul. Nedeprinşi a stà şi luptà închişi, ei cerură voie lui Timuş să plece. Dar acesta, «de mânie dobitocească , scrie Miron Costin, răspunse prin a tăià capul Mărzacului lor (2). Atunci, în plină revoltă, Tătarii—toţi cei 700 (3) plecară, întorcând armele împotriva Cazacilor, în unire cu asediatorii, cari, după ce primiră asigurările lor de supunere şi credinţă, le dădură drumul spre casă (4).

Cu toată această defecţiune, Cazacii se ţineau destul de bine, căci, întăriţi cum erau în tabăra lor, asalturile asediatorilor nu le strică mai nimic, întrucât şanţurile lor aveau tranşee duble (5). Asemenea bătaia tunurilor, împotriva cărora ei se adăpostiau în gropile ce-şi făcuseră sub pământ, gropi ale căror urme se cunosc încă şi astăzi (6). Văzând că astfel nu-i va puteà izbândì, Gheorghe Ştefan duse şi aşeză tunurile pe locul din oraş ce domină curtea din lăuntru a castelului (7). Aceasta mai mult ca ameninţare, decât cu gând serios de a bate cetatea, pe care Domnul aveà tot interesul să o cruţe. De aceia el poruncì Moldovenilor săi să bată numai alăturea de cetate, în tabără (8). Cazacii însă îl urmăriră cu ieşirile lor cutezătoare până acì. In primele zile ale lui Septemvrie ei năvăliră cu toţii — 5.000, spune un raport (9) — cu scop de a pune mâna pe tunuri. O mare încăerare se încinse, în care ai noştri ar fi rămas dovediţi, dacă Kondracki cu Leşii săi n'ar fi sosit la timp în ajutor, să respingă pe năvălitori şi să salveze tunurile lui Gheorghe Ştefan (10).

Cu mari pierderi, Cazacii se retraseră acum în tabăra lor, unde, de rândul acesta, asediatorii îi închiseră desăvârşit, punând oşti de toate părţile (11). In chipul acesta îi lipsiră complet de apă şi de hrană (12), din care cauză mulţi din Cazaci se predau zi de zi alor noştri (13). Astfel închis, ameninţat de foame şi de defecţiunea ostaşilor săi, Timuş trimise curier la tatăl său, să vină grabnic a-l despresurà (14). Acest curier fu însă prins de asediatori, cari, aflând dela dânsul situaţia grea în care se

---

1 Miron Costin, 342. Cf. Cronica anonimă a Ţerii Româneşti, ed. Ioanid, 96 şi Paul de Alep, ed. cit., 68—9.

(2 Miron Costin, l. c.

(3) Idem, l. c.— Doc. Hurmuzaki, IX-1, 33 şi N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 231 şi 233.—După un raport Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 50 ar fi fugit din tabără numai 400 de Tătari.

(4) Miron Costin, l. c. şi N. Iorga, Acte şi Fragmente, ll. cc.

(5) Kraus, l. c.

6) Această scriere, pag. 25.

(7 Miron Costin, 343.— Cf. şi această scriere, pag. 7.

(8) Miron Costin, l. c.

(9 N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 231.

(10 Miron Costin, 343. — N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 231.

(11) Miron Costin, l. c.

(12) Idem, l. c.—Doc. Hurmuzaki, IX-1, 34 şi sup. II-3, 50.—N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 230.

(13 N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 232.—Doc. Hurmuzaki, IX-1, 34.

(14 Doc. Hurmuzaki, IX-1, 34.—N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 230

găsiau asediații, înțeleseră că, cu oarecari silințe din parte-le, aceștia nu mai puteau aveà altă mântuire decât moartea sau predarea. Trimiseră deci după nouă ajutoare ostași, muniții și provizii (1) — atât la Rákóczy în Ardeal (2), cât și la Sigismund în Polonia (3), asigurând pe acest din urmă că «asediații nu vor puteà scăpà nici chiar pe aripele paserilor» (4) Totodată ei rugară pe Regele Poloniei, care se aflà cu oastea la Haliciu (5), să rămână în apropiere de graniță, spre a puteà tăià calea bătrânului Chmelnicki, în caz când el ar venì în ajutorul fiului său (6).

Ajutoarele cerute nu întârziară. Sosiră, mai întâiu, pe la 5 Septemvrie, Polonii, sub Colonelul Döhnhof și Obuchowicz, Chambellan-ul de Mozyr (7), apoi Ungurii, sub comanda lui Kemény Iános (8), cari, unindu-se cu Săcuii lui Ștefan Petki, strânseră și mai mult pe asediați (9), înrăutățindu-le nespus situația destul de grea în care se aflau: lipsiți complet de hrană, «cât și pieile de pe caii morți frigiau și mâncau», obosiți de straje și străbătuți de puști (10). Căci Leșii sau, mai bine zis, Nemții trimiși de ei, de'ndată ce sosiră, «s'au pus în deal, deasupra cetății, peste drumul ce vine din târg pe sub cetate (11), tocmindu-și puștile și pioa drept asupra taberii». «Și-i bătură foarte tare — scrie mai departe Miron Costin — cât și prin găuri (gropile subterane) îi nimerià»... (12)

Paralel cu această acțiune a tunurilor, oastea cea nouă reluă cu mai multă vigoare și asalturile. Felul cum ea întreprinse un astfel de asalt, ni-l arată cronicarul nostru, care ne spune că Döhnhof cu ai săi, hotărînd un mare asalt, alese pentru aceasta un moment în care credeà el că ase-

---

(1) Pentru muniții și provizii trimise oștilor asedietoare, Săcuilor și Ungurilor, din Ardeal, dela Bistrița, a se vedeà Doc. Hurmuzaki, XII-2, 1234, 37, 40, 41, 42, 43, 44 și 45 (muniții) — 1238, 39, 40 și 42 (provizii.

(2) Miron Costin, 343.

(3) Idem, l. c. — Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 47. — N. Iorga, Acte și Fragmente, I, 230 și 233.

(4) Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 47.

(5) Miron Costin, 343.

(6) Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 47.

(7) Miron Costin—343—dă: 600 de Nemți, cu 4 puști și o piuă. Tot așà un raport polon (Doc. Hurmuzaki, IX-1, 34 : 600 Dragoni și tunuri. Altele cevà mai mult, și anume: 800 soldați, 200 Cazaci și 6 tunuri, în Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 50; două regimente, unul de călăreți, altul de pedeștri, cu 10 tunuri, la N. Iorga, Acte și Fragmente, I, 233.

(8) Miron Costin, 343. — Cf. și Kraus, l. c.

(9) Miron Costin, l. c.

(10) Idem, l. c. — Cf. și Kraus, l. c.

(11) Iată ce zice d-l Romstorfer despre acest drum, în o pagină din scrierea sa rămasă netipărită: drumul acesta se aflà, după această descriere, în locul unde există și astăzi drumul de câmp, peste Cacaina, la Lisaura, ca prelungire a străzii ce trece pe lângă biserica Sf. Dumitru, iar dealul este acela, care se întinde la dreapta acestui drum, în spre cimitir și pe care se pot vedeà încă ridicături făcute din pământ (depe coasta acestui deal s'a luat fotografia dată în fig. 3. Drumul, tras în direcția estică, se îndreptà, desigur încă înainte de a ajunge pe platou, spre răsărit și duceà astfel peste Câmpul Șanțurilor, întorcându-se din nou spre miazănoapte la podul de peste șanțul cetății, care se aflà cam în punctul A pl. I) și 4 (pl. II. Mai ales depe dealul acesta împușcau asupra taberii căzăcești, așà dar mai mult sau mai puțin dintr'o pozițiune mai înaltă, încât gloanțele ajungeau și în gropile săpate în pământ.

(12) Miron Costin, 343.

diaţii sunt mai puţin vigilenţi. Apoi, înţelegându-se cu Ungurii şi cu Moldovenii, să-l susţină şi ei pe toată linia, pe dată ce va da din tobe, porni asupra taberii căzăceşti, ocupând o bucată din şanţuri. Dar Ungurii şi Moldovenii nu-l secundară. Astfel Cazacii se putură concentrà, cu Timuş în frunte, la locul primejduit, unde, după o aprigă luptă piept la piept, respinseră pe Nemţi, alungându-i şi urmărindu-i până dincolo de şanţuri, «pre râpa unde suie drumul dela târg pe sub cetate, ucigând o mare parte din ei» (1). Mărturii contemporane neîndoioase — rapoarte poloneze — confirmă în totul aceste relatări ale cronicarului nostru (2), ceeace arată veracitatea întregei naraţiuni ce el ne-a lăsat asupra asediului ce se reconstitue aci.

Cu prilejul asaltului descris mai sus, spun aceleaşi mărturii (3), o ghiuleà de tun, îndreptată de asediatori în tabăra căzăcească, spre locul unde erà cortul lui Timuş, indicat de un fugar al său (4), lovì drept în roata unui tun, pe care asediaţii îl îndreptau, la rândul lor, spre ai noştri. O bucată de lemn sfărâmă piciorul crudului Cazac, ceeace, trei zile în urmă, la 15 Septemvrie, îi cauză sfârşitul (5). Cu moartea lui Timuş, lucrurile luară altă faţă. Cazacii îşi aleseră o nouă căpetenie, pe un anume Feodorovici (6). Dar cu autoritatea aspră a şefului mort, dispărù şi disciplina din tabăra căzăcească. Pe de altă parte, foamea de care suferiau groaznic şi frica de moarte ce intrase în ei, înspăimântase cu totul pe asediaţi, cari, acum, în momente de primejdie, nu mai săriau, ca altă dată, la şanţuri, să le apere, ci năvăliau cu toţii la porţile cetăţii, căutând scăpare în lăuntru. Aceasta o ştim dela Miron Costin, care ne relatează o astfel de năvală, spunându-ne că într'o noapte, intrând spaima în tabăra căzăcească, «au dat toţi ca oile la podul cetăţii, şi acolo, îmbulzind cei de pe urmă pe cei dennainte, au căzut de pe pod în şanţuri, pierind mulţime din ei de acea spaimă...» (7).

In astfel de împrejurări, fireşte, nu mai erà de rezistat. Incepură deci tratativele între Doamnă şi Cazaci, între aceştia şi asediatori. Inţelegerea nu fu grea, cei răzbiţi trebuind să primească condiţiile celor din afară (8) şi să predeà cetatea. Astfel, după ce Feodorovici cu ceilalţi tovarăşi ai săi au legat tocmeală cu Ştefan Vodă şi cu Kemény Iános Kondracki bolnăvindu-se plecase mai nainte (9) şi dupăce ei prestară jurământ

1) Miron Costin, 344.

2)—(3 Doc. Hurmuzaki, IX-1, 41 şi sup. II-3, 52.

4 Kraus, l. c.—Cf. şi N. Iorga, Studii şi Documente, IV, prefaţă: 253.

(5) Miron Costin, 343.—Kraus, l. c.—Cronica anonimă a Ţerii-Româneşti, ed. cit, 96.—Paul de Alep, ed. cit., 70. Doc. Hurmuzaki, IX-1, 40—1 şi sup. II-3, 52.—N. Iorga, Acte şi Fragmente. I, 234.

6) Miron Costin, 343.

(7) Idem, l. c. — Cf. şi această scriere, pag 36.

(8) N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 236—7.—Cf. şi Doc. Hurmuzaki, sup. II—3, 54. Asemenea cronica lui Kochowski, Annales Poloniae, Cracovia 1683, 388, in care se dau multe date cu privire la asediul Sucevii dela 1653 pp. 377-390, fără însă a se da cevà nou deosebit. Tot aşà la Bisaccioni, Guere civilli, Veneţia 1664, 418 sq.

(9) Miron Costin, 344. -Paul de Alep, ed. cit., 71.

de credinţă şi supunere Principelui transilvan şi Domnilor români (1), au dat, în ziua de 9 Octomvrie (2), cetatea pe seama lui Ştefan Vodă, iar Cazacii, câţi mai rămăseseră, cu tabără puţină, luând cu dânşii trupul lui Timuş (3), s'au tras de sub cetate, prin târg, pe apa Sucevii în jos, spre Siret, cu oameni de zălog dela Ştefan Vodă să meargă în pace (4).

Pe când acestea se petreceau la Suceava, Vasile Vodă, cu ajutor dela Tătari, venià, în sfârşit, să libereze cetatea şi pe ai săi. Erà prea târziu însă, căci, în cale, la Ştefăneşti, aflând de cele petrecute, iar Tătarii primind poruncă să se întoarcă, trebuì să plece şi el cu dânşii, să treacă Prutul şi Nistrul îndărăt, pentru ca în urmă să fie prins, dus şi închis la Constantinopol (5).

«Aşà se sfârşì răsboiul Cazacilor de sub cetatea Sucevii» —încheie Miron Costin. Averile—despre cari se spuneau lucruri fabuloase (6) şi casa lui Vasile Vodă—Doamna şi Ştefăniţă Vodă căzură pe mânile lui Gheorghe Ştefan (7). Asemenea toţi cei închişi în cetate, între cari Toma Vornicul Cantacuzino (8) şi Ştefăniţă Paharnicul, feciorul lui Gheorghe Hatmanul, fratele lui Vasile Vodă, care fu tăiat pe loc (9). După ce se desfăcù tabăra dela Suceava, Gheorghe Ştefan lăsă în cetate 200 Nemţi cu Polcovnicul lor (10), luă pe Doamnă şi pe Ştefăniţă Vodă şi părăsì oraşul, coborîndu-se, de frica Tătarilor, spre Roman (11).

Cetatea în a doua jumătate a sec. XVII.

Gheorghe Ştefan mai venì odată la Suceava, să se adăposteasca în cetate de frica Tătarilor, în vara anului 1657 (12). Asemenea Gheorghe Ghika Vodă, în Decemvrie anul următor, dar nu de frica Tătarilor, ci de acea a ciumei, care bântuià atunci Iaşii (13). De acì încolo, până la 1673, în timpul luptelor turco-polone ce începuseră cu un an mai înainte (14),

(1) Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 53.— N. Iorga, Acte şi Fragmente, I, 237. Kochowski, op. cit., 389.

(2) Doc. Hurmuzaki, V-1, 22.

3 Cronica anonimă a Ţerii-Româneşti, ed. cit., 96. — Paul de Alep, ed. cit., 71. — Kochowski, op. cit., 389.

(4 Miron Costin, 344.

(5) Miron Costin, 344—5.—Cronica anonima a Ţerii-Româneşti, ed. cit., 96.—N. Iorga, Studii şi Documente, IV, prefaţă: 253.

(6 Paul de Alep, ed. cit., 71 2.—Doc. Hurmuzaki, V-2, 6 7.

(7) Miron Costin, 345.

(8) Idem, 348.—Cf. Cronicele României, II, 187.

(9) Miron Costin, 347.

(10) Idem, 348.

(11) Idem, 345.—Singura urmă descoperită în cetate din timpul asediului dela 1653, e o inscripţie făcută pe piatra unui cadru gotic de fereastră, reprodusă în aceastâ scriere, fig. 66.

(12) Miron Costin, 355. — Pentru împrejurările istorice ce au determinat această frică, N. Iorga, Studii şi Documente, IV, prefaţă: 280—5.

(13) Miron Costin, 360.

(14) Pentru ele, N. Iorga, Studii şi Documente, IX, 141 sq.

cetatea Sucevii nu mai avù nici un rol. In timpul acestor lupte însă, ea servì încercărilor polone de a luà în stăpânire Moldova. Astfel, după trădarea lui Petriceicu Vodă la Hotin, în Octomvrie 1673, pe când Sobieski cu grosul armatei polone venià împotriva taberei turcești de acì, Petriceicu, cu 7000 Poloni, sub comanda lui Sienawski, stegarul Regatului, venì să-i instăpânească în partea de sus a țerii, în cetățile dela Neamțu și Suceava (1), «socotind că după ce vor luà cetățile, prea lesne vor luà și țara» (2). In Suceava se adăpostise Doamna și o samă din boieri și din negustori cu averile lor (3). De aceea venì și Petriceicu mai întâiu acì. Ajuns, către sfârșitul lui Octomvrie, el intărì repede, cum putù, cetatea (4), apoi, dând-o în seama ostașilor poloni ai Palatinului de Chelm, Gninski (5), după ce se unì cu oastea victorioasă a lui Sobieski, plecă la Iași—de unde noul Domn al Turcilor, Dumitrașcu Cantacuzino, fugise—ca să urce din nou treptele tronului, în Noemvrie (6).

Oștile polone lăsate în Suceava rămaseră în cetate și după alungarea lui Petriceicu Vodă din scurta sa reinstalare în domnie (Nov. 1673 Ian. 1674), «mai bine de un an», zice Neculce (7). Ele făceau, la început, mari pagube în jurul cetății, jefuind și prădând pe locuitori, cât boierii din partea locului se băjenăriseră de răul lor (8). Văzând aceasta, Dumitrașcu Vodă, întors în scaun, trimise, în primăvară, pe Sandu Buhuș Hatmanul cu oastea ce aveà, pentru ca împreună cu Turcii și Tătarii ce fuseseră trimiși la iernat în țară, «să închidă» pe Leșii din cetate «dela hrană» ori să-i scoată, de vor puteà, din cuiburile lor (9). Moldovenii și Tătarii stătură în preajma cetății până ce Leșii «au flămânzit și s'au închinat de bună voie» (10), la 9 August 1674, când o convenție specială se încheie între delegatul Domnului Moldovei (Sandu Buhuș Hatmanul) și al Hanului tătăresc (Iusuf Aga) pe deoparte și delegatul Regelui polon (Teodor Franck, comandantul cetății) pe de altă parte—convenție în care se prevedeau condițiile sub cari trupele polone aveau să iasă din cetate și să se întoarcă în patrie (11). Această convenție ne arată că un asediu în adevăratul înțeles al cuvântului avù loc la Suceava. In adevăr, încă din începutul primăverii, situația Polonilor de acì erà cât se poate de precară. Fără alimente, fără apă, fără lemne, căci Moldovenii și Tătarii le păziau ieșirile din toate păr-

(1) N. Iorga, ibidem, 148 sq. — special 158 n. 1.
(2) Nic. Costin, Cronicele României, II, 12.
(3) Neculce, ibidem, II, 207 și N. Iorga, Studii și Documente, IX, 157—8.
(4 Grabowski, Ojczyste wspominki, II, 276—7 și Török Magyarkori Állam-Okmánytár, V 183: ap. N. Iorga, Studii și Documente, IX, 158 n. 1.
(5) N. Iorga, ibidem, l. c.
(6) Idem, ibidem, 159, special n. 2.
(7) Cronicele României, II, 206,
(8 Ibidem, 208.
(9 Nic. Costin și Neculce, op. cit., II, 12 și 208.
(10) Ibidem, ll. cc.
(11 Doc. Hurmuzaki, sup. II-3, 107—8.

ţile, ei fură nevoiţi să-şi taie şi să-şi mănânce caii, după ce tăiaseră şi mâncaseră cânii, şi să ardă acoperişul castelului. Aceste le raportà, la 25 Fevruarie, Regelui polon, comandantul cetăţii însuş, arătând că dacă până în 14 zile nu va primì ajutor muniţii şi alimente va trebuì cu necesitate să capituleze (1). Cu toate acestea, cum văzurăm, Polonii rezistară cu mult mai mult, căci, cu mari pierderi, ei tot mai făceau din când în când câte o ieşire pentru aprovizionare. Ba garnizoana lor dela Neamţu izbutì chiar, în parte, a venì la Suceava, după ce susţinù o aprigă luptă cu Moldovenii, «în şesul Băii, la Podişoare, aproape de târgul Sucevii (2).

Spre a evità pe viitor asemeni supărăcioase încuibări ale Leşilor în ţară, Dumitraşcu Vodă Cantacuzino, după ce luă înţelegere cu Turcii şi primì ajutorul lor, trimise, în vara anului următor, în Iulie 1675, de nimicì «cetăţile cele vestite ale Moldovei» — Neamţul şi Suceava, care, neputând fi stricată cu lagum, cu mine, fu dată pradă focului (3). Totuş, aceasta nu împiedică pe Poloni a revenì în ţară şi a se reaşezà mai statornic chiar decât în 1673. Căci dacă nu la 1686, când Sobieski întreprinse prima sa expediţie în Moldova, la 1691, când el întreprinse cea de a doua expediţie, Suceava fu ocupată de oştile polone, cari, scrie Nic. Costin, «au făcut ocup pregiur capiştea armenească despre Areni şi acolo şi-au aşezat oastea de au ţinut târgul Suceava» (4). Aşà dar, ne mai putându-se adăpostì în vechia cetate, Polonii îşi făcură o alta nouă, din pământ, foarte puternică, în jurul mânăstirii armene a Sf. Axente, care de atunci se chiamă şi Zamca, adecă *cetăţue*. Ei rămaseră acì câţivà ani, sub comanda lui Johann Friederich von Harstallen (5), iar la 1694 cerură chiar dela Turci să le cedeze fostele cetăţi ale Moldovei, în frunte cu Suceava (6). Dar chestiunea posesiunii acestor cetăţi rămase în stare de fapt, nu şi de drept, nehotărîtă, până la pacea dela Corlowitz din 1699, când Turcii retrocedară Polonilor Cameniţa, iar aceştia Turcilor cetăţile şi oraşele ocupate în Moldova (7). Atunci Antioh Vodă Cantemir (1695-1700), care primì însărcinarea să efectueze evacuarea Cameniţei Polonilor (12 Septemvrie 1699), trimise pe Lupul Costache dimpreună cu alţi boieri comisari de scoaseră, la rândul lor, pe Poloni din ţară — dela Neamţu şi dela Suceava (8).

Acesta e ultimul eveniment însemnat în istoria Sucevii — a oraşului mai mult decât a cetăţii, căci, acum, aceasta nu mai erà, de fapt, de cât o ruină, cum vom vedeà din cele următoare.

---

(1) Eud. Hurmuzaki, Fragmente din Istoria Romanilor, III (Bucureşti 1900, 377 8.
(2) Nic. Costin şi Neculce, op. cit., II, 12 şi 208.— Cf. şi Eud. Hurmuzaki, op. cit., l. c.
(3) Nic. Costin şi Neculce, ll. cc.
(4) Aceiaşi, op. cit., II, 38 şi 239.—Cf. şi aceasta scriere, pag. 13—14.
(5) N. Iorga, Documentele Bistriţei, I, prefaţa: 106 şi II, 82.
(6) Doc. Hurmuzaki, sup. I-1, 319.
(7) Nic. Costin şi Neculce, op. cit., II, 44 şi 262.— Tratatul in Doc. Hurmuzaki, V-1, 525.
(8) Neculce, op. cit., II, 265.

Starea cetății în cursul sec. XVII.

Am văzut că Ieremie Movilă aduse, la sfârșitul sec. XVI, cetatea iarăș în stare de apărare și de locuit. Kochowski ne spune apriat că el îi făcù valuri și alte lucrări de întărire (1), iar faptul că în timpul domniei sale documentele scot la iveală anumiți slujitori ai cetății dela Suceava (2), ne arată că o nouă vieață de curte se sălășluise în interiorul ei. In urma lui Ieremie Movilă, până la 1653, cum știm, n'au fost evenimente de pe urma cărora cetatea să fi suferit în mod violent. In această jumătate de veac deci, clădirele ei n'au avut nevoie decât de lucrări mărunte de întreținere, pe cari acțiunea distrugătoare a vremii și permanenta lor întrebuințare (3) le va fi reclamat, lucrări despre cari nu ne-a rămas nici o știre. In genere, cetatea se ținea și înfățișà bine. Mărturii sub acest raport, ale epocii, n'avem decât două, destul de insuficiente de altfel. Intâia, din 1636, a misionarului catolic Remondi da Milano, care ne spune că Suceava e «città fortissima, essendovi un castello monitionato» (4). A doua, din 1646, a lui Bandinus, care ne spune numai că la răsărit de oraș e o «cetate zidită odinioară de Germani și Italieni (5). Știrea se referă, de sigur, la meșterii lui Despot (6).

Lucrări mai mari, de prefacere, nu se cunosc la Suceava decât din timpul lui Vasile Lupul, când cetatea capătă o nouă vieață, ceeace se deduce din faptul că îngrijirea ei e dată în seama unor deregători speciali, pe cari nu-i întâlnim până acì și cari ieau vechiul titlu de portari ai Sucevii, fără să aibă însă, cum am văzut, atribuțiile lor (7). Acești noi portari, ce se întâlnesc între 1641 și 1660 (8), sunt simpli îngrijitori ai cetății, pe lângă hatmanii și pârcălabii de Suceava. Unul din ei, Dima (9), se vede a fi avut isprăvnicia lucrărilor de prefacere efectuate sub Vasile Lupul la curtea și cetatea Sucevii,— lucrări de cari se interesà direct Domnul, hatmanul și pârcălabul său, Vornicii de târg și portarul cetății, cerând, cu toții, meșteri zidari, olari și vărari dela Bistrița, precum și ma-

---

(1) Annales Poloniae, 377.

(2 Un zapis dela 1604 Maiu 28 (Gh. Ghibănescu, Ispisoace și Zapise, I-2, 30), menționează pe un Cristian pivnicer din cetatea Sucevii și pe un Ilie țârcovnic tot din cetatea Sucevii.

(3 La 1620 fratele lui Gașpar Gratiani erà închis în cetate, «întemnițat de țară»: N. Iorga, Studii și Documente, IV, 183.—Cf. Acelaș, Documentele Bistriței, II, prefață: 48.—Asemenea o scrisoare a Sucevenilor către Bistrițeni din 1638—43 (Doc. Hurmuzaki, XII-2, 1053—4, din care vedem că se obișnuià ca făcătorii de rele și turburătorii să fie închiși în cetate.

4) N. Iorga, Acte și Fragmente, I, 80.

5) Codex Bandinus, ed. Academiei Române, de V. A. Urechia, București 1895, 247.

(6) Mai sus, pag. XLII.

(7) Mai sus, pag. XXV și n. 2.

8 Un Dima portar la 1641 (Gh. Ghibănescu, Surete și Izvoade, III, 285); un Frangolea portar la 1652 Idem, ibidem, III, 108); un Ieremie Cârcul portar la 1656, 58 și 59 Idem, ibidem, IV, 82—4—5—6; în sfârșit, iarăși un Dima portar la 1660 Idem, ibidem, IV, 301.

(9 Nota precedentă.

terial de lucru—laţuri şi cuie de şindrilă pentru «curţile dela Suceava» şi pentru «treaba cetăţii (1). Constatăm deci că sub Vasile Lupul a trebuit să se facă lucrări mai mari, de prefacere, atât la curtea, cât şi la cetatea din Suceava.

După Vasile Vodă iarăş nu mai avem ştiri cu privire la starea cetăţii până la 1675, când ea, cum am văzut, a fost distrusă. Se poate ca Gheorghe Ştefan sau Istratie Vodă Dabija să fi îndeplinit lucrările de reparaţie ale stricăciunilor cauzate de asediul de la 1653. De altfel despre acest din urmă Domn ştim că instalase în cetate, ca Despot odinioară, o «bănărie» (2), pe care o dădù în seama unui Ienachi Zlătarul (3). In această monetărie, care funcţionà şi sub Iliaş Vodă Alexandru (1666—1668) (4), s'au bătut acei bani specifici moldoveneşti, numiţi şalăi» (5) dela Schillinge (6). Mai ştim apoi că Petriceicu Vodă făcù, în grabă, la 1673, oarecari lucrări de întărire la cetate (7). Ştim, în fine, că Dumitraşcu Vodă Cantacuzino, din motivele arătate mai înainte, când «au stricat cetăţile cele vestite ale Moldovei» — a ars şi distrus şi Suceava, în 1675. Că, zice mai departe Nic. Costin, «au scris la Turci de i-au trimis oaste, şi punând lagum iarbă de sineţi pe sub zidurile cetăţilor, le-au aruncat din temelie. Numai cetatea Sucevii, neputând-o strică cu lagum, au umplut-o de lemne şi de paie, apoi i-au dat foc, de au ars-o. Şi aşà, slăbindu-i zidul, s'au risipit, cum se vede acum» (8). Pe lângă aceasta, Neculce ne mai spune că acel ce a mers cu Turcii de au stricat cetăţile a fost un Grec, Panaiotachi Morona, care, la Suceava, «au spart sicriile şi lăzile... ce au fost acolo, şi multe lucruri scumpe şi odoare au luat, de s'au umplut de avere, iar mai pre urmă i-au rămas feciorul de murià de foame...» (9). Faptul se relată din Viena la Veneţia în 7 Iulie 1675 (10), iar un preot catolic pământean, contemporan, spuneà, într'un raport, puţin mai în urmă, că cetatea Sucevii erà acum dărâmată de Turci (11).

Astfel fură distruse ultimele cetăţi moldoveneşti, cu Suceava în frunte, care, după cum scrie d. Iorga, «se prefăcù în un cuptor uriaş — un rug al măririi noastre celei vechi» (12). După foc venì şi cutremurul să desăvârşească opera de distrugere, în zilele lui Duca Vodă cel Bătrân, în a

(1) O mulţime de scrisori către Bistriţeni, publicate de d. N. Iorga, în Doc. Hurmuzaki XII—2. A se vedeà, pentru ele, tabla, sub Suceava şi numele portarilor menţionaţi în nota penultimă.
(2) Nic. Costin, Cronicele României, II, 4.
(3) N. Iorga, art. Banul lui Dabija Vodă, în Analele Academiei Române, XXVIII, Mem. ist., 506.
(4) Nic. Muste, Cronicele României, III, 6.
(5) Descrişi de d-l D. A Sturdza, în Etymologicum magnum Romaniae, art. Ban.
(6) N. Iorga, art. citat din Anale, 507.
(7) Mai sus, pag. LII.
(8) Nic. Costin, op. cit., II, 12.
(9) Cronicele României, II, 209.
(10) Doc. Hurmuzaki, IX-1, 287.
(11) Revista Catolică, Bucureşti 1912, 585.
(12) Studii şi Documente, IX, 169.

treia sa domnie (1678—1684), când, relatează Neculce, «fost-au și cutremur prea mare și au căzut atunci și turnul cel mare din cetatea Sucevii, ce-i ziceau oamenii turnul Neboise» (1). De aci încolo, cu cât vremea trecea, cà atât ruina creștea, așà că, patru decenii după distrugerea cetății, Dim. Cantemir, amintind de vechea mărire a Sucevii, zicea că ea zace toată în ruină (2). Invățatul Domn se vede a fi cercetat această ruină, căci iată ce ne mai relatează el cu privire la ea: «Suceava are în zidurile ei o piatră mare, în care sunt săpate șapte turnuri, acoperite cu o coroană imperială, pe care o țin doi lei. Afară de aceasta se mai vede în temelia turnurilor o piatră, în care stau doi pești solzoși, cu capetele în jos și cu coadele în sus, și sub dânșii capul unui bour, iar în coarnele acestuia o stea cu șase raze» (3).

Ultime cuvinte.

Cu distrugerea cetății dela Suceava, se încheie și istoria ei. — De aci înainte, ea nu mai poate fi studiată decât sub raport arheologic, ceeace se face, cu deosebită competență, în paginele ce urmează.

(1) Cronicele României, II, 223.
(2) Descrierea Moldaviei, 17.
(3) Ibidem, 22.

DESCRIERE



Cine din Bucovina și din Moldova nu știe încă din copilărie de cetatea odinioară așà de strălucită din străvechiul oraș de scaun al Voevodului atât de puternic! Cine n'a ascultat bucuros și cu luare aminte povestirile bătrânilor despre puterea ei nebiruită, — despre turnurile cele multe pe cari le-a avut, — despre luptele ce s'au deslănțuit acì cu furie, — despre galeriile și minele subterane, — despre catacombele și puțul fără fund, — despre beciurile adânci, în cari cei prinși trebuiau să piară lâncezind, — despre spânzurătorile de pe valul împrejmuitor, pe cari corbii nu le părăsiau niciodată, — despre podul cel mare, mișcător, care acoperià șanțul de împrejmuire, lat, adânc și plin cu apă, în care mulți dușmani s'au înecat, — despre minunatul pod de piele, care, întins peste râpa Cacainii, duceà dela cetate până la biserica de încoronare a Mirăuților, — despre neprețuitele comori ascunse în cetate, — despre slujbele dumnezeești cari se făceau în frumosul paraclis al cetății, — despre serbările strălucite cari se dădeau în sălile împodobite ca'n povești, — despre aurul cel mult, pe care-l mai ascund și azi pivnițele adânci și întinse, așteptând încă pe fericitul care să-l scoată la lumina zilei!

Faima acestei cetăți puternice erà răspândită odinioară în Europa întreagă: departe, spre miazăzi, până 'n Turcia, până la Sfântul Munte și până în Asia Mică, — spre miazănoapte până 'n Suedia, — apoi, peste Marea-Neagră, până 'n munții Caucazi, — în fine, până 'n Italia și până dincolo de Rin. Principi, regi și împărați, Țarul, Sultanul și Hanul — de câte ori n'au căutat să câștige prietinia și sprijinul stăpânitorilor cetății dela Suceava!

De pe culmea, odinioară înaltă, a cetății, privitorul puteà de sigur să cuprindă cu vederea o bună parte a țerii și să se înțeleagă, prin semne, cu strajele din îndepărtatele turnuri de pază. Cetatea însăș aveà o poziție mai mult sau mai puțin ascunsă, ceeace, pe lângă așezarea favorabilă a

terenului, îi da o mare siguranță. Astăzi însă, călătorul ce vine din Bucovina sau din România trebue să se apropie mult de Suceava, ca să-i poată zări zidurile căzute în ruină.

Ruinele existentea ale cetății produc un efect de un pitoresc deosebit, privite fiind în legătură cu biserica restaurată, din față, a Mirăuților — strălucind în bătaia razelor de soare — și cu silueta variată a orașului, bogat în biserici, de pe coline, siluetă mărginită în fund de vechea mănăstire Zamca cu turnul ei asemenea unei cetățui.

Ruinele acestea sunt azi explorate. Zece ani dela 1895 până la 1904 a ținut lucrarea de desgropare a părților acoperite de ruine din vechea cetate. Comori materiale, adevărat, nu s'au scos; rezultatele cercetărilor au fost însă, contrar așteptărilor, atât de frumoase, încât se va puteà vorbì, în schimb, de multe comori prețioase câștigate pentru trecutul și pentru istoria artelor din cuprinsul de odinioară al Moldovei.

Unii vor fi așteptând să li se comunice planuri și desemnuri importante, făcute pe baza cercetărilor și înfățișând cetatea în stadiul înfloririi ei celei mai mari. — Dorința aceasta, exprimată într'adevăr în mai multe rânduri, nu se poate împlinì, cel puțin deocamdată nu, având, pentru astfel de desemnuri, prea puține puncte sigure de sprijin, mai ales în ce privește înălțimea monumentului ca atare, așà că s'ar puteà oferì numai icoane ideale, subiective. Proiecte de reconstruire de felul acesta ar încurcà numai pe cetitor și i-ar sdrobì, fără îndoeală, icoana — fie chiar întunecoasă, dar poate mai aproape de realitate — pe care și-ar puteà-o face despre cetate, examinând ruinele și cetind cu atențiune raportul ce urmează.

Poziția Sucevii și a cetății.

Platoul înalt, așezat înaintea Carpaților, între afluenții Siretului, Moldova și Suceava, are, din cauza alcătuirii lui geologice, ca formațiune de loes, mai ales pe de margini, multe ravine. Pe marginea acestui platou, care coboară de-a dreptul spre râul Suceava, se află orașul cu aceeaș nu- mire. Șesul întins al Siretului îl atinge dinspre sudest, având, ca punct de apărare înspre el, o colină, ieșită, cu coasta ei iute, în parte stâncoasă, departe în afară. Cetatea a fost clădită pe partea de către oraș a acestei



Fig. 1. Văgăuna Cacainii, cu cetatea (la dreapta) și biserica Mirăuților (la stânga). In fund Burdujenii. Fotografie din a. 1901 de prof. dr. W. v. Hörmann din Hörburg.

coline, în locul unde văgăuna (defileul) gârlei Cacaina, care izvorește în dosul Sucevii, se lărgește și se isprăvește îndată. După măsurătoarea făcută de mine cu barometrul, înălțimea curții lăuntrice a cetății, socotită după nivelul ei de odinioară, e cu 41 m. mai sus decât apa, puțin zăgăzuită, din gârla Cacaina, care curge la poalele colinei.

Lângă Suceava, valea râului cu acelaș nume, îngustată încâtvà, e mărginită, de partea stângă, cea românească, tot cu un șir de dealuri, a căror

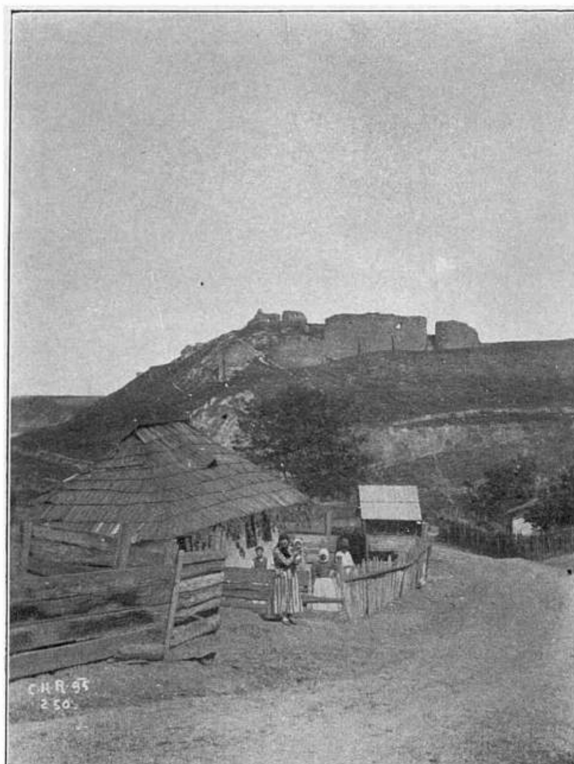


Fig. 2. Cetatea (partea de către E N E) văzută din strada Abatorului, care se lasă înspre văgăuna Cacainii.
(Fotografie din a. 1894).

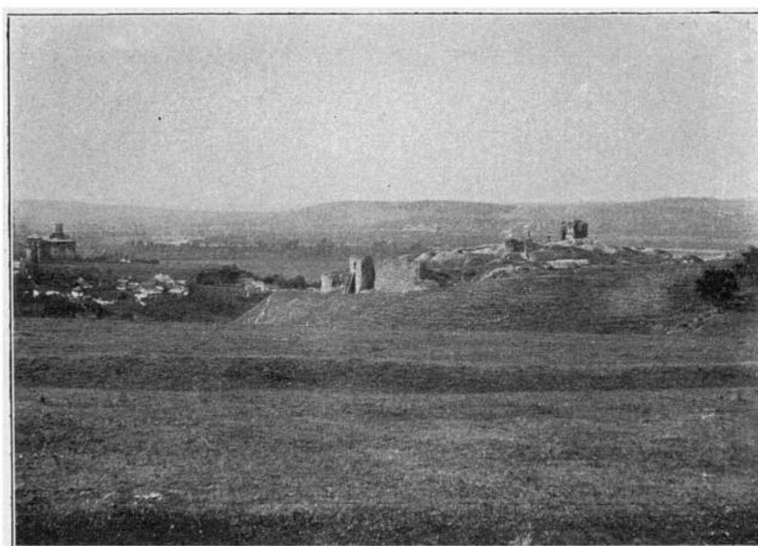


Fig. 3. Cetatea (partea de către S S E văzută de pe colina care se întinde spre cimitirul catolic. In stânga biserica Mirăuților (înainte de restaurare).

coaste se lasă destul de lin spre câmpie, îngăduind însă, de pe culmile lor, o stăpânire mai ales a șesului Siretului. Prin această vale a Sucevii duce și astăzi drumul de căpetenie, care, în evul mediu, stabilià legătura cea mai scurtă între Balcani, Polonia și celelalte țeri dela miazănoapte.

Inălțimile amintite mai sus (cari se pot vedeà, în parte, în fund, spre stânga, în fig. 2, iar continuarea lor spre miazănoapte, mai lămurit în fig. 3), aveau odinioară, pentru apărare, întărituri de pământ, ale căror urme se mai găsesc și astăzi.

Prin urmare, partea cea mai mare a orașului zace la o înălțime de 73 m. deasupra râului Suceava, care are aci o altitudine absolută de circa 268 m., calculând cota de 341 m.— Socotind deci înălțimea căderii apei, dela capătul văgăunii Cacainii până la râu, la vreo 7 m., vedem, din datele acestea, că orașul domineazǎ curtea lăuntrică a cetății încă cu vreo 25 m.

Felul cum e așezat orașul în fața cetății și pozițiunea amândurora — a orașului și a cetății în fața râului, apoi clădirile cele mai însemnate din Suceava și împrejurime, în fine configurația terenului, cursurile de apă și căile de comunicațiune se pot vedeà în planul de situație dat, împreună cu legenda, în fig. următoare 4.

Planșa I, cu scara de 1:2000, arată formațiunea terenului dealului cetății cu împrejurimea lui imediată, în starea în care se aflà înainte de începerea săpăturilor. Liniile în plin negru indică resturile de ziduri ieșite atunci la suprafață, exceptând bisericuța, descoperită mai târziu, al cărei plan se vede la **C**, pe așà numitul Câmp al Șanțurilor.

De către miazănoapte, colina cetății formează o pantă prăpăstioasă înspre gârla Cacainii (a se vedeà fig. 5), din care cauză terenul aci s'a și surpat în parte spre gârlă, cu întinsele clădiri ale cetății cu tot, după cum vădesc dărâmăturile puternice ce acopăr coasta în acest loc.

In planșa I se cunoaște bine șanțul cel larg al cetății, cu panta externă dela capătul nordestic plină de resturi de zidărie.

Colina cetății are, în lungime, o întindere mijlocie de 120 m. și o lățime, existentă încă, de 80 m. In partea sudvestică e mărginită cu un puternic zid împrejmuitor, din care se înalță turnuri rotunde și bastioane. Din zidăriile lăuntrice se ridică și azi, la o considerabilă înălțime, altarul (apsida) paraclisului cetății, cu puținele resturi de pictură, după cari se poate recunoaște. Celelalte ziduri ajungeau, înainte de începerea săpăturilor, în genere, numai până la suprafața terenului, care erà de o formațiune cu totul neregulată și aveà, după cum s'a constatat mai în urmă, o înălțime mijlocie de 5 m. deasupra nivelului celui vechiu al curții lăuntrice a cetății. Totul erà acoperit cu un covor des și verde de iarbă.

Intăriturí mai vechi.

O apreciere deplină a cetăţii Sucevii şi a importanţei sale în epocile mai vechi şi mai nouă ale evului mediu, va fi cu putinţă numai cunoscând legăturile ei cu celelalte întărituri din împrejurimea mai apropiată sau mai înde-

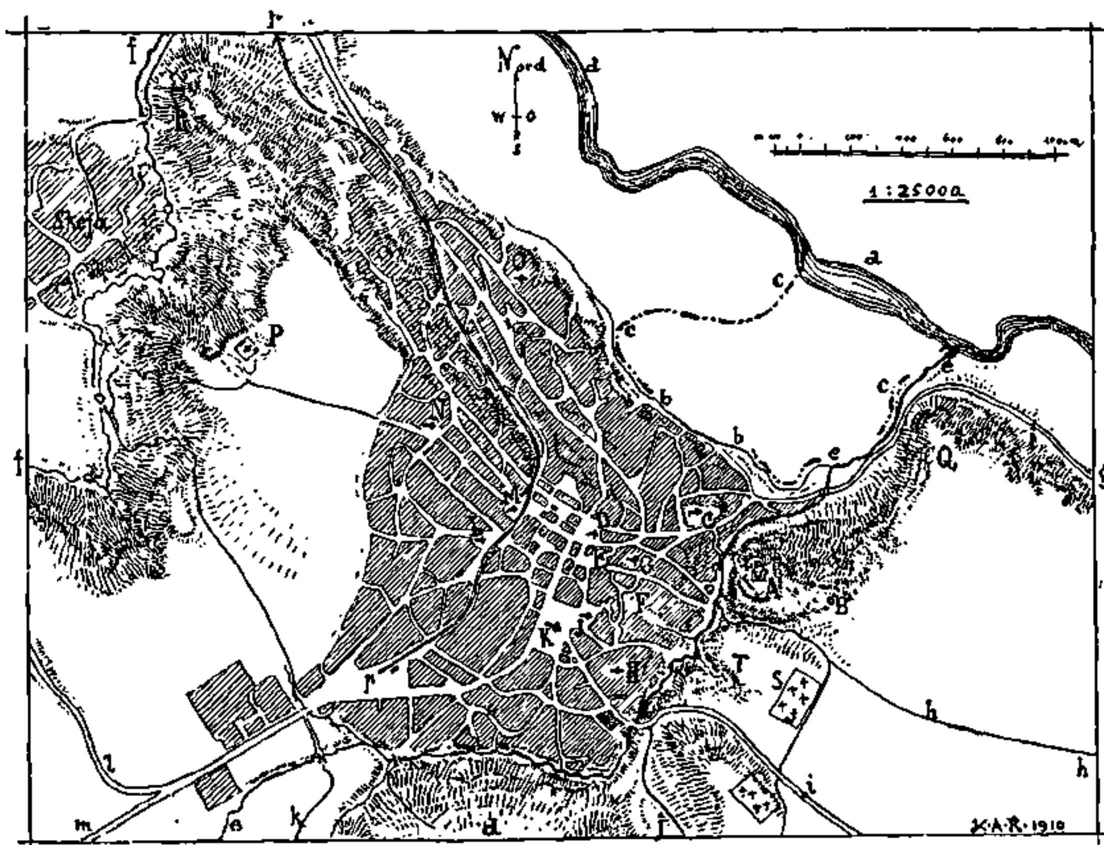


Fig. 4. Planul de situaţie al Sucevii şi Iţcanilor vechi.
La desemn s'a întrebuinţat planul oraşului.

LEGENDA

A. Cetatea.
B. Temeliile unei bisericuţe.
C. Biserica Mirăuţilor.
D. Biserica Sf. Dumitru.
E. Reşedinţa.
F. Şipotul.
G. Bis. Sf. Ioan Botezătorul.
H. Biserica Sf. Gheorghe.
I. Biserica ruteană.
K. Biserica catolică.
L. Biserica Sf. Nicolae.
M. Biserica armeană.
N. Biserica Sf. Simion.
O. Biserica din Iţcanii vechi.
P. Bis. Sf. Axente (Zamca).
Q. Cariere de piatră.
R. «Cetatea dela Apus» a lui Ştefan cel Mare.
S. Cimitirul catolic
T. Văgăună laterală a Cacainii.
aa. Râul Suceava.
bb. Matcă veche de râu.
ccc. Graniţa austro-română.
I. Cimitire vechi.
ee. Gârla Cacaina.
ff. Gârla Scheia.
g. Drum de car la Lisaura.
h. Drum de câmp la Lisaura.
i. Şoseà la Bosanci.
j. Potecă la Ipoteşti.
k. Potecă la Mitoc.
l. Şoseà la Sf. Ilie.
m. Şoseà la Liteni.
n. Şoseà la Iţcani.
p. C. F. Suceava-Iţcani.

părtată și având suficientă înțelegere pentru sistemul de apărare din antichitate și din evul mediu.

In Moldova nesiguranța generală a trebuit să fie mai mare ca în Europa și cu mult mai mare decât în Polonia, Ungaria și Transilvania. Căci Moldova erà un ținut important, icuit între țerile delà nord și nordest, cari se aflau în continue neînțelegeri, fie cu Turcia, fie între ele. Pe lângă aceasta, ea mai erà expusă invaziunilor permanente ale Tătarilor și, mai apoi, ale Cazacilor.

Numărul cetăților, din cari unele fuseseră la început, anume la Dunărea de jos, castele romane, e relativ mare, cu osebire în Transilvania, Litvania și Polonia. Dar și Moldova aveà, pe timpul întinderii ei celei mai mari, un număr însemnat de cetăți, de o importanță cu totul deosebită. Numai Țara-Românească a fost, relativ, mai săracă în cetăți.

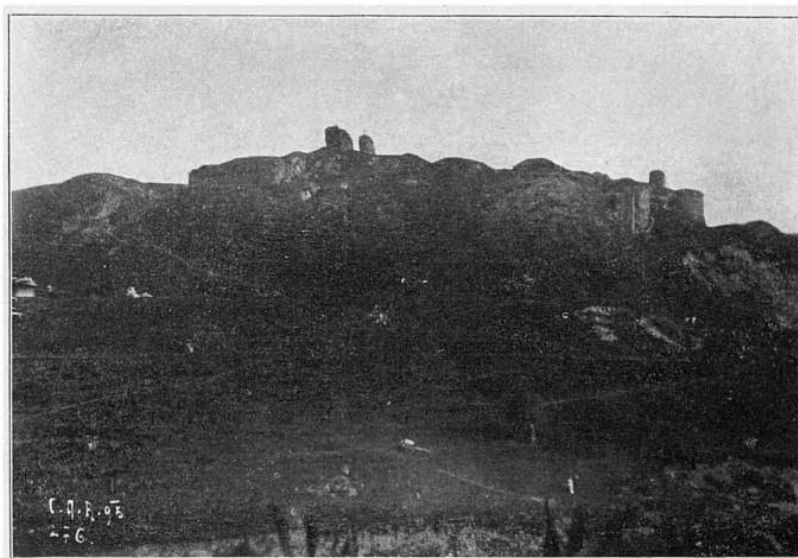


Fig. 5. Laturea de miazănoapte a cetății.
Fotografie în a. 1895, luată dela biserica Mirăuților).

Astăzi nu se mai poate spune cu siguranță cum erà întărit Siretul, care a fost, după Baia, deși numai scurt timp, a doua reședință a Domnilor Moldovei. Orășelul acesta, care are dela natură o poziție tot așà de favorabilă ca și Suceava și e străbătut de o gârlă mică, tot cu numele de Cacaina, ca și cea din Suceava, va fi avut mai ales întărituri de pământ și palisade. Rămășițe de zidării vechi, anume urmele unei așezări mai mari de pe vremuri (1), sunt numai pe dealul Sasca—numele reamintește pe Sas, fiul lui Dragoș—și pe colina numită «Ruina», care dominează ținutul.

(1) Date despre ele, în scrierea mea: Sereth als Fundort archäologischer Gegenstände, în Mitteilungen der k. k. Zentralkommission din Viena pe 1891.

Dintre cetăţile cari au avut pentru ţara Moldovei o importanţă mai mult sau mai puţin însemnată, cităm: Haliciul, Sniatinul şi Cameniţa în Polonia, Hotinul, Neamţul (1), numită mai de mult şi Cetatea cea mare, Cetatea Săsească şi Cetatea lui Ştefan cel Mare, Smeredova de lângă Roman (Novograd), Soroca, Tighina (Bender), Cetatea Albă (Akkerman, Bialograd, Weissenburg) şi Chilia în ţară, Teleajin, Crăciuna, Dâmboviţa (Bucureşti) şi Giurgiu în Ţara-Românească, Ciceul, Cetatea de Baltă, Bistriţa, Braşovul şi Unguraşul în Transilvania (2).

Legătura cetăţii Suceava cu alte construcţiuni de apărare.

Pe lângă fortificaţiunile principale cu anexele lor, existau în Moldova şi altele mai mici, intermediare, răspândite în ţară ca o reţeà, ca să garanteze o sigură comunicaţiune în interiorul ei.

De felul acestora erau, pe lângă mai multe biserici şi mănăstiri fortificate, unele dintre întăriturile ale căror resturi se găsesc, de pildă, pe înălţimea numită «Cetatea» de lângă Frătăuţul Nou, în valea lui Dragoş, din sus de localitatea cu acelaş nume (Dragoşa?), şi în Poiana Mărului. Parte din ele au, de sigur, o vechime foarte mare. Intăritura de pe dealul Ţeţin (539 m.) de lângă Cernăuţi, mica cetăţuie bisericească Zamca de lângă Suceava, aşà numita «Cetate dela Apus» a lui Ştefan cel Mare, lângă Scheia şi, de sigur, şi podul dela Salcea, care poartă încă numele lui Ştefan Vodă, erau, în tot cazul, în legătură cu întocmirile generale de siguranţă.

Aceste construcţiuni intermediare aveau menirea, nu de puţină importanţă, să lege punctele mai însemnate din ţară unele cu altele, precum şi cu întăriturile principale, adică să transmită, cu ajutorul signalelor optice, cari noaptea erau de foc, ştiri şi ordine în depărtări mari.

Intocmirea aceasta se vădeşte şi în ce priveşte cetatea Neamţului.

Intăritura dela Ţeţin.

Pe vârful Ţeţinului, lângă Cernăuţi, care este cu vreo 370 m. mai sus decât gara principală a oraşului, se găsesc încă resturi de ziduri foarte groase, cari, evident, provin dela un turn de straje, fost pe vremuri acì. Construirea acestui turn datează, după unii, din sec. al 13-lea, de pe vremea Cavalerilor germani. După alţii construcţia lui e a se atribuì regelui polon Casimir

---

(1) A se vedeà scrierea mea: Schloss Neamtz und einige Klosteranlagen in seiner Umgebung, Cernăuţi 1899.

(2) Vederi ale cetăţilor Neamţul, Hotin şi Cetatea Albă se dau la finele acestei publicaţii.

al III-lea cel Mare (1) — pe la mijlocul sec. al 14-lea sau, câtevà decenii mai târziu, voevodului Gheorghe Coriatovici. E posibil însă ca și unul și altul să se fi mărginit a face numai înnoiri sau adausuri.

«Cetatea dela Apus», de lângă Suceava.

Pe o creastă a terenului ce se lasă prăpăstios înspre gârla Scheii, în partea de nordvest a Sucevii (fig. 4, pag. 8, la R), se văd urme de zidărie veche de piatră, cari, fără îndoeală, provin dela un turn pătrat, din care laturea de vest s'a surpat cu totul sau a fost dărâmată, din laturile de nord și de sud a rămas o bună parte, iar din laturea de est se află numai rămășițe din fondații. Lărgimea lăuntrică a turnului e de vreo 5 m., iar grosimea zidurilor, la bază, de vreo 3 m. Înăuntrul lui se mai pot observà urme de pardoseală și resturi dela tavanul etajului prim.

Poporul numește turnul acesta «Cetatea dela Apus» a lui Ștefan Vodă. Dar nu e încă dovedit ca el să fi fost într'adevăr clădit de Ștefan cel Mare, cu toate că felul de construcție și, mai ales, mortarul făcut cu făină de cărămidă, care s'a folosit la multe părți ale cetății Suceava, construite mai târziu, ne-ar îndreptăți să admitem aceasta.

Vrednică de înregistrat e și legenda legată de acest turn. Se zice anume că un coridor subteran duceà dela el la moșia lui Meixner (care se află lângă șoseaua dintre Ițcani și Suceava), unde acest coridor se terminà într'o pivniță săpată în coasta dealului.

Pe la începutul secolului al 19-lea posibil să mai fi existat încă o bună parte din acest turn, care va fi servit de sigur ca bastion și va fi fost poate în legătură și cu alte clădiri mai mici. Mai târziu însă, pietrile au fost cărate și întrebuințate ca material de clădit, până ce s'a oprit abuzul acesta.

Din sus de Scheia se zice că a fost, după cum arată și numele, până pe vremea lui Sobieski, stație de vamă (2).

Zamca.

La depărtare de vreo 900 m., în direcție aproape sudică dela turnul despre care am vorbit mai sus, și anume de marginea platoului Areni (384 m.), care se lasă prăpăstios înspre gârla Scheii, acoperind oarecum turnul, se află frumoasa mănăstire armeană de odinioară a Sf. Axente, numită Zamca (P, în fig. 4; fig. 6 și 7).

(1) A se vedeà scrierea mea: Bildende Kunst, in vol. Bukowina din opera Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Viena 1899.

(2) A se vedeà schițele mele cu descrierea lor: Die sogenannte westliche Burg in Suczawa, in Mitteilungen der k. k. Zentralkommission din Viena, pe 1902.

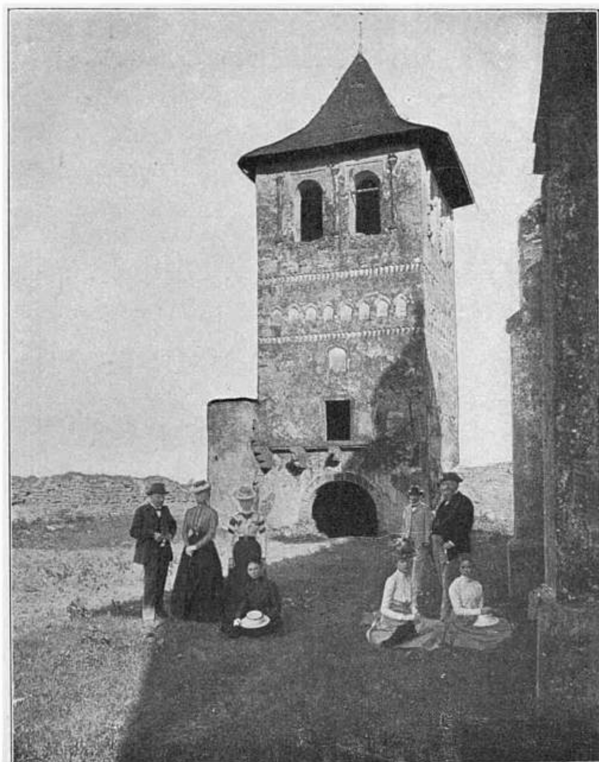


Fig. 6. Turnul fostei mănăstiri Zamca.
Fotografie de prof dr. W. v. Hörmann din Hörburg.

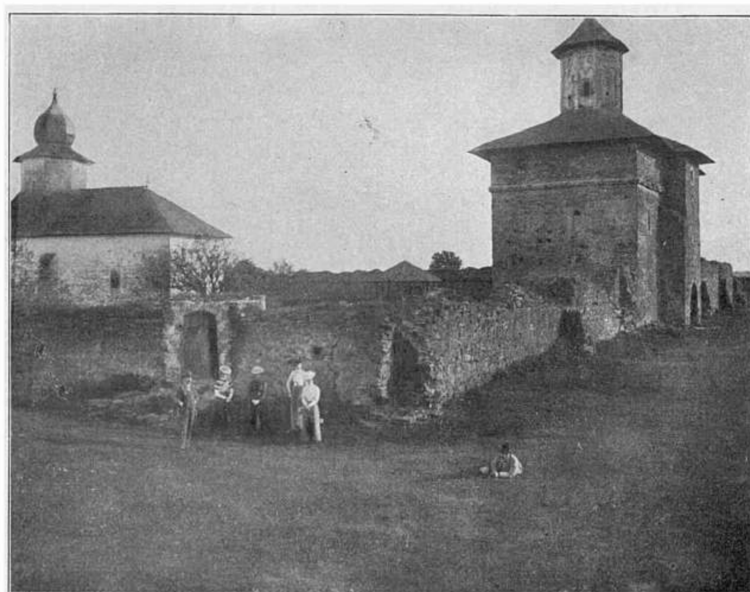


Fig. 7. Fosta mănăstire Zamca: partea de N V V.
(Fotografie de acelaş).

Mănăstirea se compune: dintr'o clădire principală, mică, cu mai multe etaje, dela care încep zidurile împrejmuirii, groase de un metru și sprijinite cu contraforți. In partea sudestică a clădirii se întinde curtea. In lăuntrul ei, lângă zidul de sudvest, erà o clădire laterală, din care se mai văd oarecari rămășițe, iar în colțul de către răsărit se află un turn cu mai multe etaje (fig. 6), din care se poate vedeà până la o mare depărtare. Intrarea din afară a acestui turn a fost zidită ulterior. Cheia bolții dela această intrare are, spre interior, data «1606». O scară spirală, adaosă turnului în partea de către curte, duce într'un cerdac deschis din etajul întâiu. In etajul al doilea e o capelă. In mijlocul curții se ridică biserica, cu mormântul întemeietorului ei, care se crede a fi Armeanul Agopșa (1551). Biserica aceasta, simplă, având o lărgime de 8 m. și o lungime de 20 m., se aseamăna mult, în privința construcției, cu cele moldavo-bizantine. Ușa din păretele de nordvest e astupată cu o veche piatră de mormânt, cu inscripție armenească.

Zidirea cea mai interesantă și, de sigur, cea mai veche este clădirea principală (fig. 7) mai sus amintită, care are o lungime de 15 m. și o lărgime numai de 10 m. Ea e străbătută, în parter, de o deschidere joasă, boltită, ce formează intrarea principală în curte. In partea superioară a arcului dela poartă, construit din pietre ornamentate, scoase în relief, din cari una are, pe partea lăuntrică, un semn de pietrar în forma de T (6 cm. lung.), e făcută o gaură, prin care se puteà turnà materii ferbinți asupra dușmanilor năvălitori. Arcul din mijloc și cel de către curte dela bolta intrării au fost ulterior zidite și prevăzute cu uși mici.

La dreapta și la stânga intrării, se află, în etajul de jos, câte o odaie de locuit, având ferestre foarte mici, cu zăbrele de fier în ziduri. O scară lată numai de 60 cm. duce în etajul de sus, unde se află, de partea stângă, paraclisul, cu hramul Adormirii Maicii Domnului. Paraclisul acesta are în lăuntru o lărgime de 4 m. și, împreună cu altarul, o lungime de 6.,1 m. Pe pereți se văd încă picturi murale păstrate destul de bine. Tocul de piatră al ușii, cu arcadă trilobată, are niște splendide ornamente în crestături. Incăperea principală, naosul, e boltită în felul tipic moldavo-bizantin, asemenea bisericii Mirăuților, făcându-se, cu ajutorul pendantivilor, trecerea dela cele patru arcuri dublouri la partea inferioară a turlei, în care se află înscrise diagonal alte patru arcuri cari supoartă turla. Atât în pendantivii de jos, cât și în cei de sus sunt câte trei găuri, așà zise întăritori de sunete (rut: holosnikie). Pictura de pe bolta în formă de scoică a altarului reprezintă Adormirea Maicii Domnului, iar cea de sub ea Bunavestire și Intâmpinarea Domnului (?). In panoul ultim sunt însemnați anii: 1686 (Octomvrie) și 1690, când deci Polonii, sub regele Sobieski, au stat în Suceava. In etajul al doilea se mai află o odaie mare și o cămară mai mică, care va fi servit de bucătărie.

In etajul al treilea se află, de o parte, bolta paraclisului, iar peste altarul

lui, o cameră foarte mică, pe când încăperea cealaltă, clădită mai târziu, e de mărimea intrării împreună cu a odăii de dedesubt dela dreapta.

Cornișa ferestrilor dela acest etaj e formată dintr'un brâu puternic de piatră, bine cioplit și împletit, deasupra și dedesuptul căruia sunt câte trei rânduri de cărămizi smălțuite verde și cafeniu. Partea din etaj, adausă în urmă, nu are această cornișe, căci ea pătrunde în lăuntrul clădirii, pentru a reapăreà pe peretele paraclisului, ceeace arată că acesta trebue să fi fost cândvà cu totul în afară de acoperișul cel vechiu.

In curte se aflà un coridor, așezat pe coloane de piatră, ce înconjură o parte a clădirii, care are și acum un exterior pitoresc și, înainte de a i se adauge etajul al treilea, trebue să fi fost foarte frumoasă.

In fața clădirii se află o îngustă fășie a platoului care se lasă de acì pieziș înspre gârla Scheii. De celelalte laturi ale zidurilor curții, cari vor fi oferit puțină siguranță față de atacurile dușmane, sunt construite valuri înalte, bine conservate, în dosul cărora s'au săpat șanțuri de opt metri adâncime. La colțuri se află întărituri de pământ în formă de bastioane. Valurile și șanțurile acestea sunt făcute de armata lui Sobieski, la întorsul ei, în 1686, dela Iași în Polonia. Faptul că intrarea dela turnul de pază de către răsărit a fost înfundată, așà ca să nu mai poată fi întrebuințată, dovedește că pe timpul când s'a clădit turnul valurile și șanțurile nu existau încă.

De bună seamă importanța strategică a Arenilor a îndemnat pe Ioan Sobieski să înconjoare Zamca al cărei nume actual datează numai din timpul acesta cu valuri și șanțuri. Tot trupele lui se zice că au făcut și întăriturile de pământ de pe amândouă laturile șoselei care duce la Ilișești vechiul drum al Tătarilor, care e dominat de turnul cel înalt din curtea mănăstirii.

Stilul casei de locuit, al mănăstirii armene de pe vremuri, ne face să admitem că aceasta a fost clădită înainte de a se înălță biserica și, negreșit, înaintea turnului. Data clădirii ei aș pune-o chiar în secolul al 15-lea, când întrebuințarea cărămizilor smălțuite și, mai târziu, a plăcilor (pentru ornament și cuptoare) erà foarte răspândită, căci le întâlnim atât la cetate și la biserica Mirăuților, cât și la bisericile din Rădăuți, Suceava (Sf. Gheorghe), Sf. Ilie, etc. Se poate deci ca ea să fi fost clădită dintru început de un Domn anterior lui Iancu Vodă Sasul, căruia i se atribue zidirea mănăstirii, ca să-i servească drept castel de plăcere. Părerea, susținută și de d-l Dr. Johann Polek (1), că locuința sau mănăstirea a fost clădită sub domnia lui Ștefan cel Mare, poate ca o mică mănăstire ortodoxă,

---

(1) Das armenische Kloster Zamka bei Suczawa, in Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums, pe 1901, pag. 54 sq.

pare a se apropià mai mult de adevăr; deasemenea părerea că biserica a fost clădită sub Ioan Vodă cel Cumplit, zis și Armeanul (1572 1574), care va fi pus apoi, poate, mănăstirea ca atare la dispoziția Armenilor.

Clădiri în apropierea cetăţii.

In imediata apropiere a cetății se mai află câtevà alte clădiri, cari erau în strânsă legătură cu ea. Le înșirăm acì pe scurt, cu excepția clădirii de pe așà numitul Câmp al Șanțurilor, despre care vom vorbì mai la vale cu deamănuntul.

In partea unde colțul ieșit în afară al colinii cu cetatea se lasă iute înspre râul Suceava, poate să se fi aflat mai demult, la o depărtare de 800 m. de cetate, un turn de straje, poziția fiind foarte favorabilă pentru așà ceva. Acum acolo e o mică carieră de piatră.

Pe coasta care mărginește Câmpul Șanțurilor dinspre nordest, se poate recunoaște un val (care în plan are forma unui cerc), întors cu laturea concavă înspre cetate, însoțit fiind de un șanț. Un al doilea val, tot cu șanț, aproape paralel cu cel dintâiu, erà construit la o mică depărtare de acesta. Ambele erau legate cu tranșee.

Construcția care se vede de partea românească, pe înălțimile dela Burdujeni, consistà de fapt și ea numai dintr'un val lung și puternic.

Pe câmpul din partea stângă a șoselei ce duce dela Burdujeni spre Salcea, se mai văd rămășițele unui șanț, în apropierea căruia se află, la dreapta șoselei, un pod vechiu de piatră, cunoscut sub numele de «Podul lui Ștefan cel Mare». După tradiție, podul acesta aveà o inscripție cu stema Moldovei (capul de bou) cioplită în piatră.

Reşedinţa şi Şipotul.

E știut că Domnii aveau în orașele mai însemnate «reședințe», adecă locuințe unde descălicau cu prilejul călătoriilor ce făceau prin țară. Reședințe de felul acesta erau de pildă în Hârlău, Huși, Vasluiu (1). Se înțelege că și mănăstirile mai mari erau întrebuințate în acest scop.

Reședința domnească din Suceava va fi fost întocmită, de sigur, spațios și confortabil, având și grădină mai mare. Ea va fi slujit ca loc de adăpost, refugiu, pentru Domn și familia lui, poate și pentru găzduirea oaspeților, pentru instalarea unor înalte servicii administrative ș. a.

Despre mărimea și întocmirea, ca și despre părăsirea sau dărâmarea

(1) Rămășițele palatului din Târgoviște se găsesc între ilustrațiile Albumului general al României de Antoniu, vol. I, pl. 46.

acestei reşedinţe nu avem până acum date sigure. Clădirea se află (**E** din fig. 4, pag. 8), în linie dreaptă, la o depărtare de 600 m. de cetate, înspre miazăzi, lângă biserica Sf. Dumitru (**D**, aceeaş fig.) (1). Se spune că s'ar fi întins, de sigur cu grădini cu tot, până la Şipot (**F**). Şi despre ea se povesteşte că erà în legătură cu cetatea printr'un coridor subteran. Naştere la această legendă au putut da numeroasele pivniţe mari, frumos boltite, din Suceava, cari se găsesc mai ales în vecinătatea bisericii Sf. Dumitru. Astăzi nu se mai pot recunoaşte decât părţi izolate din temeliile reşedinţei domneşti de odinioară.

Minoritul Marcus Bandinus, arhiepiscop de Marcianopol, aminteşte de reşedinţă în raportul său de vizitaţiuni, făcut şi adresat papei Inocenţiu la anul 1648. Cu privire la starea acestei reşedinţe nu se pot trage concluziuni nici din documentul lui Const. Racoviţă (a. 1756), nici din al lui Grigorie Ioan Callimachi (a. 1764), cari amintesc de «Fântâna domnească». Şi Carol Baron de Enzenberg scoate în evidenţă reşedinţa în memoriul său, scriind: «In Suceava se mai pot număra încă şaptesprezece biserici mari, dărâmate, poate vreo sută din cele mai preţioase pivniţe boltite, unele având până la 80 de trepte, *o reşedinţă foarte întinsă, dar dărâmată*, şi *o cetate mare, pe deal, dărâmată şi ea*» (2). Gabriel Baron de Spléný nu aminteşte însă de reşedinţă. In descrierea Bucovinei (3), făcută de el, zice, cu privire la Suceava: «Acì se află un castel vechiu, care domineazǎ oraşul întreg. Cercetând antichitatea aceasta, am găsit, deasupra unei ferestre, marca Ungariei, cioplită în piatră». Aminteşte apoi că se mai găsesc rămăşiţe de ziduri de biserici, case şi pivniţe.

Fântâna Domnească, pomenită mai sus, care alimentează cu abundenţă şi astăzi oraşul cu cea mai bună apă proaspătă şi limpede, e aproape de mijlocul oraşului, la capătul unei văgăuni, care se sfârşeşte în gârla Cacainii. Camera spaţioasă a fântânii se compune din două bazenuri bine zidite şi boltite deasupra. Ele sunt acum împreunate, printr'un conduct de ţevi de fier, cu alte două bazenuri de lemn, cari se află înaintea casei fântânii.

In documentele de pe vremea foştilor Domni ai Moldovei se aminteşte adeseori de «Baia Domnească» şi de «Fântâna Doamnei». Aceasta din urmă, fără îndoeală, e identică cu izvorul numit azi Şipot, din apropiere de fosta reşedinţă, dela care «Baia Domnească» îşi va fi primit apa.

In casa fântânii am dat, în anul 1899, peste o bucată de zidărie cu mortar de var alb, întărit ca piatra, ce aveà lungime de peste un metru, lăţime de 40 cm. şi grosime de 15 cm. In ea erau prinse olane de pământ

---

(1) Clădită de Petru Vodă Rareş la 1535.

(2) Din anul 1779, publicat de Dr. v. Zieglauer, Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Okkupation, 1894.

(3) Din anul 1775, publicat de Dr. Johann Polek, 1893.

bine arse dela un conduct de apă. Diametrul lor exterior eră de 10½ cm., cel interior de 9 cm., iar la locul de întâlnire erau îmbinate prin nişte ţevi de sprijin, lungi de 29 cm., groase de 8 cm. şi având o lărgime numai de 5 cm. Pentru a întări legătura lor s'a întrebuinţat mortar de var alb amestecat cu făină de cărămizi. Bucata de mortar de care vorbim fusese îndesată într'un fel de scoc făcut tot de mortar (1).

Olane de felul acesta, pentru conducte de apă, lungi de obiceiu cam de o jumătate de metru, au fost desgropate şi mai înainte în mai multe părţi ale oraşului. Unele din ele au fost întrebuinţate în acelaş scop până în timpul de faţă. Asemenea olane au fost găsite, după cum vom vedeà mai încolo, în număr mare, şi în cetate.

Biserica Mirăuţilor.

Cu biserica numită a Mirăuţilor, după numele părţii din oraş în care se află, ne vom ocupà mai cu deamănuntul, pentrucă între acest monument şi între cetatea vecină de pe deal eră o legătură cu totul deosebită, deşi mai mult internă decât externă. Adevărat că coridorul subteran, pe care-l presupun unii, nu se va puteà descoperì niciodată, iar minunatul pod legendar de piele dintre cetate şi biserică, amintit dejà în introducere, va trebui să fie redus la un pod puternic, poate nu prea scurt, mult ridicat peste nivelul apei, care probabil eră în apropierea morii de acum, stabilind legătura între drumul care venià dela cetate de vale, înspre gârla Cacainii, şi între drumul care duceà la deal, la biserica de încoronare. Drumul acesta va fi avut acelaş traseu ca şi calea în serpentină ce trece acum pe acolo.

In fig. 8, se văd, în fund, ruinele bisericii Mirăuţilor, expusă de mult timp distrugerii, iar în fig. 9 se vede aceeaş biserică în starea ei de ruină, care a ţinut până în anul 1898.

Amintesc că biserica aceasta, înainte de restaurarea ei, făcută după toate cerinţele artei, a servit ca magazie pentru piei de vite. Reconstruirea, executată sub conducerea mea, a fost cu atât mai importantă, cu cât, cu prilejul dărâmării unor anumite construcţii arhitectonice, s'au putut trage, din ele şi din calitatea materialelor întrebuinţate, concluziuni preţioase cu privire la timpul de clădire al bisericii şi, în legătură cu aceasta, cu privire la cetate (2).

(1) A se vedeà raportul meu: Schipotbrunnen in Suczawa, in Mitteilungen der k. k. Zentralkommission din Viena, pe 1900.

(2) A se vedeà rapoartele mele: Rekonstruktion der Miroutzkirche in Suczawa, in Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums in Czernowitz, pe 1898, şi in Oesterreichische Monatsschrift für den öffentlichen Baudienst, Viena 1900.

Tradiţia spune că Dragoş, cel dintâiu Domn moldovean, cutreierând ţara lui puţin populată, a dat de un prisăcar bătrân, cu numele Iaţco, din Sniatin, căruia i-a dăruit o moşie, însărcinându-l să înduplece pe compa-

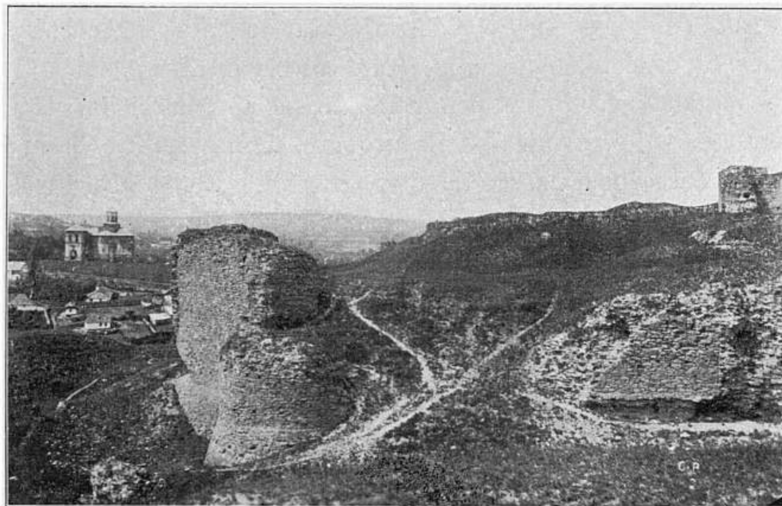


Fig. 8. Partea de SV a cetăţii. In fund biserica cea veche a Mirăuţilor. Fotografie din a. 1895, luată dela pt. 1, pl. I.; comp. şi fig. 27.

trioţii săi să întemeieze o colonie. Astfel a luat naştere satul Iaţcani (Iţcanii vechi, aşezaţi în partea de jos a Sucevii) (1). Dragoş Vodă ajunsese deci — adevărat, numai cu prilejul unei vânători, după cum spune tradiţia, la Suceava. Lui îi atribue o altă tradiţie şi clădirea vechei biserici a Mirăuţilor (2), situată aproape de cetate, de care ea se ţineà, fiind biserica de încoronare.

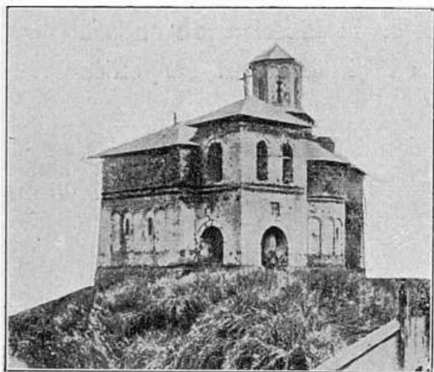


Fig. 9. Biserica Mirăuţilor, înainte de restaurare.

Pe timpul domniei lui Alexandru cel Bun (1400 1433), patriarhul de Constantinopol recunoscù ca mitropolit al Moldovei pe episcopul Iosif, care îşi avusese reşedinţa în Cetatea Albă (Akkerman). Acesta, stabilindu-şi noua reşedinţă în Suceava, înduplecă pe Domn să aducă, la a. 1402, moaştele sfântului Ioan cel Nou, azi patronul Bucovinei, dela Cetatea Albă la Suceava (a se vedeà gravura din titlul cărţii). Ele fură aşezate în «Mitropolie», adică în biserica

(1) F. A. Wickenhauser, Moldawa 2 : Geschichte und Urkunden des Klosters Solka, Viena 1877, pag. 20, şi dr. R. F. Kaindl, Geschichte der Bukowina, Cernăuţi 1895, cap. II, pag. 14.

(2) Schematismul Diecezei arhiepiscopale ortodoxe a Bucovinei, Cernăuţi 1901, pag. 42.

Mirăuților, care a trebuit deci să existe la începutul secolului al 15-lea.

Imprejurarea aceasta ne permite să găsim puncte de sprijin pentru stabilirea timpului când a fost clădită cetatea. Căci felul cum e construită zidăria acestei biserici e, după toate aparențele, asemenea celui pe care-l întâlnim la părțile vechi ale cetății: zidurile sunt clădite foarte neregulat, fără a se fi recurs la măsuri de precizie, iar pereții bisericii sunt construiți aproape primitiv, cu legături de lemn, și numai bolțile sunt făcute din cărămizi mici, lucrate cu îngrijire și zidite cu mortar foarte gras, întărit în urmă cu piatră.

In peretele de către miazănoapte al bisericii se puteà vedeà o cărămidă simplă, verde, smălțuită, zidită dela început acolo. Peste astfel de cărămizi dăm adeseori în cetate. Iar la biserica Mirăuților nu le vedem nicăiri întrebuințate pentru scopuri decorative. Clădirea de altfel nu are nici un fel de decorațiuni, afară de ciubucul rotund al brâului (1), care are, dealungul, deasupra și dedesupt, câte două rânduri de cărămizi aparente, așezate în formă de dinți de ferestrău. Biserica aveà și o turlă frumușică, așezată pe un tambur în formă de stea, care însă erà de origine posterioară, ori dacă nu, fusese reînnoită mai târziu, cum arată un ban de argint polon (o piesă de trei groșițe dela Sigismund al III-lea, 1587—1632), pus acolo când ea s'a zidit. Nici chiar cadrul simplu, de piatră lustruită, al ușii principale, care se păstrase până la reconstruire, nu cred să fi fost dela începutul clădirii, după cum se poate vedeà din semnul cioplitorului de piatră ɣ găsit pe el. Pe brâul bisericii, la turlă, în timpanon (deasupra ușii dela intrare) și în etajul al doilea al clădirii dela intrare (clopotnița?) s'au găsit urme de picturi vechi, tipice, cari însă, probabil, nu sunt din timpul clădirii bisericii. In timpanon se puteau cetì încă pe pictură resturi din numele Sf. Gheorghe, cu litere cirilice: ꙗ҃р гп҃нъ ....ст҃ъ геѡ҃ргїе.

Vrednică de amintit e ferestruica dela diaconicon, lată numai de câțiva cm. și înaltă de vreo 20 cm. Ea aveà un pervaz, cioplit, în mod primitiv, dintr'o bucată de piatră mormântală, care mai păstrează urmele unei ornamentații tipice și ale unei inscripții cu litere cirilice. De sigur pervazul acesta a fost așezat ulterior în zid, cu prilejul vreunor reparațiuni, spre a îngustà fereastra, care fusese, la început, ceva mai mare.

Pentru a completà datele, arătăm în cele următoare cele mai importante obiecte descoperite cu prilejul reconstruirii.

In naos s'a dat peste mormântul unui copil. Mormântul acesta, căptușit cu cărămizi, conțineà numai rămășițe din sicriul de lemn, din haine și

(1) Brâuri de felul acesta, construite din cărămizi în roșu și adâncite uneori, se întâlnesc încă în arhitectura romanică și în cea gotică, mai ales la clădirile germane construite în roșu, unde sunt cunoscute sub numele de «Deutsches Band»: cingătoare germană. Cf. dr. R. Stuck, Das alte bürgerliche Wohnhaus in Lübeck, 1908.

un smoc de păr. Osăminte nu s'au găsit de loc, nici chiar dinți. Negreșit ele au fost desgropate și îmmormântate în altă biserică, când cea dintâi s'a deteriorat și n'a mai fost întrebuințată, căci aparțineau, fără îndoeală, unei persoane domnești. In pod s'a descoperit, printre crăpăturile zidului, între altele, o mică monetă suedeză, de aramă, cu monogramul G. A. (Gustav Adolf). Monete de felul acesta s'au găsit foarte multe în cetate și în oraș. După cum se va arătă mai departe, ele au fost bătute chiar în cetate. — In partea de către miazănoapte s'a găsit înfiptă într'o gaură adâncă de 40 cm., cu gura în exterior, o ghiuleă de fier turnat, care aveà un diametru de 3 cm. și care sau proveniă dela vreo împușcătură îndreptată contra bisericii, sau a fost zidită în perete, ca amintire, după vreo bombardare a cetății ori a bisericii. In partea sudică și nordestică s'au găsit, lângă biserică, câteva morminte, cu rămășițe de sicriuri de lemn, în cari însă, afară de puține oase, nu mai erà nimic.

Dintre obiectele ce s'au mai găsit cu ocaziunea nivelarii terenului și pe cari nu le putem trece cu vederea, deoarece biserica de încoronare a Domnilor moldoveni erà întrebuințată în acelaș timp cu cetatea lor, mai însemnăm : câteva monete moldovene, polone și suedeze ; tot felul de lacăte și chei, între cari una mai mare, cu bogate ornamente, care poate fi dela ușa principală a bisericii; o cataramă de argint aurită în foc; un vârf de săgeată de fier; un inel simplu de bronz; un glonte mic de fier; rămășițe dintr'o tablă, cu o inscripție în limba slavă bisericească, din care d-l dr. Eugen Kozak, profesor, a putut descifrà cuvintele «*domnul Georgi*», «*mitropolit*», precum și miile, sutele și zecii unui an, cari dau timpul dintre 1482 și 1491, așà că tabla ar fi de pe vremea lui Ștefan cel Mare. S'a mai descoperit o linguriță de argint, pentru cuminecat, de o formă particulară, care se aseamănă cu cele din epoca veche romană. Ea are o inscripție slavă «*Georgije*», în formă de monogram. Mai amintesc, în sfârșit, o sabie ca un paloș, rămășițe dintr'un grilaj de fier ș. a. Nu s'a descoperit nici o inscripție și nici un document referitor la clădirea bisericii (1).

Unele din împrejurările amintite mai sus, precum și faptul că în zidul bisericii a fost fixată o cărămidă smălțuită, care, după toată probabilitatea, e luată din cetatea învecinată de pe deal, nu îngădue nici o îndoeală că cetatea, cel puțin ca loc întărit, erà dejà în ființă, atunci când s'a clădit biserica Mirăuților sau, cel puțin, că construirea amândurora s'a săvârșit în timp de tot apropiat.

Intemeierea bisericii a fost atribuită de unii înaintașului imediat al lui Alexandru cel Bun, lui Iuga (fiul lui Roman I), poate și din motiv că hramul acestei biserici este Sf. Gheorghe, patronul după nume al lui Iuga. Domnul acesta a stăpânit însă abià un an (1400), care a fost plin de tur-

(1) A se vedeà scrierea mea din Wiener Zeitung, dela 21 Iunie 1903.

burări, așà că el trebuià să se gândească mai înainte de toate la asigurarea tronului său, cu greu câștigat. Pe lângă aceasta, pe vremurile acelea o biserică nu se puteà clădì așà de iute. Din aceste motive nu e probabil, credem, ca Iuga să fi clădit biserica Mirăuților.

Zidirea cetății sau prefacerea întăriturii, ce, eventual, a putut existà mai înainte acolo, într'o formă întărită în mod corespunzător, cuprinzând în sine și locuința domnească, trebue atribuită deci unui înaintaș al lui Iuga pe tronul Moldovei, așà dar lui Ștefan I, Roman I sau Petru I. Despre acest din urmă se știe cu siguranță că și-a avut scaunul domniei la Suceava (afară de timpul întâiu al domniei); înaintașii lui însă, după cum se pare, la Siret, oraș pentru care atât Petru cât și cei dintâi Domni ai Moldovei au făcut jertfe. Putem așà dar conchide că Petru e cel ce a clădit cetatea, aceasta cu atât mai vârtos, cu cât el a stat mulți ani pe tron (1375 1391). Nici un alt Domn, afară de Petru, nu și-ar fi stabilit reședința într'un loc nefortificat. El erà de altminteri în stare să ridice o clădire mare, pe care, mai mult sau mai puțin să o și împodobească, fiind bogat. In adevăr, știm că dânsul a împrumutat 3.000 de taleri regelui Poloniei, care i-a zălogit, în schimb, Pocuția. Documentul relativ la acest împrumut, din 1388, e poate cel dintâiu dintre cele cunoscute și probabil date în Suceava.

Se poate admite deci, pentru clădirea sau întâia lărgire mai mare a cetății, timpul de pe la 1380, cu toate că nu e exclus ca vreun înaintaș al lui Petru să fi început clădirea sau lărgirea ei. E. R. Neubauer spune că Roman I ar fi restaurat în 1393 Suceava ca reședință. Aceasta nu contrazice părerea exprimată de mine. Dar în nici un caz nu se poate admite ca la fortificațiile ce poate să fi existat mai înainte, anterior chiar Domnilor moldoveni, să fi existat vreun fel de lucrări decorative, deoarece mai de mult se făceau clădiri prin cari se urmărià numai un anume scop. De aceea cele mai vechi dintre cărămizile smălțuite găsite acolo, vor fi fost întrebuințate mai întâiu la cetate de Domnii moldoveni. Și aceasta trebue să se fi întâmplat chiar la cea dintâi clădire sau lărgire a ei, pentrucă o astfel de cărămidă, întru toate asemenea celor din cetate, a fost, după cum am văzut, zidită și în peretele bisericii Mirăuților, clădită încă înainte de anul 1400.

Biserica aceasta s'a înălțat așà dar sau deodată sau imediat după zidirea cetății. De aceea nu vom greși, afirmând că timpul clădirii ei trebue pus cel mai târziu între anii 1380 și 1390. De altminteri există și o tradiție, care spune că Petru I a clădit biserica Mirăuților (1).

(1) A se vedeà scrierea mea: Rekonstructionen an gr. or. Kirchenbauten in der Bukowina, in Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums pe 1901, apoi notițele mele din acelaș Jahrbuch pe 1899, pag. 106 și 107. — In volumașul referitor la Moldova dintr'o veche Istorie universală se spune, din contra, apriat, că biserica Mirăuților (1399 ?) e clădită deodată cu cetatea, de Iurg Koriatovici, domnitor peste o parte a Moldovei, între 1373—75.

După ce s'a terminat noua întocmire lăuntrică, făcută potrivit vechiului stil și s'au procurat obiectele cultului, Arhiepiscopul și Mitropolitul Bucovinei, Dr. Vladimir de Repta din Cernăuți, a târnosit, în mod sărbătoresc, biserica destinată de atunci tinerimii studioase gr. or. din Suceava.

Fig. 10 ne înfățișează biserica în forma ei actuală.

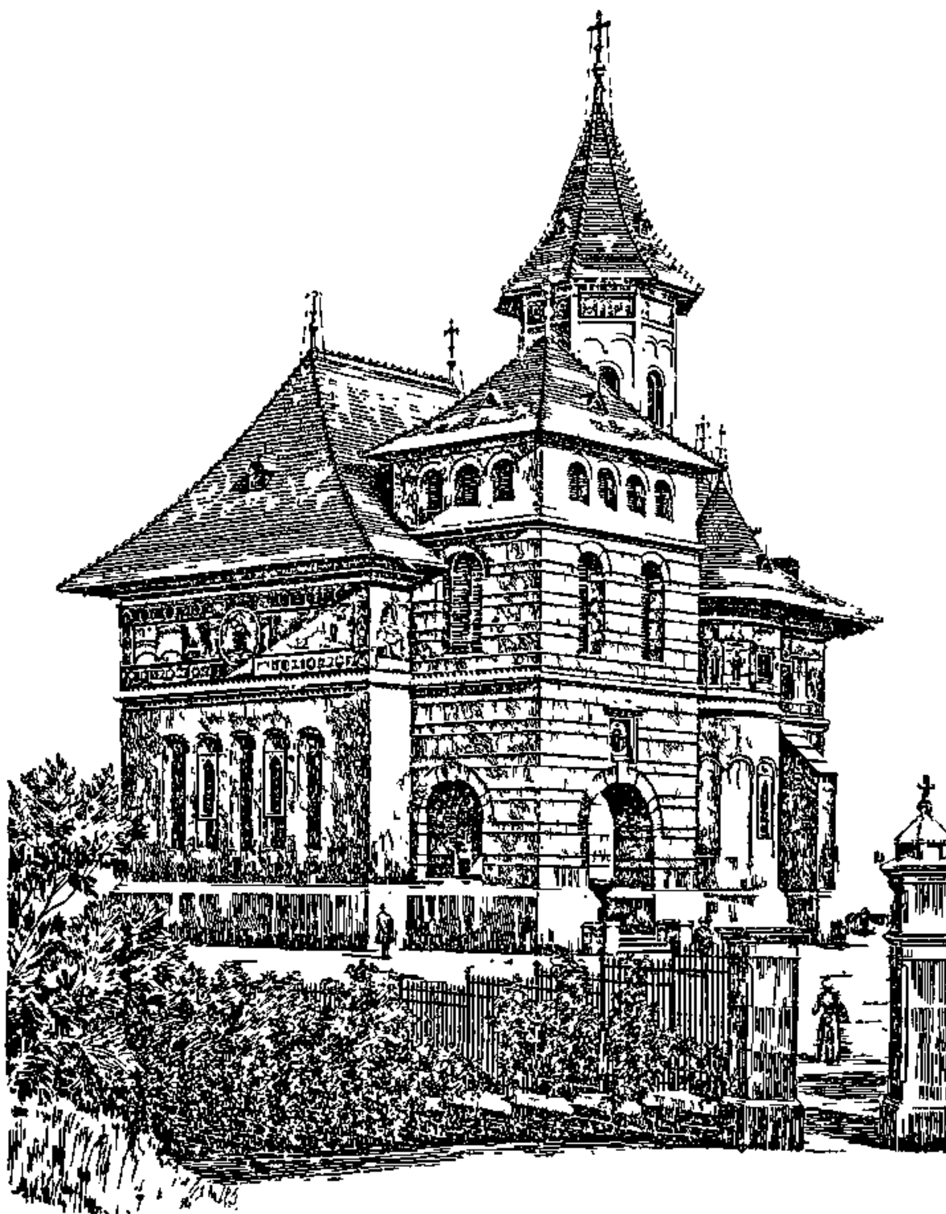


Fig. 10. Biserica Mirăuților din Suceava, după reconstruire. (După Architekt».

Câmpul Șanțurilor.

Platoul ce se apropie în partea de răsărit a cetății de localitatea Lisaura (v. fig. 4, pag. 8), are, înspre sudvest, o înclinare puțin pronunțată, brăzdată cu șanțuri și alte întărituri de pământ, ce existau încă, mare parte, în anul 1899. Terenul acesta, pe care-l voiu numi pe scurt

Câmpul Şanţurilor, aveà atunci o lungime medie de 320 m. şi o lăţime de 300 m., cuprinzând astfel o suprafaţă de aproape 10 hectare.

In primăvara anului 1899, suprafaţa aceasta, întrebuinţată până atunci ca loc de păşune, fu arată, aşà că întăriturile de pământ au fost aproape cu totul nivelate. Inainte de aceasta am măsurat însă (pe cale trigonometrică) terenul cu toate întăriturile de pământ şi am făcut un plan de situaţie, pe scara 1:1000, cum şi profilul fiecărui şanţ în parte, pe scara 1:250 (pl. I dă jumătate mărimea desenului original). In acelaş timp s'au făcut, în diferite locuri, săpături, prin cari s'au scos la iveală, ca şi cu prilejul aratului, numeroase obiecte.

Cele mai multe au fost oase de animale, apoi tot felul de rămăşiţe netrebuincioase, obiecte şi unelte de fier, lacăte şi chei, zale şi cuie, o bucată de cremene, bucăţele dintr'un vas de cositor, diferite vârfuri de săgeţi şi

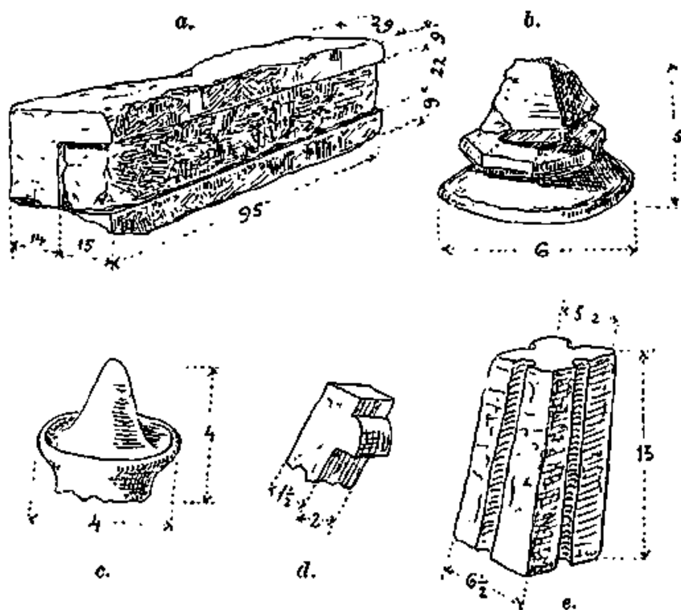


Fig. 11. Obiecte (de piatră şi de pământ) găsite pe Câmpul Şanţurilor.

piedici cu patru vârfuri pentru cai, o tigaie pentru topit gloanţe, un mâner de bronz dela un băţ, gloanţe de plumb, fier şi piatră (fosforite sau coprolite, cele dintâi având un diametru până la 10 cm.), în sfârşit, câteva monete. Figurile dela 11 până la 19 înfăţişează o samă din aceste obiecte.

Pe lângă diferitele săgeţi desemnate pe pl. IX (la stânga) şi piedeca de cal, la care vârful al doilea e rupt (pl. IX, în stânga, jos), precum şi câteva potcoave de cisme, mai amintim şi următoarele obiecte găsite: scara de şea, lingura de turnat, mânerul de bronz dela un băţ şi acul de prins cu peană, osebit în felul său (pl. IX, în dreapta), care se poate vedeà şi în fig. 12, apoi cele două chei şi lacătul ca un corn (pl. X, în dreapta) şi, în fine, un obiect foarte greu de fier, întors în unghiu drept, sămănând cu o osie de cotigă (fig. 17). Nu e lămurit încă

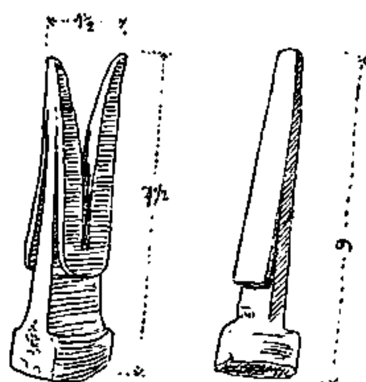


Fig. 12. Ac de prins (?) de pe Câmpul Şanţurilor.

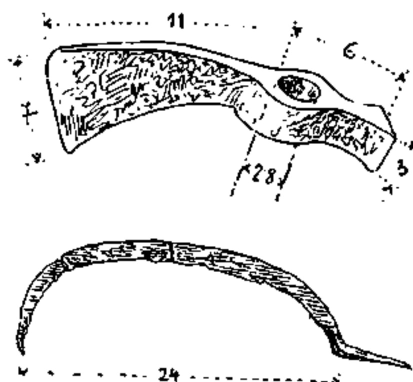


Fig. 13 şi 14. Săcure şi secere de pe Câmpul Şanţurilor.

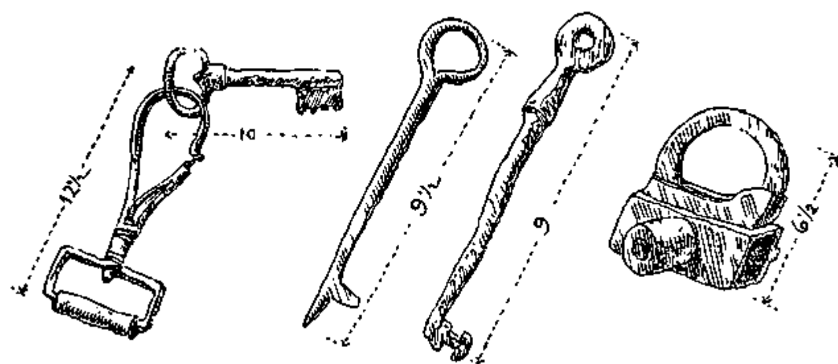


Fig. 15. Chei şi lacăt de pe Câmpul Şanţurilor.



Fig. 16. Piedică de cai de pe Câmpul Şanţurilor.

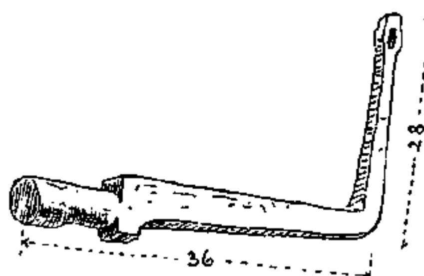


Fig. 17. Obiect de pe Câmpul Şanţurilor.

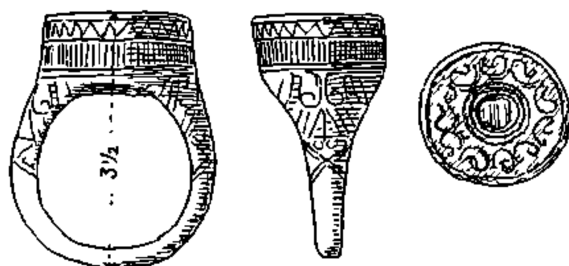


Fig. 18. Inel împodobit de pe Câmpul Şanţurilor.

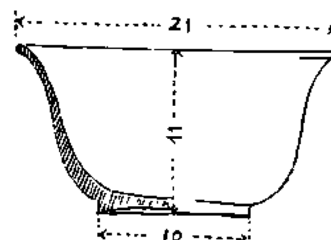


Fig. 19. Urnă din fosta biserica de pe Câmpul Şanţurilor.

rostul obiectelor arătate în fig. 11[d] și 11[e]. Cel dintâiu e o bucată de placă cu cioc, în parte smălțuită, de felul căreia s'au găsit multe și în cetate; cel de al doilea e de pământ cenușiu, ars puțin pe din afară.

Câmpul Șanțurilor se termină spre miazănoapte într'o pantă neregulată și foarte piezișe, iar spre sudvest într'o coastă care devine tot mai piezișe. Lângă aceasta se află, la **B** (pl. I), un mic izvor cu apă proaspătă. Câmpul e brăzdat de două valuri longitudinale, fiecare cu câte un șanț, cari se întind dela sudvest spre nordest, formând un arc (1). Valul cel dintâiu se află la o distanță medie de vreo 200 m. dela șanțul cetății, al doilea cu vreo sută de metri mai departe. Laturea lor concavă e înspre cetate. Ele erau împreunate prin tranșee. Valurile fiind spre cetate, iar șanțurile spre câmpul din afară, mi se pare îndreptățită părerea, dovedită și istoricește, că ele au servit la început în scop de ofensivă contra cetății.

După cum arată secțiunea lor transversală (tot pe pl. I), redată pe scara 1:500, valurile aveau, pe când înălțimea medie erà încă de un metru, o lățime, jos, de 4 5 m. La început ele au trebuit să aibă, de sigur, după cum au dovedit rezultatele săpăturilor, o înălțime îndoită și o lățime la bază de vreo trei metri. Pe marginea șanțului dinspre câmpul din afară s'a mai găsit, aproape pretutindeni, un val cu totul teșit.

Afară de șanțurile acestea, mai erau niște gropi rotunde, cu un diametru până la 14 m. Poporul le numià «Gropile Căzacilor». Adâncimea lor erà până la 4 m. In ele s'au găsit câteva obiecte mărunte. In groapa spațioasă, mai apropiată de cetate, care a fost curățită până la pământul sănătos, după cum arată secțiunea transversală (pl. I: XII, XIII), s'a găsit și o căpățână de cal, care se vede că primise o lovitură, căci erà crăpată. In lăuntrul unui dreptunghiu (pl. I: X), lung de 20 m. și lat de 8 m., înconjurat de valuri mici, erau trei movile teșite la vârf, dintre cari cea mijlocie puțin mai ridicată decât celelalte. E posibil ca aceste movile să fi avut cândva cruci în vârful lor, fiind acì locul de osândă. O movilă foarte teșită din apropierea lor s'a dovedit a fi fost locul unde lucrau odinioară cioplitorii de piatră pentru cetate, căci din ea s'au scos: o piatră lucrată dar neisprăvită în scop de a servì ca scoc deschis, un dop de piatră ș. a. (a se vedeà fig. 11 *a* și *b*).

Capătul de nordest al șanțului, mai apropiat de cetate, e aproape cel mai înalt punct al terenului de care vorbim (**C,** pl. I și **B,** fig. 4, pag. 8), având o înălțime de vreo 12 m. deasupra nivelului din început al curții lăuntrice din cetate. In locul acesta s'au găsit, sub șanț, temeliile unei biserici, așezate spre răsărit, care aveà o lungime numai de 14 m. și o lățime de 6 m. (a se vedeà schița ei cu scara de 1:400 și o parte din secția ei

(1) Șanțurile cari se văd pe planșe, având o direcțiune mai mult sau mai puțin dreaptă, reprezintă marginile Câmpului Șanțurilor.

transversală — cu scara de 1:200 — pe pl. I). Biserica, după cum se poate deduce din bucăţile de lemn, arse în parte, ce s'au mai găsit, nu erà clădită din material tare. Podeala îi erà de cărămizi. Sub podeală s'au aflat două morminte zidite şi, chiar lângă biserică, un al treilea, de copil, cu un cadavru aproape întreg putrezit. In mormântul cel mare din biserică s'a găsit o monetă ungurească de argint (în mărime de 15 mm., cu inscripţia în caractere monahale: *Patrona Ungari*...), dela finele veacului al 15-lea. In mormântul copilului erà o cruciuliţă (de cositor), de 5—6 cm., care, probabil sub influenţa focului, aveà o formă de nerecunoscut. S'au mai găsit acì: un inel mare, de argint, dar nu massiv, în forma unui sigil, cu ornamente simple gravate şi cu pietre albastre (fig. 18; desemnat şi pe pl. XI, în partea stângă, sus, la dreapta), două lacăte de mână, două chei, bucăţi de fier şi de bronz topite, aceste din urmă provenind poate dela nişte sfeşnice bisericeşti sau dela vreun clopot mai mic, în fine, lângă temelii, într'o adâncitură mică, pietrii de mormânt sfărâmate, cari probabil erau dela cinci morminte. Pe ele se vedeau resturi de inscripţii, reproduse de prof. Dr. Eugen A. Kozak în lucrarea sa (1). Una din pietrile de mormânt e grecească şi datează din anul 1480, aşà dară de pe timpul lui Ştefan cel Mare. Aceasta ne duce la concluziunea că întăriturile de pământ de pe Câmpul Şanţurilor, cari s'au întins de altminteri şi mai departe, înspre Lisaura, peste teritoriul prefăcut mai de mult în loc de arătură, de sigur n'au putut fi construite înainte de finele secolului al 15-lea. Pe locul unde fusese altarul s'a aflat, sub o piatră prismatică, cioplită, fără măestrie, în opt muchi, un vas ca o ceaşcă (fig. 19), înconjurat de cărămizi. Eventualul ei conţinut (document?) erà numai putrigaiu. Pe locul acesta sfinţit am aşezat, pe un soclu potrivit, o cruce de piatră, cu o inscripţie în limba română şi germană, ca să fie de veşnică pomenire (2). Părerea că bisericuţa aceasta a putut fi o capelă de cimitir, nu se poate respinge cu totul.

E ştiut că în anul 1849 oştile ruseşti au tăbărît în apropierea cetăţii şi a actualului cimitir catolic din Suceava, iar în anul 1853, oştirea austriacă, înainte de a intrà în Moldova, a tăbărît şi ea pe Câmpul Şanţurilor, construind barace şi magazii. Urmele acestor construcţiuni s'au putut constatà pe teren: a se vedeà pl. I, dreptunghiul cuprins între gropile mici de lângă şanţul VIII.

Cea dintâi ştire despre construcţii de şanţuri în preajma cetăţii o avem din anul 1600. Şi anume, în toamna acestui an, Zamoyski cu 2000 de Poloni şi 20 de tunuri năvăli în Moldova, unde Domnul Ţerii-Româneşti, Mihaiu Vi-

(1) Die Inschriften aus der Bukowina, epigraphische Beiträge zur Quellenkunde der Landes- und Kirchengeschichte, I. Teil Steininschriften, Viena 1903, pag. 151 şi 152.

(2) Amănunte despre aceasta am publicat în Czernowitzer Zeitung, dela 11 Iunie 1899.—Crucea a dăruit-o Căpitanului cercului, d-l Anton Lass, din Cernăuţi.

teazul, primise, primăvara, închinarea ţerii în cetatea Sucevii. Polonii veniau să reaşeze în scaunul domniei pe Irimie Movilă, Domnul alungat de Mihaiu, ceeace le şi succese, ba ei izbitură, curând după aceea, să ridice şi pe fratele aceluia, pe Simion Movilă, pe tronul Ţerii-Româneşti (1600 1602). La 17 Septemvrie (după alţii în Octomvrie), Polonii, ajutaţi şi de 900 de călăreţi din Ardeal, cari erau comandaţi de Sigismund Báthory, începură asediul cetăţii. In acest scop ei s'au aşezat de jur împrejur în şanţuri. Puterea de rezistenţă a cetăţii îi sili însă să se mulţumească numai cu împresurarea ei, până când lipsa de apă sili pe asediaţi să capituleze (1).

Şanţurile acestea polone sunt, partea cea mai mare, de sigur, acelea de pe Câmpul Şanţurilor pe cari le-am descris. Se vede că ele au fost prefăcute mai târziu, prin modificări parţiale, din şanţuri de ofensivă în şanţuri de defensivă, fiind, poate, totodată şi mărite.

Descrierea asediului cetăţii dela 1653, în partea primă a acestei publicaţii, în cea istorică, ne dă cea mai bună lămurire despre Câmpul Şanţurilor: şanţurile existente serviau Căzacilor spre a mări siguranţa taberii lor, care se întindeà până lângă şanţul cetăţii şi în acelaş timp spre a acoperì cetatea cu tabăra lor. In felul acesta le vor fi modificat tocmai ei ridicând un val jos, de partea din afară a lor, ceeace le dădeà posibilitatea de a le ocupà, pentru a respinge atacurile de către oraş, cu un şir dublu de puşcaşi, anume : unul exterior în dosul valului celui de jos, altul interior în dosul şi deasupra rândului prim de puşcaşi, cari erau deci postaţi în dosul valului principal. In unele locuri erau legături prin valul principal.

Numeroasele adâncituri rotunde, cari se puteau vedeà odinioară pe Câmpul Şanţurilor, sunt gropile căzăceşti, ajunse vestite, peste cari s'au ridicat poate şi corturi. Unele locuri patrunghiulare, alipite de şanţuri şi având pe trei laturi valuri, erau de sigur pentru aşezarea tunurilor (VII, pl. I). Trei adâncituri aproape pătrate, înconjurate de valuri şi alipite de laturea externă a şanţului din afară, par a fi fost locuri apărate pentru proviziuni şi bucătărie, din timpul când şanţurile au fost adaptate pentru ofensivă (III, pl. I). Aceasta se deduce din faptul că în imediata apropiere a drumului spre Lisaura a fost descoperită, lângă şanţul de hotar, făcut în anul 1899, o groapă isprăvită, în care s'au aflat mai ales cărbuni şi foarte multe oase.

Cazacii aveau un deosebit renume în privinţa construirii de şanţuri. In «Siebenbürgische Chronik» (2), se spune, sub anul 1657, «că nici un

(1) W. Schmidt, Suczawas historische Denkwürdigkeiten, Cernăuţi 1876, pag. 149 şi 159, (după Niemcowicz sau Bielowski).

(2) Siebenbürger Chronik des Schässburger Stadtschreibers Georg Kraus: 1608 bis 1665. I. Teil, Viena 1862, vol. I, pag. 256.

popor din lume nu se pricepe așă de bine la construiri de șanțuri, ca ei», iar Condraczki, comandatul șef al trupelor îndreptate contra lui Timuș, ziceà: «oastea căzăcească, dacă se apucă a se îngropà, să arunce șanțuri prejur sine.... nedobândită este» (1). Și de fapt, Căzacii n'au putut fi alungați din șanțurile lor, decât numai de foame.

Pe terenul apărat cu șanțuri din dosul cetății, precum și pe terenul dinspre cimitirul catolic, se mai puteau vedeà — în parte se văd și astăzi urme superficiale de construcțiuni rămase dela trupele rusești și austriace ce tăbărîseră aci în anii 1849 și 1853, cum s'a amintit mai sus (2).

(1) Miron Costin, ed. Kogălniceanu, în Cronicile României, București 1872, vol. I, pag. 341.

(2) Suceava erà, în trecerea spre Transilvania a trupelor rusești, în număr de 13.500 soldați, după cum spune F. A. Wickenhauser, stațiunea principală de aprovizionare pentru Bucovina de miazăzi. Cf. dr. R. F. Kaindl, Die Bukowina in den Jahren 1848 und 1849, în Österreichisch-ungarische Revue, vol. 25 (a. 1899), pag. 306.

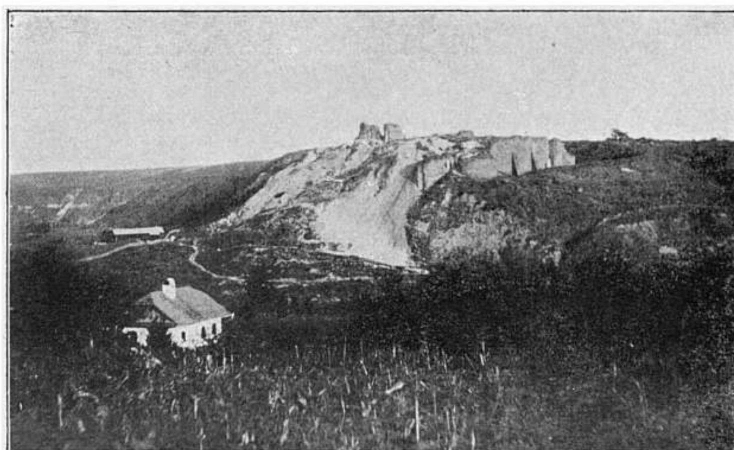


Fig. 20. Partea de N V a cetății, în timpul săpăturilor.
Fotografie luată dela capătul de sus al străzii Mirăuților).

CASTELUL

De sigur că mulți dintre cei ce se plimbau înainte de anul 1895 pe dealul cetății, privind cu interes la ruinele de ziduri și turnuri puternice, la rămășițele de picturi religioase, la șanțul cel mare al cetății și la șanțurile de pe pășunea învecinată, se vor fi simțit curând și bucuros transportați cu gândurile lor din prezent în trecutul depărtat. Inaintea ochilor lor sufletești vor fi apărut numeroasele tradițiuni, povestiri, fabule și mituri, amintite, în parte, în introducere, iar în sufletul lor se va fi născut dorința de a puteà vedeà cu ochiul viu tot ceeace covorul de iarbă verde acoperià mai cu grije și gelozie din vechea și vestita cetate.

Vizitatori de felul acesta erau mulți dintre prietenii mei din Suceava și tot așà eram și eu. Indemnat de ei și, pe lângă aceasta, fiind numit atunci, de către Comisiunea centrală pentru îngrijirea monumentelor istorice din Viena, conservator pentru Bucovina, aveam intențiunea să întreprind săpături, cari să facă cu putință urmărirea direcțiunii celor mai importante ziduri ale cetății și stabilirea planului acesteia în părțile ei principale.

In scopul acesta am cerut încă din anul 1893 învoirea și sprijinul Comisiunii amintite și în primăvara anului 1895 am început săpăturile, după ce Ministerul i. r. de Culte și Instrucție din Viena mi-a acordat o primă subvenție de 600 coroane.

Rezultatele favorabile din anul întâiu — aflarea mai ales a numeroase obiecte interesante — fură un îndemn pentru continuarea lucrărilor

începute, ceeace s'a şi făcut, mulţumită nouălor subvenţiuni ale Ministerului, adause cu cele oferite de Dieta ţerii, Muzeul Bucovinei, oraşul Suceava şi de câţiva particulari. In cursul lucrărilor s'a văzut că o cercetare completă a castelului reclamă lucrări de o întindere cu mult mai mare decât s'a presupus la început. Fiind însă mereu şi temeinic ajutat de anumite persoane din Suceava, nu mi-a fost greu să ajung, în anul 1904, după o muncă de zece ani, cu lucrările la capătul dorit completa lor terminare.

La sfârşitul acestei scrieri se vor da importante date, statistice şi de altfel, cu privire la îndeplinirea întregii lucrări, iar în cele următoare se vor expune amănunţit rezultatele finale ale acesteia.

In cursul descrierii se va vorbì, pentru simplificare, numai de laturea de răsărit, miazăzi, apus şi miazănoapte a castelului, cu toate că paraclisul (arătat pe plan, în pl. I şi II, prin o apsidă (altar) în semicerc) nu e îndreptat tocmai înspre răsărit, astfel că şi cele patru faţade principale ale castelului, cari, de altminteri, încă nu au direcţiuni paralele, adică nu formează unghiuri drepte înspre paraclis, nu corespund întru toate celor patru puncte cardinale ale orizontului.

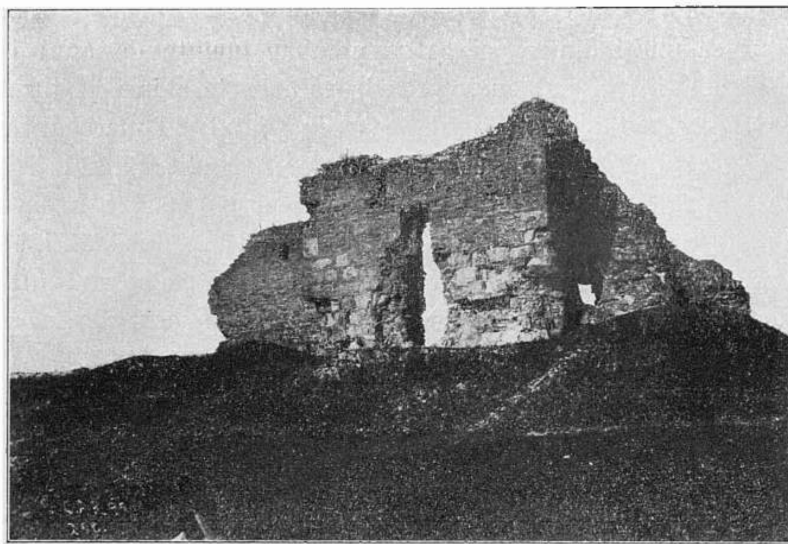


Fig. 21. Apsida altarulj paraclisului din castel, care iese în afară de laturea de răsărit.
Fotografie din a. 1895, dela pt. 2, pl. II; comp. şi fig. 23.

Castelul puternic și mândru, sub aripile căruia s'a întins, din jos de el, partea cea mai veche a Sucevii (1), în valea Cacainii, apărat foarte bine de vânturi și având din destul apă bună de băut, puteà fi socotit, pentru împrejurările de atunci, însuș ca un oraș. Cu toate acestea, el nu se puteà izolà cu totul de lumea din afară, căci lipsa de apă îl făceà atârnător de ea, nefiind cu putință să se scoată destulă apă, pentru oameni și animale, dela adâncimea considerabilă a colinei pe care se găsià.

Alimentarea cu apă.

In timp de pace, cei din castel vor fi adus apa necesară de băut și de spălat, parte dela Șipot și din gârla Cacainii, parte din puțurile săpate în terenul din apropierea cetății, din cari unele se mai folosesc și azi (ca cel din **B**, pl. I). In sfârșit, castelul va fi avut și cisterne.

Pentru a aveà, în caz de asediu, o cantitate cât de cât suficientă de apă, mai ales apă bună de băut, se construise un apeduct. Un conduct al acestui apeduct a fost descoperit în anul 1898 pe Câmpul Șanțurilor, la o adâncime numai de o jumătate de metru în pământ. Direcțiunea lui erà dela înălțimea Lisaurii înspre partea de miazăzi a cetății. Olanele de pământ sunt cilindrice, cu pereții subțiri și au, la capete, pentru legătură, gâturi conice, cu bot. Nu s'a putut dovedi însă dacă apeductul acesta a funcționat pentru alimentarea castelului (cu toate că e probabil), căci printre ruine nu s'au găsit până acum olane de aceeaș formă. E posibil deci ca aceste olane să fie dela vreun conduct construit mai de mult, care însă furnizà prea puțină apă sau nu funcționà cu destulă siguranță.

In moloz, și anume în diferite părți ale ruinelor castelului, s'au descoperit numeroase olane de pământ, groase în pereți, tari, de formă conică, provenind dela conductul unui apeduct. Olane de felul acesta s'au desgropat și în oraș, în mai multe locuri, ca de pildă, în anul 1895, la o adâncime de 2 m., lângă locuința stareţului mănăstirii ortodoxe și, mai ales, pe locul cărămidăriei lui Wolosczuk, în partea de sus a Cacainii, unde ele s'au putut urmărì pe o întindere mai mare. Legătura dintre olane erà făcută cu var alb, amestecat cu făină de cărămidă. Apa venià pe acest conduct, după cum se poate admite aproape cu siguranță, dintr'un basen construit lângă Tătărași, în dosul cimitirelor celor vechi.

---

(1) Aceasta pare a rezultà și dintr'un hrisov al lui Grigore Ioan Callimachi din anul 1761, care, regulând raporturile pieții, zice: că... s'au clădit câteva prăvălii, dar nu pe locul unde se aflà piața pe timpul când orașul erà in floare, ci *mai sus*, în mijlocul lui. Cf. I. Fleischer, Zur Geschichte der Stadt Suczawa, in Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums in Czernowitz, pe 1900, pag. 45. — Incă din timpurile cele mai vechi, piața se aflà, după cum ne spune un hrisov din 1757 al lui Scarlat Ghica, din jos de biserica Sf. Dumitru (*D*, fig. 4) «la capătul uliții»: Fleischer, ibidem, pag. 45, și W. Schmidt, Johannes Jakobus Heraklides, conferință, 1899, pag. 5.

Deoarece resturile de olane aflate în cetate sunt întru toate la fel, ca material, cu olanele descoperite în oraş, se poate admite că apa se aduceà din direcţiunea oraşului până la cetate, care, am văzut, e situată, ca nivel, cevà mai jos. Trebue să arătăm însă că în cetate sau în apropierea ei conductul n'a putut fi încă găsit.

Pentru alimentarea castelului cu apă mai servià şi o cisternă, descoperită în decursul lucrărilor din 1901. Ea s'a găsit, astupată şi uscată cu totul, în curtea din lăuntru a cetăţii, având o lărgime de vreo patru metri. Pe plan e indicată (pl. II) cu **54.** După îndepărtarea molozului, lângă castel s'a găsit apă numai în groapa **7**, care erà cu pereţii zidiţi. Apa aceasta erà însă de ploaie sau de infiltraţie.

Puţ adevărat nu s'a aflat în cetate, afară dacă nu admitem că groapa rotundă, găsită fără apă, lângă **d** (pl. II), ar fi putut fi un puţ. E deci explicabil de ce, în caz de asediu, puteà fi lipsă de apă în cetate, mai ales că ea fiind situată sus, erà dată posibilitatea de a oprì cu uşurinţă accesul apei. Am văzut de altminteri că în 1600, când cu asediul Polonilor, lipsa de alimente şi mai ales de apă a silit pe asediaţi să predeà cetatea lui Zamoyski.

Şanţul cetăţii.

Dealul cetăţii e încins de către răsărit, miazăzi şi apus de un şanţ, săpat, partea cea mai mare, după cum se poate lesne vedeà, în platou, prin scoaterea pământului. Partea din afară a şanţului o formează escarpa naturală, cu excepţia unui singur loc, la apus, aşezat lângă o umplutură ca un zăgaz. Partea din lăuntru erà formată sau cel puţin mărginită de zid.

După cum s'a arătat mai sus, de către miazănoapte, o mare parte din dealul cetăţii s'a surpat în văgăuna Cacainii, din cauză că coasta e tare piezişe acì, iar subsolul (loes cu straturi de nisip şi margă şi, mai la adâncime, pături de piatră moale) n'a fost în stare să suporte povara zidurilor celor grele. De altminteri tot pământul din Suceava şi împrejurimi are caracterul unui teren puţin consistent.

Conformaţiunea terenului arată că şanţul cetăţii nu continuà şi pe laturea de miazănoapte, ceeace de altminteri nu erà necesar nici din punct de vedere strategic. Foarte probabil însă, că jos, la poalele dealului, au existat nişte şanţuri, ce aveau anumite legături cu şanţul de sus al cetăţii.

Acesta (a se vedeà pl. I şi II) are o lăţime medie de 30 m., pe alocurea chiar de 40 m., iar adâncimea lui mijlocie, sub marginea valului, la miazănoapte sub a platoului, e acum de vreo 9 m.; la început va fi fost însă de vreo 12 m.

Până în timpul din urmă se vedeà peste tot că şanţul a fost umplut

sau se puteà umpleà mai de mult cu apă. Pentru aceasta se da cu socoteală că el erà, la cele două capete ale lui, cari se aflau pe laturea de miazănoapte, închis prin zăgazuri sau prin ziduri. Zidul actual, în partea de către apus (a se vedeà secţiunea lui verticală pe pl. II, la **A-B**), între turnurile rotunde, cari îl mărginesc, este, pe faţa de către şanţ, până la o linie orizontală, de coloare mai întunecată, decât în partea de deasupra acestei linii. Aceasta se interpretà de unii în sensul că apa din şanţul castelului a ajuns până la acea linie, lăsând urme întunecoase de nămol pe faţa zidului.

Urmele de felul acesta dispar însă totdeauna în timpul cel mai scurt — cu atât mai vârtos ar fi trebuit ele să dispară în cursul veacurilor din urmă, în cari cetatea a fost lăsată distrugerii — aşà că coloritul mai întunecat, observat pe zidul şanţului, nu poate indicà de loc înălţimea la care ar fi ajuns apa. De altminteri aducerea marilor cantităţi de apă necesară la o înălţime de peste 30 m. deasupra gârlei, precum şi înfundare trainică a celor două capete ale şanţului ar fi fost lucrări foarte greu de înfăptuit, căci o simplă aruncătură de ochiu exercitat ne lămureşte că fundul şanţului erà, în partea sa superioară, de către răsărit, mai sus situat decât marginea valului în partea de către apus, aşà că apa ce eventual ar fi fost în şanţ, ar fi trebuit să se verse peste valul apusean, înainte de a ajunge pe fundul şanţului de către răsărit, şi anume chiar dacă acest şanţ ar fi fost cu câţivà metri mai adânc. Aceasta s'a dovedit şi prin nivelarea ce am făcut, după cum se vede lămurit şi în desemn (pl. II): linia drumului secţiunii **A-B**.

Rămăşiţele ce se presupun că ar proveni dela nămolul ce s'ar fi aşezat pe zidul şanţului, sunt, de fapt, muschi şi ciuperci, cari vegetează mai ales pe locurile unde apa de provenienţă meteorică se poate fixà timp mai îndelungat. Acesta e cazul soclului de care vorbim, construit, până la linia mărginaşe orizontală, unde începe zidul, tare pieziş. Tot din cauza aceasta găsim un colorit întunecat şi pe feţele anterioare ale celor doi contraforţi, şi anume acì nu numai până la înălţimea soclului, ci sus de tot, până la locul unde feţele acestea înclinate se împreună, mult deasupra soclului, cu zidul vertical. La aceşti doi contraforţi se observă şi pe feţele lor umbrite de către miazănoapte şi expuse ploilor iuţi anume de sus până jos — coloritul acela întunecat, pe când feţele de către soare au, de sus până în fundul şanţului, aşà dară şi sub soclul zidului, un colorit mai deschis.

De altfel chiar din numirea de «cetate de munte», pe care o are Suceava, se poate deduce, cu oarecare siguranţă, că şanţul cetăţii nu erà făcut spre a fi umplut cu apă, pentrucă cetăţile acestea, aşezate pe înălţimi, aveau totdeauna şanţuri seci. Şi, în special, cu privire la cetatea noastră, ştim că ea a trebuit să se predeà asediatorilor tocmai din cauza lipsei de

apă și numai faptul că un cronicar arată drept cauză a capitulării această lipsă de apă, dovedește că șanțul cetății nu puteà aveà apă, căci altminteri nu s'ar fi putut vorbì de lipsa ei.

Planul cetății.

Planșele II, III și IV reprezentă planul cetății desgropate și diferite secțiuni verticale prin zidurile ei, și anume **A-B** și **C-D** (pl. II), pe scara 1:500, iar celelalte (pl. III și IV), pe scara 1:200. Desemnurile originale utilizate la întocmirea acestor planșe sunt pe scară dublă 1:250 sau 1:100.

Pentru a se puteà da chiar numai cu ajutorul planului o idee aproximativă de înălțimea actuală a deosebitelor ziduri și pentru a pune mai bine în evidență zidurile ieșite în afară sau temeliile lor, am ales o reprezentare grafică gradată în ton, așà ca trăsăturile mai închise să indice părțile de sus ale zidurilor. Cele mai însemnate rămășițe nedărâmate din clădiri sau ziduri sunt arătate în plan în starea lor actuală, reprezentân-du-se numai legătura pietrelor, desemnată șematic (v. **1**, pl. II).

La cele mai multe secțiuni verticale se observă, în partea superioară a lor, niște linii sinuoase, de trăsături și puncte mici. Ele indică înălțimea până la care crescuse terenul din dealul cetății pe respectivele locuri date în secțiuni verticale, înainte de începerea lucrărilor de explorare.

Lucrări de conservare.

In vreo 70 de locuri ale ruinelor am pus să se construească, pentru sprijinirea zidurilor expuse căderii, stâlpi de piatră, întrebuințând material existent și mortar hidraulic. Forma lor regulată, construcția modernă și poziția locală arată oricărui vizitator al ruinelor că e vorba de stâlpi proptitori, cari au numai menirea de a conservà.

In plan (pl. II) s'a indicat o parte a lor prin niște dreptunghiuri cu diagonale de mărime corespunzătoare: ⊠. Toți acești stâlpi împreună au un volum de vreo 40 m^3..

Săpatul și căratul molozului și pământului acoperitor s'a efectuat până la podeala diferitelor încăperi sau până la nivelul cel vechiu al curților. De altminteri nivelul, mai ales cel din curtea din afară a cetății, a putut fi supus modificării în cursul vremurilor. Numai în unele locuri ale curții din afară a cetății nu s'a scos cu totul materialul, și anume acolo nu, unde cu greu se puteà presupune că prin îndepărtarea lui s'ar puteà descoperì cevà nou și important sau acolo unde pământul, rămas nesăpat, erà necesar pentru siguranța ruinei. Unele din aceste porțiuni de pământ, ale căror margini inferioare sunt indicate în plan (pl. II, **2** și **3**) prin linii punc-

tate, vor fi existat în totdeauna ca părţi mai sus situate ale curţii, cum au fost mai ales cele două ale căror margini sunt însemnate cu **3**.

Tot materialul săpat şi strâns, care făceà cam 13.500 m³. (a se vedeà Adaus-ul), a fost aruncat pe coasta de către miazănoapte a dealului cetăţii. Prin aceasta s'au îngropat din nou, e drept, unele ziduri descoperite în cursul lucrărilor, dar, prin faptul că coasta aceasta, expusă surpării, s'a acoperit cu material compus din moloz bogat în var, s'a prevenit, după putinţă, o surpare a ei în viitor. In deosebi s'au întărit în mod esenţial poalele dealului, acoperite dejà cu enorme bucăţi de zid, căzute mai înainte prin aceea că bucăţile cele mai grele s'au prăvălit până jos.

Podul şi porţile cetăţii.

In şanţul sau la periferia cetăţii, locul cel mai bine apărat, punctul cel mai ferit de atacurile duşmane sau de gloanţele cari ar fi putut venì de către colina dela cimitirul catolic, se aflà la **A** (pl. I), sau **4** (pl. II). După cum s'a mai amintit, poate că tocmai acì se terminà ramificarea către cetate a drumului ce se mai întrebuinţează şi astăzi — începând dela biserica Sf. Dumitru şi ducând, peste gârla Cacainii, până la Lisaura.

La locul arătat se pot observà, pe panta şanţului, însemnate rămăşiţe de ziduri, cari erau sprijinite cu contraforţi şi se întindeau o bună bucată dealungul coastei (**5**), iar, deasupra lor, la marginea din afară a şanţului, la **4**, pe un teren în parte acoperit, se vede o pătură întinsă de mortar, care seamănă a beton.

In dosul unuia din aceste ziduri, la **5**, se aflà o cavitate de înălţimea unui copil, în care se poate întrà printr'o crăpătură de zid indicată şi în plan. Nu s'a putut stabilì încă dacă cavitatea aceasta e rezultat firesc al unei spălături din lăuntru în afară sau a fost anume făcută spre a construì sau aşezà, poate, începând dela ea, mine iscoditoare înspre câmpul din faţă.

Privind, în legătură cu zidul **5**, diferitele clădiri descoperite de marginea de către cetate a şanţului, a căror descriere urmează mai jos, se poate susţineà, cu oarecare siguranţă, că pe locul acesta erà intrarea principală la cetate şi că acì a fost situat podul cetăţii, construit, probabil, ca pod ce se puteà ridicà (pont-levis). Pătura de mortar descrisă a putut fi deci pardoseala locului din faţa porţii ori a unei camere de gardă.

Presupunerea aceasta concordă şi cu descrierea pe care Miron Costin o face despre asediul şi cucerirea cetăţii, apărată de Cazacii lui Timuş, la anul 1653, în răsboiul cu Gheorghe Ştefan. Intr'adevăr, el spune că, după moartea lui Timuş, Cazacii, slăbiţi mai ales de foame, cuprinşi fiind de panică într'o noapte, au alergat cu toţii, ca oile, înspre pod. Acesta a trebuit să fie deci în imediata apropiere a taberei şi, de sigur, nu

pe partea de miazănoapte. Cronicarul spune că în învălmăşeala aceasta, cei dinainte, împinşi şi înghesuiţi de cei dinapoi, căzură în şanţ, pierind astfel mulţi din Cazaci. El nu pomeneşte de drumul spre cetate, amintit până acum de mai multe ori; vorbeşte însă, cu acest prilej, de o prăpastie, care se găsià în apropierea drumului, ceeace nu contrazice împrejurărilor de astăzi.

Presupusul drum, de picior şi de călărit, în care da drumul şerpuitor, ce venià dela poarta **20** (care se va descrie mai târziu), poate să fi dus, pe coasta iute dela miazănoapte, în jos, către strada care suie înspre biserica Mirăuţilor.

Osia podului dela intrarea în cetate a putut să aibă poziţia şi direcţiunea indicată în plan (pl. II), cu o săgeată de linioare.

In direcţiunea ei se află încăperea **6**, care e aproape dreptunghiulară şi are o lăţime mijlocie de 2.4 m. şi o lungime de 7.5 m. de o parte, de 7.7 m. de altă parte. Drept în continuarea ei se află poarta **13.** Incăperea aceasta a fost desgropată de sub nivelul anterior al curţii din afară a cetăţii — care aveà acì cam tot înălţimea curţii din lăuntru — săpându-se până la adâncimea considerabilă de 3.8 m., fără ca totuş să se fi ajuns la fundamentul ei de odinioară. Ea n'aveà nici ferestre, nici alte deschizături laterale, formând, fără îndoeală, o aşà zisă «cursă de şoareci». In peretele mai îngust din interior se mai pot recunoaşte urmele unei uşi, care a existat cândvà acì.

Inaintea porţii **13** s'a descoperit o a doua cavitate **7**, zidită în acelaş fel şi destinată poate aceluiaş scop. Pământul şi molozul n'a fost scos de acì pe de-a'ntregul, pentrucă, pe de o parte, s'a dat de apă subterană, iar pe de altă parte s'ar fi întrerupt comunicaţiunea între curtea din lăuntru şi cea din afară a cetăţii.

Zidul de către cetate al podului dela intrare se razimă de o parte pe puternicul zid de pantă **9**, din care, adevărat, au căzut sau au fost scoase pietri şi care aveà contraforţi şi se terminà lângă şanţul cetăţii, într'un turn semicilindric **10**. Acesta a putut să aibă deasupra lui un turnuleţ de pază şi, poate, o scară spirală. De cealaltă parte, zidul podului atinge zidul semicircular **11**, un rondel care e situat cevà mai jos şi e în formă de bastion.

Acesta aveà, de sigur, parapete şi servià la apărarea şanţului şi, în deosebi, la apărarea podului. La spatele lui se află un zid massiv, care apare tare înclinat în partea dinspre miazăzi, unde s'au întrebuinţat, în parte, şi pietri cioplite. La mijlocul suprafeţei lui, care e cevà mai joasă decât curtea din afară a cetăţii, din imediata apropiere (vezi secţ. **A-B**), erà un cuptor simplu, făcut din cărămidă şi pământ. Nu se poate precizà însă dacă cuptorul acesta e din timp mai vechiu.

Incăperea 8, alipită înspre miazănoapte de «cursa de şoareci», şi

având, mai mult s'au mai puțin, forma unui trapez, cu baza cea mică rotundă, e pardosită cu cărămizi și se găsește puțin mai jos decât terenul curții externe a cetății, din colțul căreia duceà la ea o ușe piezișe. Pardoseala e, cum am zis, de cărămizi, iar în mijloc se poate vedeà o vatră clădită tot din cărămizi, care însă nu pare a fi dela început.

Urmează apoi o cameră mai mare, **12**, de asemenea în formă de trapez. Pardoseala, care s'a adâncit la mijloc ca o albie, e de cărămizi. De amândouă laturile longitudinale precum și la zidul despărțitor de către încăperea **8** ies în afară, în mod neregulat, zidurile de temelie. In peretele de lângă încăperea **16** e o firidă, în care se află o vatră pentru foc. In

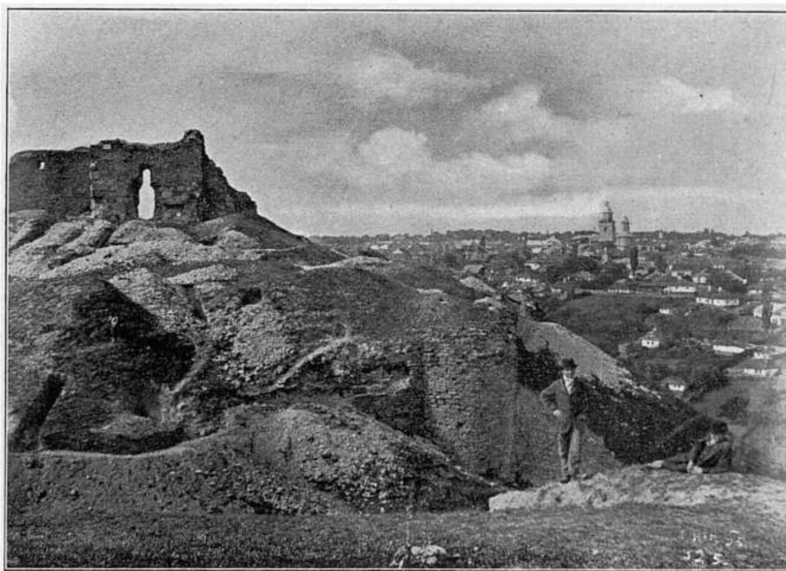


Fig. 22. Colțul de nordest al cetății, cu rondelul (bastionul) din șanț. (Fotografie din a. 1895, dela pt. 8, pl. II.

colțul **a** erà, cel puțin în fundament, care e cu cevà mai ridicat decât pardoseala, o mică încăpere. In păretele de către miazăzi erà o ușe cu spatele tăiat foarte pieziș, prin care se puteà pătrunde din curte, coborînd câtevà trepte. Treapta cea dintâi, pragul de piatră, se găsește și azi tot la locul cel vechiu. Aci s'au aflat părți din usciorii ușii, simpli, de piatră, și o bucată din arcada de deasupra, care, probabil, a avut forma unei spinări de măgar. O a doua bucată a acestei arcade, care se ţineà de cea dintâi, fusese desgropată mai înainte în apropiere.

Curtea din afară a cetății are și pe locul de lângă încăperea **12** o pardoseală de cărămizi, care e situată cam la aceeaș înălțime cu podeala încăperii **14** și pardoseala curții lăuntrice.

In zidul cetății, care are o grosime de vreo 2 m. și e întărit prin contraforți, se deschide poarta **13**, largă de vreo $2^1/_2$ m. Poarta aceasta,

care duceà în încăperea **14** un fel de hală de intrare aveà, de o parte și de alta, apărători (foarte uzate) de roate, în formă de bănci mici de piatră, cari se îndindeau pe toată lățimea usciorilor.

Hala fusese, poate, acoperită, în parte, și din ea se despărțise o încăpere mai mică. După păturile de mortar găsite acì, ea aveà aceeaș pardoseală turnată ca și cea dela locul **4.**

De partea stângă a porții se află, lângă hala sau curtea de intrare, cum o să numim spațiul **14**, o odaie dreptunghiulară **15,** în care putem intrà printr'o ușă îngustă, cu arcatură gotică și cu toc de piatră (a se vedeà fig. 37, pag. 51). Podeala acì e adâncită cu aproape o jumătate de metru. Zidurile înalte, cari n'au nici fereastră, nici vreo altă deschizătură (afară de ușa amintită), zac pe temelii construite cam neregulat. Inspre răsărit, cele două ziduri longitudinale se termină în cei doi contraforți amintiți mai sus. Incăperea are ca pardoseală o pătură de tencueală groasă de 25 cm. In ziduri se văd găurile grinzilor cari au existat mai înainte. Odaia ale cărei ziduri longitudinale servesc drept contraforți de o considerabilă lățime va fi fost clădită, de sigur, din considerații de stabilitate : pentru asigurarea zidului înalt dela altarul paraclisului, cu care se învecinește. Acelaș scop îl aveau și stâlpii foarte massivi din **b**, dintre cari unul desparte cavitatea boltită cu un sfert de arc arătată în plan prin o reprezentare grafică de trăsături. Deasemenea colosalul bloc de zid adăogat altarului în partea opusă, adică de către miazăzi.



Fig. 23. Partea de miazănoapte a paraclisului, cu poarta 13. Fotografie din a. 1899, dela pt. 4; comp. fig. 21 .

In încăperea **16**, situată în partea dreaptă a halei, se află, de către miazăzi, o firidă. In colț, lângă ea, se văd, pe pietri, urme de foc, ceeace indică existența unei vetre. In partea rotunzită se presupune a fi fost o scară, pe care se puteà ajunge probabil pe coasta liberă de către miazănoapte prin o deschizătură, care apare azi ca o spărtură largă. Intre deschizătura aceasta și între

contrafortul c, construit în formă de semicerc și razemat poate mai târziu de încadrările porții 17, se poate observà o scobitură îngustă d, care, mai în jos, devine rotundă și e considerată de popor, după cum s'a mai amintit, drept puț. Zidul de temelie, care iese mult în afară de sub contraforții amintiți, se razimă pe patru grinzi puternice de stejar, cari au o lățime de 70 80 cm. și sunt așezate în direcțiunea zidului. Aceste grinzi sunt încă foarte bine conservate, dar acum iarăș acoperite.

Trecând din hală prin poarta 17 în pasajul 18, care aparține cu totul la clădirea castelului, și prin poarta 19, ajungem, în fine, în curtea din lăuntru a castelului. Poarta 17, dela care au mai rămas încă apărătorile cele late de roate, puteà fi bine zăvorită pe din lăuntru cu bârne vârîte în găuri scobite în zid sau cu un grătar, care se lasă în jos. Din poarta 19 a mai rămas un stâlp puternic de piatră moale, bogat sculptat cu ornamente în stil gotic și terminat jos într'o apărătoare de roate (fig. 24). La stâlpul acesta și, mai ales, la colțul frontal de către miazănoapte al stâlpului e, se observà bine locurile roase de osiile carelor, ce au trecut pe lângă el. Acestea ne arată că înălțimea podelii s'a schimbat acì, în cursul vremii, cu vreo 30 cm.

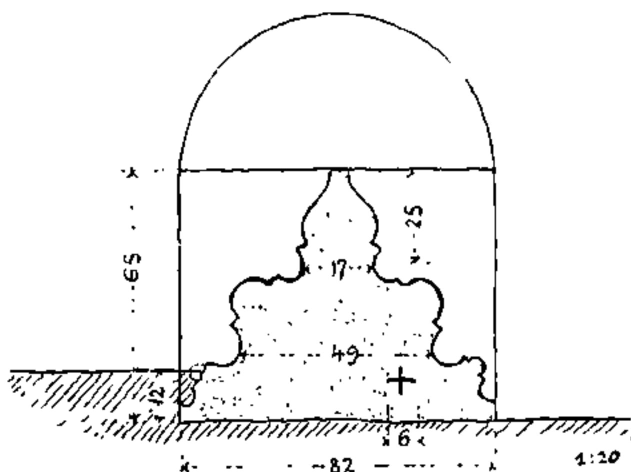


Fig. 24. Incadrare dela poarta 19, cu semn de cioplitor de piatră ($^1/_{20}$ din mărimea naturală).

Drumul din curtea din afară — prin poarta 13, încăperea 14, poarta 17, pasajul 18 și poarta 19 — în curtea din lăuntru se poate bine recunoaște în fig. 25.

Fig. 26 arată curtea din lăuntru, după îndepărtarea molozului, apoi, în parte, încadrările de piatră ale porții 17 cu stâlpul sprijinitor c, boltit, așezat în dosul ei. Cadrul de piatră sculptat dela poarta 19 iese cu capătul cel de sus deasupra grămezii de pietre, care se află încă în timpul fotografierii în curtea din lăuntru. Nivelul acestei curți, așà cum erà el mai demult, se poate recunoaște bine după pătura de pietriș de râu ce s'a descoperit, care are o grosime de vreo 20 cm.

In curtea din lăuntru se puteà pătrunde din afară și prin poarta 20, care a fost însă astupată în parte și mai târziu prin stâlpi de siguranță. Din ea au mai rămas pietrele apărătorilor de roate. Se spune că mai demult se vedeau și părți din încadrările ei, precum și rămășițe din balamalele de fier. De acì trebue că porniă ramificarea, amintită mai sus, a potecei ce duceà, pe pantă în jos, la podul presupus în apropierea morii de acum și, mai departe, la biserica Mirăuților. Din o bucată de zid, descoperită

în partea de miazănoapte şi indicată în plan lângă poarta **20**, se poate vedeà bine că zidul cel vechiu a fost întărit printr'o ulterioară lărgire.



Fig. 25. Porţi şi pasagii între curtea din lăuntru şi din afară a cetăţii.
(Fotografie din a. 1899, de d. Bischoff, dela pt. 5, pl. II).

După toată probabilitatea, de partea nordică a cetăţii se aflà nu numai un puternic zid despărţitor de către coastă, ci şi un întreg apartament de

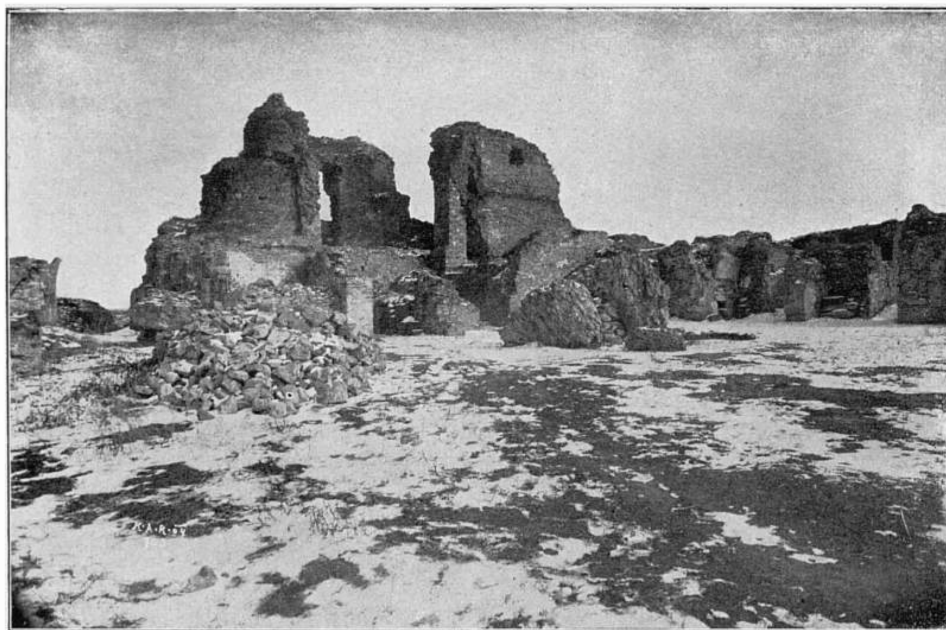


Fig. 26. Curtea din lăuntru a castelului: vedere spre interiorul paraclisului.
(Fotografie din a. 1904, dela pt. 6, pl. II).

locuit al castelului (pallas-ul?), care aveà, probabil, unul sau mai multe turnuri, după cum dovedesc, cât se poate de lămurit, importantele rămăşiţe

de ziduri mari, cari acoperă coasta aceasta. In cazul acesta, prin poarta **20** se intră într'o hală asemenea celei ce există între porţile **17** şi **19**.

Am putut constată până acum şi vom constată şi mai departe că în cursul timpului, când cetatea funcţionă încă, la multe părţi ale castelului s'au făcut diferite schimbări şi adaosuri de clădiri, cu scop de a mări pe de o parte siguranţa cetăţii faţă de atacuri, de a ferì pe de altă parte anumite părţi ale ei ce ameninţau a se prăvălì, fie din cauza subsolului mai puţin rezistent, fie din cauza stricăciunilor produse de acţiunea duşmană.

Împrejmuirea cetăţii şi curtea din afară a ei.

Inainte de a ne ocupă de interesantele rămăşiţe ale castelului, aşezate împrejurul curţii din lăuntru, vom descrie mai amănunţit construcţiile de apărare externe precum şi curtea din afară a cetăţii, cu resturile de clădiri ce fiinţau odinioară acì.

Mai puternic decât toate iese în evidenţă zidul împrejmuitor de apărare, gros de aproape 4 m., cu soclul mult proeminent, având şi acum încă o înălţime de 15 m. deasupra fundului de şanţ şi o lungime de aproape 50 de m. (**21**, pl. II, şi fig. 2, 3, 8, 21 şi 27).

In plan, zidul acesta, cuprinzând trei laturi ale împrejmuirii cetăţii, e indicat prin o linie frântă şi flancată de turnurile rotunde **22** şi **23**. De către şanţ, el e sprijinit cu doi contraforţi puternici. Intocmirea de acuma nu corespunde raporturilor iniţiale, căci el formează o întărire ulterioară a zidului de apărare din dosul lui, care are o grosime de 180 cm. numai. Intărirea aceasta a fost, de sigur, necesară, din pricină că locul acesta erà direct expus la acţiunea tunurilor duşmane aşezate pe colina de lângă cimitirul catolic. Deasupra contrafortului de miazăzi e o ferestruie de observaţie **v**, cu loc pentru puşcaşi, care se poate cunoaşte — acum fiind tare lărgită — şi în fig. 2 (pag. 6).

Deschizătura **w**, în lărgime de 5 m., care întrerupe zidul de împrejmuire, a fost socotită până acum de întreaga populaţiune ca poarta principală a cetăţii. De lucrul acesta m'am îndoit însă din capul locului, pentrucă cu greu s'ar puteà închipuì un acces, peste panta înaltă şi iute a dealului cetăţii, până la creasta valului opus deschizăturii, care e foarte îngustă acì. Pe lângă aceasta, în şanţ nu s'a constatat nici o urmă de zid, pe care să se fi putut, eventual, sprijinì capătul podului ce ar fi trebuit să existe în acest loc. Apoi chiar în caz când am admite existenţa porţii acì, accesul ar fi fost cu putinţă numai în curtea din afară, de unde numai cu mult ocol s'ar fi putut ajunge în curtea internă, nefiind în partea de apus şi de miazăzi a cetăţii nici o poartă, nici o deschizătură de uşă.

De altfel sunt și motive tehnice, cari arată că deschizătura aceasta, a treia, din zidul împrejmuitor, n'a putut fi o poartă. Fețele interne ale deschizăturii, începând din lăuntru în afară, pe mai mult de două treimi din lățime și pe toată înălțimea lor, sunt acoperite cu o tencueală neîntreruptă; pe marginile exterioare ale fețelor însă — treimea din afară a lățimii lor se văd rupturi de zid desprins și în el găuri de grinzi, cari nu sunt paralele cu lungimea zidului, ci întoarse oblic în afară. Din acestea am dedus că aci a fost: sau un foișor care ieșià în formă de arc, sau un turn cu scară, pentru enfilajul șanțului dela cetate, din care se puteà face eventual și o ieșire în afară, printr'o poartă ce ar fi existat aci. In săpăturile mele ulterioare, am și dat de altfel peste fundamentul unei încăperi înalte sau al unei odăi de turn în zidul de apărare.

Cercetările au dovedit, în chip neîndoelnic, că nici cele două turnuri rotunde, **22** și **23**, nu sunt inițiale, ci că ele au fost construite, probabil odată cu zidul de apărare de lângă șanț, în fața altor turnuri mai mici, existente mai înainte acolo, cari turnuri sunt, în interiorul lor, aproape pătrate, cum vor fi fost, de sigur, și în afară.

Astfel în dosul turnului **22**, care se află aproape de colțul nordvestic al cetății, cu ziduri de o grosime de peste 4 m., ca și zidul de apărare, ieșit în afară nu numai cu soclul, ci și cu mai bine de două treimi din diametrul lui, s'a desgropat interiorul turnului celui vechiu, cu o lărgime de 6.8 și 5.8 m. și cu ziduri de 1.9 m. în grosime. Turnul acesta a fost clădit în fața vechiului zid de apărare dinspre apus. Interiorul lui a fost curățit până la o adâncime de trei metri.

In legătură cu turnul acesta rotund, se află un zid înalt de șanț (se poate vedeà bine în fig. 1, 2 și 21), la care se pot constatà, atât în locul unde se leagă cu turnul, cât și, mai cu seamă, la capătul nordic, diferite reconstruiri menite să-l ferească de surpare înspre coasta dela miazănoapte. E probabil că în unghiul dintre zidul acesta și turnul **22** se află, pornind din turn, o poartă de ieșire sau cevà asemuitor înspre șanț.

Cele spuse despre turnul **22** se potrivesc și pentru turnul rotund **23**. Vederi de ale lui se dau în fig. 8 (pag. 18) și fig. 27. Mai multe blocuri de zid, în parte foarte voluminoase, cari au căzut din turn în șanț (v. pl. I), dovedesc că turnul acesta, acum surpat, a avut o considerabilă înălțime.

In dosul acestui turn, care aveà la început o formă dreptunghiulară, și în dosul vechiului zid de apărare se află o groapă pătrată, **24**, împrejmuită cu ziduri late. Nu se poate spune nimic sigur cu privire la rostul ei. Negreșit însă că de zidul de apărare erau alipite clădiri mai mici ca niște șoproane și că zidul aveà coridoare pentru apărare.

Partea de sudest a cetății erà expusă, dinspre Câmpul Șanțurilor, din cauza formațiunii terenului, la atacuri directe sau la luarea cu asalt, dușmanul având să treacă peste șanțul cel mare. Pentru apărarea lui deci, au fost

construite ziduri, cari se împreunau în formă poligonală și aveau, fără îndoeală, coridoare și creneluri pentru apărare, ș. a.; pentru enfilajul șanțului

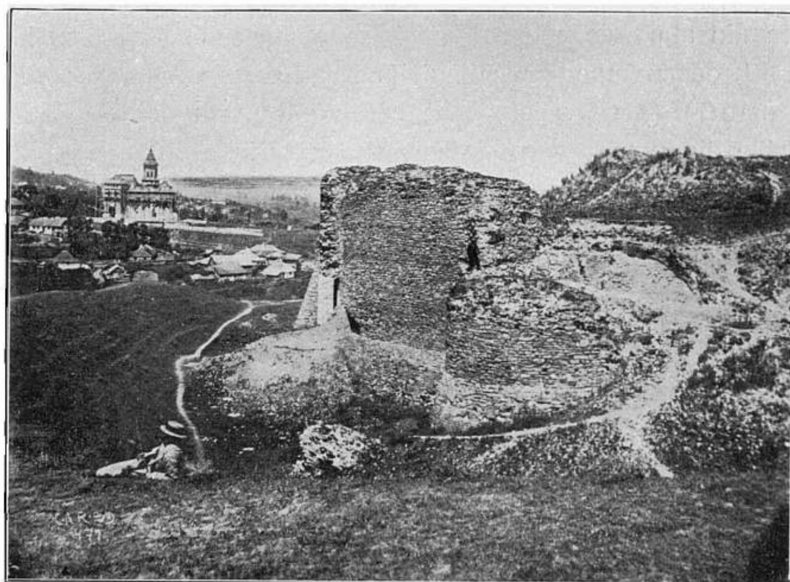


Fig. 27. Colțul sudvestic al cetății; în fund biserica restaurată a Mirăuților.
(Fotografie din a. 1899, dela pt. 1. pl. I; comp. fig. 8, pag. 18.

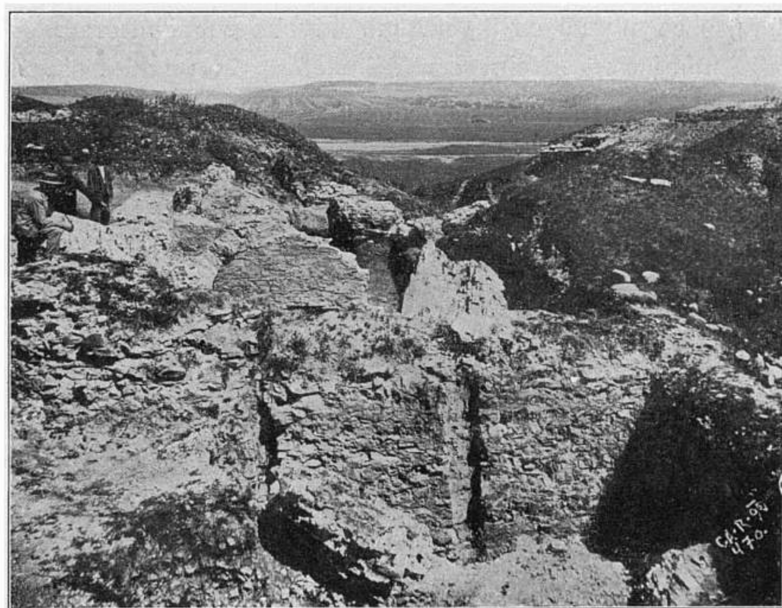


Fig. 28. Peretele frontal de miazăzi al casematei 29.
(Fotografie din a. 1899, dela pt. 7, pl. II.

erau, în unghiurile poligonului, rondele, cari ieșiau în formă semicilindrică în afară **(25, 11)**, având și ele coridoare pentru apărare lângă zidurile crenelate.

Acestea erau, de sigur, în legătură atât cu castelul cât și între ele. La **28** de pildă se mai poate constată o boltitură de coridor. Incăperea **29** erà boltită ca o casemată, având mici uși de ieșire în pereții frontali. Pe laturea din afară, de către miazăzi, se poate cunoaște că mai de mult erau așezați, de amândouă părțile, stâlpi rotunzi, de lemn, poate pentru o ușă căzătoare (?). (A se vedeà fig. 28: în fund Burdujenii).

Zidăriile din punctele **26** și **27** arată resturi de stâlpi sau de ziduri, ce ieșiau înspre șanț: e posibil să avem a face cu resturi de construcțiuni pentru apărarea șanțului, menite să îndeplinească serviciul rondelelor, înainte de clădirea acestora, sau cu porți de năvălire spre șanț. Amintesc în treacăt că găurile adânci, cari se văd lângă acest zid, în **30** (a se vedeà fig. 8, pag. 18, în dreapta), formau și poate mai formează încă un loc predilect de petrecere al vulpilor.

O vedere a pantei șanțului, înainte de descoperirea rondelului, ne oferă fig. 29 (în fund bisericile Sf. Dumitru și Mirăuților).

După cum am văzut mai înainte, nivelul curții exterioare a cetății se află, pe laturea nordestică, cam la aceeaș înălțime cu al curții lăuntrice; partea sudvestică a ei însă, mai de mult, după cum se poate deduce din săpături, erà cu 4 până la 5 m. mai joasă. E posibil ca diferința de înălțime să se fi micșorat, în parte, mai târziu, prin umpluturi, pentrucă scocul **g** așezat în zidul frontal, între turnul rotund **22** și contrafortul dela miazănoapte, zace numai cu 3.6 m. sub nivelul curții interne.

Fig. 30 înfățișează nivelul curții din afară, în unghiul ei nordvestic, între partea din lăuntru a capătului liber de jos al zidului de apărare și între dărâmăturile turnului **37**, care se vede alăturea.

In punctul **30** al curții exterioare s'au descoperit patru stâlpi pătrați, de piatră, așezați fără regulă, de construcție cam neregulată și primitivă. Inălțimea lor actuală întrece cu 20 cm. pe acea a zidului din apropiere al șanțului. Cu privire la rostul lor lipsesc însă orice indicii.

In partea de miazăzi a aceleiaș curți, se remarcă în deosebi zidul **31**, care s'a descoperit între frontul sudic al castelului și întăritura internă dela sud a șanțului. El are o lungime de 34 m., o grosime de 1.5 m. și o înălțime actuală de 2.5 m., socotită dela fundul săpăturii. E construit, ca aproape întreaga clădire a cetății, din piatră necioplită, și anume cu mult mai târziu decât cetatea însăș. Zidul acesta va fi servit mai ales pentru apărarea de gloanțe a părții din curte dintre el și castel, care aveà unele clădiri. Lucrul se explică și prin faptul că câmpul de atac, asemănător unui platou, e situat mai sus decât cea mai înaltă parte de teren a castelului și, pe lângă aceasta, locul dintre marginea internă a șanțului și castel (secț. **C—D**, pl. II) urcă înspre cetate în mod simțitor. Se poate ca zidul acesta să fi avut un coridor de apărare, șoproane și alte încăperi de adăpost pe lângă el.

Nu cred însă ca el să fi aparținut vreunei clădiri propriu zise, căci nu se



Fig. 29. Vedere de pe marginea șanțului înspre panta lui și înspre paraclis.
(Fotografie din a. 1901, dela pt. 8, pl. I).

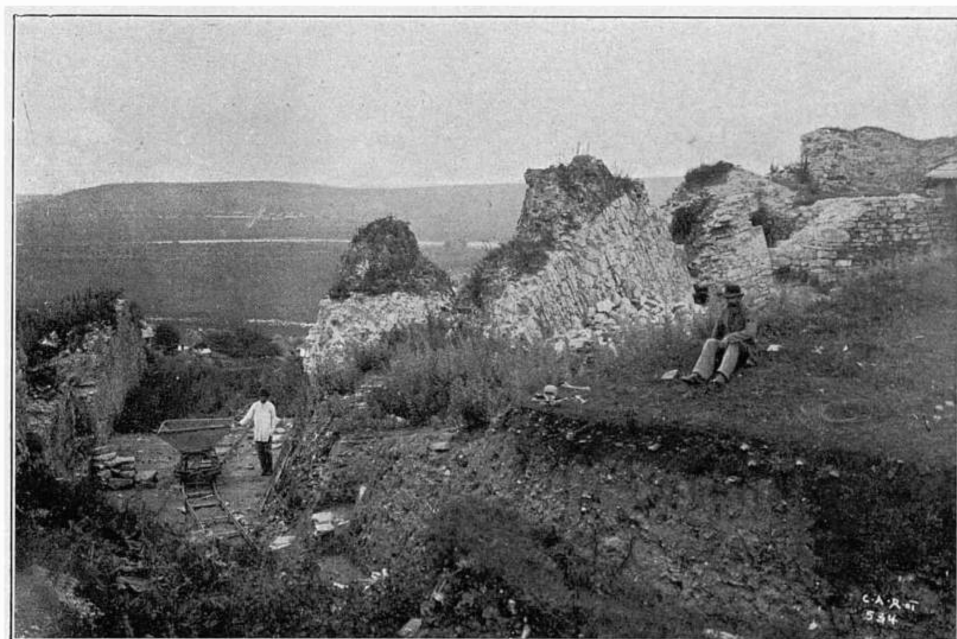


Fig. 30. Capătul nordvestic al curții din afară, cu ruinele turnului 37.
(Fotografie din a. 1901, dela pt. 9, pl. II).

găsesc nicăiri urme de ziduri transversale, de stâlpi pentru boltituri sau alt-

cevà asemenea. Chiar bucăţica de zid dela **h**, care se poate vedeà la capatul vestic îndreptată dela nord spre sud, în înălţime de vreun metru, nu stă în legătura cu zidul de care vorbim: ea formează numai temelia pentru niște scocuri de piatră dela un canal, cari de asemenea au fost așezate mai târziu, după ce terenul a fost înălţat prin pământ adus.

La capătul de vest al zidului **31**, anume în colţul de către miazanoapte, e o piatră cioplită, sculptată simplu. La **i** se poate cunoaște bine că în zidul cel lung erà așezat, în direcţia frontului de către miazăzi, un stâlp de lemn, sprijinit, jos și pe margini, cu proptele de lemn, ca să-și păstreze poziţia verticală (fig. 31). In **j** vedem ieșind din pământ ca o rampă, cam la aceeaș înălţime cu scocurile de scurgere dela **h**, funduri cioplite de canal. De amândouă marginile scobiturii erau ziduleţe de câte șase rânduri de cărămizi, acoperite cu table de piatră necioplită, formând astfel un canal. Continuările acestuia se pot vedeà în **k** și **l**. Deoarece canalul acesta nu trece prin zidul **31**, avem o dovadă sigură că acest zid a fost construit cu mult mai târziu decât castelul.

Zidul **1**, care se află în curtea externă, în faţa turnului **40**, așezat diagonal, e legat, în parte, de zidul cel lung **32**, acum cu totul redus, care presupun că a format împrejmuirea clădirii **33**.



Fig 31.
Coloană de lemn în zidul 31, la i.

Clădirea aceasta, compusă din ziduri foarte bine păstrate, cari au și acum o înălţime medie de 65 cm. deasupra podelii de odinioară, prezentă un interes deosebit. Zidurile închid două încăperi, dintre cari cea de sud are o lărgime internă de $3._{15} \times 3._{20}$, iar cea de nord de $2._{83} \times 2._{7}$ m. Grosimea zidului e de $0._{74}$ până la $1._{15}$ m. In colţul **a** (a se vedeà fig. 32, planul desemnat pe scara 1:200, precum și secţ. **G-H**, pl. III și secţ. **O-P**, pl. IV) al încăperii de către miazănoapte se vede o deschizătură oblică, în formă de canal, care se continuă într'o ţavă de apeduct **b**. Ţava, c'o lărgime lăuntrică de 12 cm., e prinsă în zid și dispare mai departe sub pământ. Remarcabilă e construcţia zidului care formează peretele de răsărit al încăperii de către miazăzi. Forma lui pare a indicà o întocmire pentru încălzit sau o topitoare. Relevăm că la **c** se află o lespede mare de piatră, bine lucrată, care e puţin mai ridicată ca podeala. O lămurire mai reclamă și scobiturile de zid, în formă de crăpături, dela clădirea **33**, cari s'ar puteà asemănà cu niște găuri pentru grinzi, ceeace însă nu pot fi: întâiu pentru poziţia lor joasă, apoi pentrucă nu sunt faţă în faţă și, pe lângă acestea, pentrucă fundul dela gaura **d** nu e orizontal, ci oblic.

In zidul alipit de către miazăzi, la **e**, se vede o scobitură, în forma unei cupole cam neregulate, produsă de sigur prin scoateri ulterioare de pietre. Reprezentarea grafică orizontală indică partea zidului alipit al cetăţii.

Intr'o poziţie binișor ridicată faţă cu nivelul original al curţii, se află,

în unghiul vârît **34**, format de fațada sudică a castelului și peretele de răsărit al turnului **39**, așezat înainte, un zid, a cărui construcție amănunțită

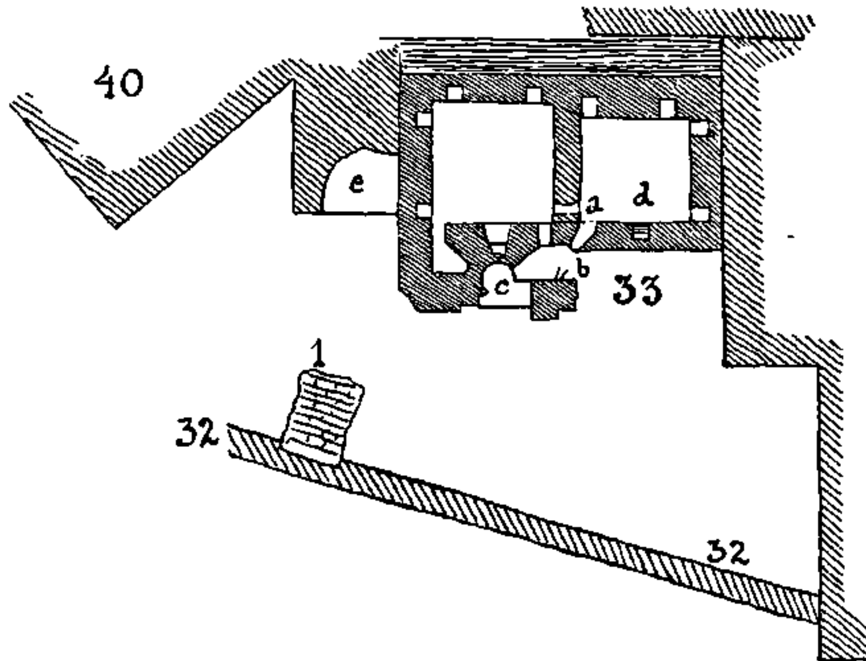


Fig. 32. Planul clădirii 33.

ne-o arată fig. 33, pe scara 1/200 din mărimea naturală. In podeală se află acì scocurile de piatră, având o lărgime lăuntrică de 42 cm., cu totul 62 cm., cari merg pe sub ea mai departe și se termină poate în scocul **j** (pl. II), care trece mai departe spre **k** și **l** și trebue că e în legătură cu scocul de scurgere **t** de lângă turnul diagonal **40**. Scocul de piatră cioplită, care se vede la **34** și poate să fi fost în legătură cu un closet, se compune dintr'o bucată simplă, curbată și dintr'o ramificație. Zidul de dinainte se întindeà, precum e dovedit aproape sigur, mai departe decât arată desemnul, — dela turnul mijlociu **39** spre turnul diagonal **40**.

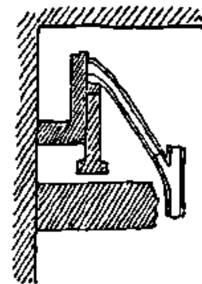


Fig. 33. Clădirea dela 34.

In punctul **35** s'au desgropat rămășițe de ziduri, al căror plan îl arată fig. 34 (1/200 din mărimea naturală), iar vederea în perspectivă fig. 35. Ele se razimă înspre apus de turnul din colț **38**, iar spre miazănoapte de zidul

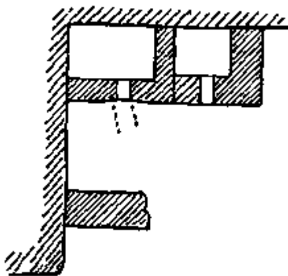


Fig. 34. Planul clădirii dela 35.



Fig. 35. Vederea clădirii dela 35.

sudic al castelului. Clădirea aceasta datează de asemenea de mai târziu și e construită, prin excepție, mai mult din cărămizi. Socotind după perimetrul neînsemnat al încăperilor, după deosebitele deschizături mici în zid și după felul podelii, de sigur avem a face cu un closet, de care s'a ținut, fără îndoeală, scocul de piatră pentru scurgere indicat în pt. **h** al planului. Săpături făcute ulterior au arătat că scocul acesta se prelungește înapoi, înspre încăperea **49** din castel. El a trecut poate prin zid, prin deschizătura indicată în fig. 35 prin o boltitură mică. Un alt scoc de scurgere, care vine din încăperea cea mai mică, se împreună cu scoclul de mai sus. Zidul anterior, care se vede numai în locul unde se întâlnește cu turnul din colț **38**, ajungeà, după cum dovedește fundamentul descoperit, până la turnul mijlociu **39**.

Mica clădire **36**, alipită de laturea vestică a castelului și de turnul **37**, e căsuța de pază, construită în anul 1901, pentru gardianul cetății.

Numărul turnurilor.

In partea interioară, întru câtvà conservată încă, a cetății, adecă în castelul propriu zis, care se compune din trei grupuri de clădiri, așezate în jurul curții lăuntrice, se mai află cele patru turnuri, **37—40**, amintite.

E în firea lucrului ca în curtea din lăuntru a castelului să mai fi fost, în partea de miazănoapte, o a patra clădire, care o făceà să fie închisă de toate părțile și mijlocià totodată legătura completă cu celelalte clădiri. De altminteri, pentru faptul acesta, am avut dejà dovezi directe.

Dacă ne închipuim castelul întregit cu aceasta a patra clădire dela miazănoapte, va trebuì să admitem, cu cea mai mare probabilitate, că turnul 38 a avut, în colțul nordvestic, pendantul său necesar și că, între aceste două turnuri, turnul 37 va fi stat cam la mijloc.

După cum spune o tradiție veche, cetatea aveà *șapte turnuri*. De fapt și căpătăm numărul acesta, dacă socotim, pe lângă cele patru turnuri existente și pe lângă turnul din colțul de către nordvest, care a existat fără îndoeală, și cele două turnuri rotunde **22** și **23**. Nu este exclus însă ca singur castelul să fi avut șapte turnuri, în care caz turnul al șaselea și al șaptelea trebue să fi fost în frontul de către miazănoapte: cel dintâiu mai mult sau de mai puțin la mijloc, ca continuare a unei hale ce pornià dela poarta **20** sau lângă aceasta, iar cel de al doilea în colțul nordestic al castelui, lângă sau deasupra încăperii **16**.

Descrierea turnurilor castelului.

Incepând cu turnurile descrierea stării actuale a încăperilor cari se țineau de castel, atragem mai întâiu atențiunea asupra figurii 30 (pag. 45).

In mijlocul ei se văd două blocuri uriașe de zid, căzute din zidurile exterioare ale unui întreg etaj, împreună cu zidăriile și părțile alipite ale pereților laterali din turnul 37. Blocurile acestea au fost la început împreunate. Acum ele sunt despărțite numai printr'o ruptură perpendiculară. La dreapta, în fund, se văd rămășițele ce se mai păstrează din turn. Aceasta ne arată că pricina căderii nu e a se atribuì subsolului neîndestul de rezistent sau zidirii defectuoase, ci unei forțe externe, care nu poate fi un cutremur, pentrucă grosimea zidurilor, cari mai au și doi puternici contraforți, îi asigură de bună seamă o stabilitate suficientă, iar legătura dintre pietre e așà de tare, încât chiar astăzi numai cu mare greutate se poate despărți o piatră de cealaltă din blocurile căzute. Faptul că părțile căzute sunt încă bine păstrate și așezate tot la locul lor cel vechiu, dovedește că surparea lor s'a întâmplat mai în urmă, când cetatea nu mai erà întrebuințată în permanență. Partea din lăuntru a turnului are o periferie de 3.3 m. Adâncimea molozului scos e de vreo 3 m.

Turnul 38, din colț, întărit și el cu doi contraforți, are un diametru cevà mai mare ca turnul mijlociu 37 și a fost curățit până în fund, adică, socotind după fosta înălțime a terenului, până la o adâncime de peste 7 m. Afară de o gaură mică în zid, la 2 m. sub înălțimea actuală a lui, pereții nu mai aveau nici un fel de deschizătură. In podeală erau bătuți doi stâlpi de stejar, iar în umplutura de moloz și pământ s'au aflat mai multe pături cu urme de foc și de cenușe, cu rămășițe de oase, câtevà pietri cioplite, țigle smălțuite, tencueală pictată cu steluțe, bucăți de plăci de cuptor ș. a. De sigur deci că avem a face cu un beciu (1).

Nu se poate stabilì cu siguranță, dacă turnul acesta sau vreun altul din celelalte e a se privì ca punctul principal al întăriturii de pe culmea dealului. E posibil ca în timpul cât a fost întrebuințată cetatea sau cu ocaziunea transformărilor ce ea a suferit, să se fi strămutat acest punct — reclamat poate de construcția zidului celui nou de apărare.

Fig. 36 arată felul cum se scoteà molozul din interiorul turnului 38, și anume cu ajutorul unei macarale.

Turnul 39 e, în asemănare cu celelalte, mai bine păstrat. El e sprijinit de doi stâlpi, cari, la soclu, ies mult în afară, mai puțin însă la etaj. Abstracție făcând de ruinele paraclisului, zidurile lui întrec în înălțime toate celelalte părți ale cetății (a se vedeà și pl. XII). Singur acest turn mai are un tavan întreg. Odaia de deasupra tavanului (a se vedeà secț. C-D, pl. II), cu un perimetru de vreo $4^1/_2$ m., posedă încă partea de jos a ferestrei, destul

(1) A se vedeà W. Schmidt, Suczawa, pag. 94. — După cum spune Szujski, Ștefan cel Mare închise pe trimisul polon Medzilewski, arhiepiscopul Cameniței, în «beciurile» cetății de munte dela Suceava. — N. Iorga spune, în Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatenbildungen, Gotha 1905, II, pag. 27, că Vasile Lupu puneà să se închidă și tortureze oameni în beciu.

de mare, îndreptată spre miazăzi. Dedesupt se află o încăpere fără fereastră, la care duceà o scară deosebită, piezișe, în lățime numai de 70 cm. Incăperea aceasta, ca o pivniță, are o așà numită boltitură mănăstirească, construită, cu cea mai mare îngrijire, din cărămizi mici. Mărimea ei e micșorată, față de odaia de deasupra, cu spațiul cuprins de scări, de zidul lor și de o mică îngroșare a zidului: ea are $3._2 \times 2._5$ m. La tavan și la podeală se văd mici canaluri de zid îndreptate în afară, spre miazăzi.

Turnul **40**, din colțul sudestic, va fi fost la început așezat asemenea turnului **38** din colțul sudvestic, căci se mai află încă o rămășiță de zid îndreptată aproape vertical spre fațada de miazăzi, care zid a făcut de sigur parte din turnul anterior. Și în urmă, turnul aveà o poziție diagonală,



Fig. 36. Scoaterea molozului din turnul 38.
(Fotografie din a. 1895, dela pt. 10, pl. II).

dar forma nu-i erà deplin dreptunghiulară. După cum se poate deduce din temeliile sale deosebite, turnul acesta a fost reconstruit de mai multe ori.

Lărgimea lui internă e de $4^1/_2$ 5 m., iar dimensiunile lui din afară întrec deasemenea pe ale celorlalte turnuri, ceeace arată că a fost cel mai puternic. Aceasta, precum și așezarea lui piezișe, care aveà de scop să slăbească efectul gloanțelor îndreptate asupră-i, ne face să credem că turnul acesta, **40**, a fost punctul principal al întăriturilor.

După o tradiție, cetatea Sucevii aveà un turn numit «Ne bojse», adică «Nu te teme», despre care se zice că erà în fața odăilor domnești ale castelului și că s'a surpat la 1672, în urma unui cutremur de pământ. După indicația puțin precisă «în fața odăilor domnești», nu se poate hotărî dacă turnul «Ne bojse» erà identic cu turnul diagonal de care vorbim, mai ales că dacă, cu adevărat, cutremurul a contribuit la surparea lui, atunci s'ar

puteà mai degrabă presupune că turnul «Ne bojse» a fost de partea nordică a castelului, mai proprie pentru surpare. Acolo puteà fi de altminteri văzut din depărtare și locuitorii cetății puteau aveà o priveliște întinsă din el.

Încăperile castelului.

Incă dela prima vizită pe care am făcut-o cetății, m'a interesat în deosebi restul de clădiri așezate în punctul său cel mai înalt și aproape singur la vedere — ruinele paraclisului. Interesul acesta a fost provocat de o împrejurare, căreia de sigur puțini i-au dat atenție. Anume în fațada altarului dinspre răsărit, se află un număr de pietri de un material de calitate



Fig. 37. Temeliile paraclisului, văzute din afară.
(Fotografie din a. 1901, dela pt. 11, pl. II).

superioară, cari atrag atenția prin mărimea lor și prin coloarea lor deschisă și cari au aparținut negreșit unei alte clădiri. Ele se pot distinge bine în fig. 22 (pag. 37) și în fig. 24 (pag. 39), precum și, în parte, în fig. 37. In aceasta din urmă, care este o lărgire, în sens orizontal, a figurii 24, se poate cunoaște foarte bine, după coloritul mai deschis al părților de jos ale zidurilor, până la ce înălțimi considerabile (până la 6 m.) fuseseră îngropate încăperile înainte de începerea săpăturilor. Lângă peretele altarului, terenul crescuse, după cum se poate observà și în fig. 22, până peste înălțimea locului unde stă gardianul, care se vede în fund, sus de tot.

Lângă acesta se observă de o parte un stâlp, de alta o astupare

parţială cu zid a ferestrii dela altar. Ambele aceste lucrări au fost făcute numai acum în urmă, reclamate fiind de interesul conservării ruinei.

In aceeaş ilustraţie se vede şi cadrul de piatră netedă, terminat în arc gotic, al uşii care duce din hala **14** în încăperea **15.** Tot din ea se mai poate cunoaşte că peretele respectiv avusese tencueală de var. Aceasta, ca şi peretele în genere, se continuă în dosul corpului de zid indicat în plan (pl. II), lângă **b**, prin o reprezentare grafică mai deschisă, ceeace dovedeşte că corpul acesta de zid a fost adăugat mai în urmă, ca sprijin, spre a se evità primejdia unei surpări. Mai la dreapta se văd, în fund, încadrările de piatră netedă ale porţii **17**, iar pe marginea figurii, arcul **c**, întors spre încadrarea din dreapta.

In fig. 38 se văd cele mai însemnate şi mai caracteristice pietri cioplite din peretele din afară al altarului paraclisului, cari provin dela o clădire mai veche. Ele au $^1/_{20}$ din mărimea naturală. Dintre pietrele acestea se pot recunoaşte în fig. 22 şi 24 mai ales: cea însemnată în fig. 38 cu **m** (în rândul al doilea de pietre mari deschise, numărând de sus în jos, piatra cea dintâi la stânga) şi piatra pătrată **n**, cu semnul cioplitorului (rândul al treilea, piatra a treia). Astfel de pietre s'au descoperit în total unsprezece. Partea cea mai mare a lor înfăţişează mănuchiuri de baghete rotunde, cioplite într'o formă, care datează din timpuri vechi şi care se găseşte în mod tipic mai ales la bisericile moldavo-bizantine din sec. al 16-lea şi al 17-lea, ca mici adausuri pe stâlpi, ca nervuri de bolţi, cornişe, brâe, etc. Unele au profilul cornişei gotice târzii în formă de cunună.

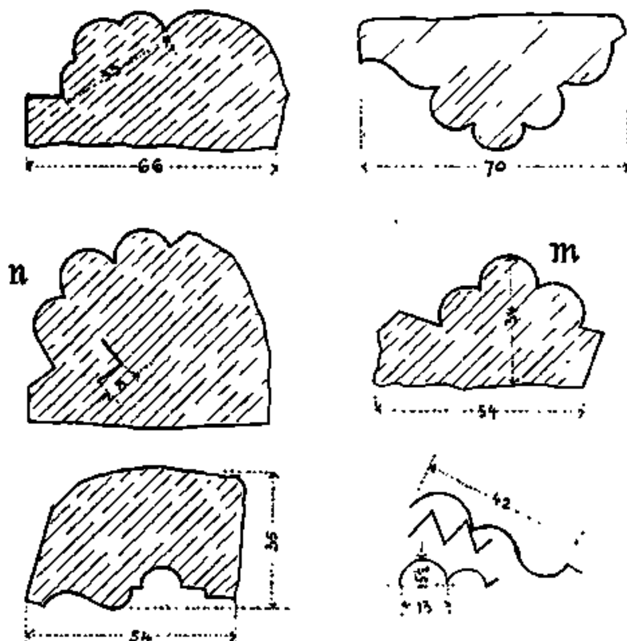


Fig. 38. Pietri cioplite din peretele de afară al altarului. ($^1/_{20}$ din mărimea naturală.

Nu încape îndoeală că pietrele acestea provin dela vreo biserică ortodoxă, ce va fi existat aproape de cetate, de sigur nu afară din Suceava. Şi se poate uşor presupune că biserica aceasta a fost chiar paraclisul castelului, în construcţia sa dela început, care a trebuit să fie dărâmat cu totul, fie din cauză că ameninţà cu surparea, fie că va fi suferit stricăciuni din partea duşmanilor. Mai târziu el a fost construit de nou. De fapt — şi acì — avem urme de mai multe reconstruiri, cum am văzut, de repeţite ori până acum, că am avut mai ales la turnul diagonal **40**.

Admințând aceasta, putem susțineà că, în privința arhitectonică și artistică, paraclisul cel dintâiu s'ar fi putut oricând comparà cu paraclisul reclădit în urmă, ale cărui resturi există încă și se deosibesc prin mărimea lor.



Fig. 39. Vedere în interiorul altarului paraclisului, înainte de începerea săpăturilor.
(Fotografie din a. 1895, dela pt. 14, pl. II.



Fig. 40. Lucrări de săpături în fața paraclisului, în curtea din lăuntru.
(Fotografie din a. 1895, dela pt. 12, pl. II.

Figurile 39, 40 și 41 ne arată ruinele paraclisului văzut în interior.

Din paraclis, care se află în etaj, deasupra încăperii **43**, mai există numai apsida altarului, de care am vorbit dejà în parte. De amândouă la-

turile ea aveà scobite în zid cele două firide tipice, proscomidia și diaconicon-ul, pentru scopuri liturgice. Firidele acestea slăbiau întru câtvà stabilitatea construcției. Din ele mai există numai cea de către miazănoapte. Paraclisul erà pictat după toate regulile: urme clare de pictură se mai văd în «conchis» și la fereastra de către răsărit. După cum spune d-l Domarski și alți locuitori din Suceava, paraclisul se mai aflà încă pe la 1860 în stare bunișoară, având și bolta, precum și pictura, — aceasta însă, adevărat, foarte deteriorată. Dealtminteri stricăciunile făcute picturii sunt de proveninţă mai veche, cauzate, după cum se zice, de Cazaci, cari au scos, cu sulițele lor, ochii din icoanele sfinților.

In încăperea **43** se pătrundeà deadreptul din curte printr'o ușă care se puteà zăvorì pe din lăuntru cu ajutorul unei grinzi. Ca subparaclis, cum erà, ea nu aveà nici o legătură cu încăperile învecinate.



Fig. 41. Altarul paraclisului, după curățire.
(Fotografie de d-l Bischoff, din a. 1897, dela pt. 13, pl. II).

La încăperea **42**, alipită de aceasta, la miazănoapte, se puteà ajunge numai din portal, prin o ușe în arc gotic, cu încadrare de piatră. Lângă ușă erà o fereastră mică dreptunghiulară, a cărei incadrare erà cioplită în baghete gotice, încrucișate. Incăperea aceasta va fi servit ca local pentru gardă. Peretele cu fereastra, pe care se poate cunoaște încă bine spoeala veche și netedă de var, precum și tencueala, a fost căptușit mai târziu cu un al doilea zid, mai subțire, în interior, și cu un al treilea, în exterior, de sigur din considerații de stabilitate. In colțul drept, lângă fereastră, erà o vatră pentru foc, iar în colțul stâng o scară spirală (a se vedeà fig. 41, la stânga), la care se ajungeà din curte.

Scara aceasta duceà în etaj, de sigur deadreptul într'un coridor, care erà construit pe cel puţin două laturi ale curţii interne — lată de 22 m. şi lungă de 28 m. Din această scară s'au mai păstrat câteva trepte foarte roase. In coridorul la care ea duceà, se deschideà negreşit şi uşa principală a paraclisului.

Coridorul sau galeria se sprijinià pe stâlpii **e**, **f** şi **n**. Cei din urmă, aşezaţi spre miazănoapte, au fost construiţi de sigur ulterior, din pietre pătrate destul de mari. Ei ies în afară de zid — faţă de stâlpii **e** şi **f**, cari au o lungime mijlocie de 1.95 m. — cam cu 2.05 m. şi erau împreunaţi prin nişte boltituri construite cu îngrijire din cărămizi de un format mai mare, cam ca cel de astăzi (a se vedeà secţ. **O-P**, pl. IV). La partea de jos a bolţilor în formă de butoiu se vede o pătură subţire de tencueală, foarte consistentă, pe care se observă urmele lăsate de scândurile (nedate la rindeà) întrebuinţate la plafonare. Tencueală netedă nu avem acì. Distanţa dintre cei doi stâlpi însemnaţi cu **f** e, relativ, mare. S'au descoperit însa, de pildă la **m**, temelii, cari susţineau coloane de piatră sau de lemn, pe cari erà aşezat acest coridor. El deci nu se răzimà pe boltă, iar podeala lui a putut să aibă o poziţie mai joasă decât galeria construită sau reconstruită mai târziu la sud şi aşezată pe stâlpii **n**.

Incăperea cea mare **44** e cam cu o jumătate de metru mai jos decât nivelul curţii, din care se puteà intrà prin o uşă largă ca o poartă. Aceasta se încuià pe din lăuntru cu un zăvor construit dintr'o grindă, care puteà fi prinsă în zid. Lângă poarta aceasta erà, înspre curte, de o parte o ferestruică, iar de cealaltă parte o fereastră, mai târziu astupată, care dedeà într'o cămăruţă boltită **46**. Nici cămăruţa aceasta, ca şi stâlpii coridorului, nu datează dela început.

Incăperea **44**, care se aseamănă unei hale, e împărţită, dealungul, prin o serie de stâlpi cu arcade, în două părţi (a se vedeà secţ. **E-F**, pl. III). In partea cea din dos, spre capătul de miazăzi, erà despărţită, prin un părete transversal, construit aproape fără de temelie, o cămăruţă **45**. In acelaş capăt se mai aflau oarecari construcţii de zid, cari tindeau, de bună seamă, să ferească dela prăbuşirea ameninţătoare clădirile învecinate, mai ales turnul **40**, aşezat diagonal.

Fotografia reprodusă în fig. 42 s'a luat din punctul însemnat cu sageata la 15 (pl. II), care e cu 4½ m. deasupra nivelului curţii, adică cu vreo 5 m. deasupra podelei din hala **44**. Până acì ajunsese îngroparea castelului! Nivelul dela început al molozului se poate deduce după înălţimea de acum a zidului din faţă, căci ajungeà, mai înspre fund, până la locul pe care îl arată păzitorul din fund cu braţul său stâng.

Hala întreagă erà la început boltită: pe stâlpii mijlocii, construiţi din pietre cioplite, se sprijiniau arcuri, tot de piatră. Unele din pietrele pătrate au semne de cioplitori. Construcţia arcurilor e de cărămizi. De acelaş ma-

terial erau și cele două bolți longitudinale în formă de butoaie. Baza celei din fund se cunoaște bine, mai ales pe peretele cel înalt din partea dreaptă, care se lățește în jos, formând pante și trepte. Celălalt zid e de piatră necioplită.

Când am descoperit hala, arcul ce se vede în fotografie, în fund, lângă peretele transversal, nu mai existà. Asemenea lipsià și capătul arcului prim de dinainte, care se aflà în partea de miazăzi. Pentru apărarea celorlalte arcuri și pentru a mări puterea de rezistență a ruinei liberate de moloz, nu numai că am înlocuit sau întregit arcurile cari lipsiau, ci am construit și aci, din materialul existent, ca și în alte părți ale castelului, stâlpi proptitori și am făcut întregirile necesare. Pe lângă arcurile amintite, se mai văd în fig. 42 și următoarele construcții de conservare: în partea de miazăzi a altarului, puternicul stâlp care proptește zidul suspendat (lângă stâlp se vede mâna gardianului), apoi stâlpul mai dinspre fund, în partea de miazănoapte a altarului, și o parte a peretelui transversal pe care stă gardianul.



Fig. 42. Vedere în hala de sus, 44.
(Fotografie din a. 1901, dela pt. 15, pl. II).

Hala **44**, pe care vom numi-o de aci înainte «cea de sus» servește acum pentru adăpostirea celei mai mari părți din pietrele cioplite scoase din moloz în cantități mari și de forme diferite. Pentru închiderea halei s'a construit o poartă mică.

Cămăruța **46**, care se află lângă hală și are o înălțime numai de 1 $^1/_2$ m., erà, la început, deschisă. După îndepărtarea molozului ce o îngropà, s'a dovedit însă că erà închisă cu un zid subțire de cărămizi și se întrebuințà ca criptă. Când a fost deschisă (în anul 1896), s'a aflat, sub o les-

pede grea, despicată deacurmezişul în două, scheletul unui bărbat puternic, cu capul îndreptat spre nord şi picioarele spre sud. Se cunoaşteà bine că sicriul fusese astupat mai de mult din toate părţile cu pământ bătut. Din sicriu mai rămăseseră numai câtevà bucăţi. S'a mai găsit şi o copcie mică de alamă. Mormântul pare a mai fi fost odată descoperit.

Wilhelm Schmidt da cu părerea că rămăşiţele cadavrului din acest mormânt ar puteà fi ale lui Petru Dévay, comandantul trupelor auxiliare ardelene ale lui Ştefan Vodă Tomşa. Pe acest Dévay îl omorîse însuş Ioan II Eraclide Despot. După altă versiune cadavrul acesta ar fi al lui Timuş Chmelnicki, căpetenia Cazacilor, care-şi pierduse vieaţa în anul 1653 pe Câmpul Şanţurilor. Paul de Alep spune însă, în descrierea memorabilului asediu dela 1653 (1), că Gheorghe Vodă Ştefan a dat voie asediaţilor, cari plecau din cetate, să iea cu ei corpul căpeteniei lor moarte. Apoi, după spusa lui W. Schmidt, Chmelnicki erà tânăr, mic şi otova, pe când scheletul se vede a fi fost al unui bărbat în etate de vreo 40 de ani şi având o înălţime mai mult decât mijlocie.

Cămăruţa aceasta erà (abstracţie făcând de subparaclisul 43, care a putut servì, ocazional, de criptă, fără să se fi aflat însă cadavre în el) un loc mai deosebit de îmmormântare în castel. De aceea trebue să admitem că cel îngropat acì a fost în tot cazul o persoană distinsă şi foarte importantă. Scheletul a fost reîngropat în cimitirul oraşului, punându-i-se la mormânt o inscripţie potrivită.

In colţul îndreptat spre curte, între camera 46 şi încăperea 47, se aflà o tablă de marmoră, care a putut să aibă şi o inscripţie. Această tablă, după descoperire, s'a pulverizat aproape cu totul, de sigur în urma influenţei de mai demult a focului. Din cadrul de piatră cenuşie sculptat al ei s'a mai păstrat un colţ, dar şi acesta foarte defectuos.

Incăperile 47, 48 şi 49, accesibile direct din curte, erau boltite. Ele au suferit mai multe reconstruiri şi întăriri (a se vedeà secţ. **C-D**, pl. II, **L-M**, pl. III şi **Q-R**, pl. IV). Intr'un colţ al odăii 47 se văd temeliile şi gura de horn a unui cuptor. Camera 48 aveà o scară spirală, care duceà din curte direct la etaj. Se poate ca peste camera aceasta să fi fost o tindă, din care se puteà ajunge atât în odaia învecinată cât şi în coridor şi în odaia din etaj a turnului 39. Odaia aceasta aveà, după cum s'a mai amintit, o fereastră îndreptată spre miazăzi şi erà astupată până la parapetul acesteia. Din ea se puteà coborî în încăperea ca o pivniţă descrisă mai sus.

Odaia cea mare, însemnată cu 49, fără ferestri şi cu zăvor mare pe din lăuntru, a fost în mai multe rânduri reclădită. Pragul de piatră dela uşa sa mai există încă. Pe pereţi se observă, în multe locuri, tencueala netedă

---

(1) J. Fleischer, Zur Geschichte von Suczawa, pag. 13. In privinţa lui Petru Dévay, a se vedeà şi W. Schmidt, Johannes Jacobus Heraclides, pag. 31.

și pe aceasta urmele legăturii cu tavanul boltit. La peretele din fund e adaus un arc lat de zid (a se vedeà și fig. 35, pag. 47, în care e indicată, în dreapta, jos, o parte din acest arc cu fața din afară). Se poate ca sub aceasta să fi fost o poartă de ieșire, astupată ulterior cu zid; se poate însă să fie numai un arc de ușurare (secț. **I-K**, pl. III).

Incăperea întinsă **50** erà, în raport cu curtea internă, subterană și servià, de sigur, ca magazie, depou, etc. Spre curtea aceasta sunt ferestre de pivniță, ale căror încadrări de piatră, bine lucrate, se află, în parte la locul lor (a se vedeà secț. **A-B**, pl. II, și **S-T**, pl. IV). La **o** erà o scară de ieșire cu trepte în mărime de 22×35 cm. Scara aceasta trebue să fie posterioară, căci, sub ea, se află o fereastră de pivniță, la care nu s'ar mai fi putut ajunge după construirea scării.

O altă ieșire largă, probabil cea dintâi, așezată tocmai în fața portalului **18**, se află la **52**. Și aci s'au făcut însă unele schimbări de construcție. Se pare că în locul acesta a fost o rampă, întărită prin grinzi așezate în mod neregulat, ale căror găuri din zid se mai pot încă vedeà. Pe rampa aceasta puteau să pătrundă trăsuri mai mici până în hală.

La început hala erà mai lungă. Ea se află cu trei metri mai jos decât nivelul curții din lăuntru și aveà și un perete transversal, adaus mai târziu și întărit în mai multe rânduri, în care erà zidită și o coloană octogonală de piatră. După cum s'a amintit mai înainte, o parte din peretele transversal al odăii **51** s'a surpat.

Hala aceasta de vest sau de jos erà împărțită, ca și cea de sus, de est, prin stâlpi cu arcade, cevà mai joase, cu semne de cioplitori pe ele, în două jumătăți longitudinale, cari, cel puțin în parte, erau boltite cu cărămizi, cum sunt, în unele locuri, și acum (a se vedeà fig. 43). La zidul cel lung se văd contraforți de piatră pentru arcade puternice, cari se întindeau peste lățimea întreagă și aveau să supoarte de sigur pereții transversali ai parterului. Intr'un loc se văd și găuri de grinzi la înălțimea tavanului.

La capătul de miazăzi al halei — care e separat în câtvà de picioarele puternice ale unor stâlpi — boltitura de cărămidă e conservată încă binișor. Pentru conservarea ei a trebuit însă să se construească mai mulți stâlpi și arcuri de sprijin. Incăperile așezate peste boltitură, în parter sau etajul prim, trebue să fi fost cu boltituri și împodobituri bogate, căci aci se aflau, între altele, numeroase nervuri de bolte lucrate în stil gotic curat, cu secțiuni transversale în formă de pere și pietre sprijinitoare împodobite cu blasoane și alte ornamente (v. fig. 58 și 59, pag. 71 și 72). Alipiți de hală, înspre curtea castelului, sunt doi stâlpi de piatră necioplită **q**, cari au, puțin peste nivelul curții, o boltitură. Al treilea stâlp, desemnat în plan, servià numai ca margine pentru rampă.

Ilustrația 43 a halei **50** s'a făcut din punctul **16**, pl. II. In față de tot se vede capătul zidului **p**, care se află în colț, între peretele transversal de



Fig. 43. Vedere în hala de jos 50.
(Fotografie din a. 1901, dela pt. 16, pl. II).



Fig. 44. Vedere în curtea din lăuntru a castelului, în cursul lucrărilor de curățire.
(Fotografie din a. 1901, dela pt. 17, pl. II .

miazănoapte și între zidul vestic din afară. La dreapta, în față, un zid construit pentru conservarea ruinei. In fund de tot, unde se vede gardianul, înălțimea până la care a fost îngropat castelul, anume — socotind-o până la podeală — de peste 6 m.

Fig. 44 ne oferă o vedere în încăperea **49** și în o parte a încăperii **48**, apoi în curtea din lăuntru a castelui, în care molozul zace pe alocurea încă în movile întregi. Tot aci, în fund, se vede biserica Mirăuților, pe deplin reconstruită în exterior. In ilustrație se mai poate vedeà și strada cu un coborîș cam repede a Mirăuților, din care se desface, înspre privitor, drumul serpentin, de călărit și de picior, care duceà la podul ce se presupune a fi existat peste gârla Cacainii și, de aci, la castel.

In secț. **O-P** (pl. IV) arcul de deasupra ușii care dă în cămara **48** are direcția opusă arcului pe care îl arată fotografia. Aceasta provine din faptul că, deteriorându-se arcul ce se vede în ilustrație, s'a ivit necesitatea de a întinde, înspre capătul de jos al acestuia, un arc sprijinitor, care e tocmai cel desemnat în secț. **O-P**, pl. II.

Cisterna.

Ca fiecare casă sau palat din evul mediu, orice castel aveà în curte puțul trebuitor, împodobit de regulă foarte frumos. După îndepărtarea molozului din curtea castelului cetății dela Suceava, m'am apucat numai decât să caut puțul presupus ca existent și aci. Incordarea-mi erà cu atât mai mare, cu cât tradiția vorbià de o fântână adâncă de mai mulți stânjeni, ce s'ar fi aflat odinioară în cetate.

Cercetările, făcute cu cea mai mare îngrijire, n'au dus însă, cu regret constat, la rezultatul dorit. Adevărat că am dat de o adâncitură în formă de fântână. Aceasta s'a dovedit însă, după ce a fost curățită până la adâncime de 4 m., unde s'a dat de pământ sănătos, că nu erà decât un simplu basen pentru strângerea apei, adică o cisternă: **54** (pl. II), cu diametru relativ mare, de 5 m. Nu s'a împlinit deci — cel puțin până acum — așteptarea de a puteà scoate obiecte bogate și pline de mister din adâncimile unui puț astupat de veacuri. De altminteri, după cum s'a amintit dejà mai înainte în mod documentat, nu e probabil ca un puț din curtea castelului, oricât de adânc, să fi putut da apă destulă.

Cisterna, în care nu s'au aflat de loc lucruri de vreo importanță, a trebuit să fie descoperită, dar bine împrejmuită. Peste ea trece podul **55**, de piatră necioplită, conservat încă bine, în formă de arc, și având o lățime de $1^1/_3$ m. (a se vedeà secț. **A-B** și **C-D**, pl. II). Mijlocul lui erà cu 30 cm. sub nivelul curții. Grosimea-i erà: la mijloc de 60 cm., la picioare de 80 cm., întinderea deschisă de 4.5 m., iar înălțimea de 1.5 m. Podul se sprijinià pe un

grătar de stejar, acum aproape de tot putrezit, făcut din grinzi 40×40 cm., prinse bine în mortar. Podul acesta poate să fi fost construit în cisternă pentru a se puteà sprijinì pe dânsul coridorul sau pentru a se câştigà pământ resistent după o eventuală astupare totală sau parţială a cisternei. Se poate să fi servit, în legătură cu temeliile învecinate **m**, ca bază pentru vreo construcţie, care se răzimà pe el (lărgirea coridorului din etaj).

Conductele de apă din cetate.

Din cele expuse până aci, cetitorul a putut să observe adeseori că pentru scurgerea apei de ploaie şi a celei pentru uzul zilnic, de sigur şi pentru fecalii, s'a avut o grije deosebită. Scurgerea aceasta se făceà pretutindeni prin nişte scocuri largi, acoperite cu lespezi de piatră. Scocuri de felul acesta, cari se află tot în poziţia lor cea veche şi au, în cele mai multe cazuri, o înclinare însemnată, s'au descoperit de pildă în mica încăpere de lângă **r**, alăturea de rondelul **11**, în colţul **s**, între rotunzirea încăperii însemnate cu **16** şi între partea de zid drept alipit, în partea sudvestică, afară de turnul **40** (**t**), în pivniţa turnului **39** şi în alte locuri. Cu asemenea scocuri sau canaluri am mai făcut cunoştinţă la **g**, **h**, **j**, **k**, **l** şi la clădirile **33**, **34** şi **35**. Legătura între scocuri se făceà prin ciubuce (fălţuire). A se vedeà fig. 45.

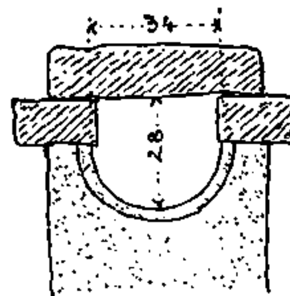


Fig. 45. Scocuri de piatră pentru apă: 1/20 din mărimea naturală.

MATERIALUL DE CLĂDIRE
ȘI OBIECTELE GĂSITE

Molozul.

Molozul scos se găsià aproape pretutindeni în mai multe pături și se compune mai ales din pietre și bucăți de cărămizi, din rămășițe de mortar și bucăți de zid. Marea lui cantitate — aproape până la o înălțime de 6 m. — arată că avem a face cu clădiri de o respectabilă mărime, cari parte s'au surpat, parte au fost dărâmate. Aceasta s'a făcut în deosebi mai târziu, spre a se procurà material cât mai ieftin de clădit. In curtea exterioară a cetății se găsesc pături de moloz cari conțin mai mult sau mai puțin pământ. Potrivit cu înălțimea, dăm și de însemnate și diferite pături cu oase de animale mici (paseri, pești), cenușe, cărbuni și alte rămășițe, apoi de pături cu urme de foc, așezate, în cele mai multe cazuri, pieziș. Urme de focuri anume puse, cari au bântuit, pustiind cetatea, se pot vedeà în multe locuri. Massele de moloz sunt de regulă așà de consistente, încât molozul aruncat pe coasta de către miazănoapte a cetății, ales materialul mai greu, care s'a rostogolit până în vale, a fost cărat și se cară cu sute de căruțe, spre a servì la pietruirea stradelor din Suceava.

Resturi de cadavre.

Când am vorbit despre cămăruța **46** a castelului, am amintit de cadavrul îmmormântat acolo, care a fost de sigur al unei persoane de seamă. Cu prilejul acela, am emis părerea că și subparaclisul **43** a putut servì ca loc pentru îmmormântare. In cazul acesta poate fi vorba numai de membri ai familiilor domnitoare, pentrucă încăperea aceasta trebue socotită ca ținând de clădirea sfințită. Știm apoi că majoritatea Domnilor din timpurile vechi și mai nouă își au locul de odihnă în biserici mari, cât mai sigure, în cari adesea ei și-au pregătit mormintele încă fiind în vieață. Așà găsim: în fosta catedrală episcopală din Rădăuți, mormintele lui Bogdan I și ale unora din urmașii săi, în vestita mănăstire dela Putna, pe ale lui

Ştefan cel Mare şi ale membrilor familiei sale ş. a. m. d. — O eventuală îmmormântare a unor persoane din familia domnitoare în paraclisul cetăţii dela Suceava trebuià să fi fost deci totdeauna provizorie. Un mormânt în toată forma a fost probabil bolta, evident reclădită, din dosul zidului **b** (pl. II), amintită dejà la pag. 38, în care se puteà ajunge prin curtea anterioară **14**. Faptul pare a se dovedì prin cărămida (fig. 70, **e**, pag. 76) găsită în apropierea acestei cavităţi, care aveà o inscripţie ce începeà cu o cruce, prin resturile de pantofi şi o mică monetă moldovenească găsită acolo.

Afară de cadavrul amintit, s'au mai aflat, cu prilejul săpăturilor, rămăşiţe şi dela alţi mulţi morţi, cari, adevărat, în cele mai multe cazuri, nu erau îmmormântaţi la o adâncime mai mare. Numărul lor e de aproape 80, fără a socotì cadavrele ce vor fi rămas ascunse în porţiunile de teren necurăţite pe deplin (**2** şi **3**, pl. II) din curtea exterioară a cetăţii sau sub terenul neexplorat încă, precum şi în unele locuri din şanţul cetăţii. Se mai poate apoi ca unele cadavre să se fi surpat şi să se fi îngropat odată cu terenul părţii nordice a cetăţii.

Astfel cetatea poate fi socotită ca un adevărat cimitir, însă nu în timpul de înflorire al ei, ci după ce a fost părăsită şi, în parte, dărâmată. Aceasta o dovedeşte şi faptul amintit că, în multe cazuri, cadavrele au fost găsite la o mică adâncime sub suprafaţa molozului, care s'a aşezat peste ele numai cu timpul, deoare ce el lipsià la început. O anume îmmormântare regulată s'a constatat la cele opt cadavre desgropate la 1902 în colţul **a** al încăperii **12**. Acestea erau aşezate în două rânduri, ce se încrucişau. Impreună cu ele s'au găsit numai potcoave de cisme şi rămăşiţe de încălţăminte.

Trei schelete omeneşti zăceau direct pe grinzile de stejar, descoperite în 1901, cari serviau ca sprijin pentru piciorul de miazănoapte al podului întins peste cisternă. Oasele lor erau dejà foarte putrezite. Pe sternul unui schelet se aflà un amulet (a se vedeà pl. X, partea dreaptă, fig. a doua, sus) de stofă, pe care erà o broderie de fire de metal, acum oxidate, având o mărime de 7×10 cm. Broderia reprezintă o cruce latină şi pe ea o cunună sau o coroană de spini. In partea de jos a ramurii verticale a crucii sunt literele J. H. S., lucrate mai mare. Totul e încadrat cu un ornament în formă de ghirlandă. Se înţelege că îmmormântarea celor trei cadavre s'a putut face acì numai pe timpul când cisterna erà astupată şi nu se mai puteà întrebuinţà.

Inainte încă de desgroparea celor patru stâlpi dela **30** s'a dat, în partea de miazănoapte a lor, la o adâncime de un metru, de 14 cadavre, aşezate în jurul unui stâlp de lemn. Alte obiecte sau resturi de sicriuri nu s'au aflat. In anul 1902 a fost desgropat, în acelaş loc, spre răsărit dela zidul **31**, un alt schelet omenesc. Se impune deci întrebarea: nu cumvà există vreo legătură între cadavrele aflate şi aceşti patru stâlpi şi nu cumvà

stâlpii aceştia sunt dela vreo spânzurătoare massivă, aşezată aci şi pentru a îngrozi.

In apropierea blocurilor căzute din turnul **37** s'au aflat, încă din anul 1898, patru schelete, înmormântate în mod neregulat, iar în anul 1901 s'a găsit, lângă turnul **38**, în colţul de către camera de gardă, un sicriu construit din scânduri groase, bătute cu cuie lungi, conţinând oseminte omeneşti, dar fără alte obiecte.

In apropierea zidului celui mare de apărare, cam pe locul însemnat cu **u**, s'au aflat, la o adâncime mică, în moloz mai vechiu, patru schelete, aşezate neregulat, spre **24** un al cincilea şi, în fine, chiar lângă **24**, sub o lespede mai mare, aproape de suprafaţă, încă două cadavre.

Cea mai mare parte din cadavre, şi anume treizeci, eră aşezată în mod neregulat, pe spaţiul îngust dinspre punctul **h**. Numai în două cazuri s'au găsit pe lângă ele resturi de lemn şi cuie. Tot aci s'au mai desgropat, în anul ultim al lucrărilor, 1903, încă trei schelete.

Unele din aceste cadavre vor fi dela cei ce şi-au găsit moartea, luptând ca prieteni şi duşmani, în cetate, unde au şi fost îngropate. Nu e exclus apoi ca altele să fie din timp mai nou, poate chiar rezultat al vreunor crime, ori să fi fost aduse din oraş, în timpuri de epidemii, pentru a fi aşezate într'o groapă comună.

Toate rămăşiţele acestor numeroase cadavre au fost din nou înmormântate în partea ortodoxă a cimitirului orăşenesc.

Zidurile cetăţii.

Zidurile cetăţii erau construite, după cum se vede lămurit şi din fotografiile date ca ilustraţiuni, în cea mai mare parte, din piatră necioplită. Cariere de astfel de piatră sunt în apropiere, mai ales la capătul pantei **Q** a platoului (fig. 4, pag. 8), dela cetate spre nordest, în imediata apropiere a râului Sucevii, apoi în văguna laterală **T** a gârlei Cacaina (1). Pentru a distribuì în mod egal presiunea în ziduri, s'au aşezat, în multe locuri, legături de lemn, acum, în mare parte, putrezite.

Colţurile ca şi stâlpii liberi şi legăturile arcurilor s'au construit adesea din piatră cioplită. Scările, cel puţin o parte din ele, cadrele uşilor, nervurile bolţilor ş. a. au fost deasemenea construite din piatră. Boltirile se făceau de regulă din cărămizi şi din tuf uşor, cum eră cea dela paraclis, ceeace s'a dovedit prin numeroasele bucăţi de piatră de acest soiu, găsite în molozul din camera **48**. E ştiut apoi că cupolele multor biserici or-

(1) Sub podul oraşului de peste Cacaina, pe drumul spre Bosanci, se mai văd încă, pe fundul gârlei, straturi puternice de stâncă.

todoxe din Bucovina, ca de pildă cea din Rădăuţi, s'au construit întrebuinţându-se şi tuful. Aceasta spre a micşorà cât mai mult apăsarea pe zidurile de rezistenţă. La construiri ulterioare de ziduri se întrebuinţează şi cărămizi pentru pereţi.

Felul cărămizilor şi mortarul.

Cărămizile sunt de format mare şi mic: cele dintâi cam de mărimea obişnuită şi acum în Austria (29, 14, $6^1/_2$ cm.), cele din urmă, întrebuinţate mai ales la boltituri, cu mult mai mici, având în termen mediu dimensiunile 24, 13 şi $4^1/_2$ cm. E de observat că formatul cel mic se întrebuinţă aproape excluziv la bolţile dela cupolele bisericilor şi mănăstirilor mai vechi. Astfel de cărămizi se fabricau, după cum dovedesc multele exemplare aflate, în cărămidăria părăsită a lui Wolosczuk de pe cursul superior al Cacainii (unde s'au descoperit şi ţevile unui apeduct vechiu).

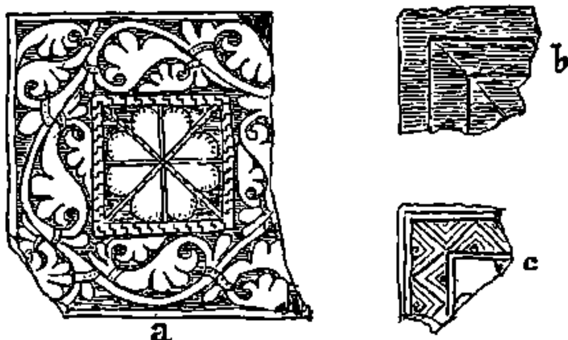


Fig. 46. Plăci pătrate ornamentate: 1/10 din mărimea naturală.

Materialul pentru cărămizi erà în general foarte bun, cum a fost şi cel întrebuinţat pentru ţevile dela apeduct, despre cari s'a vorbit amănunţit mai înainte. Multe din cărămizi au pe una din feţele lor late nişte şenţuleţe (impresate cu degetele pe pământul încă nears), făcute în scop de a obţineà o împreunare mai intimă între cărămizi şi mortar. Felul acesta de cărămizi se va fi întrebuinţat mai cu seamă la pavarea coridoarelor.

La pardosire se întrebuinţau, pe lângă cărămizile obişnuite, plăci pătrate, rombice, exagonale, etc. Cărămizi smălţuite de felul acesta, între cari unele pătrate, cu frumoase ornamente, se întrebuinţau şi pentru căptuşirea pereţilor (1).


Fig. 47. Cărămidă cu smalţ verde: 1/5 din mărimea naturală.

In fig. 46, a se reproduce o astfel de placă, c'o bogată ornamentaţie romanică, având un perimetru de 40 cm. Desemnul apare cam neregulat, dar e lucrat fluent, cu mâna liberă. Fondul e verde închis, iar ornamentaţia vegetală de smalţ verde deschis. Fragmentul din placa b prezintă

(1) Biserica clădită de Ştefan cel Mare la anul 1488 în comuna Sf. Ilie, aproape de Suceava, are încă în altar o pardoseală făcută de cărămizi rombice cu smalţ verde. — Cornişa de piatră, în formă de brâu împletit, dela casa de locuit din Zamca, e cuprinsă între două rânduri de cărămizi smălţuite.

un desemn simplu liniar și nu e smălțuit. Placa c aveà desemn geometric, linii brune, smalț galben-verde și, în câmpul mijlociu, un ornament.

Fig. 47 reprezintă un fragment dintr'o cărămidă smălțuită verde, având o grosime de aproape 5 cm. Pe suprafața ei a fost desenată, pe când erà încă crudă, de sigur ca jucărie, figura unui câine aplecat spre pământ. Resturi de cărămizi cu smalț galben-brun s'au aflat foarte multe în moloz.

Mortarul erà preparat cu var gras. El conține de multe ori un adaus de nisip din cărămizi pisate și e, aproape pretutindeni, de o mare consistență.

Acoperirea și forma clădirilor.

Printre cărămizile cele multe și de forme atât de variate nu s'au aflat rămășițe de olane pentru acoperiș ; s'au găsit însă, pe lângă câtevà resturi de tablă de plumb, foarte multe fâșii de tablă de aramă, având o grosime de vreun mm. Trebue deci să admitem că clădirile n'au fost acoperite cu olane, ci numai cu șițe sau dranițe—obișnuite și acum—și cu tablă de aramă. Aceasta din urmă se va fi întrebuințat pentru acoperirea unor suprafețe mai mici de acoperișuri. Faptul că săpăturile n'au scos la iveală bucăți mai mari de tablă de aramă, e a se atribuì, negreșit, împrejurării că materialul de felul acesta, considerat în timpul acela ca foarte prețios, a fost cărat îndată după dărâmarea cetății sau a fost întrebuințat pentru alte scopuri, poate chiar și pentru batere de monete.

După cum rezultă din numeroasele resturi de tencueli de pereți frumos pictate, în afară de paraclis, cu zugrăvelile sale de sfinți, au mai avut și alte odăi alese decorațiuni pe pereți și tavane. Diferitele plăci cu bogată ornamentație, descoperite în număr foarte mare, arată nu numai că odăile aveau căminuri foarte frumoase, dar și că unii pereți erau căptușiți cu atari plăci. Toate acestea dovedesc că cetatea a fost, pe când servià încă de reședință, mai ales pe timpul Domnilor mai însemnați și mai bogați, ca Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Despot Vodă și Vasile Lupu, adică în sfertul dintâiu și în jumătatea a doua a secolului al 15-lea, apoi pe la mijlocul secolului al 16-lea și în sfertul al doilea al secolului al 17-lea, nu numai un castel puternic, aproape inexpugnabil, ci și o clădire foarte bună de locuit, bogat împodobită și pompoasă. Scriitorii nu i-au transmis deci în zadar lauda, ca vestea ei să treacă hotarele Moldovei.

Numeroasele și variatele descoperiri, despre cari vom vorbì mai încolo, sunt o mărturie vie despre vieața de odinioară din cetate.

Reconstruiri.

S'a arătat mai înainte, de câtevà ori încă, că în multe locuri ale cetății s'au făcut reconstruiri însemnate, parte din considerațiuni strategice, parte

spre a preveni anumite surpări, dărâmări și deteriorări firești. Deasemenea pentru a mări comoditatea și a face mai plăcute încăperile de locuit. Ce privește întinderea relativă a acestor reconstruiri, cetatea dela Suceava trebue să fi ocupat, din acest punct de vedere, un loc de frunte între multele cetăți ale evului mediu.

Pietri arhitectonice.

Afirmațiunea de mai sus despre repețite reconstruiri, ca și faptul că cetatea și-a primit forma ei din urmă încetul cu încetul, prin preschimbări efectuate în cursul timpului, își găsește confirmare cu deosebire în impre-



Fig. 48. Pietri sculptate depozitate în hala de sus 44. Fotografie din a. 1901).

jurarea că pietrile sculptate și ornamentate, aflate în moloz în deosebite locuri și scăpate din norocire dela înstrăinare, se prezintă în cele mai felurite forme și variante de stil, mai ales în cel gotic de mai târziu și în cel din prima epoca a renașterii. O simplă privire asupra fig. 48, care ne arată o parte din pietrile sculptate depozitate în hala de sus **44,** precum și asupra fig. 38 (pag. 52) e suficientă spre a întări afirmațiunea de mai sus.

In adevăr, afară de pietrile pătrate, cari au, uneori, un volum de o jumătate metru cubic și se găsesc la colțuri, stâlpi, etc., și afară de pietrile așezate la baza stâlpilor de porți, spre a-i ferì de lovirea osiilor dela cară, de pietrile puse la talpa bolților și la arcuri, dăm, în ilustrațiile ce urmează mai

jos, în formă geometrică și cu arătarea dimensiunilor, diferite pietri caracteristic sculptate, din cele ce se găsesc în hala de sus a castelului și mai multe din cele depuse în muzeul din Suceava.

Acestea sunt pietri de încadrare, cu fine baghete gotice, pentru uși și ferestre (fig. 49 *a, b, c* și *d*). In piatra *a* este o gaură, iar în

Fig. 49. Pietri de încadrări, cu baghete gotice: 1/20 din mărimea naturală

piatra *d* mai multe, pentru zăbrele de fier. Piatra din urmă a fost găsită la **33** (pl. II) și poate să fie dela vreo fereastră a paraclisului). Tot pietri pătrate pentru încadrări de uși și ferestre sunt și cele din fig. 50 *e, f* și *h*. Piatra *f* are o gaură rotundă, verticală. Mica bucata de încadrare *g* e de marmoră albă și

Fig. 50. Pietri de încadrări, sculptate în stil gotic.

a fost desgropată în anul 1902, în partea nordestică a curții din afară. Mai amintim: o arcadă simplă gotică (fig. 51), cu semnul cioplitorului; resturi dintr'un grațios traseu gotic (fig. 52); capitelul unui mic stâlp în stilul renașterii, care poate fi stâlpul mijlociu, de piatră, dela vreo fereastra

dublă (fig. 53: aflat spre miazănoapte dela paraclis și lucrat foarte curat în piatră moale, de nisip); o cornișe simplă gotică (fig. 54); un profil mic în stilul renașterii (fig. 55); pietri cioplite, provenind dela stâlpi gotici sau

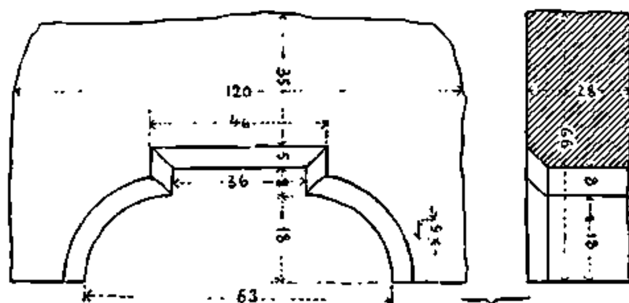


Fig. 51. Arcadă gotică de fereastră: 1/20 din mărimea naturală.



Fig. 52. Resturi de traseu gotic: 1/20 din mărimea naturală.

moldo-bizantini cu mici coloane, aceștia mai toți sparți (fig. 56 — *k* și *l*, amândouă cu semnul cioplitorului); mici coloane cu capiteluri sub un capitel masca unui orangutan (fig. 57 *m, n* și *o*) găsite în hala de jos (**50,**

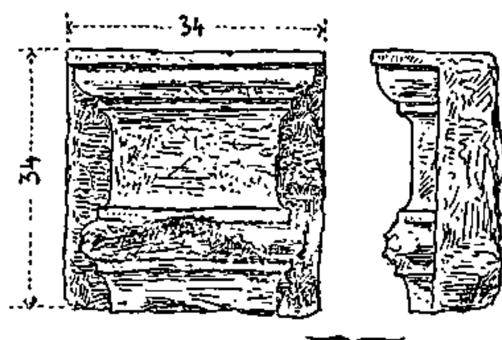


Fig. 53. Stâlp în stilul renașterii: 1/10 din mărimea naturală.

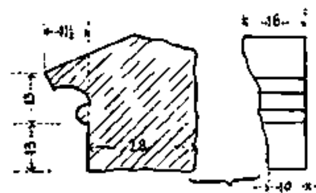


Fig. 54. Cornișe gotice: 1/20 din mărimea naturală.

pl. II); nervuri gotice de bolți, împodobite, la punctul lor de împreunare, cu blasoane (leu și rozetă), găsite tot în hala de jos, anume în încăperea despărțită în partea de miazăzi (fig. 58 *p* și *q*); cheia unei bolți, găsită în



Fig. 55. Profiluri în stilul renașterii: 1/10 din mărimea naturală.

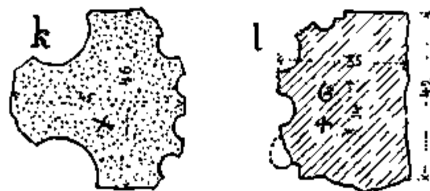


Fig. 56. Stâlpi cu mici coloane: 1/20 din mărimea naturală.

acelaș loc, la nord, în imediată apropiere de scară, o piatră lată de 40 cm., înaltă de 50 cm. și groasă de 90 cm., descoperită în anul 1900, având pe un scut stema Moldovei (fig. 59); rest dintr'un balustru (fig. 60) ș. a.

Piatra reprezentată în fig. 61 poate să fie dela vreo ușe fără canaturi, numai cu draperie.

Nu s'a putut încă lămuri la ce anume s'au intrebuințat multele

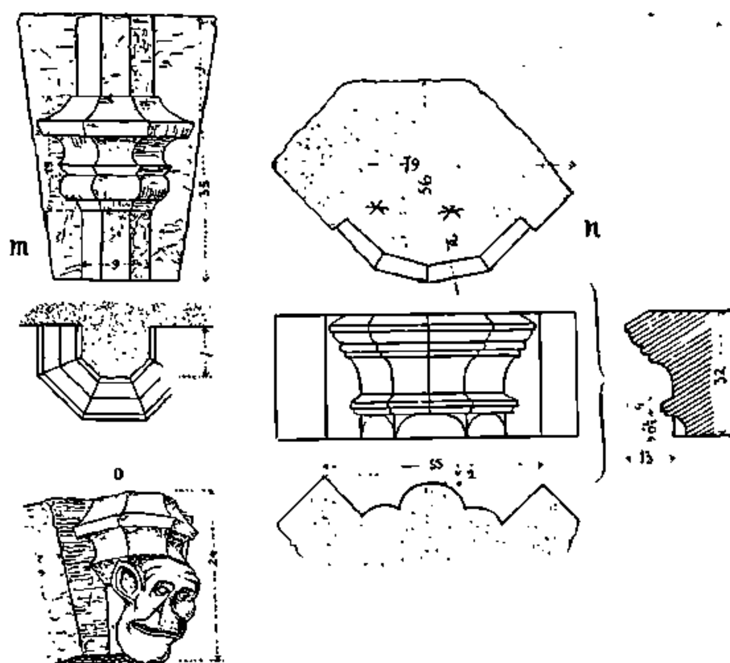


Fig. 57. Mici coloane în stil gotic, cu capiteluri: *m* și *o* 1 10, *n* 1/20 din mărimea naturală.

exemplare de plăci lungurețe de piatră, cu găuri perfect rotunde (fig. 62), descoperite mai ales în odaia **49** (pl. II).

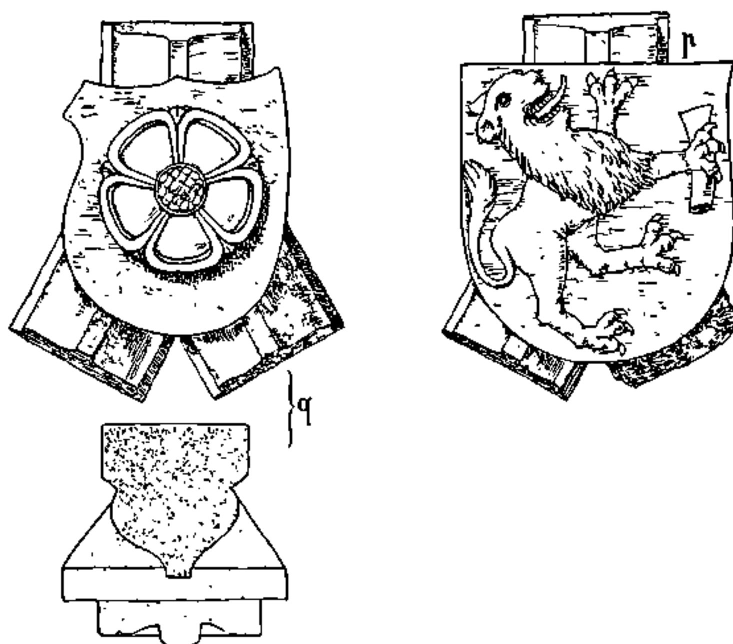


Fig. 58. Scuturi pe nervuri gotice de bolți: *p* și *q* 1/10 din mărimea naturală.

In ultimul an al cercetărilor s'au descoperit, la **33** (pl. II), trei pietri pătrate, având fiecare la câte un colț o scobitură în forma unui sfert de cilindru, așă că, punându-se potrivit una lângă alta, alcătuiau o cavitate rotundă de peste $^1/_2$ m. în diametru, sau, mai corect, trei sferturi de cilindru, căci lipsește piatra a patra. Pietrile acestea formau poate colacul sau acoperemântul vreunui puț rotund ori poate bordura zidului rotund ce se vede la clădirea **33**, în punctul *c* (a se vedeà fig. 32, pag. 47). Nelămurită e și piatra de marmoră cenușie sau de alabastru (fig. 63), cioplită și având un ornament romano-bizantin în formă de rozetă, așezat pe un fond adâncit, scobit. Piatra aceasta n'a fost găsită în cetate, ci la un cetățean din oraș; provine însă, cu siguranță, din castel, ca și alte două pietri de marmoră cu inscripții, pe cari le vom descrie mai încolo. Ea poate să fi servit la vreo încadrare.

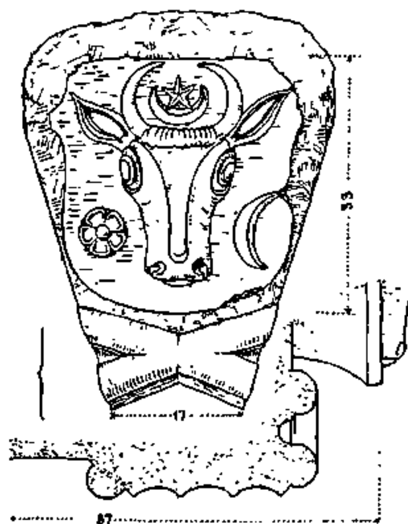


Fig. 59. Piatră cu stema Moldovei: 1/10 din mărimea naturală.

Semne de cioplitori de piatră.

Semnele de cioplitori de piatră, date în fig. 64, sunt numeroase și variate.

Despre semnul, relativ mare, no. 1, care se găsește pe o piatră sculptată, aflată în zidul estic extern al paraclisului, unde a fost așezată, după ce fusese luată dela o altă clădire (fig. 38—*n*, pag. 52), profesorul F. Ržiha crede că datează dintr'un period antegotic și că e, probabil, romanic (1). Dintre celelalte semne de cioplitor unele se aseamănă cu cele găsite de mine la bisericile Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru din Suceava (2), pe cari, tot cercetătorul amintit, le atribue frăției germane de cioplitori de piatră. Ele sunt gotice și aparțin primei jumătăți a veacului al 16-lea, ceeace coincide cu timpul de clădire al acestor două biserici.

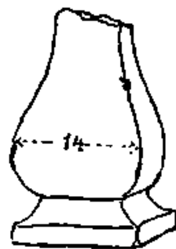


Fig. 60. Balustru.

Un semn de cioplitor de piatră, care se apropie de caracterul semnelor

(1) In Mitteilung der k. k. Zentralkommission din Viena pe 1896, pag. 100. Asemenea in Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums pe 1896, pag. 137.

(2) In Mitteilung der k. k. Zentralkommission din Viena pe 1895, pag. 123. Asemenea în Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums pe 1895, pag. 143.

2 și *19*, se poate vedeà la cadrul de piatră dela ușa de intrare a bisericii Mirăuților (1). De aci se poate deduce că construirea acestui cadru nu s'a făcut pe timpul înălțării numitei biserici, pe la finele veacului al 14-lea.

Semnul no. *2* a fost săpat pe o arcadă simplă, construită dintr'o singură bucată (fig. 51, pag. 70); semnele no. *3*, *4* și *5* se află pe pietrile zidite în peretele paraclisului (fig. 56 *l* și *k*, pag. 70), semnul no. *4* e aplicat, în aceeaș formă, și pe stâlpul porții din fig. 25 (pag. 40); semnele no. *15* *17* se văd pe contrafortul de la portalul **14,** în direcția spre încăperea **16**; semnul no. *19* e pe piatra cioplită din colțul de sus, la stânga, al unui cadru gotic de fereastră sau ușe, împodobit cu baghete încrucișate și aflat, în 1899, într'o încăpere dinaintea paraclisului; semnul no. *20* pe o piatră paralelopipedică, care probabil a fost zidită într'un stâlp al peretelui cu arcade din hala de jos **50**; semnele no. *21* și *22* se pot vedeà pe două pietri de boltă sculptate–din cari părțile ieșite în afară sunt sparte– descoperite tot în hala de jos; semnele no. *23* *26* s'au găsit pe stâlpi și pietri de boltituri în hala de jos; semnul no. *27* se găsește mai de multe ori pe pietrile cioplite, fără multă măestrie, dintr'un brâu, existent încă, pe care se razimă bolta de cărămizi a încăperii despărțite la miazăzi din hala

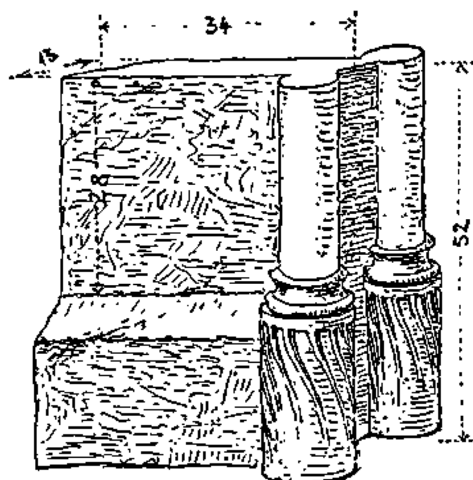
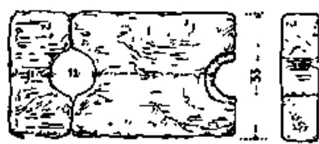


Fig. 61. Piatră dela o deschizătura în zid: 1/10 din mărimea naturală.


Fig. 62. Plăci de piatră găurite: 1 20 din mărimea naturală.

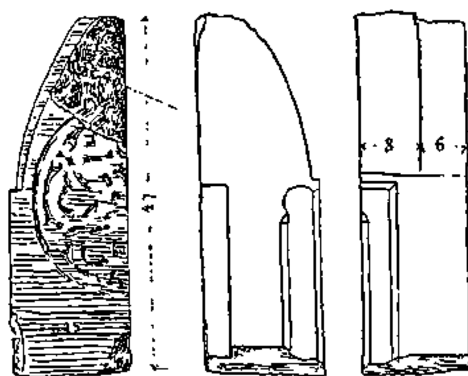


Fig. 63. Fragment ornamentat de marmoră: 1/10 din mărimea naturală.

50; semnul, ca un monogram, dela no. *28*, care e săpat foarte curat, s'a

---

(1) A se vedeà și semnul de cioplitor de la pag. 19.

găsit pe o piatră cioplită, descoperită în anul 1901, în partea de miazăzi a curții din lăuntru (fig. 65), iar ultimul semn, no. *29*, pe o piatră cio-

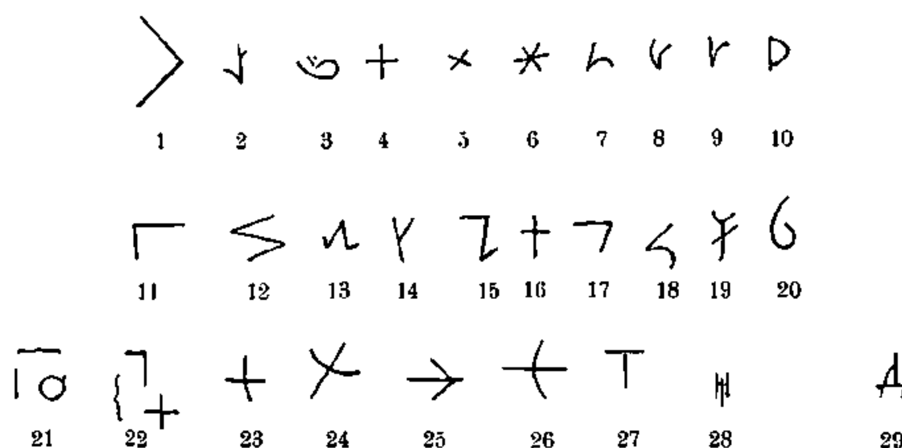


Fig. 64. Semne de cioplitori de piatra: 1/10 din mărimea naturală.

plită, încadrată în parte, care fusese zidită în colțul nordvestic al zidului **31**.

Inscripții.

Pe lângă semnele de cioplitori de piatră (1), cari reprezintă inscripții oarecum prescurtate, s'au găsit în cetate diferite inscripții, făcute mai mult sau mai puțin la întâmplare, fară însă a fi lipsite de un viu interes.

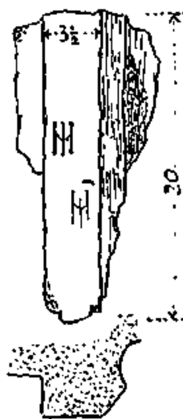


Fig. 65. Semne în forme de monogram: 1/5 din mărimea naturală.



Fig. 66. Inscripția de pe piatra unui cadru gotic de fereastră: 1/4 din mărimea naturală.

Un cadru de fereastră, bogat sculptat, care a fost aflat între porțile **13** și **17**, are, între găurile făcute pentru grilaj, inscripția bine săpată: MATHÆV CEILS A 1653, cu anul nu tocmai clar, iar deasupra cu un ornament mic în formă de scut (fig. 66).

O piatră scoasă la 1899 din turnul din afară **23** are niște semne, cari reprezintă, după cum îmi comunică arhimandritul armean Arsenie, caractere armene din secolul al 16-lea și al 17-lea « . . . NES . . » (fig. 67 — *a*). Tot un asemenea fragment de piatră (fig. 67 *b*) a fost găsit, la 1901, într'o movilă de moloz din curtea

---

(1) In privința semnelor de cioplitori de piatră, să se vadă studiul publicat de profesorul Franz Ržiha in Mitteilungen der k. k. Zentralkommission din Viena pe 1881 (fasc. 1, 2 și 4) și pe 1883 (fasc. 2 și 3), cu 69 planșe; apoi scrierea lui dr. A. Luschims von Ebengreuth, Das Admonter Hüttenbuch und die Regensburger Steinmetzordnung vom Jahre 1459, in Mitteilungen der k. k. Zentralkommission pe 1894, fasc. 4.

din lăuntru a cetăţii. In anul premergător s'a găsit, în hala de jos **50**, o piatră cu o inscripţie asemenea unui N, peste care apare o linie orizontală. De odată cu piatra 67 *b* s'au mai găsit trei pietri sparte, pe cari se pot recunoaşte fragmente de inscripţii cu caractere slave bisericeşti din secolul al 16-lea.

Un interes deosebit prezintă două fragmente de piatra de alabastru, de o formă particulară (fig. 68 *c* şi *d*), cari, cum am spus mai sus, nu s'au găsit în cetate, ci la particulari, în oraşul Suceava. Cercetările făcute au arătat însă că provin din ruinele cetăţii. Piatra a doua s'a dovedit chiar că a fost descoperită acolo pe la anul 1890, iar cea dintâi, care se aseamănă în privinţa materialului, formei şi literelor, întru toate cu cealaltă şi a fost întrebuinţată vreo 80 de ani la proprietar ca piatra pe varza, provine, de sigur, tot din cetate. Posesorul a dăruit-o muzeului din Suceava. Inscripţia săpată pe piatra cea mai lungă, ovală, n'a putut fi descifrată până acum. Specialiştii o socotesc arabă. Inscripţia de pe piatra a doua, mai



Fig. 67. Resturi de inscripţii armene.

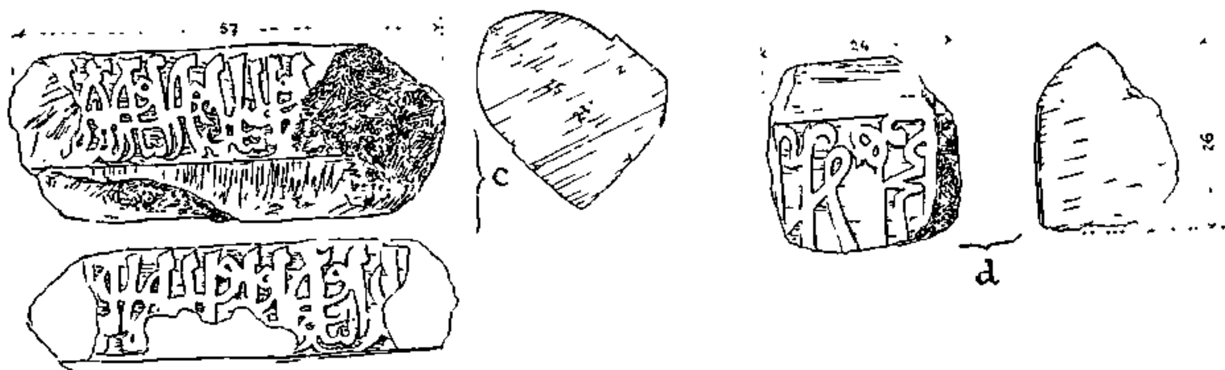


Fig. 68. Pietri de alabastru, cu inscripţii arabe: 1 10 din mărimea naturală.

scurtă, e de sigur arabă, având înţeles deplin. Profesorul Ahmed Saadeddin Effendi din Viena a cetit-o astfel: *„Lâ i lâhe illâ huwa-l hajj] ull qujjum"*, adecă: «Numai Dumnezeu există de veci (şi) neschimbat» (1).

Ce scop constructiv sau ornamental au avut aceste două pietri, nu s'a putut stabilì până acum.

Sunt şi cărămizi cu inscripţii. Cea dintâi asemenea inscripţie s'a descoperit îndată după începerea săpăturilor pe o cărămida arsa, groasa de 5 cm., de format mic (fig. 69). Dintre literele săpate se mai văd numai A. D. (Anno Domini?) şi se poate cetì desluşit anul 1596.

(1) Cuvintele acestea formează versul al 256-lea din sura a 2-a a Coranului. Kozak, Steininschriften aus der Bukowina, pag. 152.

Un număr însemnat de cărămizi, de un format mai mare, având pe fețele longitudinale, cu o lățime de $5^{1}/_{2}$ cm., inscripții slavone, cele mai multe în două șiruri, s'au găsit, printre resturi de cărbuni, la 1897, în încăperea boltită de lângă zidul de întărire **b** al portalului **14.** Craniile sau



Fig. 69. Cărămidă cu indicarea anului.

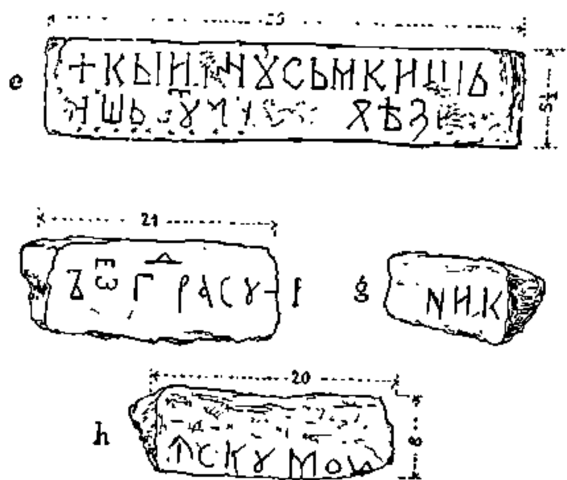


Fig. 70. Inscripții pe cărămizi.

semnele crucii ce preced unele din aceste inscripții, arată că ele s'au făcut în amintirea celor răposați sau căzuți în luptă. După profesorul J. Fleischer, inscripția de pe cărămida reprodusă în fig. 70 — **e,** este următoarea:

«Căpitanul Sămkișŭ a șăzut în cet[ate], leat 71 ... (?)»,

adecă după 1592. Inscripția aceasta a fost făcută, după cum se poate constată, pe cărămida bine tencuită, după așezarea ei în zid. E deci un așà zis grafit.

Dintre celelalte inscripții s'au mai descifrat:

« † Mihalake Găozu (?) în anul 7140»,

adică 1632, apoi:

(craniu) « † Savin U . . . . . (?)» — «a scris Isar Zugrav».

In anul 1899 s'a găsit o cărămidă cu inscripția

« . . . . . . Nicora . . . . . Iorga, 7105»,

adică 1597.

Pe fragmentul unei lulele turcești de pământ, găsită în anul 1897 (fig. 71), e însemnat anul 1511 (sau 1571) în cifre arabe.

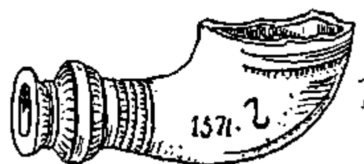


Fig. 71. Lulea cu data anului.

După aceste inscripții, dăm și câteva desemnuri, pe cari locuitorii cetății le-au sgâriat, de trecere de vreme, pe ziduri sau pe cărămizi, reamintind, cu aceasta ocazie, desemnul câinelui aflat sub smalțul unei cărămizi (fig. 47, pag. 66). Pe fața dinainte a stâlpului de çoridor **e** (pl. II), așezat lângă poarta **19,**

se vede, desemnat primitiv în tencuealá, un călăreț și, alăturea de el, un al doilea cal (fig. 72, **i**), apoi un pentagon (fig. 72, **j**) și niște figuri în formă de țintar (72, **k** și **l**), cari se găsesc odată pe o cărămidă și de două

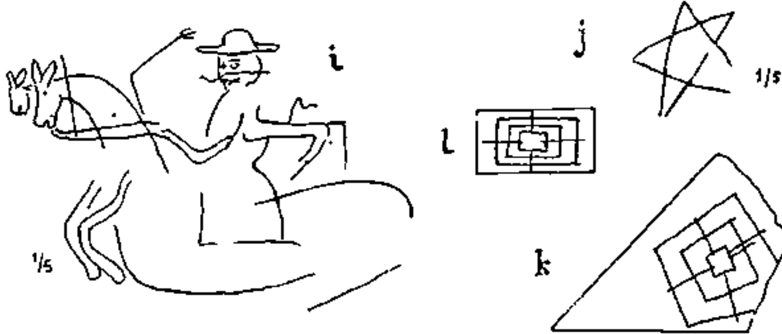


Fig. 72. Desemnuri sgăriate pe cărămizi: 1/5 din mărimea naturală.

ori pe pietri. Din aceste două din urmă, una a fost găsită în anul 1899 lângă casemata **29**, unde s'a mai găsit și o piatră pe care erau desemnate armele țerii, de bună seamă spre a fi în urmă cioplite.

Plăci pentru decorație și pentru sobe.

Vorbind de împodobirea încăperilor din castel, am relevat dejà că s'au găsit, aproape în toate părțile cetății, nenumărate plăci pentru sobe, în cele mai variate forme și stiluri, de multe ori de o pompoasă execuție. S'au aflat și foarte multe plăci nesmălțuite, apoi plăci făcute după acelaș model, unele smălțuite, altele nu. Din faptul că într'un cuptor vechiu de cărămizi din Stupca, un sat situat la o depărtare de vreo 20 km. de Suceava, s'au aflat plăci identice cu cele găsite în castel, și anume nesmălțuite, se poate deduce că o parte din aceste plăci pentru sobe au putut fi lucrate și arse în satul acesta. In cetate s'au făcut numeroase descoperiri de sgură de șmalț, s'a aflat o bucată mare de smalț de plumb, în forma figurii mijlocii de pe pl. IX (partea dreaptă) și s'au găsit fragmente de tigăi pentru topit. S'ar puteà deci admite că smălțuirea plăcilor și cărămizilor se făceà și în castel. Unele plăci tradează întrebuințarea lor pentru căptușirea pereților.

Varietatea cea mare a plăcilor, în ce privește forma, coloarea, stilul și felul execuției, se poate vedeà din figurile geometrice date în fig. 73 până la 79, precum și din planșele anexate: V, VI și VII (partea stângă). E de notat că unele din aceste plăci și din fragmentele pentru brâuri de sobe s'au dat și în planșe și ca figuri în text.

Din moloz s'au mai scos, în număr mare, niște plăci, în forma de con, cu baza mare, din afară, pătrată și deschisă, iar cu cea mică, din lăuntru, spre sobă, rotundă și închisă (fig. 73, **a**). Plăci de acestea se găsesc și azi în multe case orășenești, dar mai ales în casele țărănești din țerile muntoase (Alpi ș. a.).

Scopul lor e să dea suprafeţei totale a sobei cea mai mare întindere posibilă, pentru ca să poată radià cât mai multă căldură în localul ce trebue încălzit.

Plăcile obişnuite, de regulă plane, de cari nu se mai găseşte nici un

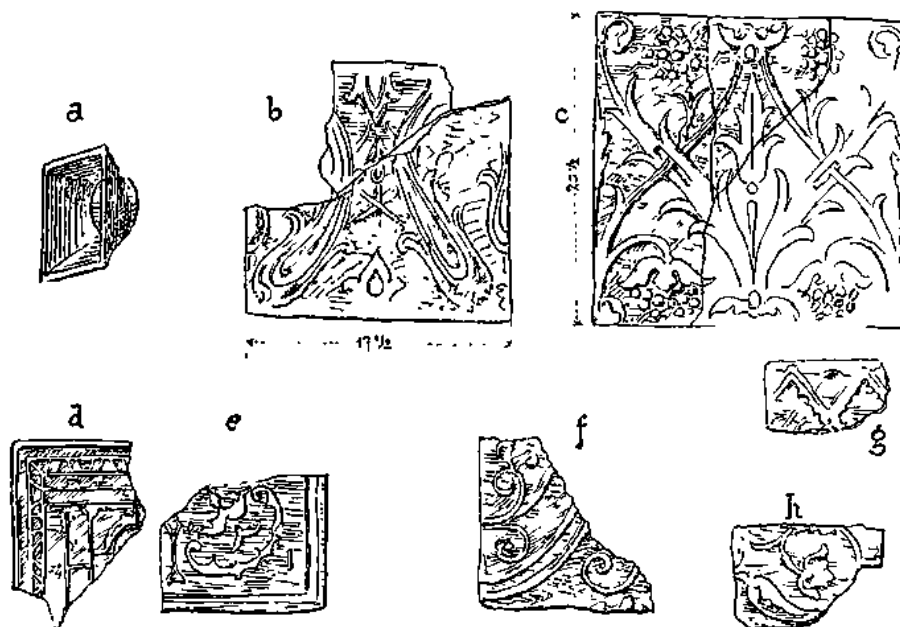


Fig. 73. Plăci pentru sobe: 1/5 din mărimea naturală.

exemplar întreg, au, ca şi cele de astăzi, mai totdeauna, marginile ieşite mai mult sau mai puţin înspre interior. Marginile aceste sunt însă mai totdeauna sparte.

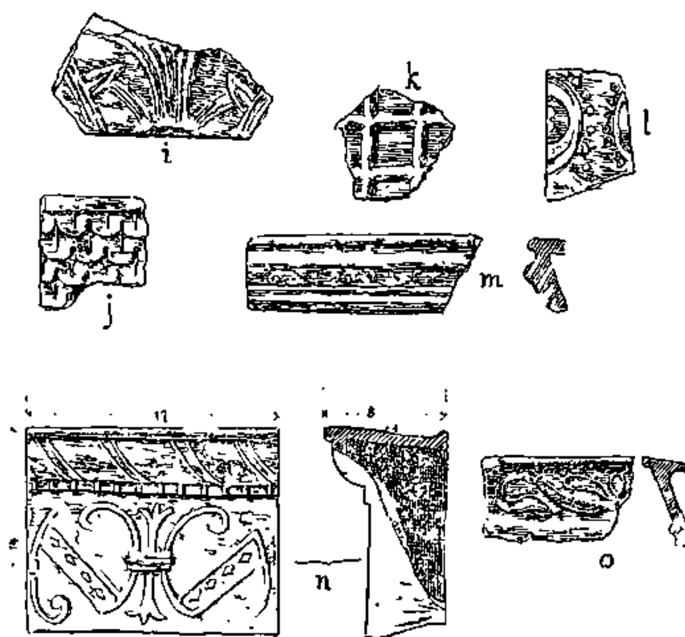


Fig. 74. Plăci şi brâuri pentru sobe: 1/5 din mărimea naturală.

Ornamente foarte elegante, lucrate curat, se văd pe plăcile, găsite nesmălţuite, din fig. 73, **b,** c şi **f,** iar împodobiri mai simple pe plăcile, tot nesmălţuite, din fig. 73, **d, e** şi **g.** Se pare deci că, pe lângă plăcile smălţuite, s'au întrebuinţat, la facerea sobelor, şi plăci nesmălţuite, cari se colorau cu aceeaş văpseà de pământ. Eu cel puţin am găsit plăci ce nu erau smălţuite, dar erau vopsite cu alb, cum e bunăoară, între altele, placa cu bordură din fig. 74, **n.**

La placa din fig. 73, **h,** ornamentul e alb, iar fondul smălţuit albastru.

Placa din fig. 74, **i** are un smalț verde ca iarba, cea dela **j** unul brun galben, iar cea dela **l** smalț alb. Brâul de sobă din fig. 74, **m**, cu un ornament viu în stilul renașterii italiene, e smălțuit verde, iar cel din **o** brun.

Plăcile din fig. 75, toate nesmălțuite, afară de **q**, care e verde, au pe ele figuri. Și anume: placa **p**—bustul unui principe sau cavaler, **q**—pe Sf. Gheorghe călare, omorînd balaurul, **r** – un cavaler luptător (Constantin?), o femeie (Elena?) și un braț ieșit din nori (mâna ocrotitoare a lui D-zeu?), **s**—jumătatea inferioară a corpului unui boier sau așà cevà, în sfârșit **t** – un fragment dintr'un cap de bour, cu o stea între coarne (stema Moldovei) și capul unei persoane, cu o stea alăturea.

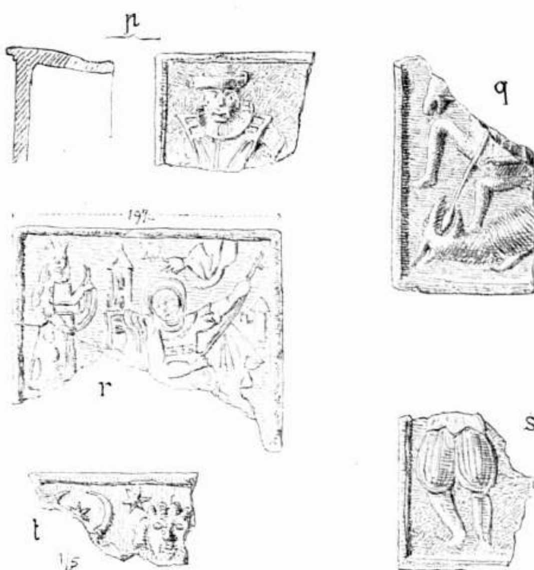


Fig. 75. Plăci cu figuri: 1/5 din mărimea naturală.

In fig. 76 vedem: pe placa nesmălțuită **u**—partea posterioară a unui animal de blason (sgripțor?), pe placa, tot nesmălțuită, **v** un ornament cu o figură îmbrăcată într'o haină lungă, pe placa **w** un ornament modelat ușor, având o margine verde în afară și o alta albă în interior, iar la mijloc o rozetă portocalie, pe fond de azur, pe placa **x** smălțuită verde—o singură rozetă mare.

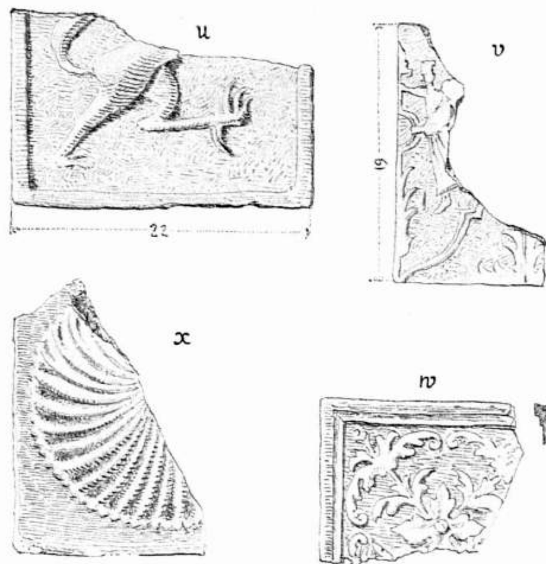


Fig. 76. Plăci cu ornamente pentru sobe: 1/5 din mărimea naturală.

In fig. 77 se văd fragmente de ornamente de cornișe, smălțuite verde și brun. Cea mai mare parte din ele sunt lucrate în stil gotic, cu ajururi.

Fig. 78 înfățișează plăci rotunde, discuri, smălțuite în brun-galben, în galben și în alte colori, cari nu serviau însă pentru sobe, ci pentru brâuri de clădiri și poate pentru podoabe de pereți. Ele se puneau în unul sau două șiruri, după cum arată fig. 79, **g**, și se fixau în zid, înfigând marginile lor din dos, mai proeminente, în tencueala

proaspătă. Spaţiurile goale ce rămâneau între ele erau acoperite cu alte discuri mai mici, anume fabricate, ca nişte nasturi **(h)**. Acestea erau în faţă ca un nasture decorativ, iar în dos aveau un fel de cioc, de lungime corespunzătoare, care se vârà în găurile din zid, ceeace ajutà mult la fixarea discurilor mai mari. Brâuri, construite din acest fel de discuri, am putut constatà la biserica clădită de Ştefan cel Mare în anul 1481 la Bădăuţi-Mileseuţi şi la turla bisericii Sf. Gheorghe din Suceava.

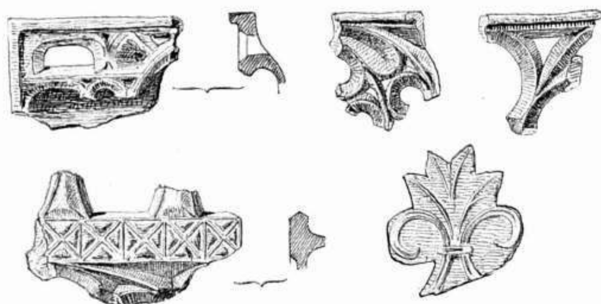


Fig. 77. Ornamente de plăci: 1/5 din mărimea naturală.

Discurile acestea, aşezate în mai mult de două şiruri, puteau servì şi pentru a îmbrăcà pereţii pe întinderi mai mari.

Pe lângă stema Moldovei: capul de bour cu steaua între coarne, semiluna şi o rozetă (fig. 78′, **b**; a se vedeà şi fig. a doua de pe pl. VI), pe care o întâlnim în diferite variante, discurile, găsite în cetate, mai sunt împodobite cu figuri fantastice de animale (sgripţori, bălauri, lei, peşti ş. a.), cari par a fi luate din zodiac.

Mănunchiul de şuviţe împletite ca o frânghie sau ca o cosiţă, caracteristic şi pentru arhitectura moldo-bizantină, a fost de asemenea întrebuinţat la cetate în diferite mărimi. El e smălţuit sau spoit alb (a se vedeà două fragmente reproduse pe pl. VII, partea stângă, la începutul rândului de mijloc). Exemplarele găsite, în deosebi cel mare, au putut fi întrebuinţate în locul brâelor împletite, cioplite din piatră.

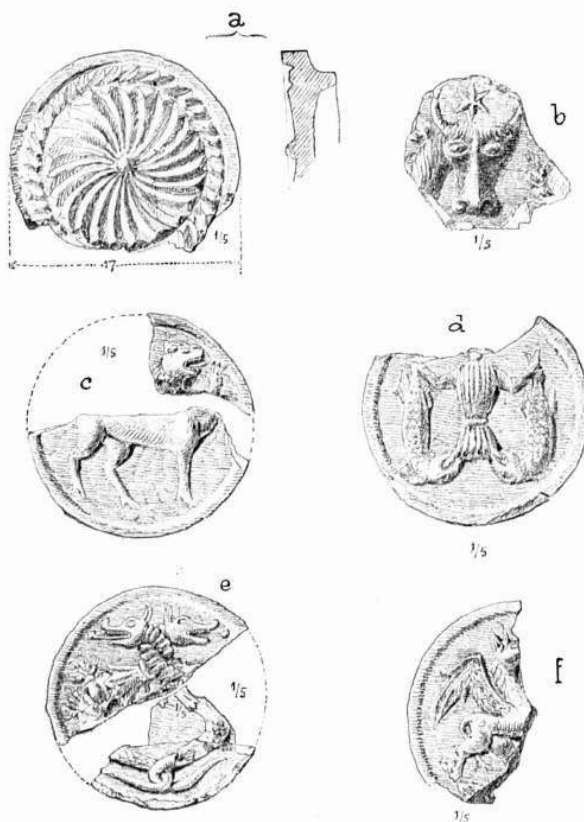


Fig. 78. Discuri decorative: 1/5 din mărimea naturală.

Cele mai multe din plăcile descrise mai sus s'au găsit în molozul care a acoperit interiorul curţii castelului şi a umplut odăile de locuit.

Numeroase tipuri nouă au fost scoase, mai ales în anul 1901, din interiorul turnului exterior **23** (pl. II).

Intrebuințarea celor două obiecte de pământ, reproduse în fig. 80, e ne-

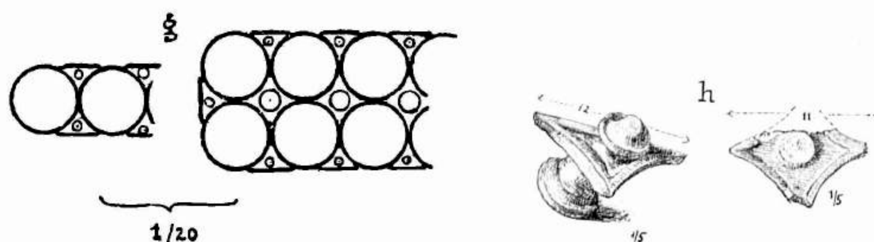


Fig. 79. Modul de decorare cu plăcile rotunde.

cunoscută (a se vedeà și fig. 2—4 din rândul de jos, partea dreaptă, pl. VII). S'au găsit numai fragmente din ele, dar în număr mare. Fragmentul **i** e mai subțire, cu smalț verde, cam rotunzit și având pe amândouă laturile impresiuni dreptliniare, deoparte cu o tăietură dreptunghiulară. — Fragmentul **j** e mai massiv, având 8—10 cm. lungime și vreo 3 cm. lățime și terminându-se în partea de sus într'un cârlig. — El are smălțuit verde numai cârligul și o mică parte de sub acesta, așà că trebue să admitem cum că, după întrebuințare (poate ca cârlig pentru fixarea plăcilor în zid), partea cealaltă nu se mai vedeà.

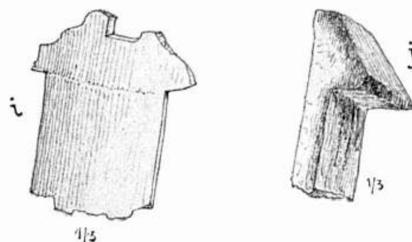


Fig. 80. Obiecte de pământ galben.

Cioburi de vase de pământ și de sticlă.

Mai ales în păturile de moloz amestecate cu multe rămășite de bucătărie, și anume în partea de nord a curții din afară a cetății, așà dar pe marginea de sus a coastei dinspre gârla Cacainii, s'au găsit numeroase și variate cioburi de oale și alte vase, după cari ne putem face convingerea că odinioară se găsiau în castel vase de pământ de toate felurile, începând dela cele mai simple, pentru uzul zilnic, până la cele mai fine, de lux. Ele erau parte de material negru și cenușiu, de «chamotte» de coloare deschisă și de pământ galben, fin, curățit bine, parte de porțelan. Uneori erau nesmălțuite; cele de mai multe ori însă erau smălțuite, fie numai pe o parte și în mod primitiv, fie pe toate părțile. In cel din urmă caz cu smalț fin, cu ornamente în colori. Și vasele ordinare au adesea ornamente făcute prin impresare cu degetele sau cu unghiile și compuse din linii simple, undulate sau în zigzaguri. Această mare varietate de vase ne indică nu numai perioade de timp inde-

părtate unele de altele, ci și faptul că unele din ele provin din țeri îndepărtate, unde arta progresase mult.

Afară de urna găsită în altarul bisericuței de pe Câmpul Șanțurilor, amintită mai sus (fig. 19, pag. 24), s'au mai aflat numai patru vase de pământ, cari și-au păstrat intact forma. Și anume: o ulcică în formă de vază, pe din lăuntru cu smalț bun, având o adâncime de $6^1/_2$ cm. (fig. 81), găsită la 1901, în curtea din afară a cetății, cam pe locul **u** (pl. II), apoi două vase nesmălțuite, primitive, sferoide, având unul o lățime de 9, celălalt de 12 cm., fiecare având deasupra o gură largă de $1^1/_2$ cm. și, în fine, o ulcică folticoasă, cu diametru de $5^1/_2$ cm., cu adâncime de $7^1/_2$ cm. și cu o toartă gingașă. Ulcica aceasta erà smălțuită verde. Ultimele trei vase au fost găsite în anul 1903.

In partea stângă a peretelui din afară al turnului diagonal **40** (pl. II) s'a descoperit, în anul 1902, după ce s'a îndepărtat o piatră necioplită, așezată ușor la o înălțime de peste 160 cm., o cavitate puțin spațioasă, în care se află, la o adâncime de vreo 30 cm., partea de jos a unei ulcele sparte. Se vede că fusese pusă goală acolo, pentrucă, cu toate cercetările foarte minuțioase, nu s'a găsit nimic în ea, decât oarecari rămășițe de tencueală și de pământ, scheletul maxilar al unui șoarece și învelișul, în parte silicios, al unui bob de sămânță de iarbă. Semințele acestea au fost aduse de sigur de șoareci.

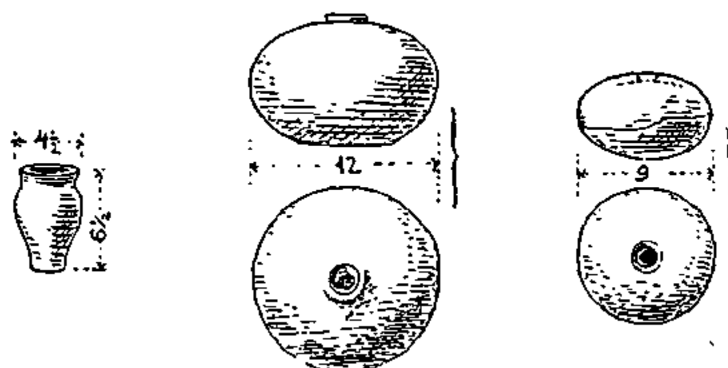


Fig. 81. Vase de pământ: 1/5 din mărimea naturală.

Cioburi de vase de cele mai felurite, multe cu decoruri plastice sau colorate, se găsesc reproduse în pl. VII, în partea dreaptă.

In moloz s'a găsit și o bucată de tigaie pentru topit.

In ruine s'au găsit și alimente, și anume în anul 1899 s'a scos din groapa dela turnul **23** (pl. II) o cantitate mare — câtevà roabe pline — de rămășițe de hrișcă.

Multe din vasele mai fine, asemenea multe din lucrurile scumpe și bijuterii trebue că au fost aduse din țeri străine, după cum dovedesc multele fragmente de vase de sticlă, cari vădesc un lux deosebit (a se vedeà pl. VIII, partea dreaptă).

După cum se poate deduce din cioburile găsite, multe vase erau de sticlă transparentă, multe însă de sticlă colorată și opacă, precum și de sticlă mată, adeseori azură, mai rar de altă coloare. Unele obiecte aveau

pe ele fire de sticlă de diferite colori, cum şi ornamente simple, pictate sau gravate. O toartă are forma unui cap de şearpe, iar un disc verde, cu un diametru de vreo 10 cm., din care s'a aflat numai jumătate, pare a proveni dela vitroul unei ferestre, acel soiu de giamuri alcătuite din mai multe bucăţi.

Lulele ş. a.

Lulele de pământ galben, cele mai multe de formă turcească, s'au aflat, în număr deosebit de însemnat, mai pretutindeni în cetate, în cantitate mai mare însă, în pivniţa de sub turnul **39** (pl. II, apoi fig. 82 şi pl. VIII, în stânga). Parte din ele sunt lucrate simplu, din pământ. In cazul acesta ele sunt de regulă nesmălţuite. Partea cea mai mare sunt însă făcute cu ajutorul formelor. Coloarea smalţului trece din galben în brun şi din galben-verde în brun-verde şi albastru-verde.

Fig. 82. Lulele de pământ galben: 1/2 din mărimea naturală.

Nişte obiecte, asemenea întru toate cu lulelele şi tăiate în mod primitiv din piatră (fig. 83), s'au dovedit a fi fost sfeşnice. Un astfel de sfeşnic mai aveà încă în gaura sa îngustă cuiul cu ajutorul căruia se fixà în perete.

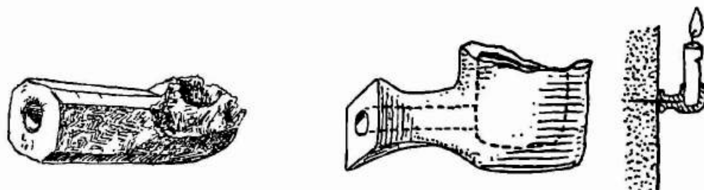


Fig. 83. Sfeşnice de pământ sau de piatră: 1/2 din mărimea naturală.

Deschizătura largă, îndreptată în sus, erà pentru aşezarea în ea a lumânării de ceară. In hala **44** s'a găsit, când cu curăţirea ei, în anul 1897, un sfeşnic înfipt în stâlpul de mijloc, care erà în faţa stâlpului de perete **f.**

Unelte, podoabe ş. a.

Numeroase şi variate au fost şi celelalte obiecte de gospodărie, de artă minoră, de podoabe, etc., cari s'au scos din molozul cetăţii, mulţumită împrejurării că au fost făcute din material ce a resistat putrezirii şi măcinării (a se vedeà pl. VIII, partea dreaptă: tot acolo şi nişte cercei sau adausuri de sticlă). Privind obiectele din grupurile descrise până acum, precum şi cele din grupul ce urmează (păstrate parte în Muzeul Bucovinei din Cernăuţi,

parte în Muzeul din Suceava), nu ne va fi greu să ne transportăm, cu puțină fantezie, din prezent în trecutul mai depărtat, când cetatea se înălțà mândru cu zidul ei de apărare în mai multe etaje, cu coridoarele puternice de apărare, deasupra cărora se ridicau turnurile crenelate, iar în mijloc castelul, încins de bastioane și șanțuri puternice, ca sá putem întrevedeà în depărtare vieața variată, din epocile liniștite, a locuitorilor cetății, în palatul încăpător, cu bolte înalte, în halele și odăile cu podoabe bogate, în bucătărie și pivniță, în curtea cetății și pe pod.

Avem mai întâiu numeroase obiecte de fier, mai toate roase rău de rugină, cari au servit pentru multe scopuri, unele necunoscute azi. S'au găsit multe feluri de lacăte — simple și secrete — unele rotunde ca un glob, cu chei de toate formele și de toate mărimile (a se vedeà fig. 84 și pl. X). Cheia din fig. 84, în lungime de 11 cm., de o factură primitivă, a fost găsită în groapa **24** din dosul vechiului zid de apărare. Micul mâner de cuțit sau de furculiță din fig. 85 e montat cu prăsele de os, având la capăt un nasture massiv de os. O altă prăseà de os s'a dat și pe pl. VIII, partea din dreapta, sus, la stânga. S'au mai găsit și diferite lame de cuțit, o pereche de foarfeci, o jumătate de foarfecă, o gresie, o lingură mare groasă de fier (pl. IX, partea din dreapta), ce s'a putut întrebuințà pentru a se turnà gloanțe de plumb. Apoi: ciocane, o daltă, un topor, un sfredel și un sfeșnic de fier; un sigil binișor păstrat, cu inițialele K. P.; balamale (țâțâni); mistrii, din cari una a fost desgropată la 1897 în boltitura de lângă stâlpul **b** (pl. II), alta, cu lopețica lungă de 18 cm., în apropierea casei de pază; potcoave (una foarte mică: pl. IX, la dreapta); pinteni împodobiți cu rozete laterale; scări de șea; potcoave de cai; tot felul de cercuri de fier, unele dela ferecături de car; bucăți de lanțuri; cuie de faur, unul cu unghiță elastică; părți metalice dela hamuri și bucăți de fier dela ferecătura carelor; lanțuri de frâu (pl. X, în stânga); o bucată de căpăstru (desgropată la turnul **37**, fig. 86, **a**) și o scară îndoită de șea, de fier cu verigi (fig. 86, **b**); un hârleț; fiare de plug, cari datează de sigur din timpuri mai nouă (a se vedeà fig. 87); un ornament de fier, în formă de lance terminată în trei vârfuri ș. a.



Fig. 84. Lacăt cu cheie: 1/2 din mărimea naturală.

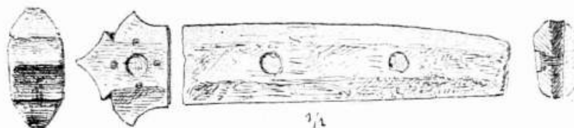
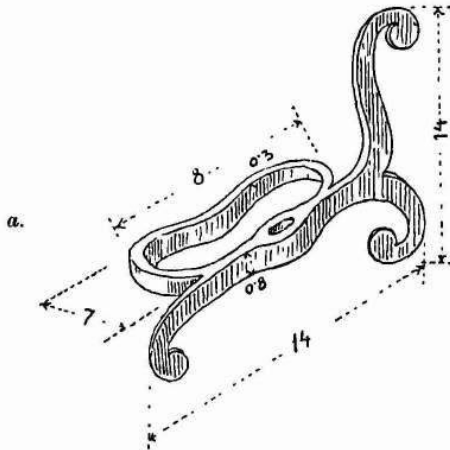


Fig. 85. Prăsele de cuțit: în mărime naturală.

Din metal cevà mai nobil au fost, între altele, următoarele obiecte: două sfeșnice de bronz, având probabil picioare, cel dintâiu găsit în

apropierea paraclisului, al doilea, în 1901, împreună cu niște fragmente de aramă și o drâmbă de oțel, în locul dela **u** (pl. II); două bucăți de bronz împodobit, cari au putut servì ca baze pentru pahare; apoi fragmentele date în fig. 88, cari pot fi dela niște sfeșnice sau dela niște cești de bronz; o bucată din marginea împodobită a unui vas de metal (pl. XI, partea stângă) și o bucată dintr'un picior de vas; o bucată găurită de alamă (tot acolo); un corp de alamă în formă de cristal; o podoabă terminată printr'o cruce (pe partea dreaptă a pl. XI), care, de sigur, e dela vreun stindard; o margine tăiată din foaie cizelată de aramă; un corp cubic de



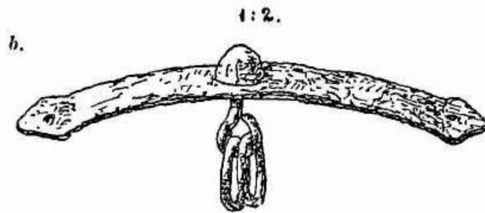


Fig. 86. Căpăstru (?) și scară de șea.

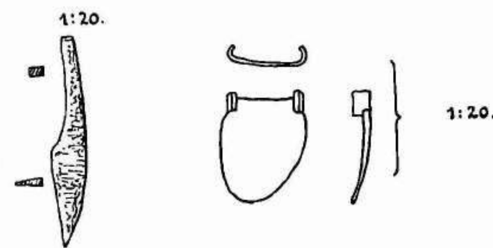


Fig. 87. Fiare de plug: 1/20 din mărimea naturală.

alamă, cu o gaură semisferică, netedă, largă de 37 mm., care reprezintă, de sigur, jumătate dintr'o formă pentru gloanțe (pl. IX, la stânga) ș. a.

In anul 1902 s'au scos din așà numita cursă de șoareci 6 (pl. II), între multe altele, și două greutăți de alamă, de mărime diferită și aliaj diferit, late, una având

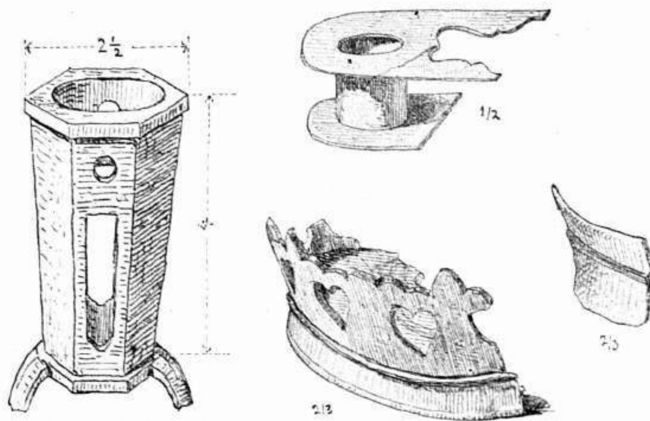


Fig. 88. Obiecte de alamă și de bronz.

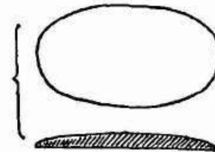


Fig. 89. Bucată de plumb: 1/20 din mărimea naturală.

la baza cea mare, de sus, un diametru de 35 mm., iar la baza cea mică, de jos, unul de 29 mm., distanța dintre cele două baze fiind de 15 mm. La

greutatea a doua dimensiunile acestea sunt de 35, 30 și 17 mm. Cea dintâi e împodobită pe fund cu niște puncte și are, aci și pe periferie, semne cari par a fi armenești (pl. X, partea dreaptă, sus); a doua nu are nici împodobiri, nici inscripții și cântărește 51 grame, ceeace corespunde cu $^1/_8$ dintr'un pfund polon; cea dintâi trage 43.5 grame.



Fig. 90. Nasturi de metal: mărime naturală.

In anul 1903 s'au descoperit două obiecte ca niște vase de aramă cizelată. Cel dintâi are un diametru de 6 cm. și este în forma a $^3/_4$ de sferă, turtită la un cap, al doilea e de $3^1/_2$ cm. și este aseamenea unei capsule.

Ce privește resturile de metal nelucrat, s'au aflat: bucăți de aramă în forme de sfere, în casemata **29** (pl. II), la 1898; două bucăți, de mărimea unui ou, de metal topit pentru clopote (1896) și argint topit; 3 dm² tablă de plumb, poate dela vreun acoperiș; apoi plumb în bucăți mai mari. După ce se desgropaseră trei bucăți de plumb, s'a mai găsit, în anul 1902, o a patra bucată, și anume cam în punctul **j** (pl. II). Aceasta are o formă eliptică, în lungime de 53 cm., în lățime de 30 cm. și în grosime de vreo 6 cm.; greutatea e de vreo 40 kg. (fig. 89). Pe nici una din aceste bucăți nu s'a dat de vreun semn sau de vreo inscripție.







Fig. 91. Inele: mărime naturală.

Fig. 90 reproduce câtevà exemplare diferite de nasturi de argint, în parte auriți, sau de aramă, în formă de pepene, de fragă și de stea, lângă cari se vede un nasture mare de mantă (v. și pl. XI, partea dreaptă). S'au mai găsit o mulțime de nasturi mici de plumb și de alte feluri. Pe partea dreaptă a pl. VIII, la stânga, sus, e un nasture de alamă, cu un călăreț polonez. Pe pl. X, partea dreaptă, la stânga, sus, e un giuvaer lucrat în filigran, de argint. Pe pl. XI se vede în fig. primă un obiect deosebit de podoabă, închipuind un câne fugind, apoi o plombă de plumb cu pendeloc. Ace simple, mai mari, de cusut stofă, s'au găsit mai multe. Un glonte mic de sticlă, o cruciuliță ș. a., vor fi servit, ca și ulcelele foarte mici de pământ, descrise mai sus, ca jucării pentru copii.

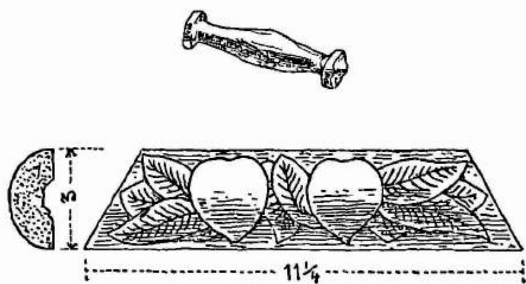


Fig. 92. Obiecte de os.

Dintre inelele găsite în număr mărișor s'au reprodus câtevà în fig. 91; un

număr mai mare din ele se dau însă pe pl. XI, partea stângă. Cele mai multe sunt de alamă, unul e împletit din sârmă. Inelul cel mare dela mijlocul pl. XI are săpate, pe verigă, două cranii, iar pe discul cel mare uneltele cu cari a fost martirizat Hristos. In 1899 s'au găsit, lângă turnul din afară **23**, și niște cercei, între cari unii de argint, lucrați simplu, în filigran (pl. XI, partea stângă, rândul din mijloc). Asemene s'au găsit și multe cruciulițe pentru atârnat la gât: una simplă de tot, turnată din plumb, fără icoană, având o înălțime de 4 cm., alte câtevà mai mult sau mai puțin împodobite (v. pl. XI, partea dreaptă, și fig. 93) ș. a. Placheta cu reprezentațiuni religioase (pl. XI, partea stângă, sus, obiectul prim) e probabil scoarța de legătură a unei cărți.

Vrednice de amintit mai sunt: o bucată mică de os, tăiată simplu, în formă de mâner, și o bentiță cu săpături (fig. 92), care trebue să fie din vreun cadru în opt colțuri (oglindă de mână?), după cum par a arătà săpăturile din dos; o bucată cilindrică de os (pl. XI, partea dreaptă, la stânga, jos) cu ornamente săpate în mod primitiv; rămășițe de tot felul de piepteni de os și de corn; câtevà mărgele mari de sticlă desinată (pl. XI, fig. din dreapta, la stânga, jos); resturi de piele și țesături, amintite și mai sus, scoase din turnul **37**; o mică bucată de alabastru; o bucată cilindrică de pucioasă, cu un diametru de 3 cm., având în osia, în câtvà scobită, o structură cristalină, — ea a fost găsită în 1897, spre nordvest dela paraclis; o altă bucată erà în apropierea vetrei din încăperea **42**. E vrednic de observat că multe din oasele de animale desgropate în cantități mari apar cu totul înverzite. Coloarea aceasta vine dela cocleala formată din multele rămășițe de tablă de aramă și dela monetărie și se găsește mai ales în straturile umede, pline cu resturi organice și cu cărbuni.



Fig. 93. Cruce turnată (dosul).

Pe pl. XI, sus, în partea dreaptă, se văd două obiecte foarte interesante. Primul reprezintă un fragment dintr'o statuetă, înaltă de vreo 15 cm., și anume partea de sus a unei mantale orientale sau a unei alte haine bărbătești, blănite, confecționată din stofă de mătasă, cu flori. Ea e cizelată în metal și aurită încă bine. Obiectul al doilea e o figurină, găsită în anul 1899, având partea inferioară distrusă. Ea e făcută dintr'un fel de materie ca porțelanul, nesmălțuită, și reprezintă un Turc bărbos, cu caftan și turban, ținând în mâna stângă un ciubuc. E o lucrare cu adevărat artistică.

Arme.

In raport cu numàrul şi varietatea altor obiecte desgropate în cetate, care a fost în curs de veacuri înţesată cu arme, s'au găsit numai puţine obiecte cari să se refere direct la arta răsboiului, în deosebi numai puţine provenind din epocile de mai târziu ale evului mediu. Imprejurarea aceasta se poate explicà prin faptul că armele de mână şi de foc erau, pentru soldat, totdeauna şi în orice cantitate, foarte folositoare şi preţuite, mai ales pentru locuitorii acestei ţeri, de obiceiu foarte nesigură, aşà că totdeauna vor fi fost căutate cu îngrijire.

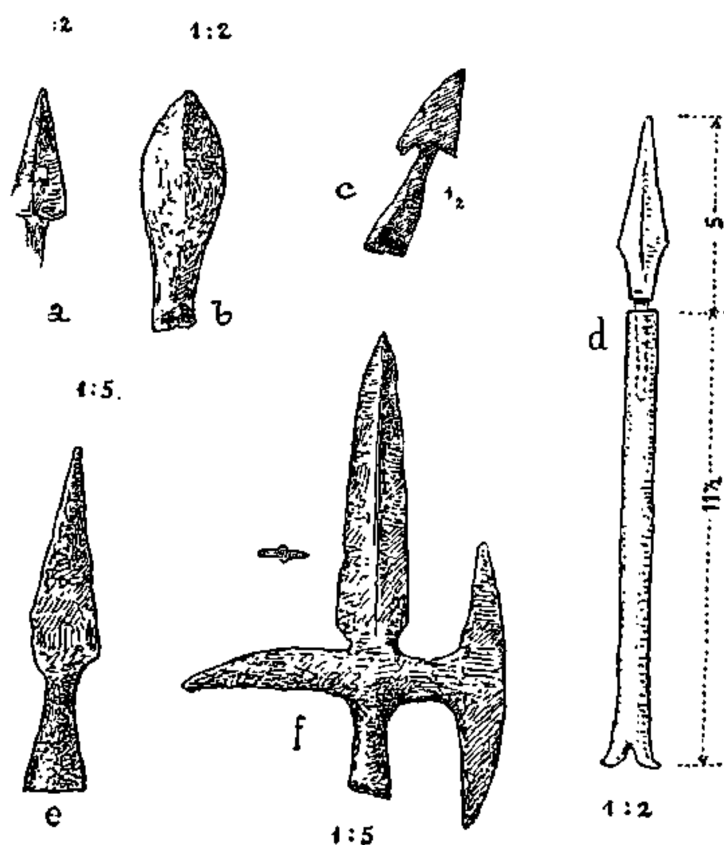


Fig. 94. Săgeţi, lănci şi halebarde de fier.

Abstracţie făcând dela câtevà bucăţi de cremene, cari, cu toată forma lor lungueaţă ascuţită, nu sunt din epoca de piatră, ci dela puşti cu cremene, s'au aflat, atât pe Câmpul Şanţurilor cât şi în cetate, vârfuri de săgeţi de fier, de diferite forme şi mărimi (a se vedeà fig. 94, **a**, **b** şi **c**, şi partea stângă a pl. IX). Vrednice de remarcat sunt vârfurile de săgeţi în trei sau patru muchi, în formă de piramidă (**a**) şi săgeţile cu învelitoare în partea de jos, întrebuinţate de sigur rar (**b** şi **c**). Săgeata, relativ foarte mică, **d**, s'a găsit, împreună cu cotorul ei de fier, care se poate desface. La capătul de jos al ei se vede crestătura pentru prins în coarda arcului.

Vârfuri de lănci s'au găsit în număr relativ mare, având forme diferite. Vârful de lance (sau de portdrapel?) din fig. 94, **e** a fost scos în 1902 de lângă stâlpul nordvestic dintre cei patru (**30**, pl. II). Halebarda (fig. 94, **f**), bine păstrată încă şi de dată nu prea veche, a fost găsită în 1902, cam pe locul unde e desemnată săgeata **5** (pl. II). Tot acolo s'a găsit şi sabia roasă de rugină dată în fig. 95, **g** şi fragmentul de teacă **h.** Inelul de teacă **i** fusese găsit câţivà ani mai înainte.

Intre locul **j** şi turnul diagonal **40** s'a găsit o ţeavă de puşcă, ruginită de tot şi spartă în două, având o lungime de 79 cm. Vergeaua erà încă în ea. Pe ţavă sunt două inele pentru fixarea ei de patul puştii. Se mai vede şi arătătorul (ghidonul).

Pentru a îngreuià apropierea cavaleriei, în deosebi un atac sau o urmărire din partea ei, terenul erà acoperit cu piedeci de cai, de cari s'au aflat şi în cetate, deşi în mai puţine exemplare. Forma lor erà astfel întocmită, încât din piedeca aruncată jos să rămână un vârf totdeauna îndreptat în sus (fig. 95 **k**: vârful al patrulea e îndoit). Aceasta se obţine potrivindu-se patru vârfuri de fier în jurul unui centru şi observându-se ca vârfurile să reprezinte, din punct de vedere stereometric, cele patru linii de împreunare ale centrului unui tetraedru cu cele patru colţuri ale lui. Trei din vârfuri formează totdeauna baza cu care se razimă piedeca pe pământ, iar vârful al patrulea stă drept în sus.

S'au mai găsit şi un alt fel de piedeci, mai simple, dar şi mai puţin primejdioase. E vorba de o vergeà de fier, lungă de vreo 15 cm., cu capetele ascuţite şi îndoite perpendicular pe direcţia ei, aşà că un vârf se înfige în pământ, iar celălalt stă perpendicular pe acesta (a se vedeà fig. din colţul de jos, dela stânga, partea a doua a pl. IX: dela piedeca aceasta lipseşte vârful al doilea).

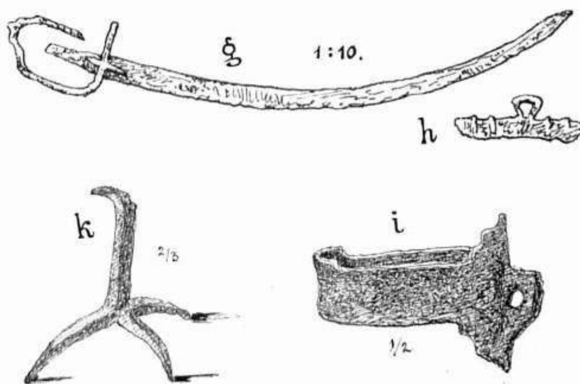


Fig. 95. Sabie, fragment şi inel de teacă, piedecă de cai.

In molozul cetăţii s'au mai găsit, în cantitate mare, gloanţe de tot felul. Mai numeroase sunt cele de piatră tare, cu totul rotunde, de cari s'au găsit mai multe sute de bucăţi pe aproape întreg teritoriul cetăţii, şi nu numai întregi, ci şi jumătăţi, sferturi şi părţi mai mici. Diametrul lor variază între 6 şi, mai arareori, 12 cm. In ultimul an al săpăturilor, 1903, am dat, cam pe locul **28** (pl. II), de o grămadă întreagă de 45 de gloanţe, peste cari erà un sghiab de piatră. Nu încape îndoeala că gloanţele acestea serviau spre a fi aruncate asupra duşmanului. Ele sunt cunoscute sub numele de fosforite (coproliţi, compuşi din fosfat de var) şi aveau o structură perfect centrală sau radială (a se vedeà pl. IX, partea dreaptă, cele trei sfere sau semisfere din colţul de sus, la stânga), ca şi alte gloanţe de piatră, anume cioplite, de acelaş diametru, uneori şi mai mare, de cari asemenea s'au desgropat, însă relativ puţine.

Gloanţele de piatră amintite în urmă au un diametru de 10 22 cm. Cam la mijloc, între punctul însemnat cu **i** şi stâlpul nordvestic dintre cei

patru indicați la **30** (pl. II), s'a găsit un glonț care aveà însemnatul diametru de 45 cm.

Pe lângă gloanțele de piatră s'au mai aflat și multe gloanțe de fier, al căror diametru variază până la 20 cm., apoi foarte multe gloanțe de plumb, de diferite mărimi, precum și bucăți de plumb tăiat, întrebuințat probabil tot pentru gloanțe. Știm că crudul conducător al Cazacilor, Timuș, care a dus multă lume în sclăvie, a luat și transportat acoperișul de plumb al mănăstirii Putna la Suceava, ca să facă din el gloanțe de tun și de pușcă.

Faptul că în cetate s'au găsit, pe lângă gloanțe de plumb mai mici, bucăți de plumb în formă de pâini (4 pâini de acestea cântărind împreună mult mai mult ca un chintal), precum și o lingură pentru metal topit și un fragment dintr'o formă de turnat gloanțe, dovedește, ca și pucioasa, că în cetate se fabricau nu numai gloanțe, ci și iarbă de pușcă.

Monete și fragmente de monete.

Trecând la ultimul grup de obiecte găsite în cetate în cursul lucrărilor de explorare dela 1895 până la 1904, adecă la monete, constatăm, înainte de toate, că numărul lor a fost peste așteptare de mare. Abstracție făcând de mai multe monete moldovenești de argint, mai vechi și mai mici, cari au o deosebită valoare ca raritate, atrag atențiunea în deosebi niște monete mici, cu totului tot nebăgate în samă, foarte roase, de tinicheà subțire de aramă. Tocmai aceste monete sunt însă de un interes deosebit pentru numismatică și pentru istoria localității și a țerii, căci s'au găsit peste 100 de varietăți, cu toate că, în aparență, ele sunt la fel.

Valoare materială mai mare are o singură monetă din cele găsite, anume un galben unguresc, din sec. al 16-lea, găsit în anul 1900, pe bolta de cărămidă a odăii despărțite, la miazăzi, din hala **30** (pl. II) (fig. 96, **b**). Legendele sunt:

„S. LADISLAVS REX 1525" — NDG —
„LVDOVICVS D. G. R. VNGARIE".

De altminteri monetele găsite în cetate și pe Câmpul Șanțurilor sunt mai toate monete mici, rău conservate, din Transilvania, Ungaria, Polonia (a se

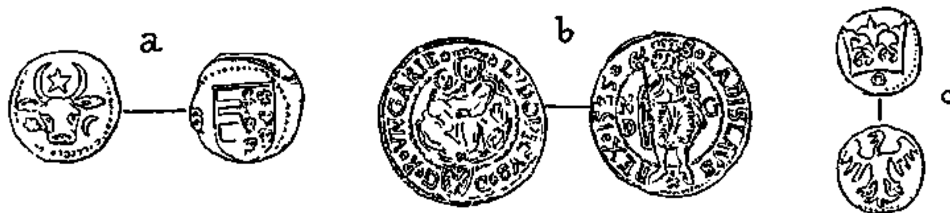


Fig. 96. Monete moldovenești, ungurești și polone (?).

vedeà fig. 96, **c**), Litvania, Brandenburg, apoi fragmente dintr'o monetă mică grecească și multe monete vechi moldovenești (de ex. fig. 96, **a**). D-l Ed. Fischer,

care a cercetat și studiat monetele moldovenești, dă, în lista ce a alcătuit cu privire la monetele acestea, următoarele: o monetă dela Petru Mușat (6) *, 25 dela Alexandru cel Bun (în 10 feluri: 39, 42, 48, 59, 69, 79, 80, 86, 93 și 110), câte una dela Ilie I (115) și Alexandru al II-lea (118), două dela Bogdan al II-lea (121), iarăș câte una dela Bogdan al III-lea (156) și Ștefan al VI-lea (158) și 14 dela Ștefan al VII-lea (în 3 feluri: 162, 163 și 164), în total 46 bucăți în 19 feluri. In afară de acestea, dânsul a mai putut recunoaște 24 monete dela Alexandru cel Bun, pe cari însă nu le-a putut clasificà mai amănunțit, fiind foarte deteriorate. 32 de monete dela alți Domni moldoveni erau așà de rău conservate, încât o clasificare sigură a lor a fost cu totul imposibilă. Monetele clasificate în mod sigur aparțin timpului dela 1375 până la 1540.

Pe lângă monetele despre cari am vorbit până acum, s'au mai găsit vreo 3.000 de monete mici, de acelaș fel, de tip svedez, polon și brandenburgic, pe cari acelaș cercetător le-a numit în scrierea sa citată: «bănuți (Schillinge) de Suceava», determinându-i, la rugarea mea, mai de aproape. Până la anul 1901, el a putut să constate și să descrie 88 de tipuri diferite (exemple în fig. 97, **e**: Cristina de Suedia, 1622—1654, monetele având însă toate date posterioare abdicării dela tron a acestei regine; 97, **d**: Carol XI, 1660—1697; 97, **f**: Gustav II. Adolf, 1610—1632).

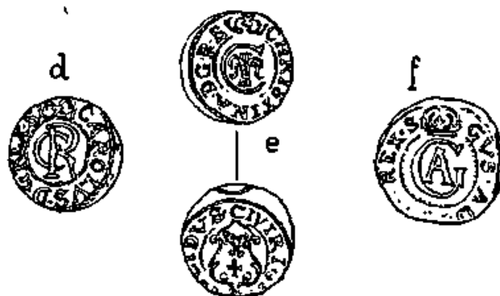


Fig. 97. Monete străine bătute în cetate.

Monetele descoperite după anul 1901, între cari negreșit se mai află cel puțin câtevà cu stampile de tipar nedescrise de Fischer, nu sunt luate în considerație la acesta; de aceea se poate susțineà că peste tot au existat, de sigur, vreo sută de tipuri deosebite din aceste monete străine.

Cantitatea, surprinzător de mare, a acestor monete, precum și împrejurarea că multe dintre ele au un tipar urît sau chiar defectuos, ne îngădue să presupunem că ele au fost bătute în cetate, cu toate că acì nu s'a aflat nici o stampilă de tipar și nici o platină de modele. Presupunerea aceasta e confirmată prin desgroparea, în cantități foarte însemnate, de resturi de tinichea de fabricat monete, resturi formate, în cele mai multe cazuri, din bucățelele de legătură dintre monetele bătute și scoase și marginile tablei. S'au mai aflat apoi și un număr mare de fâșii de tablă de aramă, pe cari erau impresate tipare de monete, fără să fi fost însă scoase,

* Cifrele de lângă numele Domnilor indică numerile din scrierea d-lui Ed Fischer: Beitrag zur Münzkunde des Fürstentums Moldau, care a apărut în Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums pe 1901 și cuprinde 182 descrieri de diferite monete, cu 60 excelente reproduceri ale lor.

fie din cauză că tabla prezentà frânturi sau alte defecte, fie din cauză că tiparul erà defectuos.

In publicaţia lui Fischer se găsesc reproduse parte din figurile de pe aceste fâşii de tablă şi anume: monetele cu numele sau monogramul lui Carol Gustav, Cristina, Ioan Casimir, Carol (XI), apoi un fragment care are în faţă monogramul lui Frideric Wilhelm, iar pe revers un fragment din monogramul Cristinei, dovadă că banii Cristinei de Suedia s'au bătut în cetate deodată cu ai lui Frideric Wilhelm de Brandenburg.

Cei mai mulţi ($^1/_2$, de nu chiar $^2/_3$) din «banii de Suceava» sau solidi (valoarea nominală a unei monete = un solidus) au stampila de tipar a reginei Cristina. Faptul că în primul an al lucrărilor de explorare s'au aflat, cu puţine excepţii, aproape numai solidi cu litera C (Cristina), şi anume în multe variante, îndreptăţeşte presupunerea că pe timpul Cristinei se concesionase Domnului Moldovei dreptul de a bate în cetate bani de tip svedez. Presupunerea aceasta se mai confirmă şi prin alte împrejurări. Inainte de toate s'a putut constatà, din felul baterii, că stampilele, cari sunt dovedite încă de pe atunci în mai multe variante, erau tăiate foarte curat. Din cauza aceasta şi fiindcă baterea se făceà în cetate, nu se poate admite că avem a face cu falşificatori de monete. E cunoscut apoi că tocmai pe timpul Cristinei şi a urmaşilor ei, Suedia incepuse a se interesà mult de soarta Moldovei, intrând în legături mai strânse cu ea. De aceea: nu putem oare admite că Svedia, care trebuià să aibă cunoştinţă despre circularea monetelor svedeze bătute în Suceava, a putut da Moldovei împrietenite — ale cărei monete se bucurau de puţină consideraţie, mai ales în Polonia, pe când monetele svedeze aveau curs bun — dreptul formal de a bate în timpul acela monete svedeze, pentru scopuri comerciale şi poate chiar militare?

Cât de intime erau raporturile între cele două ţeri se vede şi din faptul că la 1657 Carol Gustav al Suediei caută ajutor pentru Gheorghe Ştefan Vodă, pretendentul tronului Moldovei, la Gheorghe Rákoczy, care supusese, în parte, cele două principate române influenţei sale (1). Din-tr'un raport publicat de Dr. G. Haag în fasc. II din «Baltische Studien» (2) cu titlul «Das Stettiner Exil eines moldauischen Wojwoden», scos dintr'o descriere păstrată la această societate într'un manuscris ce conţine călătoria făcută de Conrad Iacob Hiltebrand din Pommern, în calitate de predicator, cu o legaţiune svedeză, în anii 1656—1657, la Constantinopol, ştim următoarele: «als Sultan Mechmet IV. ultimo Octobris styl. nov. Anno 1657 den Siebenbürgischen Fürsten (Georgio Rakoczi II.) und nicht

(1) Siebenbürgische Chronik, I, pag. 252. Cf. nota 2, pag. 27, mai sus.

(2) Ediţie îngrijită de «Gesellschaft für Pommer'sche Geschichte und Altertumskunde zu Stettin», 1881.

lange darnach auch den Moldau'schen ihrer Fürstlichen Würden beraubet, da hat sich der Moldau'sche Fürst Stephanus klüglich seinem Vaterlande zum besten, gestalt Er der Ottomanischen Macht zu wiederstehen gar zu gering, willig ins Exilium begeben, darauff Seine Zuflucht zu Ihr Königl. Majestät in Schweden Carolo den XI. genommen, welche Ihm alle Königliche Gnad erwiesen und zu alten Stettin auf dero Schloss Nahrung und Wohnung gegeben, woselbst er auch Anno 1668 gestorben . . .». In scrierea în care Hiltebrand mai relevează, între altele, că «monetele şi solidi polonezi au curs şi aci», adecă în Iaşi, capitala de atunci a ţerii, aşà dar în Moldova, se aminteşte de regele Suediei ca de «aliatul» de mai înainte al lui Gheorghe Ştefan Vodă (1).

Raporturile Moldovei cu ţerile dela miazănoapte erau încă, de pe la mijlocul secolului al 16-lea, foarte intime, şi anume între Petru Vodă Rareş şi principele elector de Brandenburg, Ioachim, care se împrumutase dela Domnul Moldovei cu 500.000 de galbeni. Cu privire la acest împrumut există de altfel multe documente (2).

Se mai ştie apoi că dejà pe la mijlocul veacului al 15-lea, Ioan Corvin de Huniade, guvernatorul Ungariei, a oprit circularea banilor moldoveneşti pe întreg teritoriul Ungariei, din cauza că în Moldova începuse să se bată bani răi, ceeace dovedeşte că, cel puţin în timpul acesta, banii moldoveneşti nu se bucurau de nume bun. N. Iorga relevă îndeosebi (3), că şi hiperberii bătuţi de timpuriu ca monetă naţională în Ţara-Românească aveau numai o însemnătate politică, fără să fi fost ceruţi în străinătate.

Despre «Monetăria din Suceava», reînfiinţată, după cum e constatat, de Ioan Despot Vodă (1561—1563), ca şi despre cea întemeiată o sută de ani mai apoi de Eustratie Dabija Vodă (1661—1665), după cum spun cronicarii Nicolae Costin şi Nicolae Mustea, s'a ocupat mai amănunţit I. Fleischer (4). Pe timpul lui Despot găsim pe germanul Wolfgangus (Lupul Bănarul) din Transilvania ca şef al monetăriei. E ştiut că acest Domn a luat o cruce mare de argint şi alte odoare de argint dela biserica Sf. Gheorghe din Suceava şi a pus să le topească, ca să bată din materialul lor taleri (5).

După cum spune Nicolae Mustea (6), în monetăria lui Eustratie Dabija Vodă, unde se lucrà şi pe timpul urmaşului al doilea al acestuia, se băteau

---

(1) O serie întreagă de documente din Königsberg, Kolberg şi Stettin dau desluşiri asupra raporturilor dintre Gheorghe Stefan Vodă şi principele elector de Brandenburg Frideric Wilhelm. Wilh. Schmidt, Regesten der Urkunden zur Geschichte der Moldau, manuscript din 1881.

(2) Schmidt, Regestele citate în nota precedentă.

(3) Geschichte des rumänischen Volkes, II, pag. 76. Cf., mai sus, nota 1, pag. 49.

(4) Zur Geschichte der Suczava. Cf., mai sus, nota 1, pag. 31.

(5) F. A. Wickenhauser, Moldawa II: Die deutschen Siedlungen in der Bukowina, Cernăuţi 1886, pag. 15; apoi W. Schmidt, Suczawa, pag. 124 (cf., mai sus, nota 1, pag 27); Johannes Jacobus Heraclides, pag. 28 (cf., mai sus, nota 1, pag. 31) şi Zwei Kriege, în Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums pe 1893, pag. 78. —Talerul din 1563 se dă în fig. 103, pag. 98.

(6) Cronicele României, ed. II, Kogălniceanu, tom. III, pag. 6.

bani mici de aramă numiţi şalăi, patru şalăi un «ban», cari aveau însă curs numai în Moldova. Şi Melchisedec aminteşte de reînfiinţarea unei monetării în Suceava pe la anul 1663. Timpul de stăpânire al Domnilor însemnaţi pe monetele străine de cari ne ocupăm e sau anterior domniei lui Dabija Vodă sau coincizând mai mult sau mai puţin cu această domnie. De aceea e probabil ca monetele acestea să fi fost bătute în cetatea Sucevii tocmai în timpul acestui Domn. Fischer împărtăşeşte părerea aceasta şi observă că Poarta ar fi dat lui Dabija dreptul de a bate bani, care drept pare a fi fost ridicat între anii 1574 şi 1662. Din monetele aflate, Fischer a mai putut dovedì că în cetate nu s'au bătut numai bani mărunţi, cum susţine Melchisedec şi mărturiseşte Nicolae Costin (1), ci şi monete mari. Părerea şi-o întemeiază pe o monetă găsită în oraşul Suceava pe la 1902. Moneta aceasta, care corespunde, în formă şi mărime, cu piesele polone de şase groşiţe, e de argint bun cu puţin aliaj. Pe avers are, între două cercuri fine de perle, legenda: PRINCIPIS . · . MOLDAVIE 1662, iar în mijloc chipul chirasat al unui principe, cu faţa bărboasă şi purtând o coroană deschisă, care întrerupe cercul de perle inferior. Pe revers se află, tot între două cercuri de mărgele, inscripţia: MONETA † NOVA † MOLDAVI(AE), iar în mijloc capul de bour, într'un cartuş închis, executat foarte plăcut, cu o stea cu şase raze între coarne şi o verigă în nări; la dreapta capului de bour se află o rozetă ca un soare, iar la stânga o semilună. Diametrul monetei e de 27 mm. Prin cumpărare, această monetă a devenit proprietatea Academiei Române din Bucureşti. E sigur că ea, cu toate că nu poartă numele Domnului, trebue atribuită lui Eustratie Dabija Vodă, pentrucă are anul 1662. Semnul cel mai frapant al acestei monete, care n'a fost publicată până acum, e însă cartuşul de pe revers, care e întru toate la fel cu tiparul de pe reversul banilor mărunţi de Suceava. Desemnul acestui cartuş e aşà de caracteristic, încât dela prima vedere căpătăm convingerea că stampila de tipar pentru moneta aceasta şi pentru banii mărunţi de Suceava a fost gravată de aceeaş mână.

Ce priveşte monetele lui Ştefan Răzvan (1595), Fischer e sigur că n'au fost bătute în Suceava (2). — Faptul rezultă din următoarele: In colecţiunea contelui A. Potocki se află o monetă, care are pe avers tiparul piesei de trei groşiţe a lui Răzvan (3), iar pe revers tiparul piesei polone de trei groşiţe din anul 1589 şi semnul de vistier al lui Jan Dulski.— Nu încape deci îndoeală că moneta aceasta a fost bătută după anul 1594, sub Sigismund al III-lea al Poloniei, în monetăria din Posen, şi anume numai ca probă, cu stampila cea veche, care se găsià în monetărie, pentru revers, şi cu stampila cea nouă pentru avers.

---

(1) Ibidem, tom. II, pag. 4.
(2) E. Fischer, Beitrag zur Münzkunde des Fürstentums Moldau, pag. 12.
(3) Idem, ibidem, pag. 40.

Cu cercetarea banilor (solidi) de Suceava s'a ocupat şi arheologul C. F. Nuber din Essek. După părerea lui, comunicată mie în 1904, cea mai mare parte din banii de Suceava au fost bătuţi, după tipar străin, de Eustratie Dabija Vodă, care numai mai târziu s'a apucat să bată monete cu numele său propriu. Numitul arheolog mai e de părere că monetele cu numele lui Gustav Adolf al Suediei, Sigismund al III-lea al Poloniei şi Gheorghe Wilhelm al Brandenburgului pot să-şi aibă originea tot în Suceava, în orice caz în Moldova.

Rareori se află în cetate solidi cu stampila de tipar a lui Gustav Adolf; cu toate acestea, până la terminarea lucrărilor de explorare, am reuşit să-mi procur foarte multe asemenea monete, partea cea mai mare din ele uşor argintate. E foarte puţin probabil să fi fost toate desgropate dintr'o dată în oraş sau prin împrejurimi, ci mai degrabă se poate admite că ele erau de ani de zile proprietatea diferitelor familii la cari se aflau, şi numai interesul viu care s'a arătat în Suceava în cursul lucrărilor de explorare pentru aceste monete, a fost de sigur cauza ce a contribuit ca aceşti solidi ai lui Gustav Adolf să iasă la iveală. Rămăşiţe din timpul baterii acestor monete s'au găsit, adevărat, în cetate. Fischer crede însă că şi solidi aceştia au fost bătuţi sub Dabija Vodă, ceeace însă, în nici un caz nu se poate socotì ca fapt dovedit.

Dela 1902 până la 1904 s'au mai găsit în cetate şi alţi solidi şi rămăşiţe de metal dela baterea lor, aşà că până acum sunt cunoscute, după cum s'a mai amintit, peste o sută de feluri de solidi, fără a se fi socotit monetele cu monogramul G. A. şi cu numele Gustav Adolf. Felurile acestea sunt:

vreo 40 cu litera C şi numele Cristina de Suedia (1622—54), cele mai multe cu armele oraşului Riga, câtevà cu ale Livlandei;

peste o duzină de solidi cu monogramul C. G. şi cu numele Carol Gustav (1654—60), cele mai multe cu armele Rigei, câtevà cu ale Livlandei;

aproape 20 feluri cu monogramul C. R. şi numele Carolus (1660 97), cu aceleaşi arme;

peste o duzină de solidi polonezi, cu monogramul C. R. şi numele Ioan Casimir (1638—68), cu armele Livlandei;

în fine, peste o duzină de solidi de Brandenburg, cu monogramul F. W., numele Frideric Wilhelm (1648—88) şi cu vulturul prusian, între aceştia unii cu armele Rigei.

După anul 1901 mi s'au mai adus, pe lângă speciile cunoscute până atunci, încă două monete, despre cari mi se spuneà că au fost aflate în cetate. Erau foarte ruginite. Una dintre ele are monogramul C., în care se află o literă asemenea lui E., pe avers putându-se recunoaşte un călăreţ; două exemplare din cealaltă monetă arată un G., care împrejmueşte litera R. Pe una din ele se mai pot descifrà lămurit resturile

inscripţiei: STAV. DG. Reversurile au armele Livlandei. S'a mai găsit în fine şi un solidus de al lui Carol Gustav, tăiat în formă pătrată (de sigur numai ca model pentru tipar).

Intre rămăşiţele de monete s'au mai aflat, până la terminarea lucrărilor de explorare, pe lângă solidi cunoscuţi până la 1901, cu numele Cristinei, al lui Carol Gustav, Carol al 11-lea, Frideric Wilhelm şi Ioan Casimir,

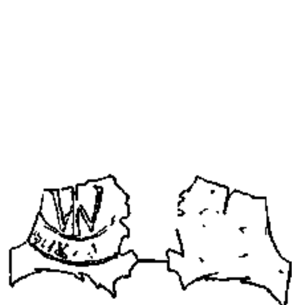


Fig. 98. Rămăşiţe argintate de monetă.



Fig. 99. Rămăşiţe dela baterea unei monete polone.

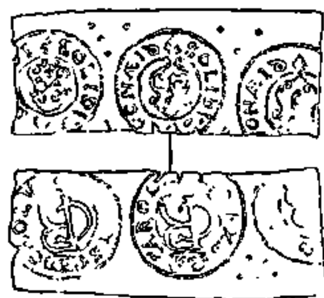


Fig. 100. Rămăşiţe dela un solidus de Riga.

şi următoarele exemplare foarte interesante, rămase din solidi: de ai lui Carol Gustav, pe avers cu inscripţia foarte clară LIVONIAE; de ai lui Carol Gustav, uşor argintaţi; de ai lui Frideric Wilhelm, asemenea argintaţi (? fig. 98);—fragmente dela un solidus polon (fig. 99) şi, afară de aceştia, un fragment argintat, pe care nu se poate recunoaşte numele Domnitorului.—S'a mai găsit un frumos fragment de monetă de a lui Carol al 11-lea (fig. 100); o fâşie

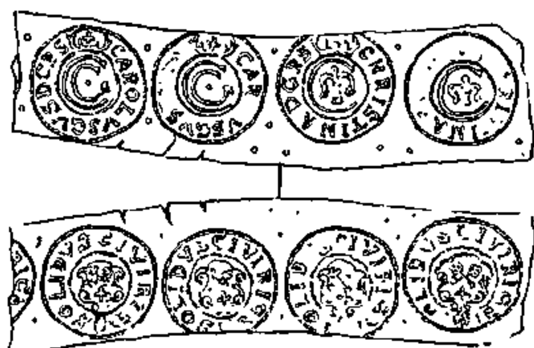


Fig. 101. Fâşie de tablă cu stampile dela diferiţi Domnitori svedezi cari au bătut monete.

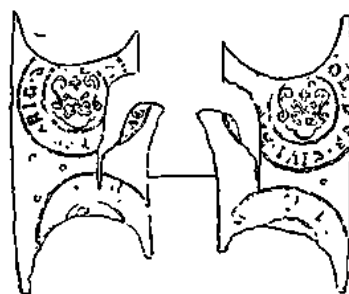


Fig. 102. Două feţe în avers pe o singură monetă: rămaşiţă dela baterea monetelor.

de tablă cu monete de ale Cristinei şi de ale lui Carol Gustav (fig. 101), o nouă dovadă că în cetate s'au bătut în acelaş timp solidi cu diferite nume de domnitori străini; în fine o rămăşiţă de monetă, la baterea căreia s'au pus în tipar două stampile pentru avers (la amândouă CIVI. RIG.: fig. 102).

Ne-am ocupat într'un mod aşà de amănunţit de monetele străine bătute în cetate, pe de o parte pentrucă faptul acesta prezintă un moment unic în felul său, atât în istoria cetăţii, cât şi în a statului moldovean,

pe de altă parte pentrucă un fapt de felul acesta e unic în istoria politică a Europei și prezentă un interes cu atât mai mare, cu cât chestiunea esențială despre îndreptățirea de a bate monete străine n'a putut fi încă deslegată. Faptul acesta confirmă în sine totodată știrile date de unii cronicari cu privire la puțina valoare de curs a monetelor moldovene, mai ales în ce privește comerțul extern. Căci dacă n'ar fi fost așà, Domnul, pentru cinstea sa și a țerii sale, cu greu s'ar fi putut simțì îndemnat să restrângă baterea monetelor proprii în favoarea celor străine în măsură așà de mare cum se dovedește prin cantitatea colosală de monete străine găsite.

Din împrejurarea că valoarea de curs a monetelor moldovene erà mică, se poate deduce că acestea nu erau primite bucuros, în primul rând de negustorii străini, și că monetele străine se băteau în cantitate așà de mare pentru comerțul extern. Ele trebue să fi ajuns deci de multe ori în străinătate. Astfel faptul că aceste monete nu erau din țara proprie, de sigur n'a putut să rămână necunoscut stăpânitorilor din Polonia, Brandenburg, Livlanda și Suedia.

Chiar dacă am admite că solidi de Suceava s'au întrebuințat numai în Moldova, faptul că Domnul puneà să se bată monete de ale acestor țeri străine, n'ar fi putut rămâneà ascuns, dacă ținem seamă de comerțul însemnat al Moldovei cu Polonia, cu provinciile baltice și cu Suedia.

Trebue să ne întrebăm apoi, pentru ce s'au bătut numai monete de ale acestor țeri și nu și de ale Ungariei învecinate? Deși profan în cercetările istorice, cred că e logic să admit că țerile mai mult sau mai puțin împrietenite vor fi dat Domnului Moldovei dreptul de a bate acești bani. Căci altfel cum ar fi putut el să exerciteze un drept așà de special al unor Domnitori străini sau cum și l-ar fi putut el însuși în contra voinței acestora?

Reflexiunile acestea dau însă naștere la îndoeli nouă. Dacă s'a găsit o țară străină, cum ar fi Suedia, aliată în timpul acesta cu Moldova, ca să dea, în anumite condițiuni, dreptul acesta (poate ca arendaș de monetărie pentru Moldova), ar fi fost oare tot așà de ușor să obțină, în acelaș timp, un drept similar și dela Polonia și Brandenburg? Și dacă da, n'ar fi trebuit oare să se facă niște documente despre aceste importante învoeli și concesiuni de drept? In cazul acesta ar trebuì să existe în arhivele statelor respective documentele relative la astfel de învoeli și concesiuni. Pașii făcuți de mine în direcția aceasta, mai întâiu în Stockholm, n'au avut până acum nici un rezultat pozitiv. Și se pare că nu există nici documente moldovene privitoare la chestiunea aceasta, altminteri ar fi de mult cunoscute. Nici chiar ca tradiție despre așà cevà pare că n'a ajuns nimic până la noi.

Ne aflăm deci încă tot în fața unei întrebări deschise, tot în fața unei ghicitori nedeslegate, a cărei resolvire completă sperăm că se va des-

legă cu timpul, mai ales că chestiunea aceasta nu e numai interesantă şi stimulantă în mod deosebit, dar prezentă şi o importanţă politică (1).

Ca concluzie deci, e fapt stabilit că în cetatea Sucevii a existat o monetărie, în care se băteau bani moldoveneşti. Răspunsul la întrebarea, mai puţin interesantă, în care parte anume a castelului a fost monetăria, e cu mult mai uşor şi mai sigur de dat. Căci am amintit mai înainte că mai multe rămăşiţe de material pentru baterea banilor s'au aflat la capătul nordvestic al curţii din afară, mai ales în colţul de către nord, lângă turnul **37** (pl. II), unde resturile de oase animalice, descoperite în cantitate mare, apar, sub influenţa coclelii de aramă, colorate sau impregnate în verde.

E foarte probabil deci ca monetăria să fi fost în apropiere, anume în partea de miazănoapte a halei **50**, sau în încăperea **51**, ori în odaia, surpată dejà, care s'a aflat lângă încăperea **51** (pl. II)

Rămăşiţe de material pentru baterea monetelor s'au aflat multe, deşi în cantitate mai mică, şi în apropierea turnului diagonal **40** şi spre miazăzi dela acesta. De aceea se poate admite, pentru monetărie, şi acest loc din cetate. Nefiind exclusă posibilitatea ca localităţile pentru monetărie să se fi schimbat, se mai poate admite ca ea să fi fost (poate mai târziu) în clădirea construită într'un mod particular la **33** (sau la cei trei stâlpi **30**?).

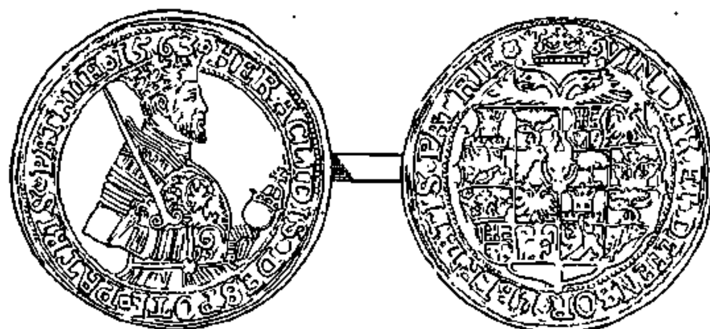


Fig. 103. Talerul lui Despot Vodă din 1563 (2).

(1) Observ că documentul regelui Sigismund al Poloniei, dat în Cracovia, la 4 Martie 1511, conţine un protest contra demonetizării (deprecierii) monetelor polone şi litvane în Moldova. Schmidt, Regestele citate. V., mai sus, pag. 93, nota 1.

(2) După D. A. Sturdza, Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Romanien. Viena 1874, pl. 2.

VECHI STAMPE ALE SUCEVII.

Pentru cetitor nu vor fi fără interes reproducerea stampelor vechi ce înfăţişază cetatea Sucevii şi publicarea câtorvà vederi dela alte cetăţi moldoveneşti amintite adesea în scrierea de faţă.

Ce priveşte mai întâiu cetatea Sucevii, ea a trecut, după cum arată rezultatele lucrărilor de explorare, prin numeroase schimbări arhitectonice, al căror timp se şi poate, în parte, fixà. Cum însă schimbări mai mari de clădiri se făceau numai după trecerea unui timp mai îndelungat şi cum astfel de schimbări se făceau numai la anumite părţi ale cetăţii, forma caracteristică, de pe vremuri, a acesteia a rămas, de sigur, aceeaş în îndelungate perioade de timp.

Regretabil că până acum nu s'a aflat nici o gravură autentică sau cel puţin mai apropiată de adevăr, care să ne arate starea externă a cetăţii în vreuna din aceste perioade, iar speranţa de a descoperì în viitor aşà cevà nu poate fi prea mare. Până azi sunt cunoscute numai câtevà ilustraţiuni mici, primitive, cari ar reprezentà cetatea Sucevii; dar planul făcut pe baza săpăturilor, care plan indică dispoziţia încăperilor celor mai importante ale cetăţii, îndeosebi a turnurilor, dovedeşte cu prisosinţă că ilustraţiile acestea nu corespund de loc cu realitatea.

Ele nu ne oferă deci nici un fel de puncte de orientare sigure în ce priveşte exteriorul de odinioară al cetăţii noastre. Din cauza aceasta, după cum am accentuat încă din introducere, e cu neputinţă a întocmì planuri de reconstruire cari să merite chiar şi numai o încredere relativă, având în vedere desfăşurarea, acum cunoscută, a planului.

Totuş vechile ilustraţiuni de cari am amintit vor ajutà, credem, în câtvà fantazia cetitorului în năzuinţa ei de a-şi închipuì o icoană pe cât cu putinţă mai aproape de adevăr a formei din afară a cetăţii.

Una din aceste ilustraţiuni s'a pus ca frontispiciu (en tête) la titlul acestei lucrări. E o gravură săpată fără multă artă, în lemn, luată din Cazania lui Varlaam, tipărită la 1643 în Iaşi. Ea reprezentă, în părţile principale, pe Sf. Ioan Novi, având de o parte un castel, iar de cealaltă o biserică. Inscripţia, cu caractere slave bisericeşti, e următoarea: «Sf. mucenic al lui Hristos Ioan Novi, care este în Suceava». Clădirile ce se văd în ilustraţie vor să reprezente, de sigur, cetatea şi, poate, şi biserica Mi-

răuţilor. Ele se află în ultimul plan al desemnului ce reprezentă un teren undulos, care ar puteà închipuì Câmpul-Şanţurilor şi pe care stă Sfântul, ţinând într'o mână o spadă mare de cavaler medieval, cu care a fost decapitat, iar în cealaltă o cruce. După cum mi-a comunicat I. Fleischer, meritosul profesor gimnazial mort la 30 Aprilie 1900, gravura e săpată de un călugăr din Moldova cu numele Ilie, care, poate, nici n'a cunoscut Suceava. Căci, de fapt, nici una dintre clădirile reprezentate nu corespunde



Fig. 104. Căderea lui Despot Vodă.
(După Sommer, Vita Iacobi Despotae, Witebergae 1587.)

de loc cu realitatea, aşà că desemnul trebue atribuit numai fantaziei maestrului naiv, căruia îi va fi servit în acest scop descrierea vreunui cunoscător al cetăţii.

In ilustraţie se vede un zid principal puternic, crenelat, apoi un turn massiv, foarte înalt, având parapete, mai multe cupole şi un acoperemânt de cort, cu o cruce mare (acesta ar puteà să înfăţişeze paraclisul din cetate). Caracteristică e cupola largă, poligonală, cu turlă, care pare a aveà sub ea, în colţuri, coloane mici, legate cu arcuri, ceeace corespunde stilului

bisericesc moldavo-bizantin. Vrednice de însemnat mai sunt în ilustrație cele două acoperișe de formă particulară, numită nemțește Grabendächer, de cari se găsesc și astăzi multe în orașele medievale din Germania de nord, Bavaria, Tirol ș. a., iar în vechiul oraș al principilor bisericești, în Salzburg, sunt chiar tipice, mai ales în fortereața Hohensalzburg, unde se găsesc multe. Forma aceasta de acoperiș poate confirmà veracitatea știrii ajunse până la noi, din timpul lui Despot Vodă, că cetatea Sucevii a fost construită sau reconstruită, cu excepția paraclisului, în general, după modele medievale germane.



Fig. 105. Sf. Ioan Novi, după o gravură din anul 1833.

Profesorul Wilhelm Schmidt a pus, cam prin anul 1890, să se facă un desemn, cu o scară relativ mare, pe care l-a reprodus pe cale fotografică și l-a numit «Cetatea din Suceava în anul 1536» (1). Încă dela prima vedere m'am îndoit foarte mult de faptul că el ar puteà reprezentà cetatea Sucevii, — îndoeală care s'a prefăcut în certitudine, îndată ce am început lucrările de explorare. Localitatea nu se potrivește de fel cu cea dela Suceava, pentrucă în ilustrație se poate vedeà o apă lată și niște stânci, cari se ridică mult peste castel, pe când, de fapt, cetatea Sucevii e așezată

(1) Recte: 1563; un exemplar se află în Muzeul din Cernăuți.

lângă o apă mică, gârla Cacainii, iar în apropierea ei nu se află nici un deal, care să o întreacă în înălțime, cu atât mai puțin vreunul cu vârf stâncos. Clădirea de altfel apare cu mult mai întinsă decum a fost a cetății. Diferitele edificii sunt desemnate în mod fantastic sau foarte exagerat. Așà, de exemplu, clădirea rotundă în formă de turn, care se vede în față și apare întărită în parter cu mulți contraforți.

S'a văzut în urmă că ilustrațiunea aceasta este reproducerea mărită a ilustrațiunii din titlul istoriei lui Iacob Heraclide de Sommer, reprezentând o cetate închipuită și căderea repentină a acestui Domn (fig. 104), care, în temeritatea lui, credeà că va puteà asaltà și cerul în carul său de biruință. Greșeala aceasta a profesorului Schmidt se explică ușor prin faptul că el orbise aproape cu totul în anii ultimi ai vieții sale.

Fig. 105 nu e lipsită de interes: ea ne înfățișează o gravură ($^2/_3$ din mărimea ei) din anul 1833, probabil originală din mănăstirea Neamțului, care reprezentă pe Sf. Ioan Novi, având de o parte un castel în stil turcesc, așezat lângă o apă, iar de cealaltă parte o mănăstire, în dosul căreia e marcată o cetate pe deal. Castelul poate să închipue Cetatea-Albă, de unde a fost adus, după cum e știut, Sfântul, în anul 1402, la Suceava, iar mănăstirea cu cetatea de lângă ea ar puteà închipuì biserica mănăstirii dela Suceava, unde s'au aflat și se află moaștele mucenicului și patronului Bucovinii dela 1522 până la 1686 și din 1783 până în timpul de față. Cetatea, din care se vede numai o parte mică, lângă mănăstire, ar fi deci cetatea Sucevii. Desemnul mănăstirii nu se potrivește cu biserica Mirăuților, unde s'au păstrat moaștele Sfântului dela 1402 până la 1514; el are oarecare asemănare cu forma mănăstirii din Suceava și a bisericii ei, cum erà aceasta în anul 1833. De-



Fig. 106. Cetatea Sucevii și biserica Mirăuților, după o acuarelă de F. X. Knapp din 1864.

semnul cetăţii, executat fugitiv, nu ofere nici un punct de orientare cu privire la vechea ei formă.

Fig. 106 reprezentă o copie de cromotipie, făcută după o acuarelă a lui F. X. Knapp şi ne arată cetatea împreună cu biserica Mirăuţilor în starea în care ambele se găsiau în anul 1864.

Alte câtevà cetăţi moldovene.

Figura 107 reprezentă cetatea Neamţului, după o litografie a lui Asaki, (La mère d'Etienne le Grand refuse à son fils l'entrée de la forteresse de Niamtzo en 1484). E departe însă de a corespunde, chiar şi numai aproximativ, realităţii.

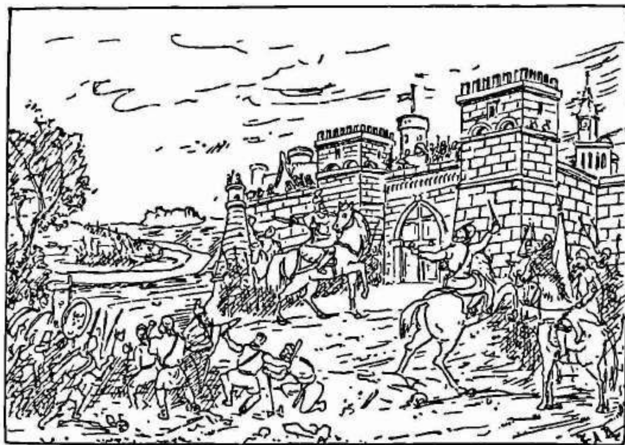


Fig. 107. Ştefan cel Mare înaintea cetăţii Neamţului.

Fig. 108 reprezentă ruinele cetăţii Neamţului în starea lor actuală, după o fotografie luată în 1898.

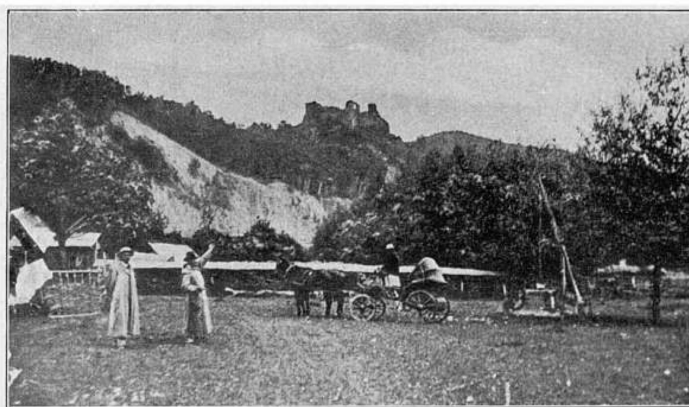


Fig. 108. Cetatea Neamţului în starea ei actuală (fotografie din 1898) (1).

(1) Mai pe larg vezi tratatul meu: Schloss Neamţu — cit. mai sus, pag. 10, nota 1 — de unde am luat şi fig. 108; asemenea scrierea Arh. Narcis Creţulescu, Istoria cetăţii Neamţu (extras din România Militară, Bucureşti 1905).

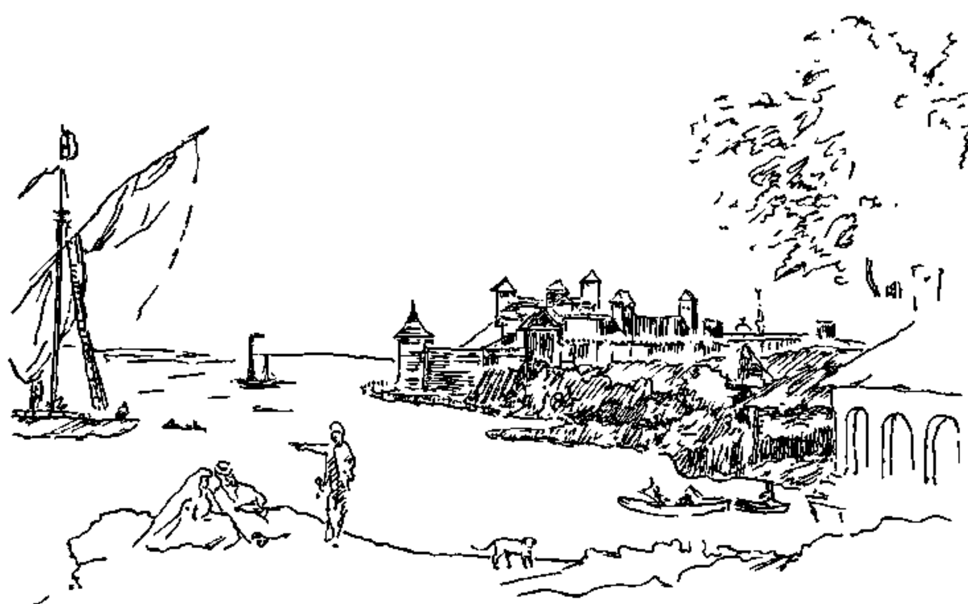


Fig 109. Cetatea-Albă: vedere dela nordvest, din anul 1790.

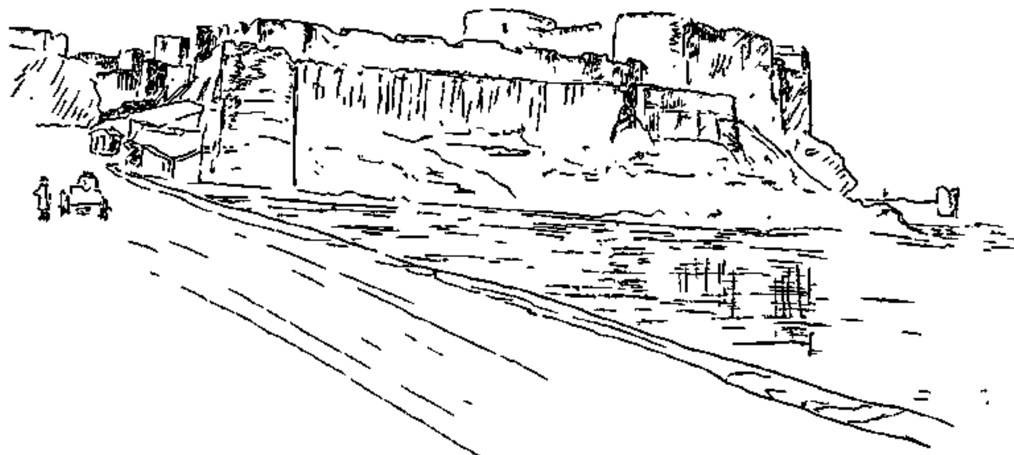


Fig. 110. Cetatea-Albă: vedere dela sudest, din anul 1898 (1).

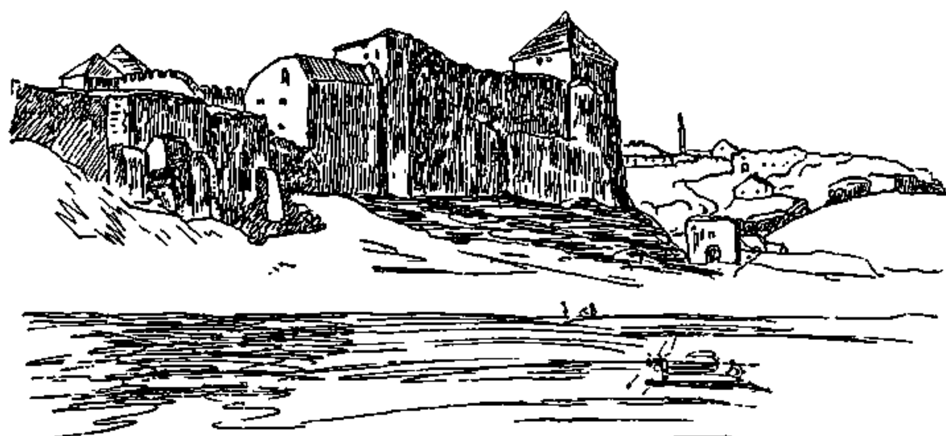


Fig. 111. Cetatea Hotinului în starea ei actuală (2).

(1) Ambele vederi din Zamfir C. Arbure, Basarabia în secolul al 19-lea, București 1899.— Istoricul la Iorga, Chilia și Cetatea-Albă, București 1899.

(2) Desemn după Arbure, op. cit, 416-7. Alte vederi la Istrati, Despre cetatea Hotinului, în Analele Academiei Române, sec. șt., ser. II, tom. XXXIV, no. 18; note istorice tot acolo, după Arbure.

Fig. 109 și 110 reprezentă vederi ale Cetății-Albe: întâia după o stampă din 1790, a două după o fotografie recentă, din 1898.

In sfârșit fig. 111 reprezentă cetatea Hotinului în starea în care se găsește azi.

Mănăstirea Putna.

S'a relevat în repețite rânduri că, pe lângă curțile boierești, mai

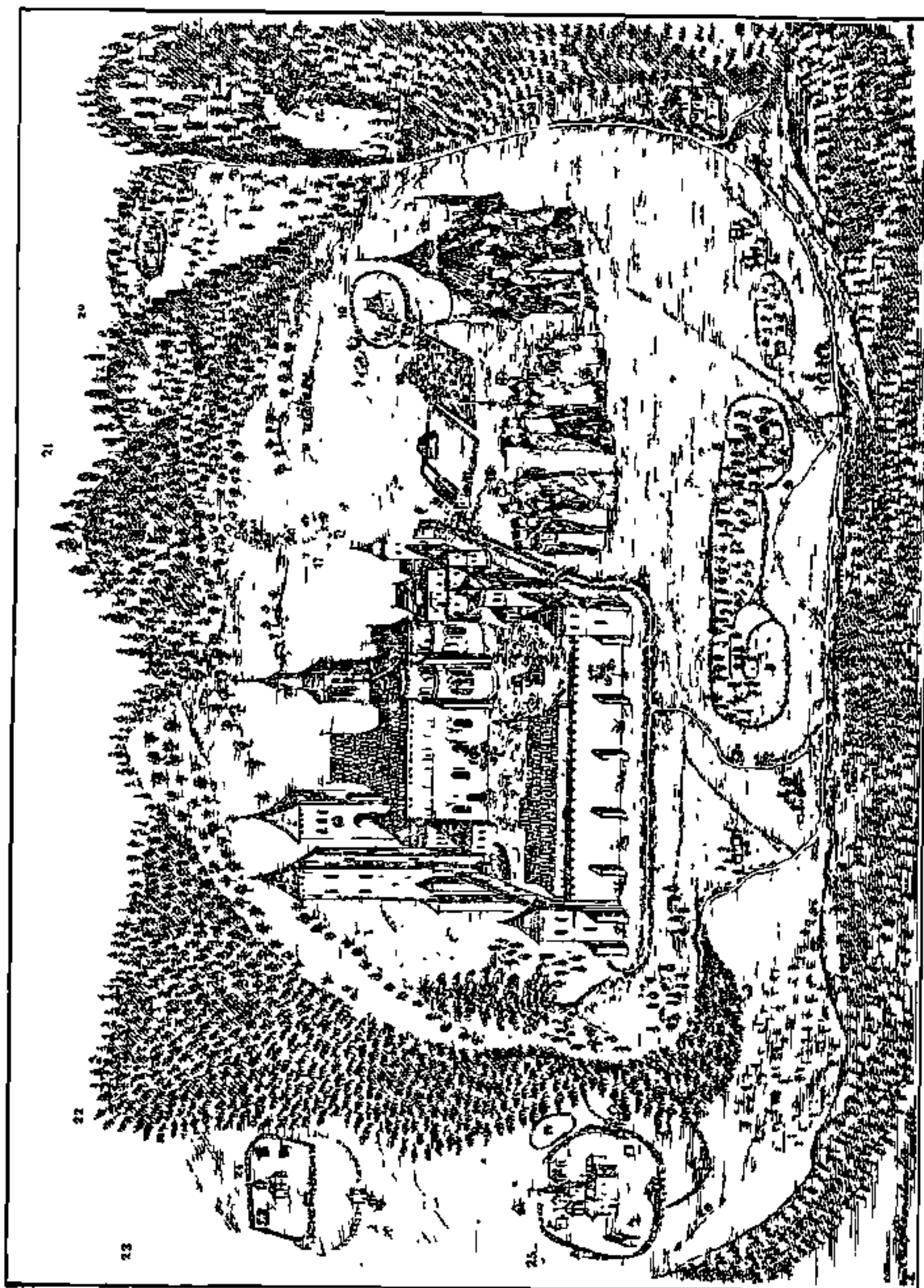


Fig. 112. Mănăstirea Putna, în anul 1757, după o pictură contimporană.

erau și mănăstiri întărite. O veritabilă fortăreață erà îndeosebi mănăstirea lui Ștefan cel Mare din Putna, locul de îmmormântare al acestui domnitor.

Dela aceasta mănăstire a ajuns până la noi o icoană bună, deşi pictată ca de un diletant, de pe la mijlocul secolului al 18-lea. După ea am făcut copia redusă din fig. 112 (1). Icoana pare a fi fost făcută din îndemnul mitropolitului Iacov, care a restaurat mănăstirea în anul 1757. Originalul ei se află în palatul Mitropoliei gr. or. din Cernăuţi, iar o copie în mănăstirea Putna.

Icoana închipue închinarea mănăstirii restaurate ctitorului ei, lui Ştefan cel Mare. Legenda e dată, în original, în locul cifrelor puse aci, cu litere slave bisericeşti. Cifrele însemnează, după F. A. Wickenhauser, următoarele:

1. Sfânta şi marea mănăstire Putna, clădită de fericitul Ştefan cel Mare şi reconstruită de sfinţia sa părintele mitropolit Iacov; **2.** paltin; **3.** şi **4.** părâul Putna; **5.** chilia pentru oaspeţi; **6.** fântână; **7.** grădină; **8.** biserica Naşterii Maicii Domnului; **9.** moara; **10.** părâul Beceul; **11.** chilia în piatră sau «chilia lui Daniel», săpată întreagă în piatră; **12.** Solotruc (numele unei regiuni); **13.** **14.** şi **15.** ctitorii: Ştefan Vodă şi mitropolitul Iacov; **16.** chilie pentru oaspeţi; **17.** Sion (numele unei regiuni); **18.** grădina cu pomi; **19.** mănăstirea cea veche (azi biserică parohială de lemn); **20.** şi **21.** Frasin (regiune); **22.** Poiana sihăstriei; **23.** Sub Măgură; **24.** şi **25.** Buhoaia (lac); **26.** Pârâul ursului.

In icoană se cunosc bine zidurile înalte şi crenelate de împrejmuire îndeosebi turnul înalt de pază şi şanţul cu apă, care încunjură mănăstirea.

(1) Luată din scierea mea: Typus der Klosterkirchen in der Bukowina, publ. în Mitteilungen der k. k. Zentralkommission, pe 1890.

SERBAREA DELA 1904.

Implinirea a patru sute de ani dela moartea lui Ştefan cel Mare, care a fost cel mai puternic şi mai însemnat dintre voevozii moldoveni, s'a serbat la 4/15 Iulie 1904 cu deosebită pompă în toate bisericile întemeiate şi patronate de dânsul, dar mai ales în mănăstirea sa Putna. Ziua aceasta a fost prilejul unei serbări solemne şi în cetatea lui dela Suceava, părăsită de atâta timp. Acì s'a slujit, în aceeaş zi, un parastas pentru odihna sufletului marelui Domn, pe cât de răsboinic pe atât de nobil.

Cu prapore şi steaguri în frunte, preoţii s'au dus la ruinele frumos împodobite, ca să se inchine cu evlavie umbrei lui Ştefan şi să facă obişnuitele rugăciuni pentru odihna sufletului său. La aceasta serbare au asistat societăţile arcaşilor şi veteranilor, reuniunile de pompieri, delegaţiuni din o mulţime de comune, chiar şi din cele mai îndepărtate comune dela munte, populaţiunea Sucevii, cum şi mult public din împrejurime şi chiar din Bucureşti.

O preţioasă amintire dela această serbare frumoasă ne înfăţişează pl. XII, ultima, făcută după o excelentă fotografie a fotografului I. Chrzanowski din Suceava. Fotografia dă o vedere de pe Câmpul Şanţurilor peste şanţul cetăţii şi peste turnul sudic din mijloc şi cel sudvestic din colţ înspre vechea biserică a Mirăuţilor.

Par'că reveniseră vremurile lui Ştefan cel Mare, când buciumul da expresie cântecelor poporului său şi trimiteà melodiile lui duioase de sus, de pe plaiurile munţilor, până jos în vale; tot aşà vestiau şi acum din bucium, la parastasul din cetate, păstorii şi ţăranii, ca să se audă departe, în ţară, până sus în munţii lor, că acì a închis, acum 400 de ani, pentru totdeauna, ochii marele Voevod.

Pentru a eterniză amintirea acestei aniversări, s'a bătut medalia, reprodusă în fig. ce urmează, 113. Ea ne înfăţişează pe marele Domnitor după portretul păstrat în Evangheliarul dela Humor.

Liniştită şi singură, cum a fost cetatea înainte de începerea lucrărilor de explorare, aşà ni se prezentă şi acum; dar nu mai e părăsită, căci acum e păzită şi durata ei asigurată. Astăzi W. Schmidt n'ar mai puteà

scrie despre ea, ceeace scrià cu zeci de ani înainte: «Numai rămășițe izolate din zidul de împrejmuire, un arc de coloană dela paraclisului cetății și dărâmături de zid, cari acoper ici-colea coasta dealului, mai opresc privirea pe acest loc bogat în tradițiuni istorice din cele mai sguduitoare, de cari ne-am îndoì adeseori astăzi, dacă ele nu ne-ar fi adeverite» (1).

Adevărat că și acum mai sunt multe rămășițe de ziduri vechi, dar «nu mai sunt», cum spune Wickenhauser, «clăcași cari să lucreze pentru boieri; nu mai sunt luptători cari să stee pe ziduri, amenințând cu armele pe năvălitorii ce se ivesc din fum și ceață; nu mai vedem mândre alaiuri domnești; nu mai vin trimiși dela Tătari, Maghiari, Poloni, Turci și Germani. Artiștii au părăsit de mult scena! Serbări gălăgioase și ospețe vesele, râs și plâns, frământări de inimi și de suflete, omoruri și alte crime, botezuri de copii pline de bucurie, nunți strălucite și îmmormântări pompoase, chilii pline cu aur, nestimate, ștofe și haine prețioase; comedii, tragedii și drame — totul a trecut ca și cum n'ar fi fost niciodată» (2).

«Urmează-mi, iubite cetitorule», scrie acelaș în alt loc, «urmează-mi în noaptea luminată de stele. Vezi! colo pe malul Sucevii jelește o regină părăsită. Strălucirea purpurei ei a pălit, cununa de aur de pe fruntea ei zace fărămată la picioare. In tăcere și supunere își jelește zilele tinereței, plânge timpurile când regii îi făceau curte! — Așà e Suceava. Câți principi n'au tăbărît în jurul ei, câți n'au umblat să-și câștige, cu armată mare, grația ei! Câți regi și împărați n'au încercat să-i câștige inima! — Cât sânge a înroșit zidurile ei pentru a o păstrà sau câștigà! — Și ce s'a ales din turnurile acestea, pe cari au fâlfâit steaguri atât de deosebite? . . . . (3)»



Fig. 113. Medalia comemorativă a 400 de ani dela moartea lui Ștefan cel Mare (1504—1904).

(1) Suczawa—cit. mai sus. pag. 27, nota 1—pag. 218.
(2) Bochotin, I, pag. 40.
(3) Moldawa, I, pag. 29.

ADAUS.

Executarea lucrărilor de explorare a ruinelor vechii cetăţi a Sucevii, cari păreau aşà de tăcute şi de misterioase, au produs, după cum erà de aşteptat, un viu interes general. Aceasta o dovedesc numeroasele vizite făcute cetăţii atât de bărbaţi din cercuri de ştiinţă şi artă, cât şi din cercurile mai înalte ale societăţii, cele mai înalte chiar, după cum am avut ocazie să arăt altă dată (1).

Comitetul local.

Cel mai mare interes faţă de lucrările de explorare l-am găsit, fireşte, în Suceava. Acì se formase încă din anul 1901 un comitet, ai căruia membri m'au sprijinit în toate privinţele la îndeplinirea lucrării mele destul de dificile. Eì m'au îmbărbătat să continuu şi mi-au făcut cu putinţă terminarea cu izbândă a lucrării. Comitetul acesta s'a îngrijit îndeosebi de adăpostirea sigură şi aşezarea cuviincioasă a numeroaselor obiecte găsite, cari, din cauza neaşteptatei lor înmulţiri, trebuiră să călătorească mereu din locuri mai mici în altele mai mari. Obiectele găsite s'au depus, la început, în mănăstirea Sf. Gheorghe, apoi, pe rând, au ajuns în localul liceului, într'o şcoală a oraşului, într'o casă a comunităţii bisericeşti armene şi, în sfârşit, în încăperile căzărmii orăşeneşti a trupelelor teritoriale.

Membrii Comitetului de care amintesc au fost următorii: stareţul mănăstirii Emanoil Ciuntuleac, primarul Francisc cavaler Des Loges, prof. Dr. A. Daszkiewicz, cons. guvern. Dr. Vasile cav. de Duszinkiewicz, Dr. Frisch, inginer Leo Fuchs de Braunthal, procurorul Leo cav. de Goian, avocatul Dr. Ioan Luţia, prof. Simion Fl. Marian, învăţătorul Paşcan, I. Pantazi, prof. C. Procopovici, dir. gim. Ştefan de Repta, prof. Wilhelm Schmidt, sincelul arhiep. Pancraţiu Sidorovici, cons. guvern. C. Tarangul şi cons. trib. supr. Filip Zierhofer.

Mai târziu au mai participat la lucrări, şi încă în mod deosebit, domnii prof. I. Fleischer şi Alfred cav. de Peyersfeld, mutaţi într'aceea la Suceava, —

(1 Das alte Fürstenschloss in Suczawa, Cernăuţi 1902, pag. 67—8.

cel dintâiu mai ales ca reprezentant al meu în Suceava, al doilea ca custode zelos al muzeului înfiinţat la îndemnul meu, muzeu în care s'au aşezat toate obiectele aflate, afară de unele date Muzeului ţerii din Cernăuţi.

Conducerea directă a săpăturilor a avut-o, dela începutul lor până la sfârşit, într'un mod desinteresat şi plin de jertfă, fostul administrator al cimitirului din Suceava, George Sorger, mort la începutul lui Fevruarie 1911 în Graz.

Cel mai îndelungat şi mai statornic sprijin l-am avut din partea Ministerului lucrărilor publice, a Guvernului şi a Dietei Bucovinei, a oraşului Suceava, a Comisiunii monumentelor istorice din Viena şi a Muzeului ţerii din Cernăuţi.

Volumul molozului şi pământului scos şi al zidurilor construite.

Datele ce urmează, privitoare la săpături, nu vor fi nici ele lipsite de interes pentru cetitor.

Volumul molozului şi pământului săpat şi scos e de vreo 13.500 m^3; zidurile de conservare construite din nou au un volum de vreo 40 m^3. Pentru îndeplinirea acestor lucrări a fost nevoie de 6.424 de zile de lucru de muncitori, 50 de zile pentru zidari şi 406 pentru supraveghetori.

Subvenţiuni.

Pentru executarea acestor lucrări şi a tuturor celorlalte în legătură cu ele, precum şi pentru procurarea celor necesare mi s'au pus la dispoziţie următoarele subvenţiuni:

dela Ministerul de Instrucţie din Viena	4.800	cor.
dela Dieta Bucovinei	4.800	»
dela Muzeul Bucovinei, căruia i s'a cedat o parte însemnată a obiectelor aflate	3.151	»
dela comuna urbană Suceava	200	»
dela particulari (d-nii de Popovici, proprietar în Costina, şi Mihail cav. de Kalmucki din Iţcani) . .	120	»
Total . . .	13.071	cor.

Cheltueli.

Cheltueli pentru săpături, lucrări de conservare, reparări de unelte (sumă rotundă)	7.427	cor.

Transport . . .	7.427 cor.
Pentru lucrări fotografice, desemnuri şi pentru instrumente ştiinţifice	1.080 »
Premii pentru obiecte aflate, cumpărări în oraş de asemenea obiecte	844 »
Pentru instalarea în Suceava a obiectelor aflate şi pentru transportarea lor	258 »
Cheltueli de drum, regie, porto, onorar la păzitori .	2.407 »
Contribuire pentru construirea unei căsuţe de pază şi a unui drum cu şini (175 m.) şi vagonet de răsturnat	1.002 »
Total . . .	13.018 cor.

Restul de 53 coroane s'a întrebuinţat pentru acoperirea cheltuelilor avute cu alte lucrări fotografice ş. a. Mai observăm că autorul a călătorit în timpul lucrului, dela 1895 până la 1904 incluziv, de 71 de ori dela Cernăuţi la Suceava, unde a petrecut 176 de zile în interesul lucrărilor de explorare. In anul 1911 a mai întreprins o călătorie până acolo pentru a face diferite studii comparative cu privire la obiectele aflate şi la cetate.

Ajuns la sfârşitul expunerii mele, îmi împlinesc o plăcută datorie, mulţumind încă odată şi în public, cu cea mai mare căldură, tuturor autorităţilor, societăţilor şi persoanelor cari m'au sprijinit, în măsură aşà de mare, în intreprinderea mea, satisfăcând cu plăcere dorinţele mele.

Cu toate că nu s'au împlinit şi probabil nu se vor împlinì nici în viitor speranţele optimiste cu privire la descoperiri de comori ca din basme, pe cari le-ar fi încredinţat în vremuri de restrişte pământului din dealul cetăţii unii din voivozii bogaţi, rezultatele obţinute prin lucrările de explorare sunt totuş suficiente pentru a aduce în multe privinţe mulţumire. Ele aruncă o rază de lumină în multe colţuri întunecoase ale vremurilor apuse; cu ajutorul diferitelor obiecte găsite — salutări ajunse la noi dela vitejii locuitori ai cetăţii—ne introducem, cu mai multă vioiciune şi mai mult fond de adevăr, decum ar face-o descrierile cronicarilor, cu puterea vrăjii, în vieaţa sguduită de vifore a înaintaşilor noştri; ele ne permit o ochire în tehnica şi arta aşà de perfectă a acelor timpuri îndepărtate; ele formează tot atâtea pietri de clădire pentru întregirea edificiului ştiinţei istorice.

Chiar dacă în urma rezultatelor săpăturilor ar mai fi rămas multe chestiuni importante nerezolvite, chiar dacă raportul meu, cu toate repeţirile inevitabile, ar mai prezentà lacune, — admiţând că multe din părerile exprimate de mine, pe cari m'am crezut dator să le public, n'ar fi

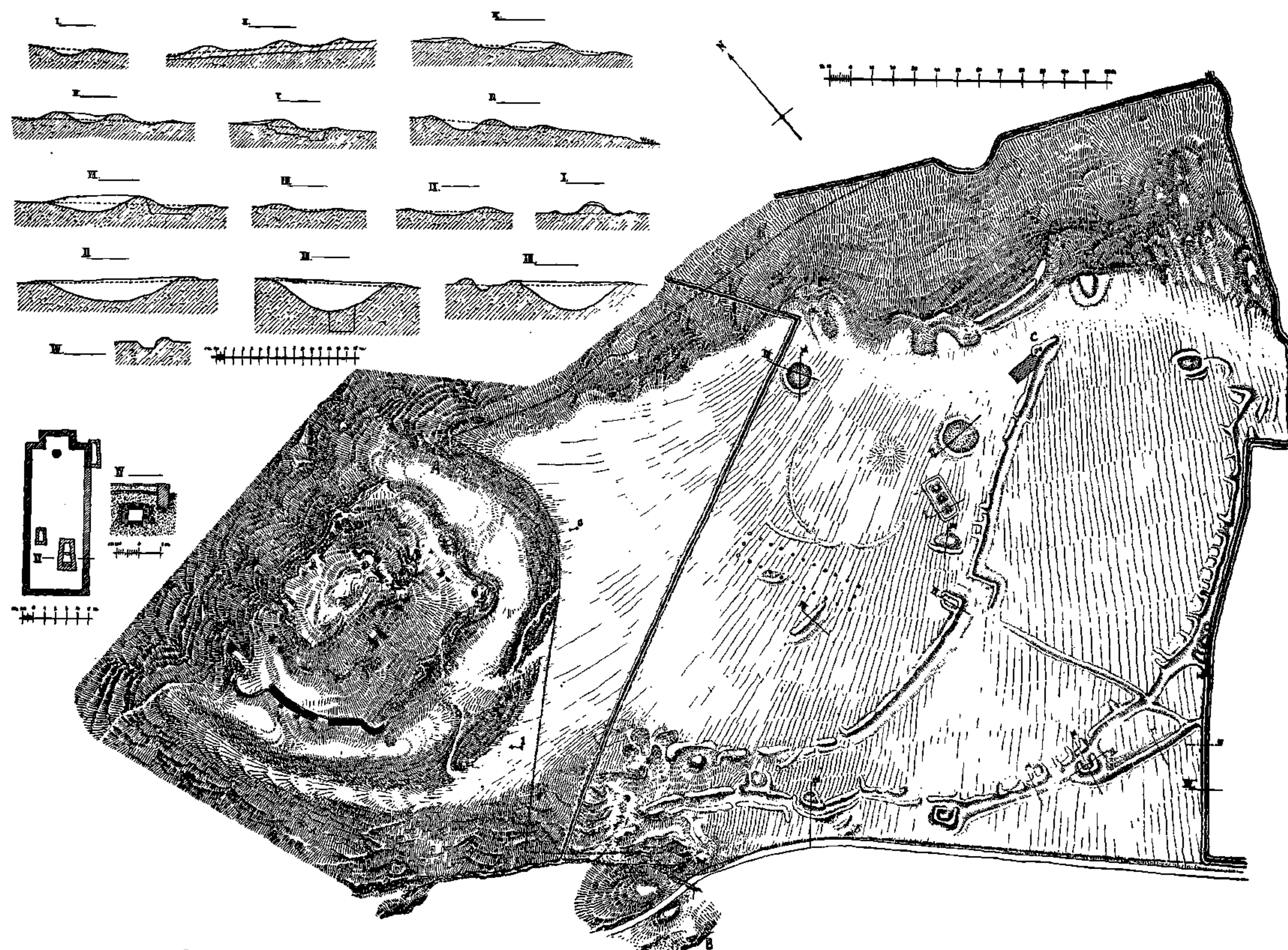
potrivite, — se poate totuş aştepta ca, pe temeiul faptelor şi al descoperirilor până acum necunoscute, istoricul chemat să poată îndeplini multe intregiri istorice, să lămurească multe părţi îndoelnice până acum şi să fie îndemnat la examinarea şi îndreptarea eroilor ce eventual ar fi de făcut.

Conservarea ruinelor.

Puse sub scutul ţerii Bucovinii, al Consiliului comunal şi al Societăţii muzeului din Suceava, preţioasele ruine pitoreşti vor fi păstrate, cu conlucrarea armonică a acestor factori, pentru toate timpurile în starea de acum. Dealul cetăţii însuş, pe care oraşul l-a împodobit cu drumuri de promenadă şi cu plantaţiuni, dorim să devină şi să rămână pentru populaţiunea istoricului oraş un loc iubit de recreare, fiind, pentru vizitator, o continuă reamintire a trecutului, în multe privinţe glorios, al strămoşilor săi.



PLANUL DE SITUAȚIE AL CETĂȚII ȘI AL ȘANȚURILOR DE PE CÂMPUL DIN FAȚA EI



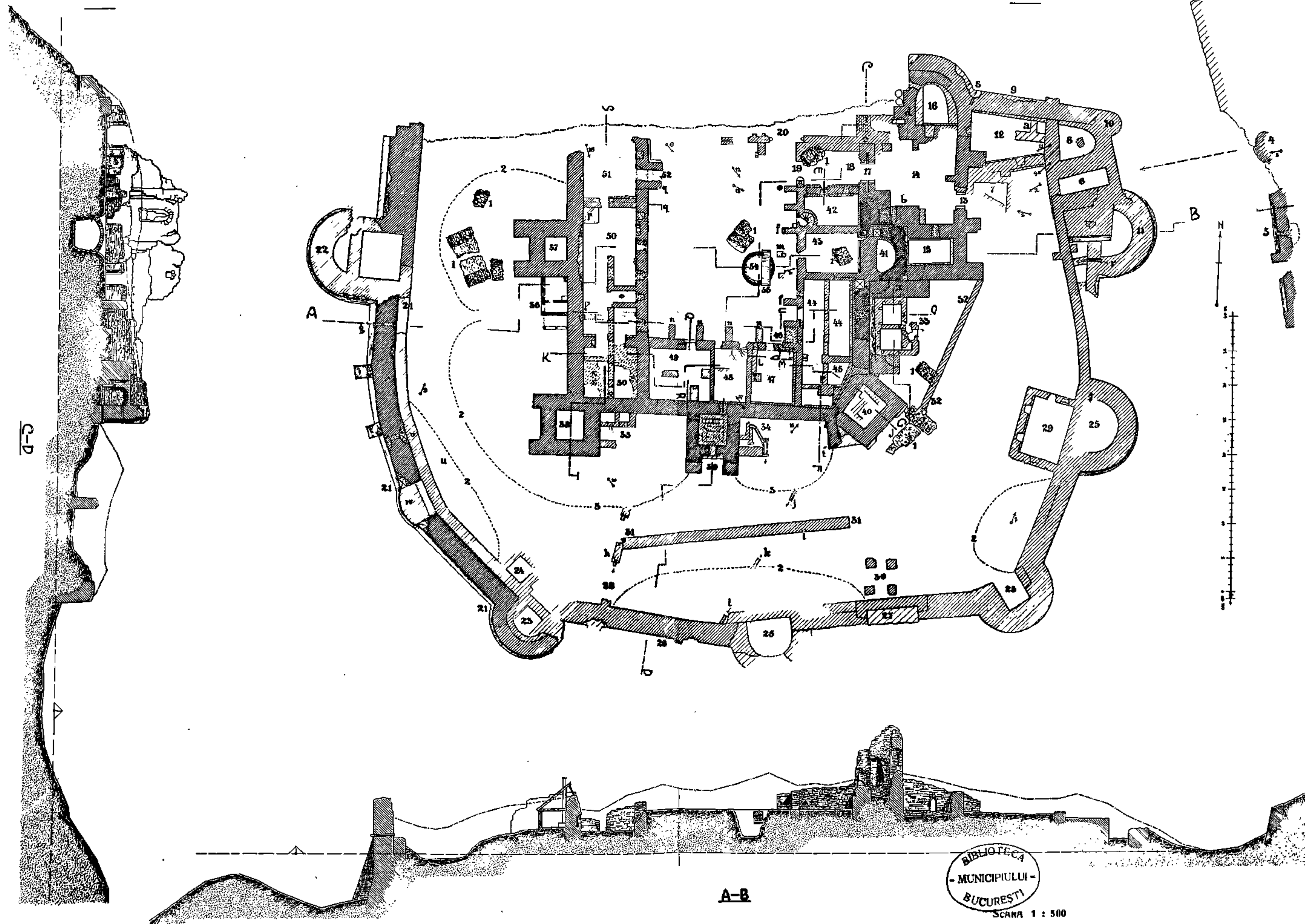
SCARA PROFILURILOR ȘANȚURILOR 1 : 500

SCARA PLANULUI PARACLISULUI 1 : 400
SCARA SECȚIUNII XV 1 : 200

SCARA PLANULUI DE SITUAȚIE 1 : 2000

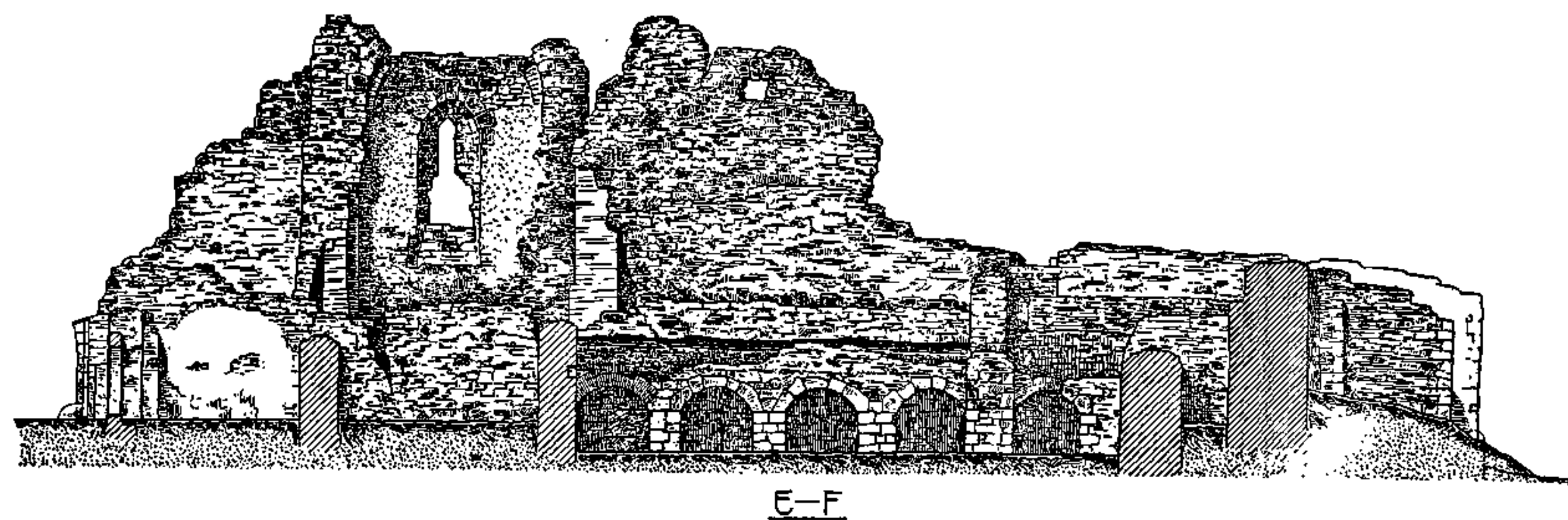
Fototipie de Max Jaffé in Viena.

Ridicat și desemnat de K. A. Romstorfer.

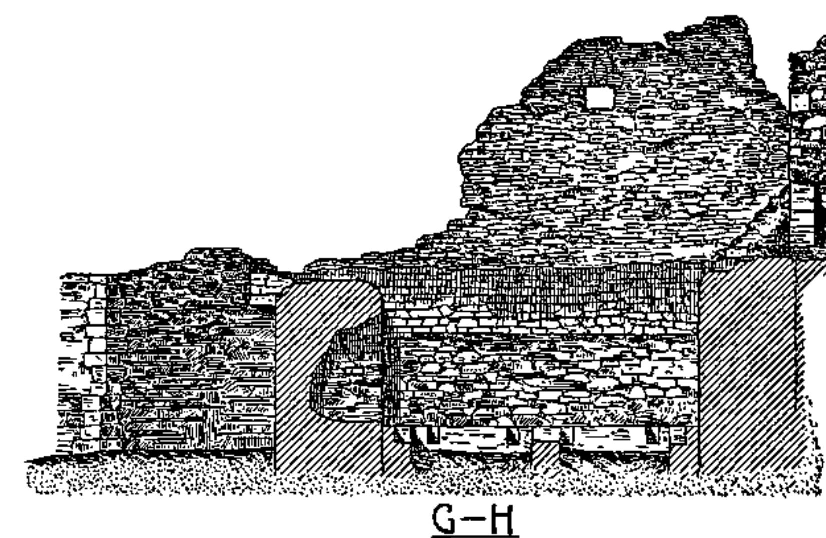


Fototipie de Max Jaffé în Viena.

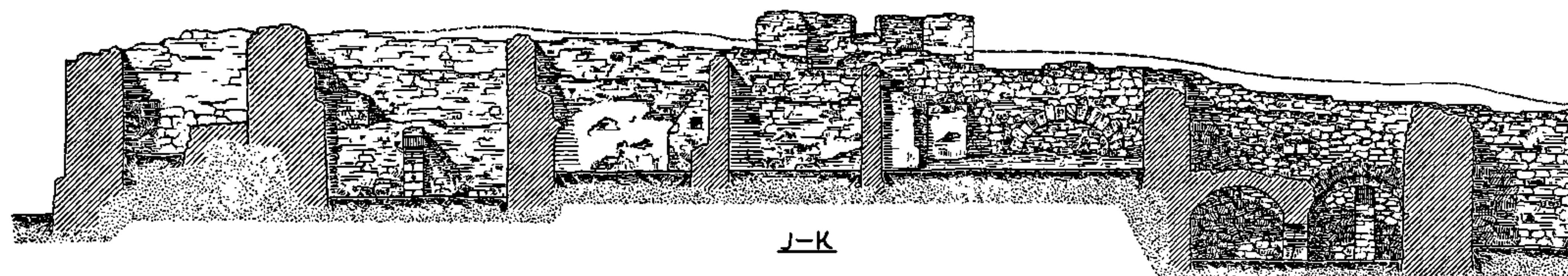
Ridicat și desemnat de K. A. Romstorfer.



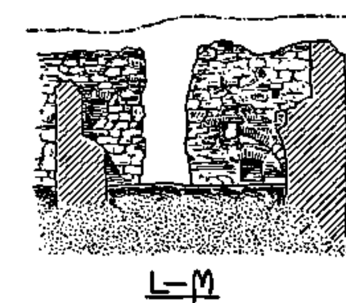
E–F



G–H



J–K



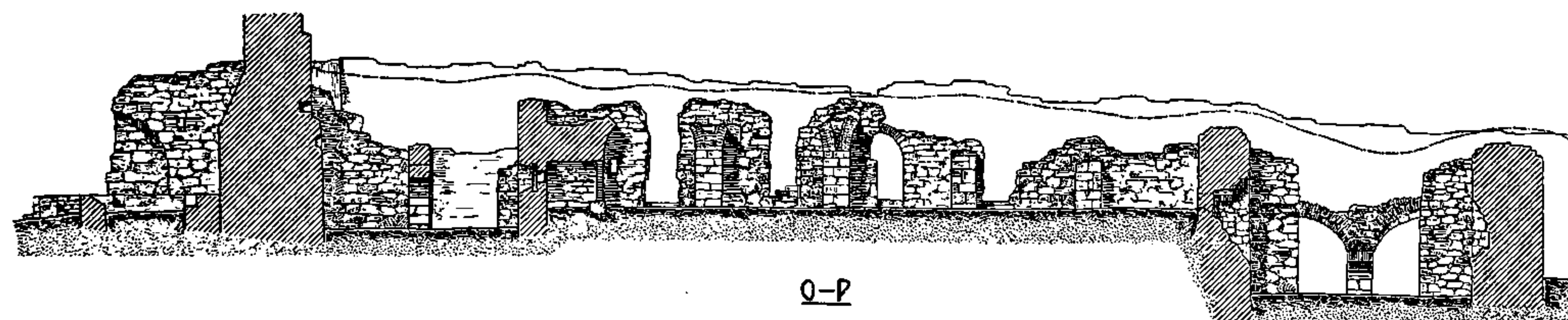
L–M



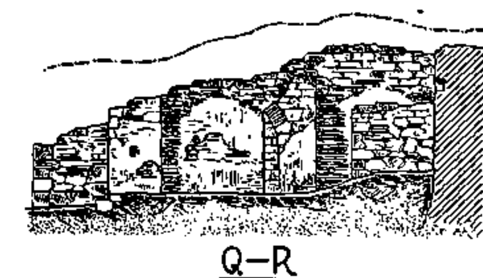
Scara 1 : 200

Fototipie de Max Jaffé in Viena.

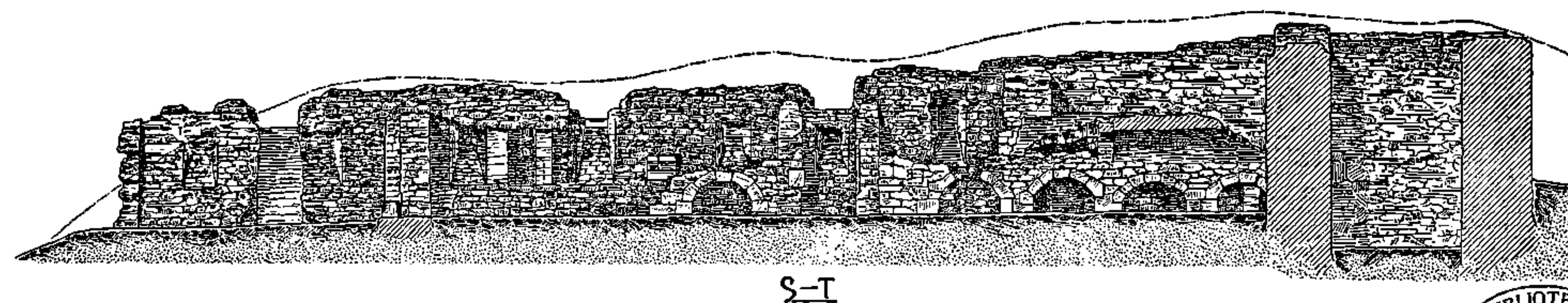
Făcute și desemnate de K. A. Romstorfer.



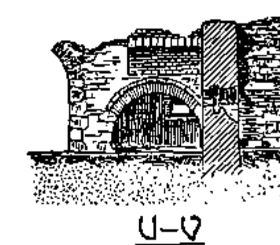
O—P



Q—R



S—T



U—V



SCARA 1 : 200

Făcute şi desemnate de K. A. Romstorfer.

Fototipie de Max Jaffé în Viena.



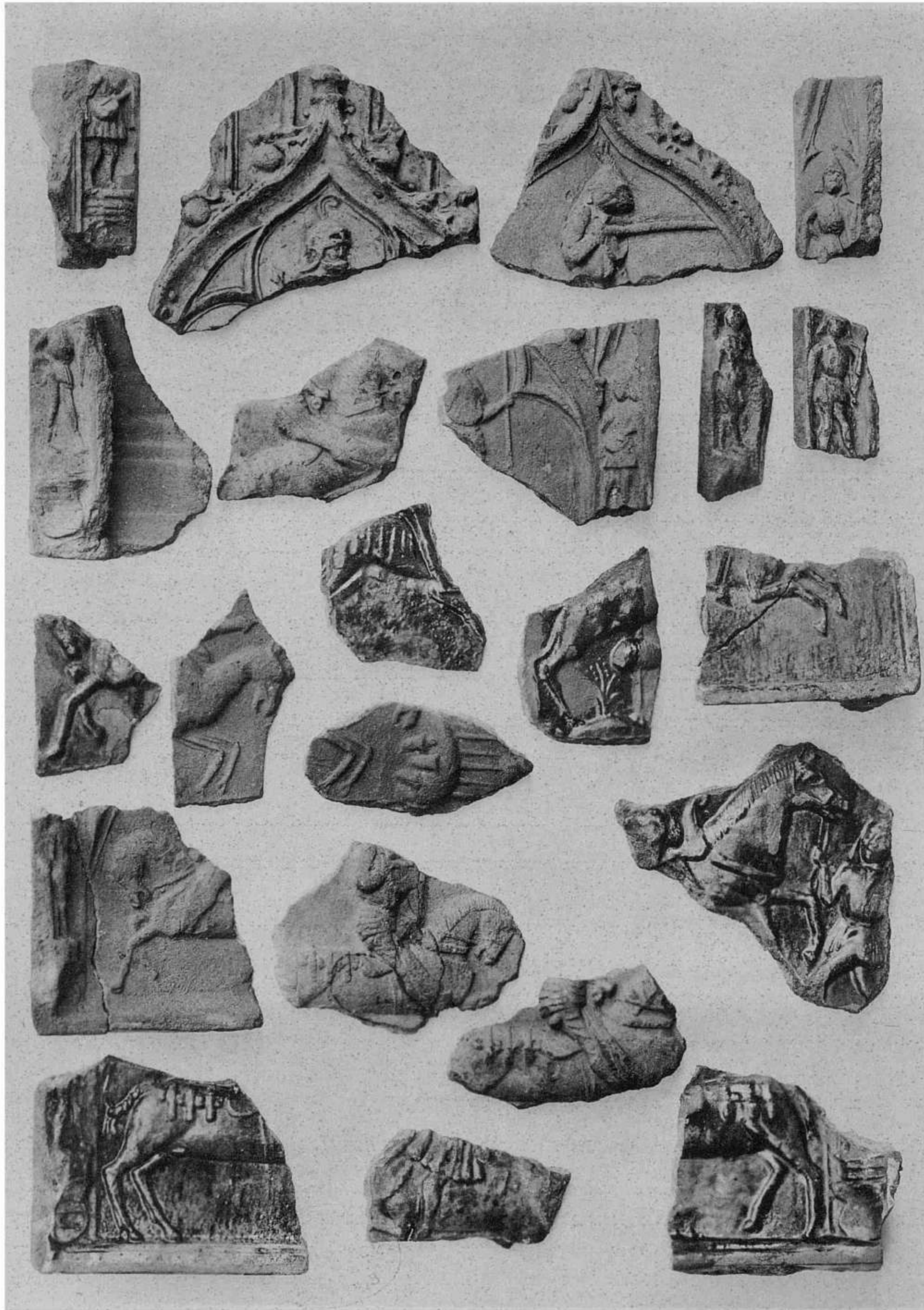


PLĂCI CU ORNAMENTE ŞI FIGURI

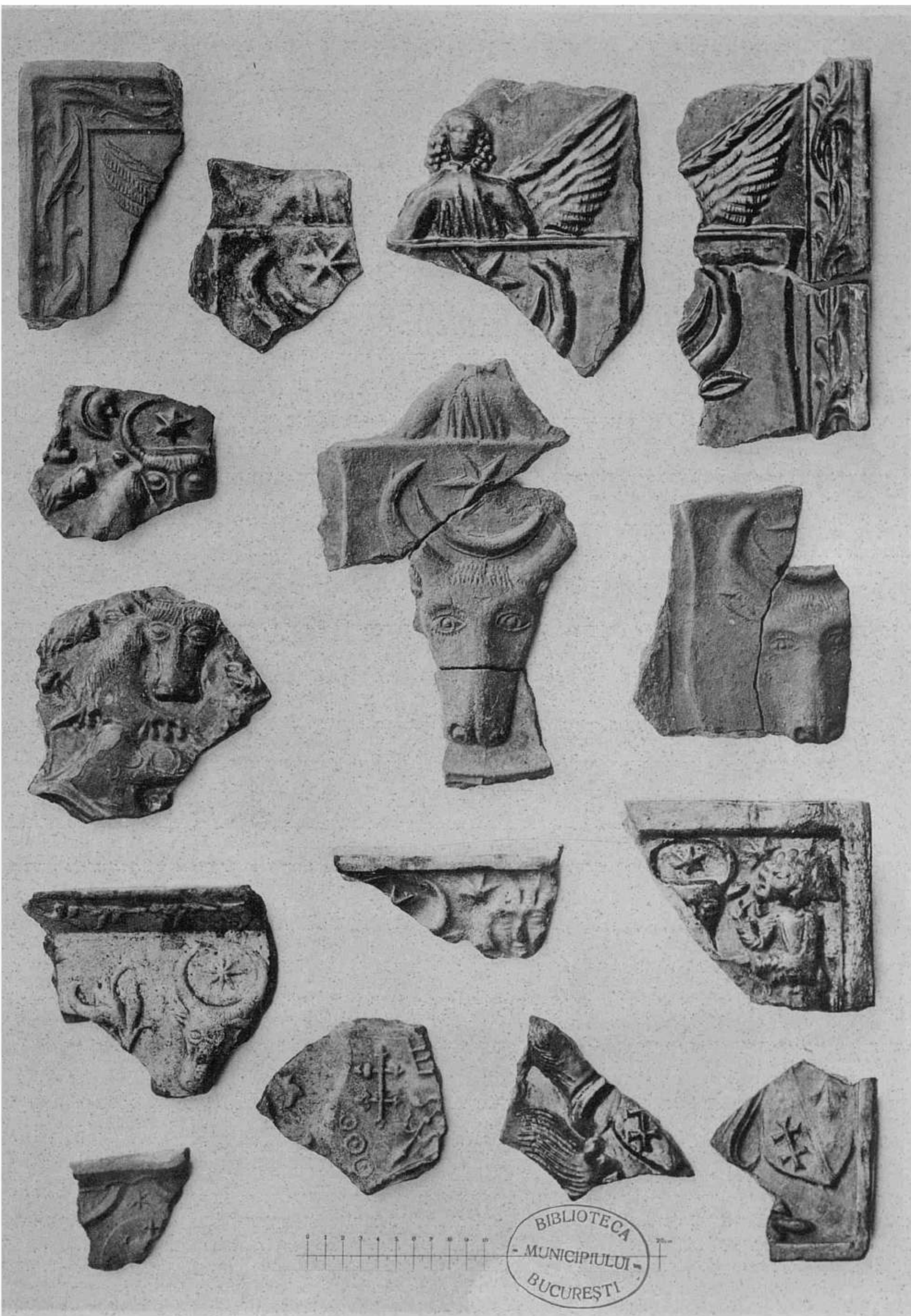
Scara 1 : 3

Fototipie de Max Jaffé în Viena.

Întocmite de K. A. Romstorfer.



PLĂCI PENTRU SOBE, CU FIGURI DE CAVALERI ETC.



PLĂCI PENTRU SOBE, CU STEMA ȚERII ȘI CU ALTE SCUTURI HERALDICE

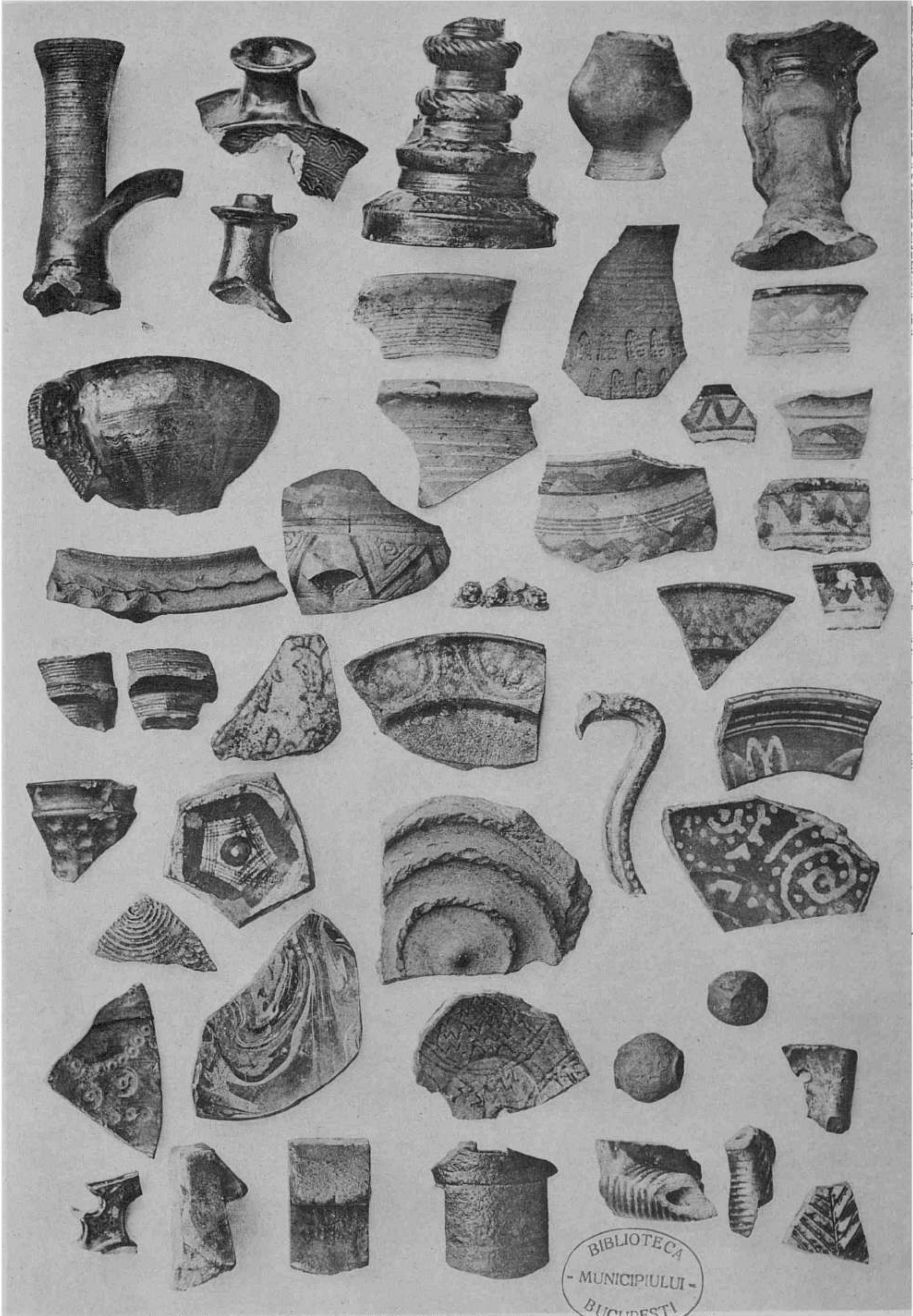
SCARA 1 : 5

Fototipie de Max Jaffé in Viena.

Intocmite de K. A. Romstorfer.



PLĂCI PENTRU SOBE ŞI PEREŢI, BRÂURI (CIUBUCURI) DE CĂRĂMIDĂ ETC.

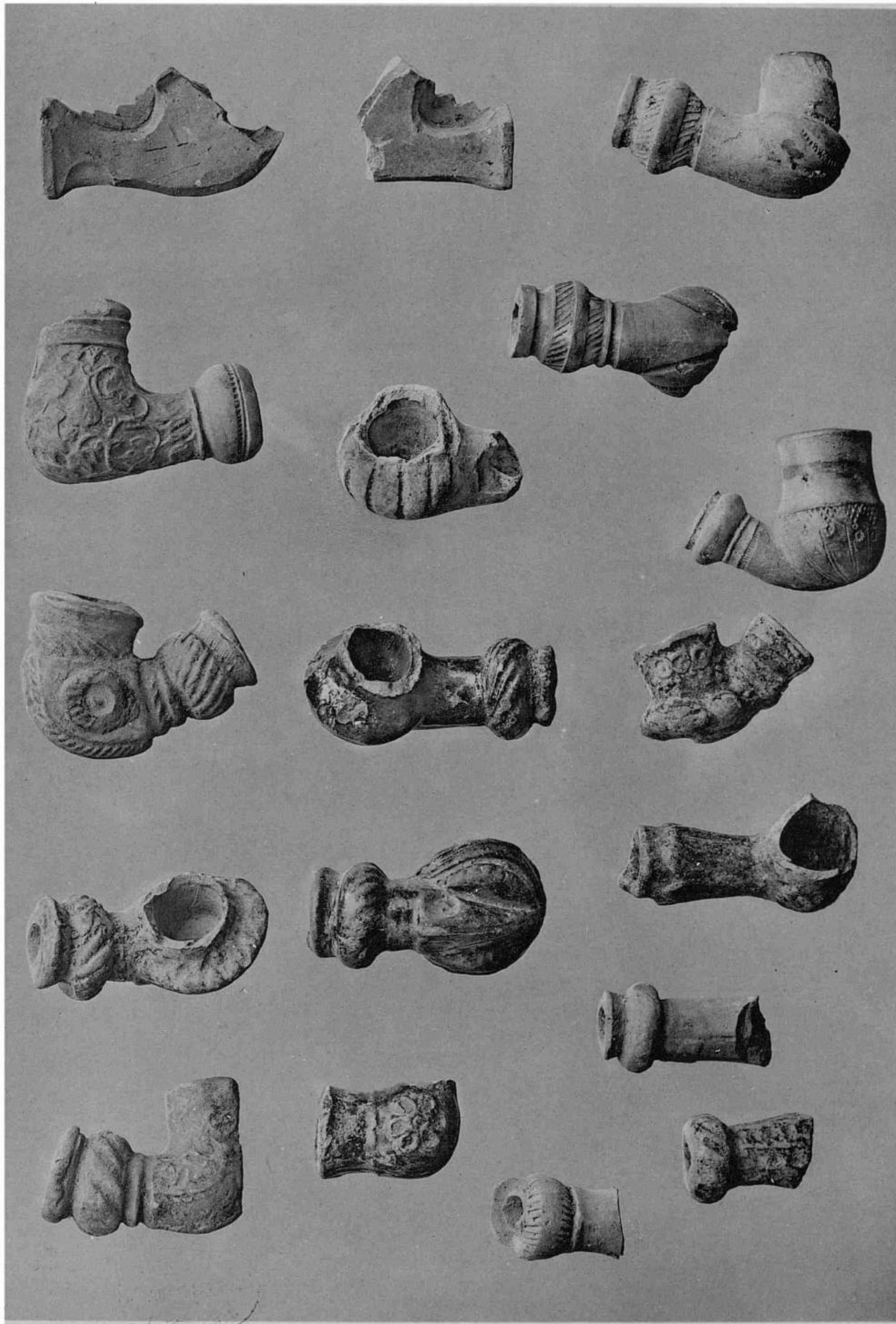


CIOBURI DE DIFERITE VASE ETC.

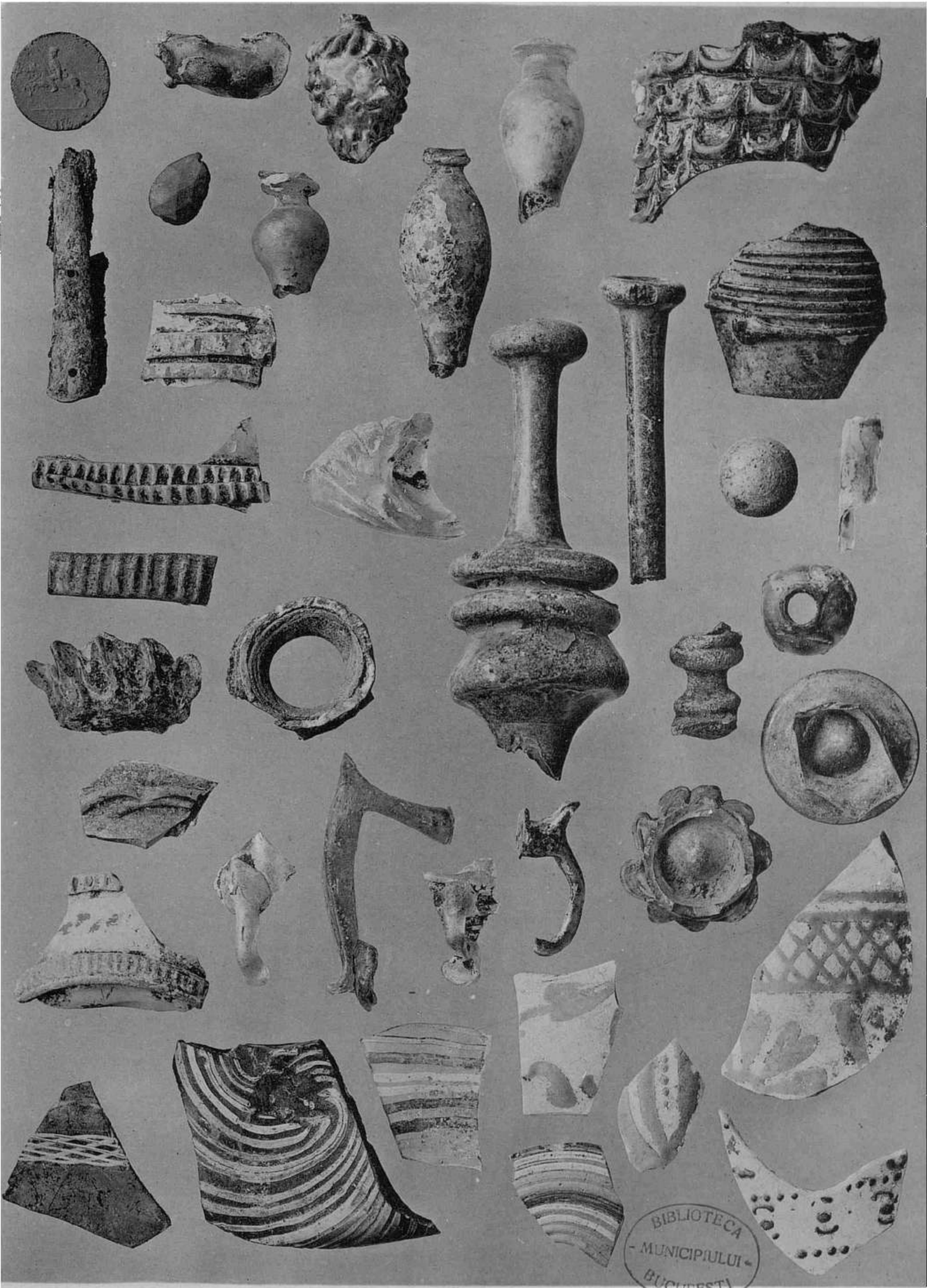
Scara 1 : 5

Fototipie de Max Jaffé în Viena.

Întocmite de K. A. Romstorfer.



RESTURI DE LULELE ETC.

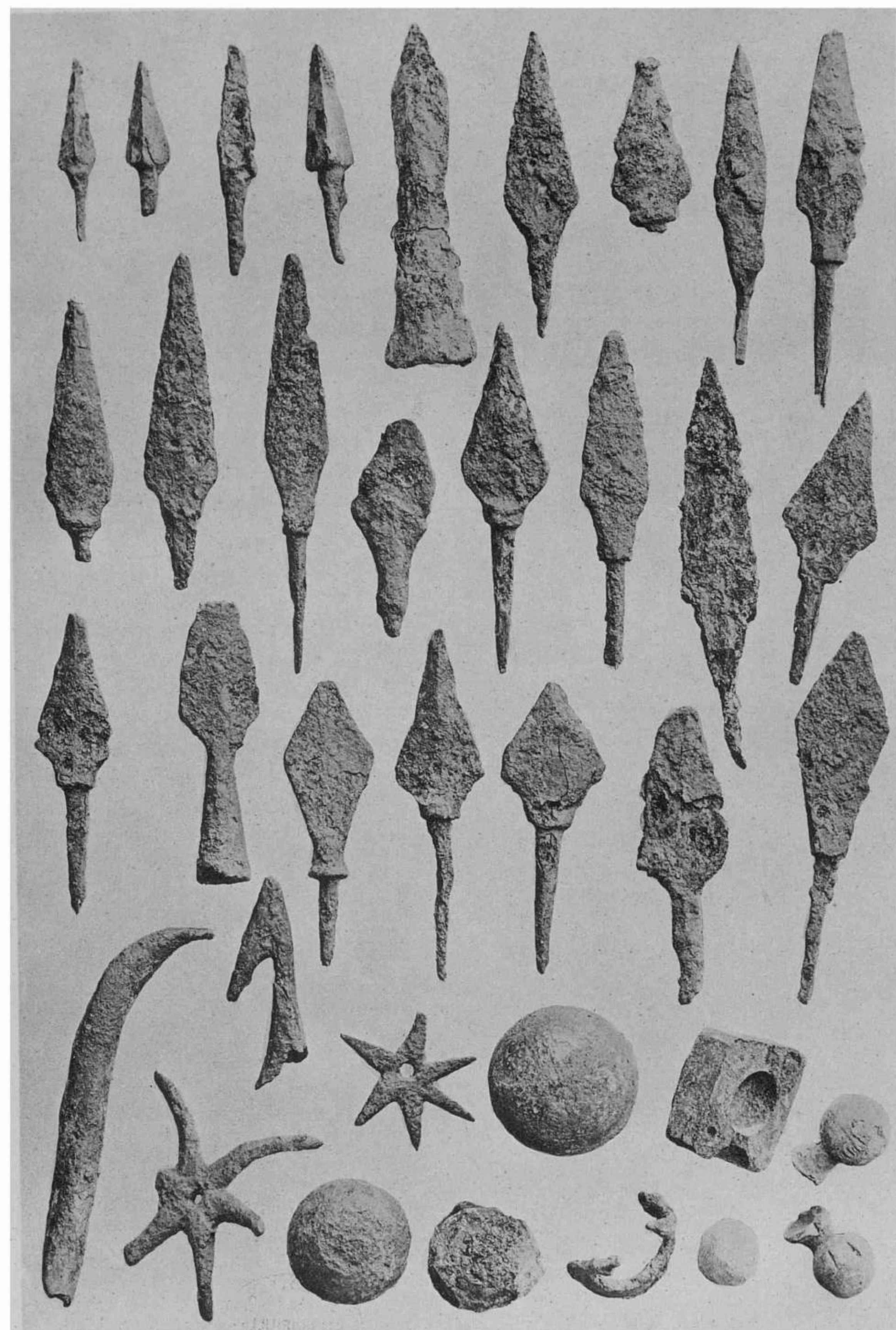


NASTURI DE ALAMĂ, PRĂSELE DE OS PENTRU CUȚITE, CIOBURI DE PAHARE DE LUX

SCARA CA 4 : 5

Fototipie de Max Jaffé in Viena.

Intocmite de K. A. Romstorfer.



DIFERITE FORME DE SĂGEŢI, PIEDICĂ DE CAI, ROTIŢE DE PINTENI, GLOANŢE DE FIER ŞI PLUMB, FORMĂ (TIPAR) DE TURNAT GLOANŢE

SCARA CA 4 : 5



FOSFORITE DE DIFERITE MĂRIMI, GLOANŢE DE FIER, FRAGMENTE DE GLOANŢE, FORMĂ (TIPAR) DE TURNAT GLOANŢE, LINGURĂ DE TURNAT PLUMB, ŞLEFUITOR DE GLOANŢE, SCARA DE ŞEA, PINTENI, POTCOAVĂ DE CISMĂ, ŢESALA, MÂNER DE BASTON DIN BRONZ

Fototipie de Max Jaffé in Viena.

Intocmite de K. A. Romstorfer.

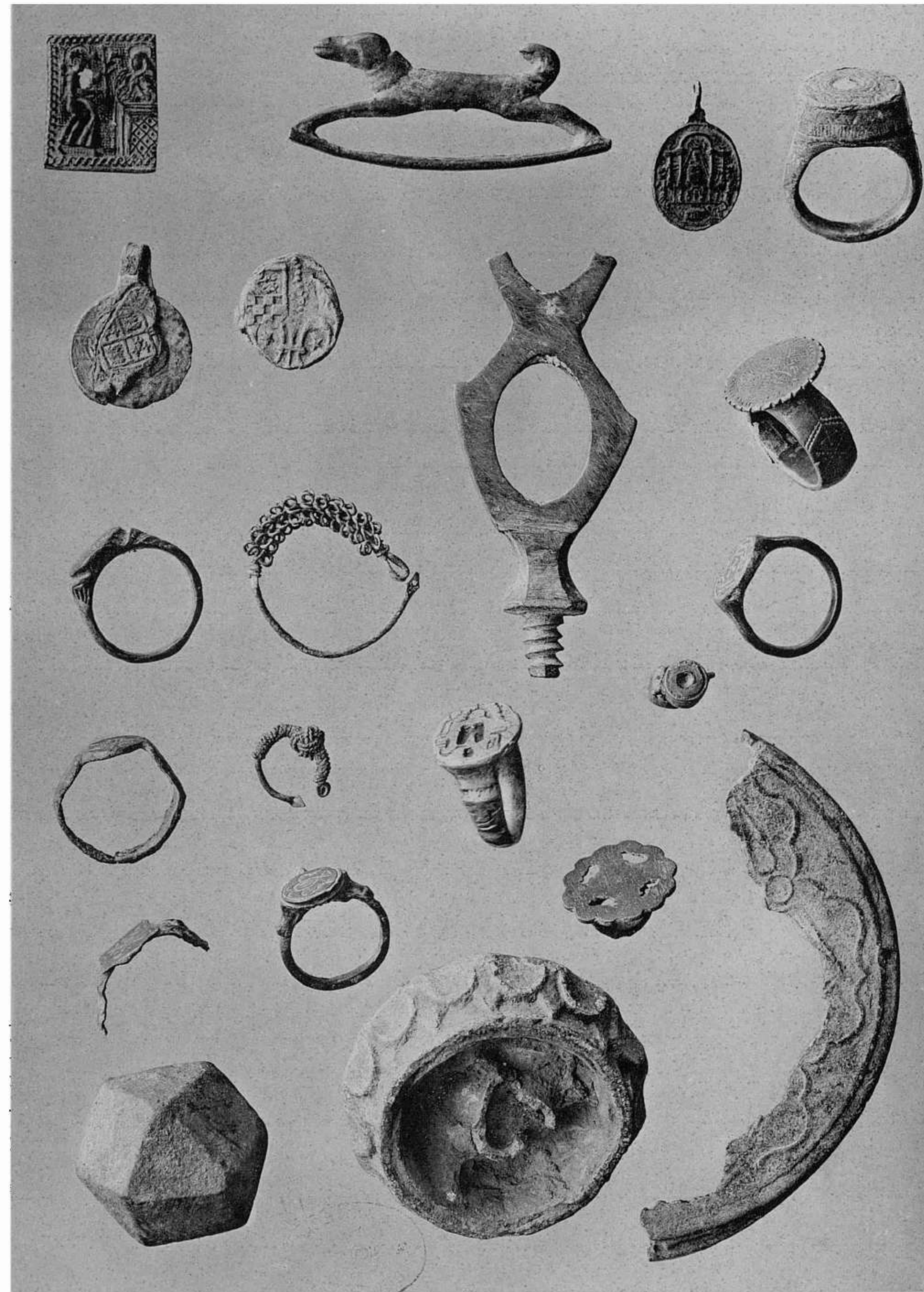
LACĂTE ŞI CHEI, ZĂBALE ETC.

CERCEI, AMULET BRODAT, GREUTATE DE ALAMĂ, LACĂTE ŞI CHEI

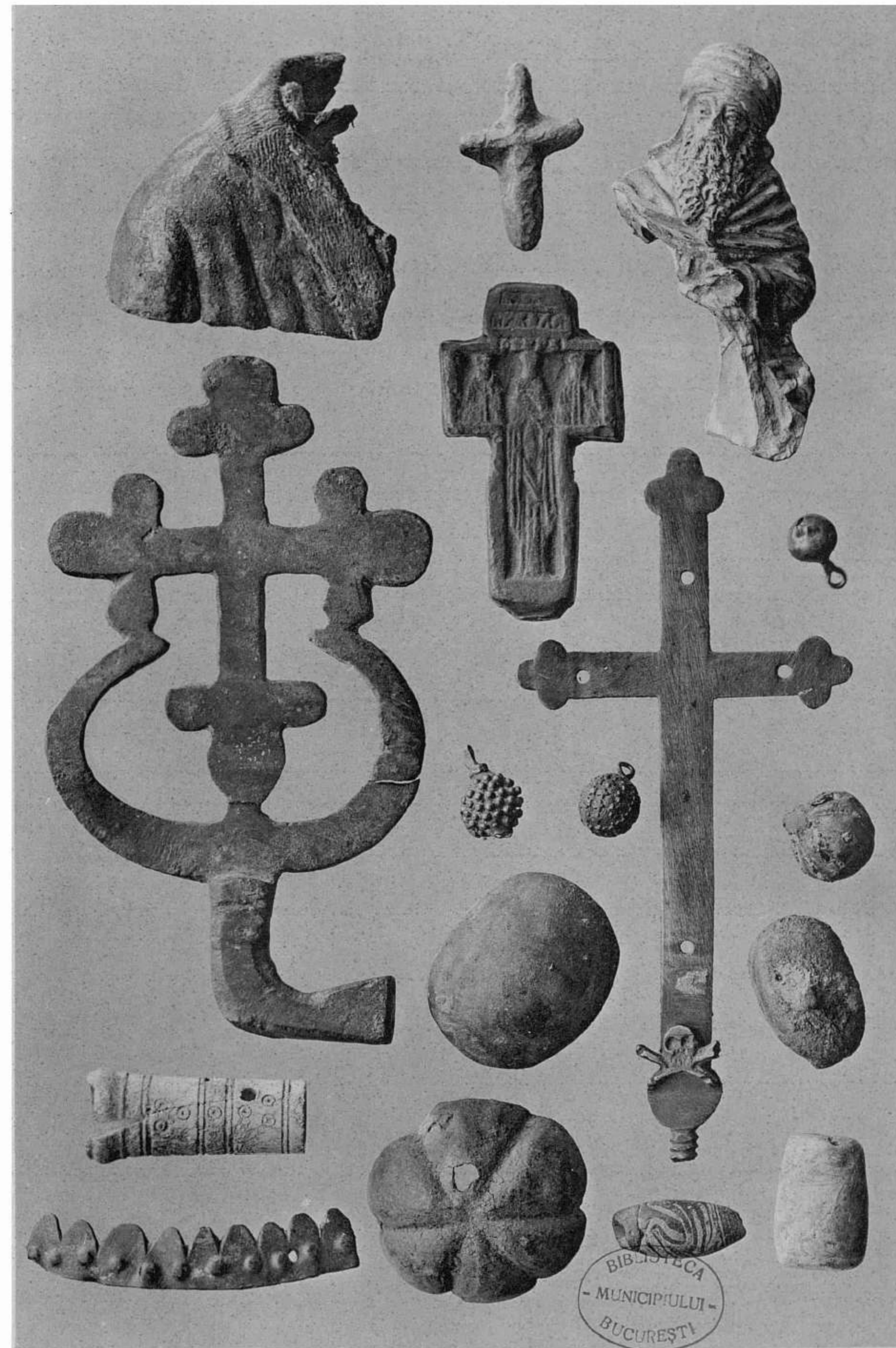
MĂRIME NATURALĂ

Fototiple de Max Jaffé in Viena.

Intocmite de K. A. Romstorfer.



PENDELOCURI, INELE, CORP DE ALAMĂ IN FORMA DE CRISTAL, NASTURI, POSTAMENTE DE PAHARE, VASE ŞI ALTE ASEMENEA

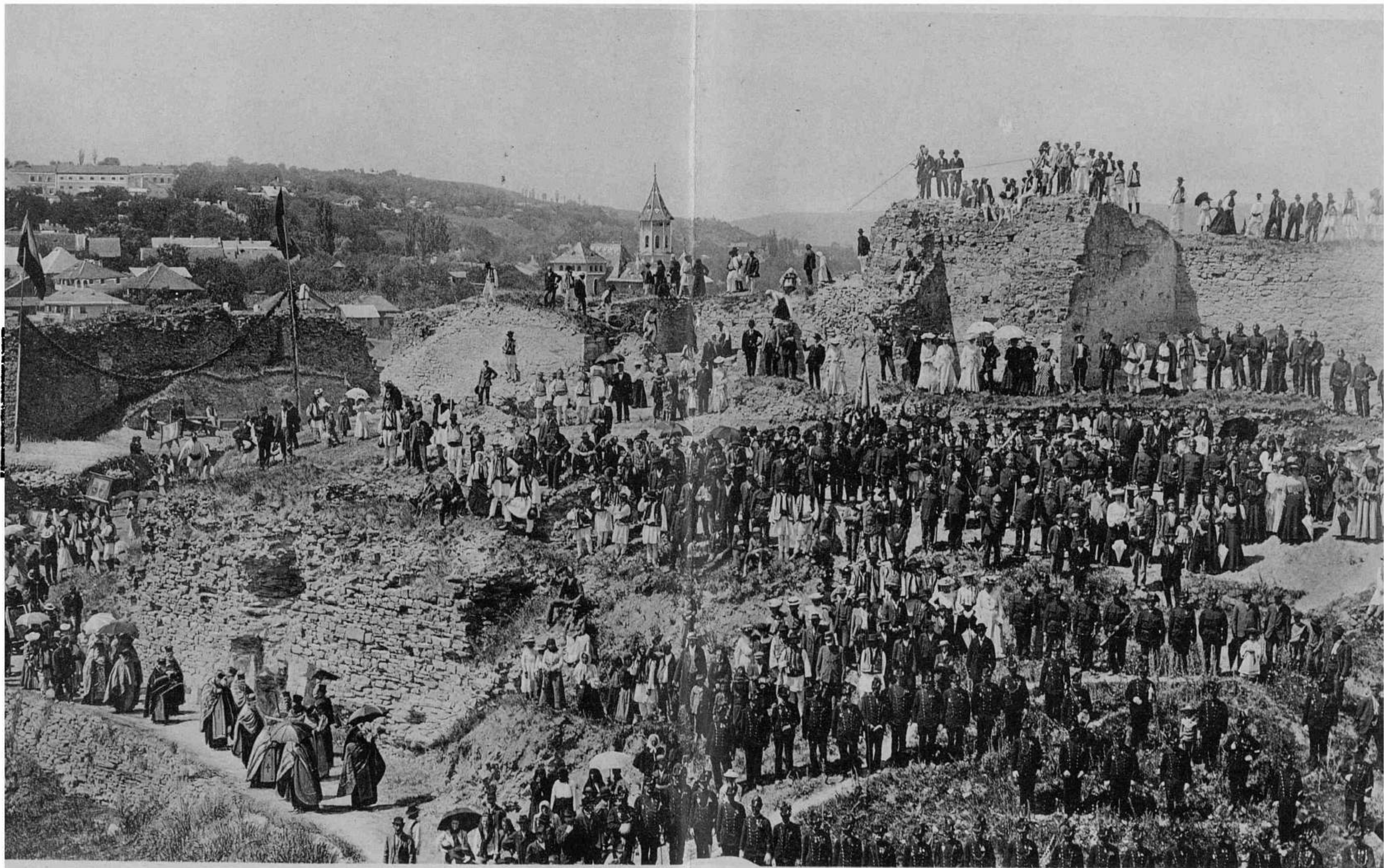


BUCATĂ DE VESTMÂNT (BLANĂ) DELA O FIGURINĂ, FRAGMENT DE STATUETĂ, CRUCI, NASTURI, PERLE, MÂNER DE OS ETC.

Fototipie de Max Jaffé în Viena.

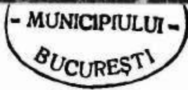
APROAPE MĂRIMEA NATURALĂ

Intocmite de K. A. Romstorfer.



SERBAREA COMEMORATIVĂ A PATRU SUTE DE ANI DELA MOARTEA LUI ŞTEFAN CEL MARE

15 IULIE 1904



Fototipie de Max Jaffé în Viena.

După o fotografie luată de I. Chranowski din Suceava.